KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇOCUK YOKSULLUĞU VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELEDE SOSYAL KORUMA TEDBİRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Meltem KARADENİZ

AĞUSTOS - 2022

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇOCUK YOKSULLUĞU VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELEDE SOSYAL KORUMA TEDBİRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Meltem KARADENİZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cemalettin KALAYCI

AĞUSTOS - 2022

TRABZON

ONAY

Meltem KARADENİZ tarafından hazırlanan "Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Sosyal Koruma Tedbirleri" adlı bu çalışma 30.09.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		**Karar**		**İmza**
Unvanı - Adı ve Soyadı	**Görevi**	**Kabul**	**Ret**	
Prof. Dr. Cemalettin KALAYCI	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Ali Rıza SANDALCILAR	Üye	☐	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ŞEN	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Meltem KARADENİZ
26.08.2022

ÖNSÖZ

Yoksulluğun yaşandığı bütün hanelerde en fazla etkilenen grup çocuklar olup, ebeveynlerin yaşadığı yoksulluk beraberinde çocuk yoksulluğunu da getirmektedir. Çocuk yoksulluğu, çocukların maddi, manevi kaynaklardan yoksun olma, çoğu temel haklardan mahrum kalma ve bunun sonucunda potansiyellerini gerçekleştirememe, sosyal hizmetlerden yoksunluk durumunu ifade etmektedir.

Ailelerin yaşadıkları yoksulluk, çocukların eğitim hayatını engellemektedir. Yoksulluk nedeniyle çocukların okula kayıt oranları azalmakta ve eğitim hayatlarına devam edememeleri nedeniyle çoğu çocuk iyi bir yaşam standardı için gerekli beceri, donanım ve niteliklerden uzak kalmaktadır. Hanelerde yaşanılan mali yoksulluk çocukları çalışmaya itmekte, onları erken yaşlarda düşük ücretli, riskli ve tehlikeli çalışma koşullarında saatlerce çalışmaya mecbur bırakmaktadır.

Yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkilerini azaltan ve çocuk işçiliği sorununun ortadan kaldırılmasını amaçlayan sosyal koruma ve yardım uygulamaları, çocukların haklarının hayata geçirilmesi, sağlıklı bir yaşam ve topluma nitelikli bireyler olarak katılımının sağlanması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle gerek küresel düzeyde gerekse ülke bazında sürdürülmekte olan çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği ile mücadele politikalarının daha etkin ve kapsayıcı şekilde sürdürülmesi gerekmektedir.

Yüksek lisans eğitimim süresinde bilgi ve deneyimlerinden faydalandığım, bu araştırmanın planlanmasından yazım aşamasına kadar fikirleriyle beni destekleyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Cemalettin KALAYCI'ya teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam süresince yanımda olan kardeşlerime, özellikle annem ve babama teşekkürlerimi borç bilirim.

Ağustos, 2022 Meltem KARADENİZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ IV
İÇİNDEKİLER V
ÖZET IX
ABSTRACT X
TABLOLAR LİSTESİ XI
ŞEKİLLER LİSTESİ XIII
GRAFİKLER LİSTESİ XIV
RESİMLER LİSTESİ XV
KISALTMALAR LİSTESİ XVI

GİRİŞ **1-3**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇOCUK YOKSULLUĞU **4-40**
1.1. Yoksulluk Kavramı 4
1.2. Yoksulluk Türleri 8
1.2.1. Mutlak Yoksulluk- Göreli Yoksulluk 8
1.2.2. Objektif Yoksulluk-Sübjektif Yoksulluk 10
1.2.3. Gelir Yoksulluğu, İnsani Yoksulluk ve Çok Boyutlu Yoksulluk 10
1.3. Çocuk Yoksulluğu 11
1.3.1. Çocuk Yoksulluğunun Ölçülmesi 13
1.3.2. Çocuk Yoksulluğunun Nedenleri ve Belirleyicileri 17
1.3.3. Yoksulluğun Çocuklar Üzerindeki Etkileri 20
1.3.3.1. Çocuk Yoksulluğunun Sosyal Maliyetleri ve Sosyal Dışlanma 21
1.3.3.2. Sağlıksız Yaşam, Ruhsal ve Fiziksel Gelişime Etkileri 22
1.3.3.3. Yeterli Eğitimleri Alamama 24
1.3.3.4. Aile İlişkilerinde Yaşanan Sıkıntılar 25
1.3.3.5. Çocuk İşçiliği Sorunu 25
1.3.3.6. Çevresel Sonuçları 26
1.4. Dünya'da Çocuk Yoksulluğunun Boyutu 27
1.5. Türkiye'de Çocuk Yoksulluğunun Boyutu 34

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ 41-87
2.1. Çocuk Kavramı 41
2.2. Çocuk İşçiliği Kavramı 43
2.2.1. Çocuk İşçiliği ve Çocuk Çalışması Ayrımı 44
2.2.2. Çocuk İşçiliğine İlişkin Yaygın İnanışlar 45
2.3. Çocuk İşçiliğinin Nedenleri 48
2.3.1. Ekonomik Nedenler ve Yoksulluk 50
2.3.2. Göç ve Nüfus Artışı 51
2.3.3. Eğitim Kaynaklarının Eksikliği 52
2.3.4. Aile Yapısı, Geleneksel Bakış Açısı ve Kültür 54
2.3.5. Ailenin Durumu (Bağımlılık, Hastalık, Engellilik ve Ölüm) 55
2.3.6. Kayıt Dışı Ekonomi 56
2.3.7. Mevzuat-Denetim Eksiklikleri ve Etkin Uygulanamaması 56
2.3.8. Çocuk İşgücüne olan Talep 59
2.4. Çocuk İşçiliğine Tarihsel Bakış 59
2.5. Çocuk İşçiliği Türleri 64
2.5.1. Ev İşleri 66
2.5.1.1. Ev İşlerinde Çalışan Çocukların ve Çocuk İşçilerin Küresel Boyutu 67
2.5.1.2. Ev işlerinde Çalışan Çocukların Karşılaştığı Tehlikeler 70
2.5.2. Tarım Alanında Yapılan İşler 71
2.5.2.1. Tarım Sektöründe Çocuk İşçiliğinin Nedenleri 71
2.5.2.2. Çocukların Tarımsal Alt Sektörlere Katılımı 73
2.5.2.2.1. Çiftçilik 75
2.5.2.2.2. Hayvancılık 76
2.5.2.2.3. Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği 76
2.5.2.2.4. Ormancılık 77
2.5.3. Madenlerde ve Taş Ocaklarında Yapılan İşler 77
2.6. Dünya'da Çocuk İşçiliğinin Boyutu 79
2.7. Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Boyutu 84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÇOCUK YOKSULLUĞU VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE İLİŞKİN SOSYAL KORUMA, YARDIM VE POLİTİKALAR 88-139
3.1. Sosyal Koruma ve Sosyal Politika Tanımları 88

3.1.1. Sosyal Korumanın Önemi ve İşlevleri 90
3.1.2. Sosyal Koruma İlkeleri 92
3.1.3. Sosyal Koruma ve Mücadele Yöntemleri 93
3.2. Çocuklara İlişkin Sosyal Korumanın Gerekliliği 95
3.3. Çocuğa Duyarlı Sosyal Koruma Programları 99
3.3.1. Transfer Programları 100
3.3.1.1. Mikro Kredi Uygulamaları 101
3.3.1.2. Şartlı Nakit Transferleri 102
3.3.1.3. Şartsız Nakit Transferleri 103
3.3.1.4. Ayni Transferler 104
3.3.2. Kamu İstihdam Programları 105
3.3.3. Sosyal Sağlık Koruması 106
3.3.4. İşsizlik Koruması 107
3.3.5. Yaşlılıkta Gelir Güvencesi Programları 107
3.3.6. Engelliler İçin Sosyal Koruma 108
3.4. Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Sosyal Korumaya Bakış 109
3.5. Dünya'da Çocuklara Yönelik Sosyal Koruma Programları 110
3.6. Çocuk İşçiliği ile İlgili Uluslararası Düzenlemeler 115
3.6.1. Milletler Cemiyeti Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi 115
3.6.2. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi 116
3.6.3. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 117
3.6.4. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi 118
3.6.5. Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi Düzenlemeleri 119
3.6.6. Uluslararası Çalışma Örgütü Düzenlemeleri 121
3.6.6.1. Asgari Çalışma Yaşına İlişkin Sözleşmeler 123
3.6.6.2. İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme 123
3.6.6.3. En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi 125
3.6.6.4. 102 Sayılı Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi 126
3.6.6.5. 202 Sayılı Sosyal Koruma Tabanlarına İlişkin Tavsiye Kararı 127
3.7. Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Program (IPEC) 128
3.8. Çocuk İşçiliğine İlişkin Ulusal Düzenlemeler 128
3.9. Türkiye'de Çocuk Yoksulluğunu Azaltmaya Yönelik Sosyal Yardım Uygulamaları 133
3.10. Türkiye'de Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Stratejileri 136
3.10.1. Eğitimi İyileştirmeye Yönelik Önlemler 137
3.10.2. Yoksulluğu Giderici Önlemler 138
3.10.3. Sosyal Koruma Ağının Genişletilmesi ve Farkındalık Arttırıcı Önlemler 139

SONUÇ ve ÖNERİLER..... 140
KAYNAKÇA 146
ÖZGEÇMİŞ..... 168

ÖZET

Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği küresel düzeyde çözüm aranan temel sorunlardan birisidir. Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğinin kökeninde yoksulluk sorunu olduğu görülmektedir. Hanehalkının içinde bulunduğu maddi imkânsızlıklar çocukların kötü, ağır, tehlikeli koşullar altında çalışmalarına neden olmaktadır. Çocukların bu şartlarda çalışması zihinsel, fiziksel, ruhsal gelişimlerini olumsuz etkilemekte, gelecekte elde edebilecekleri potansiyel beceri ve donanıma kavuşmalarını engellemektedir. Bu nedenle çocukların sağlıklı bir şekilde kişisel gelişimlerini sağlamalarına yardımcı olmak için küresel düzeyde çocuk yoksulluğunu ve çocuk işçiliğini önleyici politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğinin önlenmesi öncelikle yoksulluğun azaltılması stratejileri geliştirilerek yoksullukla mücadeleden geçmektedir. Bu kapsamda birçok ülkede şartlı nakit transferi, şartsız nakit transferi, mikro kredi uygulamaları, kamu iş programları, sosyal sağlık koruması, işsizlik koruması, engelliler için sosyal koruma ve yaşlılıkta gelir güvencesi programları gibi yoksulluğun azaltılması stratejisi olan çocuğa duyarlı sosyal koruma programları uygulanmaktadır.

Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği ile mücadelede sosyal koruma ve yardım programları uygulamasında önemli ilerlemeler kaydedilmesine rağmen küresel düzeyde istenilen sonuçlara henüz ulaşılamamıştır. Ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğine ilişkin veriler arzulananın çok uzağındadır. Bu kapsamda istenilen hedeflere ulaşılabilmesi için sosyal koruma programlarının arttırılarak, sosyal koruma sistemlerinin genişletilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Çocuk Yoksulluğu, Çocuk İşçiliği, Sosyal Koruma

ABSTRACT

Child poverty and child labor are one of the main problems to be solved at the global level. The main reason to child poverty and child labor is the problem of poverty. Financial impossibilities of households cause children to work under bad, heavy, and dangerous conditions. Working under these conditions negatively affects their mental, physical and spiritual development, and prevents them from attaining the potential skills and equipment they can acquire in the future. Therefore, to help children to achieve healthy and personal development, preventive policies in terms of child poverty and child labor are needed to be implemented at global level.

Prevention of child poverty and child labor primarily goes through the fight against poverty by developing poverty reduction strategies. In this context, conditional cash transfer, unconditional cash transfer, micro-credit applications, child-sensitive social protection programs, which are poverty reduction strategies such as public work programs, social health protection, unemployment protection, income security in old age, social protection for people with disabilities are implemented in many countries.

Although significant progress has been made in the implementation of social protection and assistance programs in the fight against child poverty and child labour, the desired results have not yet been achieved at the global level. While differing from country to country, data on child poverty and child labor are far from being desired. In this context, in order to reach the desired targets, social protection programs should be increased and social protection systems should be expanded.

Keywords: Poverty, Child Poverty, Child Labor, Social Protection

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Günde 1,90 Doların Altında Geliri Olan Kişi Sayıları (Milyon, PPP)	5
2	Günde 3,20 Doların Altında Geliri Olan Kişi Sayıları (Milyon, PPP)	6
3	Günde 5,50 Doların Altında Geliri Olan Kişi Sayıları (Milyon, PPP)	6
4	Çok Boyutlu Yoksulluk ve Göstergeleri	11
5	Günde 1,90 Dolar Yoksulluk Sınırının Altında Geliri Olan Nüfusun Oranının En Yüksek Olduğu Ülkeler (2019, %)	27
6	OECD Ülkelerinde Yoksulluk Oranları	28
7	OECD Ülkelerinde Çocuk Yoksulluğu Oranları (0-17 Yaş)	29
8	Ebeveynlerinin Eğitim Düzeyine Göre Çocukların Yoksulluk Risk Oranı (0-17 Yaş, %)	31
9	Yüzde 20'lik Nüfus Dilimlerine Göre Türkiye'de Eşdeğer Kişisel Gelir Dağılımı (%)	36
10	Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Yoksulluk Oranları (%)	38
11	Türkiye'de Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Yoksul Çocuk Sayısı ve Yoksulluk Oranları	39
12	Çocuk İşçiliğine İlişkin İnanışlar ve Gerçekler	47
13	Çocuk İşçiliğini Etkileyen Arz ve Talep Yönlü Faktörler	48
14	Tehlikeli Ev İşlerinde Çalışan Çocuklar (2020)	68
15	Tehlikeli Ev İşlerinde Çalışan Çocukların Bölgesel Dağılımı (2020, %)	69
16	Yaptıkları Ev İşi Türüne Göre Çalışan Çocuklar (Ekim-Aralık 2019, Bin Kişi)	69
17	Tarımsal Alt Sektörlerde Çocuk İşçilerin Tipik Görevleri	74
18	Madencilik ve Taş Ocaklarında Çocuk İşçiliği, Tehlikeleri ve Olası Sonuçları	78
19	Dünya'da Çocuk İşçiliği ve Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar	80
20	Cinsiyete, Yaş Gruplarına ve Bölgelere Göre Çocuk İşçiliği ve Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar (2020)	80
21	Bölgelere Göre Çocuk İşçiliğinin Sektörel Dağılımı (2020, %)	83
22	Okula Gitmeyen Çalışan Çocukların Yaş, Cinsiyet ve Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı (2020, %)	84
23	Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Kurumsal Olmayan Nüfus ve Ekonomik Faaliyette Çalışan Çocuklar (Ekim-Aralık, 2019)	85
24	Türkiye'de Çocuk İstihdamının Sektörel Dağılımı (Ekim-Aralık, 2019)	86
25	Türkiye'de 15-17 Yaş Grubunda Çocuk İstihdam Oranları (%)	86

26 Çalışanı Olmayan ve İşsiz Olan Hanehalkında Yaşayan Çocukların Oranı 87
27 Ne Eğitimde Ne De İstihdamda Olan 15-17 Yaş Grubundaki Çocuk Nüfusu Oranı 87
28 Sosyal Koruma Sistemi Tarafından Korunan Çocuklar (2020) 96
29 Çocuklara Yönelik Ulusal Sosyal Koruma Harcamaları (2020) 98
30 İşe Girişte Asgari Yaş Düzeyleri 124

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	Çocuk Yoksulluğunun Belirleyicileri	20
2	Sekiz Farklı Alanı Etkileyen Çocuk Yoksulluğu Sonuçları	24
3	Çocuk Çalışması ve Çocuk İşçiliği Kavramlarının Ayrımı	45
4	Sebepleri Açısından Çocuk İşçiliğinin Boyutları	58
5	Tarım Sektöründe Çocuk İşçiliğinin Kısır Döngüsü	73

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Şiddetli Çok Boyutlu Yoksulluk İçindeki Nüfusun Oranı (2019, %)	33
2	Afrika Ülkelerinde Okula Gidemeyen Yoksul Çocukların Oranı (2019, %)	34
3	Türkiye'de Maddi Yoksunluk Oranı (%)	37
4	Medyan Gelirin %50'sine ve Hanehalkı Tipine Göre Yoksulluk oranı (%)	39
5	Yaş ve Cinsiyete Göre Ev İşlerinde Çalışan Çocukların Küresel Boyutu (2020, Milyon Kişi)	68
6	Çocuk İşçiliği Oranlarının Yıllara Göre Değişimi (%)	81
7	Çocuk İşçiliğinin Yaşa ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2020, %)	82
8	Çocuk İşçiliğinin Sektörel Dağılımı (2020)	83
9	Çocukların Yoksulluk Riski Altında Bulunma Oranı (%)	97
10	Türkiye'de Sosyal Koruma Yardımlarının Dağılımı (%)	135

RESİMLER LİSTESİ

Resim Nr.	Resim Adı	Sayfa Nr.
1	Kömür Madeninde Tuzakçı ve Kömür Kırıcı İşinde Çalışmak Zorunda Kalan Çocuklar	61
2	Tekstil Fabrikasında Çalışan Çocuklar ve Gazeteci Çocuklar	62

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AÇSHB	: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
BM	: Birleşmiş Milletler
CHIP	: Çocuk Yoksulluğu Araştırma ve Politika Merkezi
CSSP	: Çocuklara Duyarlı Sosyal Koruma
ÇHS	: Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
EUROSTAT	: Avrupa İstatistik Ofisi
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
ICP	: Uluslararası Karşılaştırma Programı
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IPEC	: Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Program
ITUC	: Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu
MODA	: Çok Boyutlu Yoksunluk Analizi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPHI	: Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişme Girişimi
PPP	: Satın Alma Gücü Paritesi
ŞNT	: Şartlı Nakit Transferi
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WB	: Dünya Bankası

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine göre 18 yaşın altındaki her birey "çocuk" olarak tanımlanmıştır. Çocuk tanımı, ülkeden ülkeye, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine, çeşitli hukuksal düzenlemelere hatta ülke içerisinde farklılıklar gösterse de çocukluk dönemi kendine özgü hassaslıklar ve bağımlılıklar içermektedir. Çocukluk döneminde tek başına karar alamadıkları için çocukların yetişkinlik dönemine hazırlıklı olmaları amacıyla gerekli temel bilgi, beceri ve eğitim imkânları aileler tarafından sağlanmalıdır.

Tüm dünyada çocuklar eşit bir çocukluk deneyimine sahip değildir. Çocukların çocukluk deneyimlerinin en iyi şekilde gerçekleştirmelerine engel olan faktörlerin başında "yoksulluk" gelmektedir. Yoksulluk, temel geçim ihtiyaçlarının karşılanamaması, asgari yaşam standardına ulaşamama şeklinde tanımlanan, insanlığın karşı karşıya olduğu temel ekonomik ve sosyal bir sorundur. Basit bir temele sahip olmayan yoksulluk, çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya da sahiptir. Çok boyutlu yoksulluk belirtileri arasında "yetersiz beslenme ve açlık, yetersiz gelir, üretken kaynakların noksanlığı, sağlıklı olamama, evsizlik, eğitime ve diğer birçok hizmetlere erişim eksikliği, güvensiz ortamlar, sosyal dışlanma ve ayrımcılık" yer almaktadır. Çok boyutlu ve karmaşık yapısı tek bir tanımının olmasını zorlaştırmakta, yoksulluğu çeşitli boyutlarıyla zamansal ve mekânsal açıdan da incelenecek kadar kapsamlı hale getirmektedir.

Yoksulluk genellikle parasızlık olarak algılanmaktadır. Gelirin ötesinde daha geniş kapsamlı düşünüldüğünde yoksulluk sağlık, eğitim ve yaşam standardı gibi üç temel boyutta ele alınmaktadır. Hane içinde yaşanılan çok boyutlu yoksulluk, ebeveyn istihdam durumu çocuğun yoksulluk durumunu belirlemektedir.

Hanehalkı geliri, çocuk yoksulluğu için önemli bir kilit faktördür. Çünkü bu faktör çocukların yetişkinlik dönemlerindeki gelirlerini bile etkileyebilmektedir. Dünya genelinde çocuk yoksulluğu belirleyicileri arasında piyasa gelirleri, işgücü piyasası, devletten sağlanan gelir destekleri, vergi ve sosyal yardım transferleri, çalışan annelerin oranları, ebeveyn ve diğer aile bireylerinin kazançları, işsizlik sigortası ödenekleri, ebeveynlerin özellikleri, ebeveynlerin eğitim durumu, konutların mülkiyet durumları şeklinde sıralanmaktadır. Çocukların yaşadıkları sosyal ve ekonomik yoksunluklar çocuklar üzerinde kalıcı etkiler bırakmaktadır. Daha büyük sağlık sorunlarını içeren sağlıksız yaşam, yüksek oranda zihinsel ve ruhsal sağlık sorunları, istismara maruz kalma, sosyal dışlanma, aile ilişkilerinde yaşanan sıkıntılar, evsizlik, işsizlik, okul öncesi eğitimlere katılamama veya sınırlı katılım, zorunlu eğitimleri tamamlayamama, sağlıksız çevre koşulları, teknolojik

ürünlere, bilgisayara yok denecek kadar az erişim çocuk yoksulluğunun çocuklar üzerinde bıraktıkları olumsuz etkiler arasındadır.

2020 yılı UNICEF Dünya Çocukları Durumu Raporuna göre; günde 1,90 doların altında geliri olan 356 milyon çocuk aşırı yoksulluk içinde yaşamaktadır. Bunun 160 milyonu çocuk işçisidir. 79 milyon çocuk ise tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Uzun yıllardır toplumsal bir sorun olarak gündemde kalan çocuk işçiliği çocukların erken yaşta işgücü piyasalarında bulunması çocukların haklarını özgürce yaşamasını engellemektedir. Çalışma hayatında yer almaları durumunda çocuklara dinlenmek, oyun oynamak, okul derslerini yapmak için yeterli zaman kalmamaktadır. Tüm bu olumsuzluklara karşı toplumda sosyal yardım ve korumalara ihtiyaç duyan grupların başında çocuklar yer almaktadır.

Sosyal koruma; yoksul ve korumasız bireylere, ailelere, çocuklara sosyo-ekonomik problemler, krizler ve şoklara karşı başa çıkma, iş bulma imkânları sağlamakta olup, ayrıca çocukların sağlık ve eğitimlerine yatırım yapılması ve korunmalarına yardımcı olan önemli politika araçlarından birisi durumundadır. ILO'nun bir insan hakkı olarak ifade ettiği sosyal koruma ve yardım programları yoksul ailelere ve yoksul çocuklara yoksulluktan kurtulma, yaşamlarını iyileştirme fırsatı sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği konularını ele alarak ulusal ve uluslararası yoksullukla mücadele kapsamında çocuklara yönelik olarak uygulanan sosyal koruma ve yardım programlarını değerlendirmek, programların eksik yönlerini gidermeye yönelik öneriler sunmaktır.

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde yoksulluk ve yoksulluk türleri, çocuk yoksulluğu kavramları, çocuk yoksulluğunun ölçülmesi, nedenleri, belirleyici olan faktörlerden bahsedilmektedir. Devamında yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkileri, dünyada ve Türkiye'deki çocuk yoksulluğunun boyutu sayısal veriler doğrultusunda açıklanmaktadır.

İkinci bölümde, çocuk ve çocuk işçiliği kavramı, çocuk işçiliğinin nedenleri geniş çerçevede ele alınarak çocuk işçiliğinin tarihsel süreci ve türleri incelenmektedir. Daha sonra ise çocuk işçiliğinin hem dünyada hem de Türkiye'deki boyutu sayısal veriler yardımıyla açıklanmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde sosyal koruma kavramı, çocuklar açısından gerekliliği, sosyal korumanın amaçları, çocuklara yönelik sosyal koruma programları ve çocuk işçiliği ile ilgili ulusal ve uluslararası düzenlemeler ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye'de çocuk yoksulluğunu azaltmaya yönelik sosyal yardım uygulamalarına ve Türkiye'de çocuk işçiliği ile mücadele stratejileri ve önlemlerine değinilmektedir.

Sonuç kısmında ise diğer bölümlerde ortaya koyulan veriler ışığında çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmış ve öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇOCUK YOKSULLUĞU

1.1. Yoksulluk Kavramı

Türk Dil Kurumu'nun sözlük tanımında yoksul kavramı; zengin ve varlıklı olmayan, geçim konusunda zorluk çeken (kimse, toplum, ülke), parasız, yoksuz, variyetsiz, fakir, fukara, istenilen kapsamda ve özellikte olmayan, eksik; yoksulluk kavramı ise yoksul olma durumu şeklinde tanımlanmaktadır (http://sozluk.gov.tr).

Gelirleri giderlerinden daha az olan ve temel ihtiyaçları satın alacak yeterli geliri olmayan kişiler yoksul olarak tanımlanmaktadır. İçinde yaşanılan dünya düzeninde giderek yaygınlaşan ve derinleşen bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Karşı karşıya kalınan ortak zorluk olan yoksulluk, tüm dünyanın ortak gündeminde yer alan sorunların en önemlilerinden birisidir. Az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerce farklı tanımlamaları olmakla birlikte yoksulluğun etkileri de gelişmişlik düzeyine göre ülkeden ülkeye, şehirden şehre, aileden aileye farklılıklar göstermektedir (Durgun, 2019: 1).

En basit haliyle yoksul olma durumu olarak ifade edilen yoksulluğun farklı tanımları yapılmaktadır. Buna göre Dünya Bankası (WB) yoksulluğu, "asgari bir yaşam standardına ulaşamama" şeklinde tanımlamıştır. Yoksulluk, küresel bir olgu olup, insanlığın karşı karşıya olduğu temel ekonomik ve sosyal sorundur. Temel ekonomik sorun insanların geçim ihtiyaçlarını karşılayamama durumunu; temel sosyal sorun ise asgari bir refah düzeyine ulaşamama ve asgari refah düzeyini sürdürememe durumunu ifade eder. Yoksulluk sadece ekonomik faaliyetler tarafından kontrol edilemeyen çok yönlü bir olgudur (Buheji vd., 2020: 214-215).

Karakter yapısı ve boyutu açısından yoksulluk, coğrafi konum ve sosyal koşullar arasında değişmeyen basit temele sahip tek bir olgu değildir. Kırsal-kentsel ayrım, cinsiyet yönü gibi küresel yoksulluk profilinin belirli ülkelere ve bölgelere ait içerisinde barındırdığı özellikleri vardır. Bu nedenle "yoksulluğun mekânsal doğası" ve "yoksulluğun sosyal doğası" olmak üzere yoksulluk küresel boyutta iki farklı yönden açıklanmıştır (Hughes vd., 2007: 1-4).

"Mekânsal doğası" yönüne dâhil olan "ulusal yoksulluk sınırları" yoksulluğun tanımlanması için ana bileşenler arasındadır. Yoksulluk sınırı, yoksulluk içinde yaşamak ile yaşamamak arasındaki geçiş noktası olarak anlaşılan bir değerdir. WB'nin belirlediği üç türlü yoksulluk sınırı önemli

eşiklerdir. Bu sınır günlük kişi başına düşük gelirli ülkeler için 1,90 dolar; alt orta gelirli ülkeler için 3,20 dolar; üst orta gelirli ülkeler için 5,50 dolar şeklinde belirlenmiştir. WB'nin belirlediği yoksulluk sınırları ayrıca yoksullukla mücadeleyi destekleyen önemli bir faktördür. Yoksulluk sınırlarıyla birlikte Satın Alma Gücü Paritesi (PPP), uluslararası yoksulluk sınırının oluşturulmasında merkezi öneme sahiptir. Ülkeler arasında parasal yoksulluğun anlamlı karşılaştırılmasını kolaylaştırmak amacıyla WB önderliğinde Uluslararası Karşılaştırma Programı (ICP) 1970 yılının ilk yayınında PPP oluşturulmuştur (McKendrick, 2020: 1).

Tablo 1'de gösterilen Doğu Asya ve Pasifik, Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Sahra Altı Afrika, Güney Asya gibi belli başlı küresel bölgelerde günde 1,90 doların, 3,20 doların ve 5,50 doların altında yoksulluk içinde yaşayan insanların küresel tahminleri "yoksulluğun mekânsal doğası" yönüne örnektir. Yoksulluğun mekânsal karakteri ile örtüşse de "yoksulluğun sosyal doğası" toplum içinde yoksulluk seviyelerinde önemli farklılıklar göstermektedir. Bu açıdan cinsiyet boyutu, yaş boyutu gibi alt seviyelerin, yoksulluk oranlarını şekillendirmesi yoksulluğun sosyal doğasına örnektir (Hughes vd., 2007: 1-5).

Tablo 1'de satın alma gücü paritesine göre günde 1,90 doların altında gelire sahip olan kişi sayıları bölgeler itibariyle verilmiştir.

Tablo 1: Günde 1,90 Doların Altında Geliri Olan Kişi Sayıları (Milyon, PPP)

1.9 Doların Altında Yoksulluk Verileri	Yıl	Nüfus	Yoksulluk Sınırı Altında Kişi Sayısı	Yoksulluk Sınırı Altında Yoksul Oranı (%)
Doğu Asya ve Pasifik	2019	2,093.76	19.94	0,95
Avrupa ve Orta Asya	2019	494.81	5.09	1,3
Latin Amerika ve Karayipler	2019	642.21	24.08	3,75
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	2018	387.73	27.26	7,03
Sahra Altı Afrika	2018	1,078.31	435.56	40,39
Güney Asya	2014	1,727.64	262.25	15,18

Kaynak: WB-PovcalNet, 2022: 1

Tablo 1'de görüldüğü üzere satın alma gücü paritesine göre günde 1,90 doların altında geliri olanların yoksulluk oranının yaklaşık yüzde 40,39 ile en yüksek olduğu bölge Sahra Altı Afrika'dır. En düşük yoksulluk oranı ise yaklaşık yüzde 0,95 ile Doğu Asya ve Pasifik bölgesidir.

Tablo 2'de satın alma gücü paritesine göre günde 3,20 doların altında gelire sahip olan kişi sayıları bölgeler itibariyle verilmiştir.

Tablo 2: Günde 3,20 Doların Altında Geliri Olan Kişi Sayıları (Milyon, PPP)

3.20 Doların Altında Yoksulluk Verileri	Yıl	Nüfus	Yoksulluk Sınırı Altında Kişi Sayısı	Yoksulluk Sınırı Altında Yoksul Oranı (%)
Doğu Asya ve Pasifik	2019	2,093.76	131.11	6,26
Avrupa ve Orta Asya	2019	494.81	20.02	4,05
Latin Amerika ve Karayipler	2019	642.21	59.23	9,22
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	2018	387.73	77.06	19,87
Sahra Altı Afrika	2018	1,078.31	718.76	66,66
Güney Asya	2014	1,727.64	904.95	52,38

Kaynak: WB-PovcalNet, 2022: 1

Tablo 2'de görüldüğü üzere satın alma gücü paritesine göre günde 3,20 doların altında geliri olanların yoksulluk oranının yaklaşık yüzde 66,66 ile en yüksek olduğu bölge Sahra Altı Afrika'dır. En düşük yoksulluk oranı ise yaklaşık yüzde 4,05 ile Avrupa ve Orta Asya bölgesidir.

Tablo 3'te satın alma gücü paritesine göre günde 5,50 doların altında gelire sahip olan kişi sayıları bölgeler itibariyle verilmiştir.

Tablo 3: Günde 5,50 Doların Altında Geliri Olan Kişi Sayıları (Milyon, PPP)

5.50 Doların Altında Yoksulluk Verileri	Yıl	Nüfus	Yoksulluk Sınırı Altında Kişi Sayısı	Yoksulluk Sınırı Altında Yoksul Oranı (%)
Doğu Asya ve Pasifik	2019	2,093.76	473.04	22,59
Avrupa ve Orta Asya	2019	494.81	57.59	11,64
Latin Amerika ve Karayipler	2019	642.21	144.56	22,51
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	2018	387.73	172.32	22,50
Sahra Altı Afrika	2018	1,078.31	927.94	86,06
Güney Asya	2014	1,727.64	1,440.16	83,36

Kaynak: WB-PovcalNet, 2022: 1

Tablo 3'te görüldüğü üzere satın alma gücü paritesine göre günde 5,50 doların altında geliri olanların yoksulluk oranının yaklaşık yüzde 86,06 ile en yüksek olduğu bölge Sahra Altı Afrika'dır. En düşük yoksulluk oranı ise yaklaşık yüzde 11,64 ile Avrupa ve Orta Asya bölgesidir.

John Friedmann (1996: 169)'a göre yoksulluğun konusu belirsizdir. Ancak yaptığı tanımlamalarda yoksulluğu sosyal, politik ve psikolojik olmak üzere üç boyutta bir güçleştirme şekli olarak ifade etmiştir. J. Friedmann (1996: 169)'a göre hanehalkının temel kaynaklara erişiminin

kolay olması ve herkesin geçim hakkının sağlam bir şekilde tesis edilmesi gerekmektedir. Yoksullukla mücadele etmede on maddeli vatandaşlık haklarını merkeze almıştır. Merkezine aldığı vatandaşlık haklarını tüm nüfusun ekonomik büyüme yolunda üretici güçlerin genişlemesi olarak görmektedir. Bunlar: "profesyonel destekle dünyaya gelmek, güvenilir bir yaşam alanına sahip olmak, yeterli beslenme, sağlık hizmetine kolay ulaşabilmek ve sağlık ücretini ödeyebilmek, iyi bir eğitime ulaşabilmek, işsizliğe karşı korunmak, siyasal katılım, ekonomik üretim kaynaklarına kolayca ulaşabilmek, onurlu bir yaşlılık, hoşgörülü bir şekilde defnedilmek" olarak özetlenebilir.

Amartya Sen (1999: 527)'e göre yoksulluğun tanımlanmasında tek ölçüt düşük gelir değildir. Yoksulluğun nedeninin temel yeteneklerden yoksunluk olarak görmenin birçok görünür nedenleri vardır. Bu görüş, düşük gelirin açıkça yoksulluğun başlıca nedenlerinden birisi olduğu şeklindeki görüşün reddedilmesini içermemektedir. Çünkü bir kişinin yetenek yoksunluğu gelir eksikliğinin başlıca önemli nedeni olabilmektedir. Temel yeteneklerden yoksunluk, okuma yazma bilmeme, aşırı yetersiz beslenme (özellikle çocuklarda), kalıcı hastalık, erken ölüm ve diğer istenmeyen durumlara yansıyabilmektedir.

Kopenhag'da gerçekleştirilen 1995 yılı Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi'nde çok boyutlu bir yoksulluk tanımı benimsenmiştir. Buna göre genel yoksulluğun belirtileri arasında şunlar yer almaktadır (UN, 1995: 1):

- Yetersiz beslenme ve açlık,
- Yetersiz gelir, üretken kaynakların noksanlığı ve sürdürülebilir geçim kaynaklarını sağlayamama,
- Sağlıklı olamama ve hastalıktan kaynaklı artan morbidite ve mortalite,
- Yetersiz barınma ve evsizlik,
- Eğitime ve diğer birçok hizmetlere erişim eksikliği,
- Güvenliği noksan ortamlar,
- Dışlanma ve sosyal ayrımcılık.

Gerçek ve potansiyel anlamda yoksulluk, insanların birden fazla dezavantaja maruz kaldığı durumdur. Bu dezavantajlar evsizlik, malın mülkün olmaması, işsizlik, sağlık hizmetlerine ulaşamama, düşük gelir, diğer olağanüstü vakalar, şiddet ve eğitim noksanlığıdır. Yoksulluk iç içe geçmiş birçok boyuttan oluşmakta olup, yoksulluğun iç içe geçmiş çok boyutluluğunu tasvir eden yoksul insanların kendi durumlarına ilişkin görüşler beş farklı şekilde açıklanmaktadır. Birincisi, yoksulluğun sebep olduğu birçok şeyin eksikliği ile yiyecek eksikliğidir. İkincisi, yoksulluğun psikolojik olarak aşağılanma, utanç, güçsüzlük, bağımlılık gibi boyutları vardır. Üçüncüsü, yoksulluğun temiz suya ve ulaşıma erişimleri yoktur. Dördüncüsü yoksulluğun meydana getirdiği

kötü sağlık ve hastalık her yerde bir yoksunluk kaynağıdır. Beşincisi ise iyi bir eğitimle yoksulluktan kurtulmanın amaçlandığı düşünülmektedir (Alkire vd., 2015: 1).

Yoksulluk olgusu tanımlamalarıyla geniş ve karmaşıklık içeren çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Yoksulluğun tam olarak tanımlaması mümkün olup olmadığı tartışmaya ve araştırmaya açık olmakla birlikte bu olguyu çeşitli boyutlarıyla ele almak ortaya çıkan sorunları azaltmaya yardımcı olacaktır.

1.2. Yoksulluk Türleri

Niteliksel ve niceliksel olarak iki açıdan yoksulluk kavramı incelenebilir. Bu yaklaşımla; mutlak yoksulluk-göreli yoksulluk, objektif yoksulluk-sübjektif yoksulluk, gelir yoksulluğu- insani yoksulluk kavramları ortaya çıkmaktadır (Topgül, 2013: 279).

1.2.1. Mutlak Yoksulluk- Göreli Yoksulluk

Yoksulluğun kavramsallaştırılmasına katkı sağlayan mutlak ve göreli yoksulluk şeklinde iki farklı ayrım vardır. Mutlak yoksulluk; sağlık, barınma, eğitim, güvenli temiz içme suyu, gıda ve bilgi dâhil olmak üzere temel insan ihtiyaçlarından şiddetli yoksunluk ile karakterize edilen bir durumdur. Birleşmiş Milletlerin (BM), mutlak yoksulluk kavramında tanımladığı temel ihtiyaç göstergeleri, çocuklar arasındaki mutlak yoksulluğu ölçmek için kullanılan ölçülerdir. Çocuklar arasında mutlak yoksulluğu ölçmek için aşağıda sıralanan temel insani ihtiyaçlardan şiddetli yoksunluk eşik ölçüleri tanımlanmıştır (Gordon vd., 2005: 6-8):

- **Beslenme:** Çocukların yaşlarına göre boy ve ağırlıkları uluslararası referans popülasyon medyanın -3 kadar standart sapmanın altında olması,
- **Temiz İçme Suyu:** Çocukların sadece içme suyuna erişimi olması veya en yakın su kaynağının yaşadıkları hanehalkına 15 dakikadan fazla uzakta olması,
- **Sanitasyon (temizlik):** Yaşadıkları yerde veya yakın bir yerde tuvaletlere erişimin olmaması,
- **Sağlık:** Çocukların herhangi bir hastalığa karşı koruyucu aşısının olmaması veya yakın zamanda ishale veya akut solunum yolu enfeksiyonuna neden olan bir hastalığı olan ve herhangi bir tıbbi tedavi almamış olması,
- **Barınma:** Çocukların her bir odada beş veya daha fazla kişinin bulunduğu ve döşemesi olmayan konutlarda yaşaması,
- **Eğitim:** 7 ila 18 yaşları arasında hiç okula gitmemiş ve çocukların herhangi bir mesleki eğitimin de olmaması,
- **Bilgiye erişim:** 3-18 yaş arası çocukların yaşadıkları evde radyo, televizyon, telefon ve bilgisayar bulunmaması; herkesin ortak refahı için verilen kamusal hizmetlere erişimleri olmamasıdır.

Temel insani ihtiyaçlardan şiddetli yoksunluğun nedeni her zaman kaynak/gelir eksikliğinin bir sonucudur. Bu nedenle, bir çocuğun yalnızca birden fazla yoksunluktan (yani yukarıda tanımlandığı gibi iki veya daha fazla temel insani ihtiyaçtan ciddi yoksunluk) muzdarip olması durumunda mutlak yoksulluk içinde yaşadığı varsayılmaktadır. Benzer şekilde, bir hanedeki çocuklar iki veya daha fazla temel insani ihtiyaçtan ciddi yoksunluk çekiyorsa, mutlak yoksulluk içinde yaşıyor olarak tanımlanmaktadır (Gordon vd., 2005: 8-9).

Bireylerin yoksul sayıldığı durum, yukarıda sıralanan temel insani ihtiyaç göstergelerin eksik olduğu, gerekli sosyo-ekonomik ve fiziksel ihtiyaçların karşılanamama halidir. Göreli yoksulluk kavramı ise yaşam standartları açısından toplumda yaygın olan hizmetlerin, faaliyetlerin yokluğu veya yetersizliği şeklinde tanımlanmıştır. Gelir yoksulluğunun yanı sıra gıda, giyim, barınma, eğitim, sağlık, toplumsal iletişim ve kapasiteyi içeren çok boyutlu yoksulluğu da ifade etmektedir. Bu kavram yoksul insanların toplumdaki diğer insanların ekonomideki konumuna kıyasla tanımlanan yoksulluk anlamına gelmektedir (Spicker vd., 2007: 7-8; Sun vd., 2022: 13). Göreli yoksulluk aynı zamanda toplumdaki bireylerin veya grupların yaşam standartlarındaki kaynak eksikliğidir. Bireyin geçim için gerekli kaynaklardan yoksun olduğu durum mutlak terimlerle tanımlanan yoksulluktur. Bir insan mutlak anlamda yoksul olmasa da göreli anlamda yoksul olabilir (Marshall, 2000: 2100-2109).

Mutlak ve göreli yoksulluk yaklaşımları gelir yoksulluğunun ölçümüne yönelik iki farklı yaklaşım şeklinde de tanımlanmaktadır. Gelir yoksulluğunun ölçümünde ilk sınır olan mutlak sınır, geçim düzeyini göstermektedir. Geliri, yeterince beslenmek ve giyinmek gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyorsa bir birey mutlak olarak yoksul sayılmaktadır. Ayrıca mutlak yoksulluk sınırı, toplumun gelir standartlarına bağlı değildir. Örneğin bu sınırın WB'nin günlük kişi başına 1,90 doları olan aşırı yoksulluk sınırının altında kalan yaklaşımdır. Buna karşılık geçim düzeyini gösteren göreli sınır ise sosyal dışlanmaya vurgu yapmaktadır. Göreli yoksulluk sınırı, toplumun gelir standardına bağlıdır. Bir bireyin geliri, sosyal dışlanma riski altında olacak kadar toplumdaki gelir standardından çok daha düşükse nispeten yoksul sayılmaktadır (Decerf, 2020: 1-2).

Yoksulluk, zaman içinde kaynakların yetersiz denetimler sonucunda çeşitli yoksunlukların oluştuğu bir olgu şeklinde de ifade edilmektedir. Bu noktada göreli yoksulluk, yaşamın çeşitli sorunlarını hatırlatarak sorunların göz ardı edilmemesi gerektiği fikrini sunmakta ve ihtiyaçların sosyal olarak belirlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Yüksek yaşam standartların ve refah kaynaklarına erişimin olduğu zengin ülkelerde bile göreli yoksulluk, ekonomik zorluklarla aynı anda ortaya çıkabilmektedir. Örneğin; gelişmiş bir Norveç ülkesinde ekonomik zorluk yaşayan ailelerin ekonomik olarak yoksun çocuklarına yaz tatili gezilerinin sunulması bu tanıma örnektir (Greve, 2019: 27).

1.2.2. Objektif Yoksulluk-Sübjektif Yoksulluk

Yoksulluk olgusu objektif veya sübjektif yaklaşımlarla açıklanabilir. İnsanları yoksullaşmış durumlarından çıkarmak için neyin gerekli olduğuna ve yoksulluğu neyin oluşturduğuna ilişkin normatif yargılar nesnel bakış açısının öncelikleri arasındadır. Sübjektif yaklaşım ise insanların mal ve hizmetlere, tercihlere ne ölçüde değer verdiklerine ve bireysel faydaya vurgu yapmaktadır (Lok-Dessallien, 2018: 3).

Yoksulluk araştırmalarının çoğunda kişi kabul edilebilir yaşam standardına ulaşmak için yeterli kaynağa sahip değilse yoksul olarak tanımlanır. Çoğu araştırmacı bu genel tanım üzerinde hemfikir olsa da yoksulluğu ölçmek için objektif ve sübjektif yaklaşımlar kullanılmaktadır. Objektif yaklaşım, bireylerin kişisel görüş ve anlayışlarına bağlı olmayan faktörlerle tanımlanmakta ve insanların farklı türdeki kaynaklara erişimi üzerine odaklanmaktadır. Bu yaklaşım, ekonomik kaynakların geçerliliğini ve güvenilirliğini esas alarak yoksulluğun neyi meydana getirdiğine ve yoksulluğu azaltmak için ne yapılması gerektiğine ilişkin gözlemler ve yargılar içermektedir. Sübjektif yaklaşım ise hissedilen yoksulluk kavramına dayanan toplumdaki bireylerin gerçekten refah bulduğu yaşam standardının göstergelerini ifade etmektedir. Bu bağlamda bireyin ihtiyaçlarının aciliyetini değerlendirmekte ve memnuniyetini belirli bir sosyal referans çerçevesinde açıklamaktadır (Penttila ve Nordberg, 1999: 1; Lacny, 2020: 417).

1.2.3. Gelir Yoksulluğu, İnsani Yoksulluk ve Çok Boyutlu Yoksulluk

Yoksulluk, doğrudan (tüketim açısından) ve dolaylı olarak (gelir açısından) iki şekilde tanımlanabilir ve ölçülebilir. Yoksulluğun doğrudan tanımı, göreli yoksunluk anlamında olup düşük bir tüketim düzeyi olarak görülmektedir. Yoksulluğun bir gelir yoksulluk sınırı kullanılarak ölçülmesi dolaylı bir yöntem olup, hanenin harcanabilir gelirine göre belirlenir. Hanenin harcanabilir geliri daha düşükse, bir gelir yoksulluğu durumu oluşmaktadır (Dirven ve Berghman, 1995: 76). Buna göre gelir yoksulluğu, hanehalkı bireylerinin ihtiyaç duyduğu asgari yaşam standardının gerektirdiği temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve yaşamlarını devam ettirebilmesi için yeterli miktarda kazancın sağlanamaması durumudur (Aktan ve Vural, 2002: 6).

İnsani yoksulluk, insanların düzgün yaşam standartlarına erişmeleri için parasal imkânların yanı sıra iktisadi, sosyal ve kültürel bazı imkânların eksikliğini ifade etmektedir. İş fırsatlarının olmaması; sağlık, temiz sanitasyon, bilgi vb. erişim eksiklikleri insani yoksulluğun bileşenleridir. 1997 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda yer alan "İnsani Yoksulluk Endeksi", insani gelişim açısından ortaya çıkan yoksunlukların boyutlarını ve insani gelişimin gerisinde kalan kişilerin oranını ölçen endekstir (UNDP, 1997: 13-15).

Dünyanın çoğu ülkesi yoksulluğu parasızlık olarak tanımlamaktadır. Yine de yoksul insanlar, yoksulluk deneyimlerini çok daha geniş olarak değerlendirirler. Yoksul bir kişi, sağlıkları kötü veya yetersiz beslenme, temiz su veya elektrik eksikliği, düşük iş kalitesi veya yetersiz okul eğitimi gibi aynı anda birden fazla dezavantajdan muzdarip olabilir. Gelir gibi tek bir faktöre odaklanmak, yoksulluğun gerçekliğini yakalamak için yeterli değildir (OPHI, 2022: 1). İnsanların gelir dışında yoksullukla ilgili birçok dezavantajı aynı anda yaşamaları durumu çok boyutlu yoksulluk olarak değerlendirilmektedir. Çok boyutlu yoksullukta sağlık, eğitim ve yaşam standardı olmak üzere üç boyut dikkate alınmaktadır.

Tablo 4'te çok boyutlu yoksulluğun boyutları ve göstergeleri yer almaktadır. Buna göre çok boyutlu yoksulluğun sağlık, eğitim ve yaşam standardı olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Ayrıca sağlık ve eğitim boyutu için ikişer, yaşam standardı boyutu için ise 6 olmak üzere toplam 10 göstergesi vardır.

Tablo 4: Çok Boyutlu Yoksulluk ve Göstergeleri

Yoksulluğun Boyutları	Göstergeler	Ağırlık
Sağlık	Beslenme	1/6
	Çocuk Ölümü	1/6
Eğitim	Okullaşma Yılı	1/6
	Çocukların Okula Devamı	1/6
Yaşam Standardı	Pişirme Yakıt Türü	1/18
	Sanitasyon	1/18
	Temiz İçme Suyu	1/18
	Elektrik	1/18
	Konut	1/18
	Varlık	1/18

Kaynak: UNDP, 2021: 2

Belirli hanehalkı içerisinde yaşayan her hane üyesinin deneyimlediği yoksunlukların sayısına bağlı olarak "yoksul" veya "yoksul değil" şeklinde sınıflandırılmaktadır. Çok boyutlu yoksulluk endeksi, insanların karşılaştıkları bu yoksunlukları göstermek için kullanılan ölçüdür. Çok boyutlu yoksullukla insanlar üzerinde yoksunluğun nasıl etkiler bıraktığı, insanların aynı anda kaç yoksunluk yaşandığı yansıtılmaktadır (UNDP, 2021: 3).

1.3. Çocuk Yoksulluğu

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır (UNICEF, 2022a: 1). Biyolojik açıdan da 18 yaşın altındaki insanlar çocuk olarak tanımlanmaktadır.

Hayatta kalmak için çok az bir gelire sahip olmayı, gelişmek adına ihtiyaç duyulan maddi manevi ve duygusal kaynaklardan yetersiz olmayı ifade eden yoksulluk, çocukları kendi haklarından mahrum bırakmakta, çocukların topluma eşit üye olarak katılımlarını ve tam potansiyellerine erişimlerini engellemektedir (Bessell, 2021: 5).

Çocuk yoksulluğu, çocukların hayatlarını devam ettirmeleri, kendilerini geliştirmeleri, potansiyellerine erişmeleri için gerekli olan maddi ve manevi kaynaklara yeterince sahip olamamaları durumudur. Bu sorun yetersiz beslenmeye, eğitim, sağlık gibi hakların ihmaline, çocukların uzun vadede gelişimlerini olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Genel kabul görmüş bir tanımı olmayan çocuk yoksulluğunun çeşitli kuruluşlar tarafından yapılan farklı tanımlarına aşağıda yer verilmiştir (Spicker vd., 2007: 32; Minujin vd., 2005: 11-16):

- **UNICEF,** çocuk yoksulluğunu "sosyal hizmetlerden yoksunluk" olarak tanımlamaktadır. Her türlü ekonomik sosyal sorunlar, kültürel kaynaklardan yoksunluk, çevresel, fiziksel yaşantı yetersizliği çocukları hem kısa vadede hem de uzun vadede olumsuz etkileyen bir durum olarak ifade edilmiştir. Çocuk yoksulluğuna ilişkin genel ve net bir tanımın olmamasının yanı sıra yapılan tanımlamalarda ve araştırmalarda "çocuk yoksulluğu" ile "insan hakları" arasında güçlü bir bağın varlığı ile çocuk yoksulluğunun çok boyutlu yapısı ve yoksunlukların birbiriyle bağlantılı olduğu vurgulanmaktadır.

- **Çocuk Yoksulluğu Araştırma ve Politika Merkezi (CHIP)'ne** göre çocuk yoksulluğu, çocukların kendi refahları için önemli olan ekonomik, sosyal, kültürel, fiziksel, çevresel ve politik kaynaklara erişimi olmadan büyümeleri anlamına gelmektedir. Bu gelişim evresini çocuklar, potansiyellerini geliştirebilecek ortamları olmadan, çocukların motivasyonunu geliştiren, besleyen ve onları koruyan ebeveynleri, yakınları çevreleri olmadan tamamlamaktadır. UNICEF gibi CHIP de çocuk yoksulluğunun farklı yönlerinin bulunduğunu ve birbirleriyle ilişkili olduğunu vurgulamaktadır.

- **UNDP,** geleneksel olarak gelir yoksunluğuna odaklanmanın ötesinde geniş bir yoksulluk anlayışı geliştirmiştir. Bunun için temel ihtiyaçlar ilkesini ve insan hakları yaklaşımını içeren karma bir yaklaşım savunmaktadır. Her çocuğun gelişme hakkı ve sağlığı güvence altında olmalıdır. Bu konuda çocukların daha iyi bir yaşam sürdürmeleri için gerektiğinde çocuklara yardım edilmelidir. UNDP, çocuk yoksulluğunu Çocuk Hakları Sözleşmesi madde 26-27'de yer alan sosyo-ekonomik hakların inkârı olarak tanımlamaktır.

Çocukların yaşam koşullarına ve yoksunluğu nasıl yaşadıklarına ilişkin çok boyutlu bir yaklaşım geliştirilmesinde "çocuğun iyi olma hali" kavramı UNICEF'in tanımlamaları arasındadır. Çocuğun iyi olma hali yaklaşımı, çocukların içinde bulundukları fiziki şartları, çevresiyle sosyal ilişkilerini, sağlık, eğitim vb. hizmetlere erişim durumunu ve katılımını çok boyutlu ele almaktadır.

Bu yaklaşım, çocuğun yoksulluğu nasıl deneyimlediğini ve çocuk yoksulluğunu anlamak için kullanılan önemli bir araçtır (Müderrisoğlu vd., 2013: 1-20).

Çocuk yoksulluğu, yoksulluğun çocuklarda birçok haklarından yoksun olma durumunun meydana gelmesidir. Örneğin; çocukların çocukluk dönemini tehlikeye sokan yaşama hakkından yoksun olması, eğitim hakkından yoksun olması, çocukların yaşamını tehdit etmenin ötesinde çocukları şiddet ve sömürülere karşı savunmasız kılan koruma hakkından yoksun olması, sağlık ve beslenme hakkından yoksun olmasıdır (UNICEF, 2005: 17).

UNICEF'in 2005 yılı Dünya Çocukların Durumu Raporunda, yoksulluk içerisinde yaşayan çocukların gelişimlerini sağlayamadıkları, kendi öz haklarından yararlanamadıkları ve topluma tam ve eşit üyeler olarak katılamadıkları ifade edilmektedir (UNICEF, 2005: 18). UNICEF'in bu ifadesine göre çocukların elleri, zihinleri ve kalpleriyle yaşadıkları yoksulluğun birbiriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Örneğin, gelir yoksulluğu çocuklarda yetersiz beslenmeye yol açmakta, bu durumda sağlık ve okul hayatını hatta çocuğun uzun vadeli gelişimini etkileyebilmektedir. Gelir eksikliğini gidermek için okula gönderilmeyip çalıştırılan çocukların bilişsel ve fiziksel gelişimleri bu süreçten olumsuz etkilenmektedir. UNICEF'in tanımı ayrıca ekonomik güvenliğin çocuk yoksulluğuyla mücadelede birçok bileşenden yalnızca birisi olduğunu ileri sürmektedir. Maddi yoksunluğun diğer unsurları olan temel hizmetlere erişimin yanı sıra benlik saygısını ve psikolojik gelişimi etkileyen ayrımcılık ve dışlanmayla ilgili konular da çocuk yoksulluğu tanımının merkezinde yer alır. Çocuk yoksulluğunun tanımlanmasına yönelik insan hakları temelli bir yaklaşımının savunucusu olan UNICEF, çocuklar üzerindeki tüm olumsuz etkileri azaltan ve çocukların çocuk haklarını en iyi şekilde yaşamalarına katkı sağlayan politikaları desteklemektedir (Minujin vd., 2006: 485).

1.3.1. Çocuk Yoksulluğunun Ölçülmesi

Yapılan tanımlamalarda yoksulluk hem ahlaki hem de bilimsel bir kavram olarak ifade edilmektedir. Ahlaki ve bilimsel kavramların sıklıkla karıştırılması yoksulluğun ölçülmesiyle ilgili bazı sorunları meydana getirmiştir. Bilimsel tanımlamalar için hem gelir hem de yaşam standartlarına ilişkin kapsamlı ölçümler tercih edilmektedir. Gelir tanımı mal ve hizmetlerin alımını ve varlıkların değerini içermektedir. Yaşam standartları ise ailelerin, çocukların içinde bulundukları ülkenin kültürel, sosyal, ekonomik yaşama katılımları, maddi koşullar gibi çeşitli unsurları içermektedir (Townsend vd., 2003: 26).

Yapılan yoksulluk tanımlamalarında anlaşılacağı üzere "yoksulluk" kolayca ölçülebilir bir olgu değildir. Yoksulluğun gelir, tüketim ve temel hizmetlere erişim gibi çok boyutlu yönü ölçülebilir değişkenleri içermektedir. Ancak topluma katılma yeteneği gibi kolay ölçülemeyen değişkenleri de içermektedir. Bu açıdan yoksulluğun ölçülmesi için sadece parasal yaklaşıma güvenilmesi birçok

verimsiz sonuçlar doğuracaktır. Çünkü parasal yaklaşımla yoksulluğun çok boyutlu doğası görmezden gelinmekte, hanelerin farklı özellikleri ihmal edilerek tek bir gelire dayalı yoksulları belirleyen yoksulluk sınırı kullanılmaktadır. Ayrıca sadece bireyin gelir düzeyini arttırmaya odaklanarak eğitim, sağlık, su, sanitasyon vb. kamu hizmetlerinin ve yoksullukla mücadelede kamu mallarının önemi göz ardı edilmektedir (Minujin vd., 2006: 489).

Yoksulluğun nasıl tanımlandığı ve nasıl ölçüldüğü yoksul çocukların belirlenmesi için önemli bir etkiye sahiptir. Yoksulluk ölçümünde mutlak yoksulluk ve göreli yoksulluk olmak üzere iki önemli yoksulluk tanımı bulunmaktadır. Mutlak yoksulluk, belirli bir yaşam standardı eşiğine ulaşmak için bireylerin elde etmesi gereken kaynakların yetersiz olmasıdır. Mutlak yoksulluk sınırı ise "ailelerin veya bireylerin sağlıklı yaşam için temel ihtiyaçları karşılayacak kaynaklardan yoksun olduğu düşünülen eşiği" belirlemektedir. Bununla birlikte parasal ölçümler için yoksulluk sınırları gıda, barınma ve hayatta kalmak için gerekli temel ihtiyaçların maliyetleri yansıtılarak hesaplanmaktadır. Diğer yoksulluk tanımı olan göreli yoksulluk ise belirli bir zamanda bir bireyin aynı toplumdaki diğer bireylere göre ne kadar refaha sahip olduğu ile ilgilidir. Temelinde göreli yoksulluk, toplumsal standartları baz alınarak yoksulluk sınırları belirlenmektedir (Soutwell, 2009: 317-319).

Mutlak ve göreceli bir parasal eşik oluşturmak çocuk yoksulluğunu ölçmenin en kolay yoludur. Mutlak yoksulluk eşikleri, enflasyon gibi nedenlerle güncellense de belirli miktarda mal ve hizmet satın almak için gerekli olan sabit para miktarıdır. Tüketimdeki değişiklikleri ortaya çıkaran nüfusun gerçek gelirini vurgulayan eşik ise göreli yoksulluk eşiğidir. Yoksulluk sınırının altında yaşayan çocukların bu eşiklerin üzerinde gelir elde edemeyen hanelerde yaşadıkları kabul edilmektedir (Durgun, 2019: 15).

Parasal hesaplama yöntemleri, sosyal ilerlemeyi ölçmek adına faydalı birer kıstastır. Fakat çocuk yoksulluğunu daha derinden analize katkı sağlayan eğitim, sağlık, su veya sanitasyon eksikliği gibi önemli boyutlar dikkate alınmamaktadır. Sınırlı olmakla birlikte parasal hesaplama yöntemleri hanehalkı seviyesinde yoksulluğun boyutunu belirlemek için kullanılan yöntemdir. Yöntemde, ailelerin ve çocukların karşılaştıkları dezavantajlar ve mali durumlar ölçülmektedir. Ulusal ve uluslararası seviyede parasal yoksulluk sınırları belirlenmektedir. Genel olarak yoksul olarak tanımlanmaması için kabul edilen asgari gereklilik olan mal ve hizmet sepetine değer verilir. Hanelerin bu sepeti karşılayacak yeterli kaynağı olmaması durumunda hanehalkı "yoksul" kabul edilmektedir. Parasal yönteme göre iki yoksulluk sınırı vardır. Bu sınırlardan birincisi ulusal yoksulluk sınırları, kendi ülkelerindeki parasal yoksulluğu izlemek için hükümetlerin kullandığı sınırdır. Ülkeler arasında büyük farklılıklar olan ulusal yoksulluk sınırı, ülkelerin kendine özgü özelliklerini ve gelişmişlik düzeyini yansıtmaktadır. İkincisi ise uluslararası yoksulluk sınırı olup, WB gibi küresel kuruluşlar tarafından belirlenmektedir. Kişi başına günlük 1,90 dolardan daha az geliri olan hanelerde yaşayan insanları WB, "aşırı yoksul" olarak tanımlamaktadır. Uluslararası aşırı

yoksulluk sınırında WB aynı zamanda kişi başına 3,20 ve 5,50 dolar gibi aşırı yoksulluğun üzerindeki yoksulluk seviyelerini temsil eden yoksulluk eşiklerini de hesaplamaktadır (Watkins, 2016: 70-72).

Beslenme, güvenli barınma, sağlık hizmetleri gibi haklardan mahrum kalan çocuklar, parasal yoksulluk içinde yaşayan çocuklar olarak tanımlanmaktadır. Parasal yoksulluk, çocuklar için önemli bir yoksulluk boyutu olmakla birlikte tek bir boyut olarak değerlendirilmesi açısından yetersiz kalmaktadır. Çünkü parasal yoksulluk ölçümlerinde çocukların çocuk haklarının yerine getirilmesinde ailelerin sadece karşılaştıkları mali engeller hakkında bilgi verilmektedir (UNICEF, 2017a: 57).

Uluslararası kabul görmüş çocuk yoksulluğu ölçüsünün ilk çabalardan biri Bristol yaklaşımıdır. David Gordon ve meslektaşları tarafından geliştirilen Bristol yaklaşımında çocuk yoksulluğu sekiz boyutta ölçülmektedir. Bunlar gıda, güvenli içme suyu, sanitasyon tesisleri, sağlık, eğitim, barınma, bilgi ve hizmetler ve ulaşımdır. 18 yaşına kadar her yaştaki çocuk, yoksulluğu farklı şekilde deneyimlemektedir. Buna göre, çocuk yoksulluğuna ilişkin UNICEF tarafından Bristol yaklaşımı temel alınarak "Çok Boyutlu Yoksunluk Analizi (MODA)" geliştirilmiştir. MODA'nın analiz birimi hanehalkından ziyade çocuktur ve "çocuk" kategorisi içinde yaş grupları arasında ayrım yapılmaktadır (Bessell, 2021: 5-6). Bir diğer yaklaşım ise Oxford Üniversitesi'nin Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişme Girişimi (OPHI) ve Birleşmiş Milletler Kalınma Programı'nın İnsani Gelişme Rapor Ofisi tarafından geliştirilen Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (MPI)'dir. MPI, yoksul hanelerde yaşayan çocukların çok boyutlu yoksulluğunu vurgulamak için oluşturulan bir yaklaşımdır. Sağlık, eğitim ve yaşam standardı şeklinde üç türlü yoksulluk boyutu üzerinden yoksulluk analiz yapılmaktadır. Güvenli barınma, beslenme, temiz su ve yeterli sanitasyon, çocukların okula devam durumu ve başarı göstergeleri ve çocukların yaşam şanslarını etkileyen göstergeleri içermektedir. Örneğin eğitim göstergelerinden bir çocuğun beş yıllık eğitime sahip olup olmadığı gibi çocukların hayatlarını şekillendiren hane özelliklerini yansıtmaktadır (Alkire vd., 2017: 2). UNICEF, ayrıca aşağıda sıralanan üç faktörün birleşimi ile çocuk yoksulluğu düzeylerinin belirlendiğini savunmaktadır (Durgun, 2019: 17):

- Küreselleşmenin etkileri, işgücü piyasasına etki eden ekonomik durgunluk, göç, düşük ücretli işler gibi faktörler,
- Tek ebeveynlik, ailedeki çocuk sayısı, eğitim düzeyi, anne babanın yaşı gibi faktörler,
- Transfer harcamalarının etkileri ile hükümet politikalarındaki harcama önceliklerinin değişimini gösteren faktörler.

Çocuk yoksulluğunun azaltılmasının ve ortadan kaldırılmasının öncelikle ilk adımı çocuk yoksulluğunu ölçmektir. Özellikle çok boyutlu olarak ölçülmesi ve analiz edilmesi, çocuk yoksulluğunun ortadan kaldırılmasına katkı sağlamakta; ülkelerde bu sorunla ilgili gerekli

politikaların tasarlanmasına ve sonuçlarının izlenmesine kolaylık sağlanmaktadır. Çoğu ülkede çocuk nüfusu ülkenin toplam nüfusun üçte birini temsil etmektedir. Üçte birini temsil eden çocukların yaşam şartları ve yaşadıkları yoksunluklar geri kalan hanehalkı bireyleriyle aynı yoğunlukta olmayabilir. Bu sebeple sadece hanehalkı temelli yoksulluğun ölçümü çocuk yoksulluğunun analizi ve ölçümü için eksik kalabilmektedir. Bunun aksine çok boyutlu yoksulluk ölçümlerinde birey temelli olarak çocukların ne kadar yoksunluk yaşadığı tespit edilerek bir sınır oluşturulmaktadır. Ayrıca yoksulluğun derinliğinin ve genişliğinin hesaplanması çocuk yoksulluğuna hem bütüncül bir bakış açısı kazandıracak hem de verimli ölçüm sonuçlarıyla yoksullukla mücadele için etkili yol izlenecektir (UNICEF, 2020a: 1-6).

Çocuklar, yoksulluğu yetişkinlerden farklı deneyimlemektedir. Bu sebeple çok boyutlu ulusal yoksulluk ölçüsüne ek olarak ülkeler yalnızca çocukların belirli koşullarına odaklanan özel birçok boyutlu çocuk yoksulluk ölçüsü oluşturabilir. Ülkelerin çocuklara özel bir çocuk yoksulluğu ölçüsü oluşturarak çocuklardan açıkça bahsetmesi, yoksulluk ölçümü tahminlerinde çocukların genellikle görünmez olmasındandır. Avrupa İstatistikçiler Konferansı ülkelerin çocuklara özgü, yaşam döngüsüne uyarlanmış, çocuk haklarına dayalı çok boyutlu yoksulluk önlemleri geliştirmesini tavsiye etmektedir. İlk olarak çok boyutlu çocuk yoksulluğunun tahmin edilmesiyle ilgili boyutlar; her boyutta yoksunluğu değerlendirmek için kriterler ve sınırlar belirlenmektedir. Beslenme, sağlık, barınma ve yaşam koşulları, eğitim, bakım ve yetenekler, para ve mülkiyet, sosyal çevre göstergeleri çok boyutlu yoksulluk araştırmasında kullanılan boyutlardır. Çocuklara özel çocuk yoksulluğu ölçümüne dayalı çocuk yoksulluğu analizleri gerçekleştiren Arjantin, Ermenistan, Brezilya, Mısır, Meksika, Uganda gibi gelişmekte olan dünyanın tüm bölgelerinde, düşük ve orta gelirli yetmişin üzerinde ülke çocuğu analiz birimi olarak kullanmaktadır (WB, UNDP, UNICEF, 2021: 5-21).

Bessell (2021: 12-16) çalışmasında çocuk yoksulluğu boyutlarını maddi yoksulluk, fırsat yoksulluğu ve ilişkisel yoksulluk olarak üç kategoride değerlendirmiştir. Bu üç boyutta tanımlanan yoksulluk boyutları çocukların kendi ağzından ifade ettikleri yoksulluk tanımlamalarından oluşturulmuştur. Temel ihtiyaçlarla yakından ilişkili olan yoksulluğun maddi özü sağlık, eğitim gibi temel hizmetlerin yokluğuna kadar uzanabilmektedir. Yaşam için gerekli olan gıda, su, barınma gibi bir dizi maddi unsurun eksikliğinde kendini gösteren, yoksulluğun düşük gelirle ilişkili olan maddi çekirdeğini tanımlayan çocuk yoksulluğu boyutunun ilki maddi yoksulluktur. Bessell, Avusturya araştırma projelerinin her birinde, çocukların maddi yoksulluk tanımlamalarında "kira, yiyecek, elektrik ve diğer mal ve hizmetleri karşılayacak yetersiz gelire sahip olduklarını, barınma güvensizliğine de maddi yoksunluğun sebep olduğu" ifadelerine yer vermiştir. İkinci boyut olan fırsat yoksulluğu çocuk yoksulluğunun önemli bir boyutudur. Fırsat yoksulluğu, çocukların şimdiki esenliğini baltalayan ve gelecekteki seçimlerini sınırlayan yoksulluktur. Çocuklar için doğrudan görünen ve fırsatı temsil eden eğitim, çocukların değer verdikleri yaşamlarını yeteneklerini, gelecekteki seçimlerini, seçeneklerini önemli ölçüde etkilemektedir. Utanç ve damgalanma ile karakterize olduğu yoksulluğun bir başka yüzü olarak ifade edilen boyut ilişkisel yoksulluktur.

Yoksulluğun şiddetinden etkilenen ebeveynlerin de çocuklarıyla olan ilişkileri olumsuz yönde etkilenmektedir. Çocukların yoksulluk sebebiyle yaşadıkları utanç ve damgalanma duyguları onları derinden etkileyerek fiziksel olarak da kendini göstermekte, sosyal konumunu, sosyal ilişkilerini olumsuz şekillendirmekte ve sınırlamaktadır.

Sahra Altı Afrika'daki çocukların çok boyutlu yoksullukla ilgili bir araştırmada eğitim, beslenme, barınma, sanitasyon, içme suyu, bilgiye erişim haklarından mahrum oldukları ve şiddetli yoksullukların endişe verici sonuçlarla karşılaştıkları görülmüştür. Sadece parasal yoksulluk eşiğinin üzerinde olan bir hanede yaşayan çocuk için yoksulluktan kurtuldu denilemez. Ulusal yoksulluk sınırının belirlediği eşiği karşılayan çocuk hala barınma, gıda, su, sanitasyon, eğitim, sağlık ve bilgiye erişimi olmayan hanelerde yaşayan çocuklar adına "çok boyutlu yoksulluk ölçümler" önemini korumaktadır (Watkins, 2016: 78). Böylece çok boyutlu yoksulluk ölçümleri sayesinde yoksulluk sorunun boyutları tam olarak ölçülebilmektedir.

1.3.2. Çocuk Yoksulluğunun Nedenleri ve Belirleyicileri

Tüm ülkelerde çocukların esenliği demografi, işgücü piyasaları ve hükümet politikası olarak adlandırdığımız üç geniş faktör tarafından belirlenmektedir. Demografik veya aile faktörlerine göre dört etki bulunmaktadır. Bunlar ebeveynlerin yaş ortalaması, ebeveynlerin eğitimi, hane başına düşen çocuk sayısı, çocuğun tek ebeveynle yaşayıp yaşamadığına göre aile yapısıdır. İşgücü piyasası, çocuk yoksulluğu oranlarındaki değişimi etkileyen önemli bir sebeptir. Olumlu işgücü piyasasıyla ebeveynlerin istihdam oranları ne kadar yüksek olursa çocuk yoksulluğu oranı o kadar düşük olacaktır. Daha eğitimli ebeveynlerin becerileriyle daha düşük işsizlik şansına, iyi bir işgücü piyasasında istihdam edildiklerinde daha yüksek kazançlara sahip olma olasılıkları yükselmektedir. Tek ebeveynli ailelerde yaşayan çocukların ise daha düşük maddi yaşam standartlara sahip olması muhtemeldir. Çocuk yoksulluğu oranlarının düşmesinde ve artmasında tek bir neden yoktur. Fakat çocuk yoksulluğu oranlarının azaltılmasında gerekli sosyal politikaların yürütülmesinde emek piyasasının doğasıyla birlikte düşünülmelidir. Çocuk yoksulluğunu etkileyen unsurlar şu şekilde sıralanabilir (Chen ve Corak, 2008: 541-547);

- Olumlu işgücü piyasasının etkileri,
- Devletten sağlanan gelir destekleri,
- Çalışan annelerin oranı, ebeveyn kazançları,
- İşsizlik sigortası ödenekleri ve maluliyet ödenekleri,
- İşgücü piyasası faktörleri,
- Ebeveyn özelliklerindeki olumlu değişiklikler.

Çocuk yoksulluğun nedenleri sıklıkla tartışılsa da dört ana gruba ayrılabilir. Birincisi yaş, cinsiyet, çocuk ve yetişkin sayısı, aile yapısı vb. demografik faktörler ile ilgilidir. Yoksulluğu önlemek için yeterli ekonomik kaynak sağlayamayacak kadar hanede az yetişkin varsa çocuk yoksulluğu ortaya çıkabilir. İkinci faktör, meslek ve eğitim durumunu inceleyen sosyal sınıf/sosyoekonomik statü faktörüdür. Çocuk yoksulluğu, düşük kazançlı ebeveyn mesleklerinden veya işsizlik/topraksızlığın neden olduğu kazanç eksikliğinden kaynaklanabilir. Üçüncü faktör, etnik köken ve din gibi tanıma faktörlerdir. Düşük statülü etnik köken, din gibi unsurlara yönelik ayrımcılık nedeniyle çocuk yoksulluğu ortaya çıkabilmektedir. Dördüncü faktör ise kırsallık, iklim vb. coğrafik faktörler ile ilgilidir. Coğrafi konumun neden olduğu kaynak eksikliğinden çocuk yoksulluğu ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte, coğrafi konum genellikle savaş/şiddet, az gelişmişlik gibi yoksulluğa neden olan tarihsel faktörlerden birisidir (Gordon vd., 2005: 12-14).

Çocuk yoksulluğu belirleyicilerini; sosyal transferler, hanehalkı geliri, eğitim, konutların mülkiyet durumları ve konut içi durumları, kadın istihdamı şeklinde sıralanabilir. Sosyal transferler, eğitim, barınma, emeklilik veya işsizlikle ilgili yardımlar dâhil olmak üzere ulusal ve yerel yönetimler tarafından sağlanan yardımlardır. Sosyal transferler sonrasında transferler öncesine göre çocuk yoksulluğu oranlarında azalmalar gerçekleşmektedir (Eurostat, 2016: 1).

Çocuk yoksulluğu için hanehalkı geliri kilit bir faktördür. Çünkü bu faktör çocukların yetişkinlik dönemlerindeki gelirlerini bile etkileyebilmektedir. Ebeveyn işsizliği, ebeveynlerin düşük gelirleri, gelir düzeylerini kısıtlayan ebeveynlerin nitelikleri, yetersiz eğitime sahip olmaları çocuk yoksulluğu oranlarını artırmaktadır. Yüksek gelirli hanehalkında çocukların yoksul olma olasılığının azaldığı; büyük ve kalabalık hanelerde yaşayan çocukların yoksul olma olasılığının da arttığı görülmektedir. Çocukların yaşadıkları konut içi durumlar, evin çatısı olmaması, duvarların ve zeminin eski olması gibi güvenli olmayan konutlar çocuk yoksulluğu hakkında bilgi vermektedir. Çoğu ülkede hane reisi sayılan babanın ücretli istihdamıyla birlikte annenin ücretli istihdamda yer alması çocukların yaşadıkları yoksunlukları azalttığı görülmüştür. Ayrıca annelerin işgücü piyasasındaki başarısı çocuğun refahının artmasıyla doğru orantılıdır (HM Government, 2014: 6).

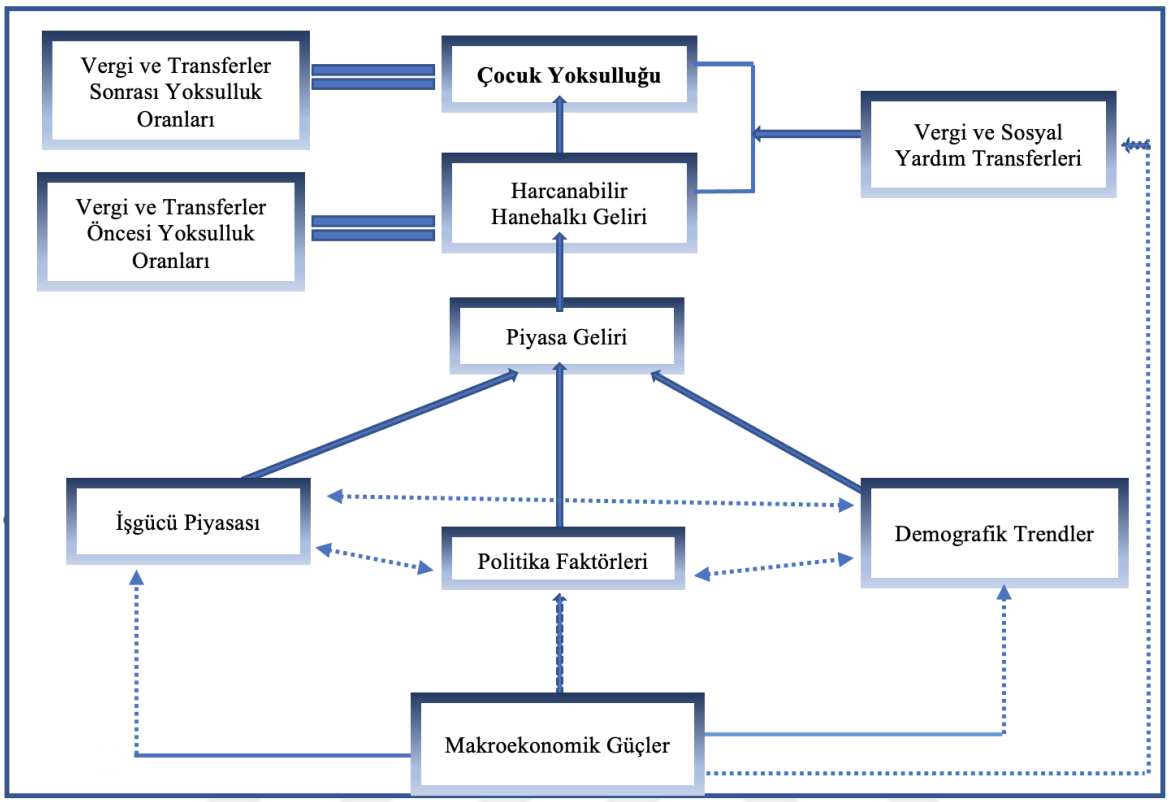
Farklı ülkelerde işgücü piyasası koşulları, sosyal eğilimler ve hükümet politikaları gibi unsurlar yoksulluk seviyelerini belirlemektedir. Sosyal eğilimler, işgücü piyasası koşulları, hükümet politikalarının yanı sıra sosyal ve ailevi değişiklikler yoksulluk oranlarını etkilemektedir. Ekonomik küçülme, ekonomik durgunluk, işgücü piyasası, tek ebeveynlik çocuk yoksulluğun önemli belirleyicileri arasındadır. İşsizlik, düşük ücretler, aile yapısı, eğitim, göç gibi etmenler ise doğrudan yoksullukla bağlantılıdır. Düşük eğitim düzeyleri çocuk yoksulluğunu doğrudan etkilemektedir (UNICEF, 2005: 14-15; Abulhul, 2021: 3-7).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerine ait çocuk yoksulluğu eğilimleri çalışmasında çocuk yoksulluğunu etkileyen ve yönlendiren analizleri şu şekilde açıklamak mümkündür (Thevenon vd., 2018: 10-11).

- Hane düzeyinde çocuk yoksulluğunun belirlenmesinde en önemli faktörlerden birisi ebeveyn istihdamı durumudur. Ebeveyn işsizliği çocuk yoksulluğunu artırmaktadır.
- Anne istihdamındaki artışlar ülke içinde çocuk yoksulluğunun azaltılması ile yakından ilişkilidir. Özellikle büyük durgunluk sonrasında birçok ülkede gözlemlenen göreli yoksulluk artışı karşısında anne istihdamı ailenin yaşam standartlarının korunmasında önemli rol oynamaktadır.
- Göreli çocuk yoksulluğu oranındaki düşüş ile kişi başına sosyal harcamadaki artış ilişkilidir.
- İşsiz ailenin oranıyla ülke içinde mutlak çocuk yoksulluğundaki farklılıklar arasında pozitif bir ilişki vardır.
- Çocuklar için ek ödemeler, sosyal yardım, barınma ödeneklerinin ödeme oranındaki artışlar çocuk yoksulluğu oranını azaltmaktadır.
- Ülkeler arası düşük gelirli ailelerin gelir evrimindeki farklılıkları açıklayan önemli faktörler arasında baba ve anne istihdam oranları ve iş kalitesine ilişkin eğilimdeki farklılıklar gelmektedir.
- Çocuk yoksulluğu riskini etkileyen bir diğer faktör ise aile yapısıdır. Kalabalık ailelerde yoksulluğun görülme oranı daha yüksektir. Tek ebeveynli ailelerin çocuk yoksulluğu riski oranı, iki yetişkine sahip hanelere kıyasla daha yüksektir. Araştırma verilerine göre her 10 yoksul çocuktan 4'ü tek ebeveynli ailelerdeki çocuklardır.

Demografik, ekonomik ve politik faktörlerin çocuk yoksulluğunu nasıl etkilediğini ve belirlediğini gösteren bir yol haritası Şekil 1'de özetlenmiştir. Şekil 1 incelendiğinde; çocuk yoksulluğu belirleyiciler arasında, vergi ve sosyal yardım transferleri, harcanabilir hanehalkı geliri, işgücü piyasası, politika faktörleri, demografik trendler ve makroekonomik güçlerin yer aldığı görülmektedir. Çocuk yoksulluğu analizinde piyasa gelirleri önemli bir faktördür. Çocuk yoksulluğu, piyasa gelirlerindeki eşitsizliklerle ilgilidir. İşgücü piyasası, politika faktörleri, demografik trendler piyasa gelirlerini; piyasa gelirleri de hanehalkı gelirlerini etkilemektedir. Vergi ve sosyal yardım transferleri, demografik ve ekonomik değişimlerin etkilerini hafifleterek çocuk yoksulluğu evriminde olumlu rol oynamaktadır.

Şekil 1: Çocuk Yoksulluğunun Belirleyicileri

Kaynak: Thevenon vd., 2018: 39

1.3.3. Yoksulluğun Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Ölçülmesi güç olan yoksulluğu bazıları temel ihtiyaçları karşılayacak yeterli gelirin olmaması durumu olarak tanımlamaktadır. Bazı toplumlara göre yoksulluk ise, ortalama yaşam standartlarına ayak uyduramamaktır. Çok boyutlu daha geniş tanımlamalar yapılsa da çocuklar açısından bakıldığında tanımlamaların kesinliği önemsiz hale gelmektedir. Hayata iyi bir başlangıç yapmak için bir çocuğun çoğu zaman ikinci bir şansı yoktur. Erken çocukluk döneminde yaşadıkları yoksulluk çocukların gelişimine zarar vermektedir. Örneğin erken dönemde yetersiz beslenme çocuklarda bodurluğa neden olabilmektedir (Watkins, 2016: 70).

Yoksulluk içinde yaşamanın ve günlük gereksinimleri karşılamanın stresi hem ebeveynlere hem de çocuklara zarar verebilmektedir. Çocukların yaşadıkları sosyal ve ekonomik yoksunluk ilerde kalıcı etkilere neden olabilmektedir. Daha avantajlı ailelerin çocuklarının yaşamadıkları zorluklarla düşük gelirli ailelerde büyüyen çocukların karşılaşması muhtemeldir. Yaşadıkları mahallelerin dezavantajlı olması, gittikleri okulların daha az finanse edilmesi, sık sık okul değiştirmeleri karşılaştıkları muhtemel zorluklar arasındadır. Çocukların eğitimine daha az yatırım yapabilen ebeveynler kendi yatırımları için de yetersiz kaynaklara sahiptirler. Araştırma sonuçlarına göre yoksul aile ortamlarında büyüyen çocukların yetişkinlik dönemlerinde yoksul olma ihtimali çok daha

yüksektir. Ayrıca çocukluk döneminde daha uzun süreli yoksulluk yaşanması yetişkinlikte yoksul olma ihtimalini arttırmakta bireylerin yoksulluktan kurtulmalarını zorlaştırabilmektedir (Wagmiller ve Adelman, 2009: 1-2). Ekonomik açıdan çocuk yoksulluğunun azaltılması daha yüksek GSYİH üretmek için yapılan tüm faaliyetlere mali yatırımla mümkündür. Bu mali yatırımlar çocukların çocukluk döneminde yaşadıkları yoksullukların nesiller arası aktarımını azaltmaya katkı sağlamaktadır (Griggs ve Walker, 2008: 6).

Aşırı yoksul hanelerde yaşamlarını idame ettiren çocuklar yoksulluğun sonuçlarının kalıcı etkileriyle karşılaşmaktadırlar. Bu sonuçlar en genel olarak şu şekilde sıralanabilir (Scutella ve Smyth, 2005: 31):

- Daha büyük sağlık sorunları,
- Daha yüksek oranda zihinsel ve ruhsal sağlık sorunları,
- Daha fazla istismara maruz kalma,
- Evsizlik,
- İşsizlik,
- Okul öncesi eğitimlere katılamama veya sınırlı katılım,
- Zorunlu eğitimleri bitirememe,
- Bilgisayarlara yok denecek kadar az erişim,

1.3.3.1. Çocuk Yoksulluğunun Sosyal Maliyetleri ve Sosyal Dışlanma

Maddi olmayan yoksulluk ve yoksunluk durumlarına dikkat çeken sosyal dışlanma tartışmalı olarak sosyal politika literatüründe yer almaktadır. Maddi ve maddi olmayan, sosyal ve ekonomik boyutlarını birleştirmesi bakımından sosyal dışlanma çok boyutludur. Sosyal dışlanma oldukça farklı şekillerde tanımlanmakta olup, genellikle toplumsal ilişkinin bireysel ve kolektif düzeylerde çok boyutlu bozulmasının dinamik bir süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç haklara erişimi kısıtlayan sosyal ilişkileri zayıflatmakta ve hizmetlere erişimi engellemektedir. Bir başka ifadeyle birey hem toplumun içinde hem de dışındadır. Bu nedenle sosyal dışlanma "farklı dahil etme", "olumsuz dahil etme" kavramlarıyla örtüşmektedir. Birçok sosyolojik analizlerde yoksulluğa maruz kalan hem ebeveynlerin ve çocuklarının yoksulluktan dolayı acı çektiklerinde nasıl utanç ve aşağılanma yaşadıkları dikkat çekmektedir. Dışlanma, sosyal sorunlar olarak kabul edilmekte; toplumda kendilerini soyutlayan sosyal reddedilme biçimlerine maruz kalmaktadırlar. Yoksulluk içindeki insanlar ve özellikle de çocuklar yeterli kaynakları bulmakta zorlandıkları için topluma aktif olarak katılamamaktadırlar. Bu nedenle yoksulluk ve sosyal dışlanma tek başına çözülemez bir sorun olduğu sonucuna varılmaktadır (Silver, 2007: 1-15).

Birleşik Krallık'ta çocuk yoksulluğunun sosyal maliyetlerini içeren bir çalışmada çocukların yoksulluktan sadece maddi değil, sosyal olarak da derinden etkilendikleri ortaya koyulmuştur. Düşük gelirli hanelerde yaşayan çocuklar, arkadaşlık ve sosyal faaliyetlerini sürdürmenin zorluklarıyla karşılaşmaktadırlar. Kırsal kesimlerde ve tek ebeveynli yoksul hanelerde yaşayan çocuklarda bu durum sosyal kalıtım sorunlarına kadar derinleştiği, sosyal içerme duygularıyla karşılaştığı gözlemlenmiştir. Ekonomik açıdan zorluk yaşayan birçok çocuğun maddi açıdan kaynaklarını bir üst seviyeye çıkarsa da sosyal açıdan daralma yaşadıkları gözlemlenmiştir (Attree, 2006: 54-55).

Yoksulluğun sebep olduğu sosyal dışlanma, karmaşık ve çok boyutlu yönüyle üzerinde uyumlu bir tanımı da bulunmamaktadır. Sosyal dışlanma malların, hakların, hizmetlerin eksikliği olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamayla birlikte bir toplumdaki insanların çoğunluğunun ekonomik, kültürel, sosyal, politik alanlarda var olan normal ilişkilere, faaliyetlere katılamamasını içermektedir. Hem bireylerin yaşam standardını hem de bir bütün olarak toplumun eşitlik ve uyumunu etkilemektedir. Çocukların yaşam şanslarının artması ebeveynlerin gelirlerinin yanında ebeveynlik uygulamaları, ebeveynlik yeteneklerinin ve psikolojik durumlarının iyi oluşlarıyla ilgilidir. Yani çocukların yoksullukla başa çıkmasında ve daha iyi bir yaşam standardına sahip olmasında en önemli faktör aile desteğidir. Ayrıca çocuklar için önemli bir sosyal çevre olan okullar bir öğrenme ve başarı aracıdır. Yoksulluğu deneyimleyen çocuklar için okulda yeterli ve başarılı ilişki sürdürmeleri güçleşmektedir. Pek çok çocuk okul yaşamında para eksikliğinin olumsuz etkisini şiddetle hissetmektedir. Bir sosyal yaşam alanı olan okullarda yaşadıkları bu baskı nedeniyle çocuklar okul çalışmalarına konsantre olmakta zorlanmakta ve sıklıkla devamsızlık yapmaktadırlar (Redmond, 2014: 27-30; Ridge, 2002: 117).

1.3.3.2. Sağlıksız Yaşam, Ruhsal ve Fiziksel Gelişime Etkileri

Yoksulluk içinde yetiştirilen ve yoksul mahallelerde yaşayan çocuklar sağlıkla ilgili sorunlar da yaşamaktadırlar. Çocukların yaşadıkları zihinsel ve fiziksel sağlık sorunları yoksulluk içinde uzun süre kaldıkça daha da yoğunlaşmaktadır. Sağlık açısından yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkileri şu şekilde sıralanabilir (Seccombe, 2000: 1102-1107):

- Çocukların sağlıklarını riske atan yoksulluk problemi, çocuklarda yetersiz beslenmeyi artırarak ciddi kronik ve akut hastalık olasılıklarını artırmaktadır.
- Yoksul çocuklar varlıklı çocuklardan daha yüksek oranlarda çeşitli rahatsızlıklara maruz kalmaktadırlar. Şiddetli astım olma olasılıkları iki kat, demir eksikliği olma olasılıkları üç kat daha fazladır. Sağırlığa maruz kalma, kısmi veya tam körlüğe maruz kalma olasılığı bir buçuk kat daha fazladır.

- Eski evlerde yaşayan çocukların zihinsel ve fiziksel gelişimlerinde bozulma riski vardır. Özellikle eski evlerin duvarlarında dökülen kurşun bazlı boyaların yutulması sonucu sağlık problemleriyle karşılaşma ihtimali fazladır.
- Uzun süre yetersiz beslenen çocuklar, daha sık soğuk algınlığı, bulaşıcı hastalıklar, kulak enfeksiyonları, hasar görmüş beyin fonksiyonu ve bodur büyüme riski taşırlar.
- Sağlık sigortası olmayan ebeveynler çoğu zaman doktora gidememekte, yüksek maliyetleri sebebiyle gerekli testleri yaptıramamaktadırlar. Bu durumda risk altında kalan çocuklar tedavi edilemez sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir.
- Depresyon, sosyalleşememe, akran ilişkilerinde zorluklar, davranış bozuklukları, okulda başarısız olma olasılıklarının yüksek olması gibi sosyo-duygusal ve davranış problemleri, varlıklı çocuklara oranla yoksulluk içinde yaşayan çocuklarda daha fazladır.

Ruh sağlığının kritik sosyal belirleyicisi yoksulluktur. Bu yoksulluk, dünyanın her bir yerinde, fakir ve zengin ülkelerde zihinsel sağlık ve bakımlarının noksanlığı çocuklarda hastalık, sakatlık hatta ölüm gibi sonuçlara sebebiyet vermektedir. Yapılan araştırmaya göre yoksulluk içinde kalan çocuklar mutluluk duygusu eksikliği, yaşam doyumu eksikliği yaşamaktadırlar. Yoksulluk ve ruh sağlığı arasındaki ilişki hem iyi kurulmuş hem de karmaşıktır. Ortalama olarak, yoksul bir aileden gelen bir çocuk, daha zengin bir aileden gelen bir çocuktan daha kötü yaşam sonuçlarıyla karşı karşıyadır. Bunlar zihinsel ve fiziksel sağlığın kötü olması, eğitim hayatında daha az bir başarı, riskli davranışlar ve suçluluğun fazla olması gibi sonuçlardır. Ayrıca yoksulluk, çocukların şiddet, travma, sosyal dışlanma, hastalık, gıda ve su güvencesizliği gibi risklere maruz kalma olasılığını artırmaktadır (UNICEF, 2021a: 86).

Erken çocukluk döneminde başlayan ve yetişkinlik dönemine kadar devam eden yoksulluğun nesiller arası yoksulluğa yol açması kaçınılmazdır. Aile düzeyindeki ekonomik gösterge düzeylerinin düşüklüğü çocukların ruhsal ve zihinsel sağlık sorunları riskini de arttırmaktadır. Geliri düşük hanelerde doğan çocukların ulaşılması zor olan sağlık hizmetleriyle yaşlandıkça da sağlık riskleri biriktirmeleri daha olasıdır. Doğumdan sonra devam eden yoksulluk ise çocuklarda zihinsel kabiliyeti zayıflatmakta, depresyona ve obeziteye yol açabilmektedir. Düşük gelire sahip hanelerin yoksul mahallelerde, elverişsiz konutlarda yaşama ihtimali daha yüksektir. Ayrıca çocukların oynayacakları güvenli alanlar yok denecek kadar da azdır (Griggs ve Walker, 2008: 4; Singh vd., 2021: 327).

Şekil 2'de yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkisi sekiz farklı alan şematize edilerek gösterilmektedir. Çocuk yoksulluğunun en bilinen nedenleri arasında aile geliri yer almaktadır. Gelir düşüklüğü çocuklara diğer gıda, sağlık, sanitasyon, barınma, eğitim, güvenli içme suyu gibi temel ihtiyaçları karşılama konusunda zorluk çıkarmaktadır. Yoksul büyüyen çocuklar genellikle hayatta kalmak, gelişmek ve yaşamını devam ettirebilmek için ihtiyaç duydukları gıda, temizlik, sanitasyon,

barınma, sağlık ve eğitim, güvenli içme suyundan yoksundurlar. Dünya genelinde yaklaşık 1 milyar çocuk çok boyutlu olarak yoksul olup, beslenme ve temiz su gibi temel ihtiyaçlardan yoksundur (UNICEF, 2022b: 1).

Şekil 2: Sekiz Farklı Alanı Etkileyen Çocuk Yoksulluğu Sonuçları

Kaynak: Konuk Şener ve Ocakçı, 2014: 61

Ebeveyn geliriyle çocukların esenliği arasındaki ilişki yatırım teorisi ve iyi ebeveyn teorisi olarak iki farklı şekilde açıklanmıştır. Bu teoriler, gelirin çocukların sonuçlarını nasıl etkilendiğini açıklamaya çalışmaktadır. Yatırım teorisine göre, para çocukların gıda ve tıbbi bakım gibi ihtiyaçları karşıladığı için önemlidir. Temel ihtiyaçları giderilmeyen çocuklar, başarılı olmalarına katkı sağlayan beceri ve yeteneklerini geliştirmekte zorlanmaktadırlar. İyi ebeveyn teorisi ise düşük gelir, ebeveynlerin yeteneklerini zayıflattığını, çocukların kendi değer ve davranışlarını ebeveynlerininkilere göre modelleme eğiliminde olduklarını savunmaktadır. İyi yatırım teorisi, ebeveynlerin gelirlerini arttırmanın kısa vadede çocukların yaşam şanslarını iyileştirmeyeceğini savunmaktadır. Yatırım teorisi bunun yerine ebeveynlerin değerleri, tutumları ve davranışlarının değiştirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Mayer, 1997: 46-51).

1.3.3.3. Yeterli Eğitimleri Alamama

Başta çocuklar olmak üzere eğitim her bireyin hakkıdır. Kim olduklarının, nerede yaşadıklarının, ailelerin ne kadar para kazandıklarına bakılmaksızın tüm dünya çocuklarının okula gitme ve öğrenme hakkı vardır. Çoğu çocuk hasta, açlıktan dolayı bitkin bedenlerle, işten, ev işlerinden yorgun bedenlerle okuldaki derslerinden verim alamamaktadır. Yoksul mahallelerde binaların eski olması, okuldaki yetersiz öğrenme materyalleri ve öğretmen eksikliği birçok çocuk için de öğrenmeyi zorlaştırmaktadır. Yoksulluk, aşırı yoksulluk ve çok boyutlu yoksulluk, çocukları eğitimden uzaklaştırmakta okulu erken terk etmelerine sebep olmaktadır. Yaşam boyu öğrenme

becerilerinden eksik kalan çocuklar daha sonraki yıllarda istihdam konusunda daha büyük yoksunluklarla karşılaşmaktadırlar. Ne yazık ki yoksulluk, çocukların eğitim hakkına ulaşabilmesini, alması gereken eğitimlerini ve yetkinliklerini gelecek kuşaklara aktarımını engellemeye devam etmektedir (Avşar Kurnaz, 2007: 53; UNICEF, t.y: 1). Kuşaklara aktarılamamasının sebebi ise gerekli eğitimi alamayan ebeveynlerin vasıfsız düzeyde kalmalarıdır. Düşük vasıflı ebeveynlerin çocukları düşük eğitim kazanımlarına karşı savunmasız olduğu için eğitimsel dezavantajın gelecek nesillere aktarılması muhtemeldir. Daha düşük beceri düzeyine, daha düşük eğitim düzeyine ve sınırlı hedeflere sahip bir işgücü, üretkenliği, ekonomik büyümeyi ve bir ülkenin küresel bir ekonomide rekabet etme kapasitesini azaltır. Çok sayıda kanıt çocuk yoksulluğunu kötü eğitim sonuçlarıyla ilişkilendirmiştir. Aile geçmişi, hanelerde yaşanan yoksulluklar ve çocukların yaşadıkları yoksulluk akademik başarıyı olumsuz yönde etkilemektedir (Griggs ve Walker, 2008: 5).

Hayal kurma, fırsatlara erişim, hayallerini gerçekleştirme kapasiteleri üzerinde derin psikolojik etkiye neden olan yoksulluk daha da kötüsü çocukları okulu bırakmaya zorlamakta, suça sürüklemekte, birçok çocuğun uyuşturucu alkol kullanımına sebebiyet vermektedir. Nihayetinde yoksulluk, çocuklarda umudu, hedefleri, hayalleri daha birçok güzellikleri kısıtlamaktadır (UNICEF, 2021a: 88).

1.3.3.4. Aile İlişkilerinde Yaşanan Sıkıntılar

Aile ilişkileri ve çocuk yoksulluğu arasında tam olarak ifade edilemeyen bir karmaşıklık vardır. Fakat gözlemlenen bir gerçek ise düşük bir gelirle yaşamak, ebeveyn çocuk ilişkilerini çeşitli boyutlarda etkileyebilmektedir. Yapılan araştırmalara göre; iyi aile ilişkileri çocukları yoksulluğun olumsuz etkilerinden korumakta, kötü aile ilişkiler ise olumsuz etkilerini arttırmaktadır. Hanehalkının yaşamış olduğu yoksulluk, ebeveynlerin çocuklarının bakım gücünü zayıflattığı ve bu konuda ebeveynler kendilerini yoksun hissettiklerini düşünmektedir. Arkadaşlık kurmak ve uzun süreli ilişkiler, akran ilişkileri düşük gelirli hanelerde yaşayan çocuklar için zor olabilmektedir. Bir ailenin yerel sosyal topluluklara katılımı, sosyal ağlar oluşturma yeteneğini de sınırlayabilmektedir. Yaşamış oldukları yoksulluk sebebiyle sınırlı mali kaynaklar, düşük güvenli alanlar komşularla sosyalleşmeyi de zayıflatabilmektedir. Ayrıca çocukların özgüvenlerini ve diğer çocuklarla olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir (Griggs ve Walker, 2008: 6).

1.3.3.5. Çocuk İşçiliği Sorunu

Çocukları çalışmaya iten en büyük itici güç yoksulluktur. Çocukların veya hanehalkının hayatta kalması için çocukların çalışmasından elde edilen gelirin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce yapısı kültürel, sosyal tutum ve geleneklere derinden kök salmıştır (ILO, 2022a: 1). Bununla birlikte en genel yaygın neden ailelerin ekonomik durumunun aşırı yetersiz olmasıdır. Ailenin gelirinin düşük olmasının, çocuklarını işte çalıştırma olasılığını arttırdığını birçok araştırma

kanıtlamıştır. Çocuk işçiliğinin bir başka nedeni ise hanede yetişkin sayısının az, çocuk sayısının fazla olmasıdır. Yaptıkları işler çocukları hem fiziksel hem de zihinsel gelişimlerini olumsuz etkilemekte çocukları birçok zorluğa maruz bırakmaktadır. Yoksulluk sorunu çocuklar üzerinde okula gitmek ile çalışmak arasında baskı oluşturmaktadır. Okul ve iş arasındaki dengeyi sağlayabilen çocukların eğitimleri yetersiz kalırken okul ve iş arasında dengeyi sağlayamayıp okula gidemeyen çocuklar ise eğitimden mahrum kalmaktadır. Bazı çocuklar için iş, kısa süreli olumsuz deneyim iken, diğer bazı çocuklar için yaşam boyu sürebilen olumsuz deneyim de olabilmektedir (Bulut ve Hasan Alabed, 2021: 1-2). Yaşam boyu süregelen hatta nesilleri etkileyen çocuk işçiliğinin sadece bir çocuk hakları meselesi değil, ülkenin sosyo-ekonomik kalkınması, milletin uluslararası arenadaki prestiji ve konumu ile ilgili bir mesele olduğunun bilincinde olunması gerekmektedir (Tam, 2021: 1407). Çocuk işçiliği konusu çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.3.3.6. Çevresel Sonuçları

Yoksulluk, içinde olan tüm bireylerin özellikle çocukların fiziksel, duygusal ve bilişsel esenliği için zararlıdır. Bu zarar çoğunlukla çevresel riske maruz kalındığında ortaya çıkmaktadır. Düşük gelirli çocuklar, orta ve yüksek gelirli çocuklara göre daha orantısız bir şekilde olumsuz fiziksel ve sosyal çevre koşullarına maruz kalmaktadır. Çevresel eşitsizliklerle çok fazla karşılaşan grup yoksul çocuklardır. Her çocuğun temiz içme suyu ve güvenli sanitasyondan yararlanma hakkı vardır. Yoksul çocuklar bu haklarından mahrum kalmakta daha kirli sağlıksız ortamda yaşamaktadırlar. Yoksul çocukların soludukları hava içtikleri su temiz olmadığı gibi yaşadıkları haneler kalabalık, fiziksel olarak kötü ve gürültülüdür. Ayrıca hanelerin güvenlik tehlikesi daha fazladır. Yoksulluğun şiddeti arttıkça daha fazla çevresel riske maruz kalma birikimi de artmaktadır (Evans, 2004: 88).

Çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimleri üzerinde düşük gelir gibi doğrudan nedenlerin yanında yetersiz bir sosyal çevrenin de dolaylı etkileri bulunmaktadır. Çocuk yoksulluğunun sağlık üzerindeki etkileri çevresel koşullara bağlıdır. Çevresel koşulların sonuçları ise ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Çocuklar çoğunlukla zamanını geçirdikleri evin iç yapısında kullanılan inşaat malzemelerinden kaynaklı olarak kurşun gibi ağır metallere oldukça yüksek düzeyde maruz kalabilmektedirler. Genellikle çocukların sosyo-yapısal olarak zayıf mahallelerde yaşaması yoksulluğun sonuçları arasındadır. Yaşadıkları mahalleler çoğunlukla düşük standartlara sahip yoğun nüfusun olduğu yerlerdir. Yaşadıkları bu çevre sağlık hizmetlerine erişimlerini zorlaştırmaktadır. Yaşadıkları mahalleler daha tehlikeli ve belediye hizmetlerinin yok denecek kadar az olduğu yerlerdir. Yaşadıkları bölgeler ayrıca çevreyi kirleten sanayi tesislerinin, terk edilmiş kirlenmiş atık tesislerinin olduğu ve trafiğin yoğun olduğu alanlardır (Hornberg ve Pauli, 2007: 572-575).

1.4. Dünya'da Çocuk Yoksulluğunun Boyutu

Yoksulluk, bireyi, çocukları, aileyi, toplumu ve ülkeyi diğer yoksul olmayanlara göre dezavantajlı hale getirmekte olup, bireyi içinde yaşadığı topluma, ülkeye göre farklı etkilemektedir (Helgesen ve Arvesen, 2022: 4). Yoksulluk, özellikle de çocuk yoksulluğu tüm dünyayı ilgilendiren küresel bir problemdir.

WB tarafından satın alma gücü paritesine göre hesaplanan 1,90 dolar (Düşük gelirli ülkeler için), 3,20 dolar (Alt orta gelirli ülkeler için) ve 5,50 doların (Üst orta gelirli ülkeler için) altında gelirle hayatını sürdüren insanları yoksul kabul eden üç farklı uluslararası yoksulluk sınırı vardır. Aşırı yoksul olarak kabul edilen insanlar günde 1,90 doların altında bir gelirle yaşamaktadır. Dünyanın aşırı yoksul insanları; genellikle aç, eğitim ve sağlığa yok denecek kadar az erişime sahip, sağlıkları çok kötü durumda ve temel ihtiyaçlardan yoksun durumdadırlar (Roser ve Ortiz-Ospina, 2019: 1). Tablo 5'te günde 1,90 dolarlık yoksulluk sınırının altında geliri olan nüfusun oranının en yüksek olduğu ülkeler 2019 yılı için verilmiştir.

Tablo 5: Günde 1,90 Dolar Yoksulluk Sınırının Altında Geliri Olan Nüfusun Oranının En Yüksek Olduğu Ülkeler (2019, %)

Ülkeler	Günde 1.90 Dolar
Güney Sudan	80,71
Burundi	79,53
Madagaskar	76,55
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	70,99
Orta Afrika Cumhuriyeti	70,76

Kaynak: Roser ve Ortiz-Ospina, 2019: 1

Tablo 5'te görüldüğü gibi dünyada satın alma gücü paritesine göre 1,90 dolar yoksulluk sınırının altında yaşayan insanların en çok olduğu ülke yüzde 80,71 oranıyla Güney Sudan'dır. Diğer ülkeler ise Burundi, Madagaskar, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Orta Afrika Cumhuriyeti'dir.

Tablo 6'da OECD ülkelerine ait yoksulluk oranları 2015-2019 dönemi için verilmiştir. Yoksulluk sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de önemli boyutlara ulaştığı görülmektedir. Yoksulluk oranı, geliri yoksulluk sınırı altına düşen insan sayısının toplam nüfus içindeki oranıdır.

Tablo 6: OECD Ülkelerinde Yoksulluk Oranları

Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019
İspanya	0,153	0,156	0,148	0,142	0,147
Kanada	0,142	0,124	0,120	0,118	0,116
Avusturya	-	0,121	-	0,124	-
Finlandiya	0,063	0,058	0,063	0,065	-
Kosta Rika	0,206	0,209	0,204	0,209	0,199
Fransa	0,081	0,083	0,081	0,085	0,084
Almanya	0,101	0,104	0,104	0.098	-
İtalya	-	0,144	0,137	0,139	0,142
Türkiye	0,172	-	0,144	0,144	-
ABD	0,168	0,178	0,178	0,181	0,180

Kaynak: OECD, 2022: 1

Tablo 6'da 2015 ve 2019 yılları arası ülkeler karşılaştırıldığında ABD ve Kosta Rika en yüksek yoksulluk oranına sahip iki ülke olduğu görülmektedir. Yoksulluk oranlarının düşük olduğu ülkeler yıllar arasında değişiklik göstermekle birlikte Finlandiya, Fransa ve Almanya'dır. Türkiye'de ise 2015 yılında 0,172 olan yoksulluk oranı azalarak 2018 yılında 0,144 olmuştur. Ülkelerin yoksulluk verilerine bakıldığında yoksulluğun azaltılmasına yönelik çabaların eşit derecede başarıya ulaşılmadığı görülmektedir.

Dünya'da son yıllarda dikkate değer gelişmeler yaşansa da hala aşırı yoksulluk içinde olan insan sayısı 700 milyondan fazladır. Çocuk yoksulluğuna ilişkin küresel tahminlerde hem ulusal hem de parasal olarak tanımlanan 1,90 dolar, 3,20 dolar ve 5,50 dolar uluslararası yoksulluk sınırları kullanılmaktadır. UNICEF 2020 yılı Dünya Çocukların Durumu Raporuna göre; günde 1,90 doların altında gelirle 356 milyon çocuk (yüzde 17,5 oranla) aşırı yoksulluk içinde yaşamaktadır. Satın alma gücü paritesine göre günlük 3,20 dolar yoksulluk sınırı altında yaşayan çocuk sayısı 841 milyon iken, günlük 5,50 dolar yoksulluk sınırı altında yaşayan çocuk sayısı ise 1,2 milyardır. Yoksulluk, yeterli gelire sahip olamamaktan daha öte eğitim, gıda, su, sanitasyon gibi yoksunlukları içeren çok boyutlu bir olgudur. Rapora göre, 644 milyon çocuk çok boyutlu yoksulluk içinde yaşamakta ve hayatlarını idame ettirebilmek için gerekli olan gıda, temizlik, sağlık, barınak ve eğitim gibi temel ihtiyaçlardan yoksundur. Kriz zamanlarında yoksulluk ve dışlanma riski artmaktadır. 2020 yılında başlayan COVID-19 küresel kriziyle çok boyutlu çocuk yoksulluğu sayısına yaklaşık 100 milyon ek çocuk eklenmiştir. Yoksul çocuklar nerede olursa olsunlar düşük yaşam standartlarıyla karşı karşıyadırlar. Yetişkin olduklarında düşük ücret almalarının temel nedeni ise çocukken gerekli beceri, eğitim ve donanımı kazanamamış olmalarıdır (Keeley, 2021: 86; EndChildPoverty, 2022: 1).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin her birinde çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamada farklılıklar gösterebileceğini ifade eden BM çocuk yoksulluğu için tanımlamalar geliştirmiştir.

Gelişmiş veya yüksek gelirli ülkeler açısından aşağıda sıralanan maddelerden iki veya daha fazlasına sahip olmayan bir çocuk yoksulluk içinde kabul edilmektedir (Caillau-Foster, 2018: 17):

- Günde üç öğün yemek,
- Günde en az bir öğün tavuk, et veya balık yemek (vejetaryen olanlar buna eşdeğer öğün),
- Okul kitapları hariç çocuğun yaşına ve bilgisine uygun kitaplara sahip olmak,
- Her gün taze meyve ve sebzeler tüketmek,
- Bisiklet, paten gibi açık hava eğlence etkinliklere sahip olmak,
- Yüzme, müzik aletleri çalma gibi düzenli boş zaman aktivitelere erişmek ve sahip olmak,
- Eğitici bilgisayar oyunları, eğitici iç mekân oyunları gibi araç ve gereçlere sahip olmak,
- Okul ödevleri için verimli çalışabileceği ışıklı ve sessiz bir ortama sahip olmak,
- Tamamı ikinci el olmayan yeni elbiselere sahip olmak,
- İnternet bağlantısına sahip olmak,
- Her hava durumuna uygun en az bir çift ayakkabı dâhil olmak üzere genel olarak iki çift ayakkabıya sahip olmak,
- Arkadaşlarıyla etkinlik yapacağı ve oyun oynayacağı zamana ve alana sahip olmak,
- Doğum günleri gibi özel ve kutsal günleri kutlama imkânına sahip olmak.

1980 yılından itibaren yaşanan ekonomik gelişme, büyüme, teknolojik gelişmelere, kişi başına gelirdeki artışlara rağmen dünyanın en gelişmiş ülkelerinde çocuk yoksulluğu hala en yaygın sorunlardan birisi olarak gündemden düşmemektedir. OECD ülkelerinde yaşayan her on çocuktan biri yoksulluk sınırı altında yer almaktadır. Çoğu araştırmacıların endişe duyduğu nokta ise yoksulluk içinde büyüyen çocukların öğrenme güçlükleri çektiği, refahı ve fırsatları yakalayamaması, nesiller boyu devam eden yoksulluk döngüsüdür (Corak vd., 2008: 547).

Tablo 7'de OECD ülkelerinin 0-17 yaş aralığındaki çocukların yoksulluk oranları 2015-2019 dönemi için sunulmuştur. Tablo 7 incelendiğinde gelişmiş ülkelere ait OECD çocuk yoksulluğu verileri genel yoksulluk oranlarının üzerinde olduğu görülmektedir. Çocuk yoksulluğu oranın en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla Kosta Rika (Yaklaşık 0,27), Türkiye ve ABD iken en düşük olduğu ülkeler sırasıyla Finlandiya (Yaklaşık 0,04), Avusturya ve Almanya'dır.

Tablo 7: OECD Ülkelerinde Çocuk Yoksulluğu Oranları (0-17 Yaş)

Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019
İspanya	0,221	0,220	0,196	0,193	0,209
Kanada	0,171	0,142	0,114	0,118	0,114
Avusturya	0,096	0,115	0,115	0,096	0,130
Finlandiya	0.037	0,033	0,036	0,035	-
Kosta Rika	0,275	0,275	0,273	0,284	0,268

Tablo 7: (Devamı)

Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019
Fransa	0,113	0,115	0,112	0,117	0,117
Almanya	0,112	0,123	0,113	0,111	-
İtalya	0,183	0,173	0,187	0,180	-
Türkiye	0,253	-	0,227	0,227	-
ABD	0,199	0,209	0,212	0,211	0,210

Kaynak: OECD, 2022: 1

Yoksullukla mücadelede devletlere, birçok ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlara önemli görevler düşmektedir. GSYİH'dan sosyal yardım transferleri için ayrılan pay arttıkça yoksulluk ve çocuk yoksulluğu oranında azalış gerçekleşmektedir. Örneğin; GSYİH'nin yüzde 10'undan fazlasını ailelere sosyal transfer olarak ayırmak ülkelerin çocuk yoksulluğu oranını yüzde 5 azaltmaktadır. ABD, Japonya, Kanada gibi gelişmiş ülkelerde çocuk yoksulluğu oranın yüksek olmasının bir sebebi de GSYİH'dan ayrılan payın az olmasıdır. GSYİH'dan sosyal yardım transferleri için ayrılan pay azaldıkça gelişmiş ülkelerde çocuk yoksulluğunun arttığı görülmektedir (Durgun, 2019: 92).

Çocuklar; dünya genelinde iki ebeveynle, tek ebeveynle, hiç ebeveyni olmayan hanelerde büyükanne, büyükbaba ve diğer akraba yetişkinlerin de bir arada olduğu birçok yaşam düzenlemelerinin içinde yer almaktadır. Çocukların yoksulluk içinde büyüme olasılığı hanehalkı istihdam durumuna ve farklı hane türlerine göre değişmektedir. OECD ülkelerinde iki veya daha fazla yetişkinin bulunduğu hanelerde yoksulluk oranı, çocuklu ve tek yetişkinin bulunduğu hanelerdeki yoksulluk oranından üç kat daha düşüktür. OECD ülkelerinde çoğu çocuk iki ebeveynli hanelerde yaşamaktadır. İki ebeveynli hanelerde yaşayan çocukların oranı çoğu OECD ülkesinde yüzde 80'in üzerindedir. Geri kalan çocukların çoğu tek ebeveynli hanelerde yaşamaktadır. Hane düzeyinde çocuk yoksulluğunun belirlenmesinde en önemli faktörlerden biri istihdam durumudur. İstihdam durumu en az bir yetişkinin çalıştığı hanelere göre tümü işsiz olan hanelerdeki yoksulluk oranları daha yüksek olma eğilimindedir. İşsiz ve çocuklu hanelerde OECD genelinde yaşayan yüzde 65,8 oranında bireyler göreli gelir yoksulluğu içinde yaşamaktadır. Çocuklu çalışan hanelerde bu oran sadece yüzde 8,9'dur (OECD Family Database, 2021: 1).

Ebeveynlerin eğitim düzeyi yoksulluk riski üzerinde önemli etkisi vardır. Hatta ebeveynlerin eğitim seviyesinin düşüklüğü sonraki nesilleri etkilemekte ebeveynler torunlarını daha yüksek bir yoksulluk riskine maruz bırakmaktadır. Anne ve babası düşük eğitim düzeyine sahip kişiler arasında yoksulluk riski altında olma ihtimali, anne-babası yüksek eğitim düzeyine sahip kişilere göre iki kat daha fazladır. Eğitim düzeyi arttıkça bireylerin erişebileceği iş kalitesi de artmaktadır. Eğitim düzeylerinin düşmesi yoksulluk riskini arttırmaktadır. AB ülkelerinde yüzde 52,2 oranında çocukların yaşadıkları ebeveynlerin en fazla eğitim seviyesi ortaokul düzeyindedir. Tablo 8'de

ülkelerin ebeveynlerinin eğitim düzeyine göre çocukların yoksulluk risk oranları 2020 yılı için verilmiştir.

Tablo 8: Ebeveynlerinin Eğitim Düzeyine Göre Çocukların Yoksulluk Risk Oranı (0-17 Yaş, %)

Coğrafya-Ülke	2020	Ülke	2020
Avrupa Birliği (27)	52,2	Estonya	38,0
Belçika	63,9	Yunanistan	55,9
Bulgaristan	76,5	İspanya	61,4
Çekya	71,1	Fransa	41,1
Danimarka	65,1	Hırvatistan	30,3
Almanya	47,5	Kıbrıs	68,0
Letonya	22,2	Lüksemburg	52,4
Macaristan	27,9	Malta	52,6
Hollanda	63,5	Avusturya	76,3
Polonya	34,8	Portekiz	43,2
Romanya	75,6	Slovenya	61,4
Slovakya	70,8	Finlandiya	78,6
İsveç	53,3	Norveç	50,5
İsviçre	76,1	Karadağ	85,9
Sırbistan	77,6	Türkiye	49,6

Kaynak: Eurostat, 2022a: 1

Tablo 8'de görüldüğü üzere Avrupa ülkeleri arasında ebeveynlerin eğitim düzeyine göre risk altında olan 0-17 yaş arasındaki çocukların oranının en yüksek olduğu üç ülke sırasıyla yüzde 85,9 ile Karadağ, yüzde 77,6 ile Sırbistan ve yüzde 76,5 oranıyla Bulgaristan'dır. Yoksulluk risk oranı en düşük ülkeler ise sırasıyla yüzde 22,2 ile Letonya, yüzde 27,9 ile Macaristan ve yüzde 38 oranıyla Estonya'dır. Türkiye'de ise bu oran yüzde 49,6 şeklinde gerçekleşmiştir.

Yoksulluk veya sosyal dışlanma içinde büyüyen çocukların sağlıklı olmaları, okullarda başarılı olmaları, potansiyellerini gerçekleştirmeleri, yetişkinlik dönemlerinde nitelikli işgücüne dahil olmaları oldukça zordur. 2020 yılı itibariyle AB'inde yoksulluk veya sosyal dışlanma riskini etkileyen faktörler hane tipi, iş yoğunluğu, ebeveynlerin işgücü durumu ve eğitim düzeyi, göçmen geçmişi ve yaşam koşullarıdır. Eurostat verilerinde 18 yaşından küçük çocuk kavramı yerine ekonomik açıdan aktif olarak bağımlı çocuk kavramına yer verilmiştir. Bağımlı çocukları olan tek bir yetişkinden (Yüzde 42,1), üç veya daha fazla bağımlı çocuğa sahip iki yetişkinden (Yüzde 29,6) oluşan hane tipleri en yüksek yoksulluk veya sosyal dışlanma riskine sahiptir. İşgücü, çoğu hane için en önemli gelir kaynağıdır. İş yoğunluğu, bir hanedeki çalışma çağındaki yetişkinlerin bir yılda toplam iş potansiyellerine göre ne kadar çalıştığını yansıtmaktadır. Bağımlı çocukları olan ve çok düşük iş yoğunluğuna sahip hanelerde yaşayan 60 yaşından küçük nüfusun yüzde 71,9'u yoksulluk riski altındadır. İş yoğunluğunun çok düşük olduğu ancak bağımlı çocukları olmayan hanelerde

yaşayanlar için bu oran yüzde 52,5'tir. Çok düşük iş yoğunluğuna sahip bir hanede yaşamanın yoksulluk veya sosyal dışlanma riski olduğu görülmektedir. Göçmen geçmişi faktörüne göre en az bir ebeveynin göçmen geçmişi olan çocuklar, her iki ebeveyni yerli olan çocuklara göre daha fazla yoksulluk riski altındadır. Yaşam koşulları faktörüne göre bağımlı çocukları olan tek bir ebeveyni olan hanelerde çocukların maddi yoksulluk ve sosyal dışlanma içinde olma riskleri yüksektir (Eurostat, 2021: 1).

Yoksulluğun şiddetinin en fazla görüldüğü ülke olan Güney Afrika'da 0-4 yaş arası ve 0-17 yaş arası her on çocuktan yaklaşık altısı çok boyutlu yoksuldur. 0-17 yaş arası yaklaşık her on çocuktan dördü yani yüzde 42 si hem parasal açıdan yoksul hem de çok boyutlu yoksuldur. Bu çok boyutlu yoksulluk kentsel alanlara göre kırsal alanda daha fazladır. 2021 yılı Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi verilerine göre 1,3 milyar çok boyutlu yoksul insan arasında 836 milyonu çoğunlukla Sahra Altı Afrika'dadır (Bastagli vd., 2020: 13-100; OPHI ve UNDP, 2021: 16).

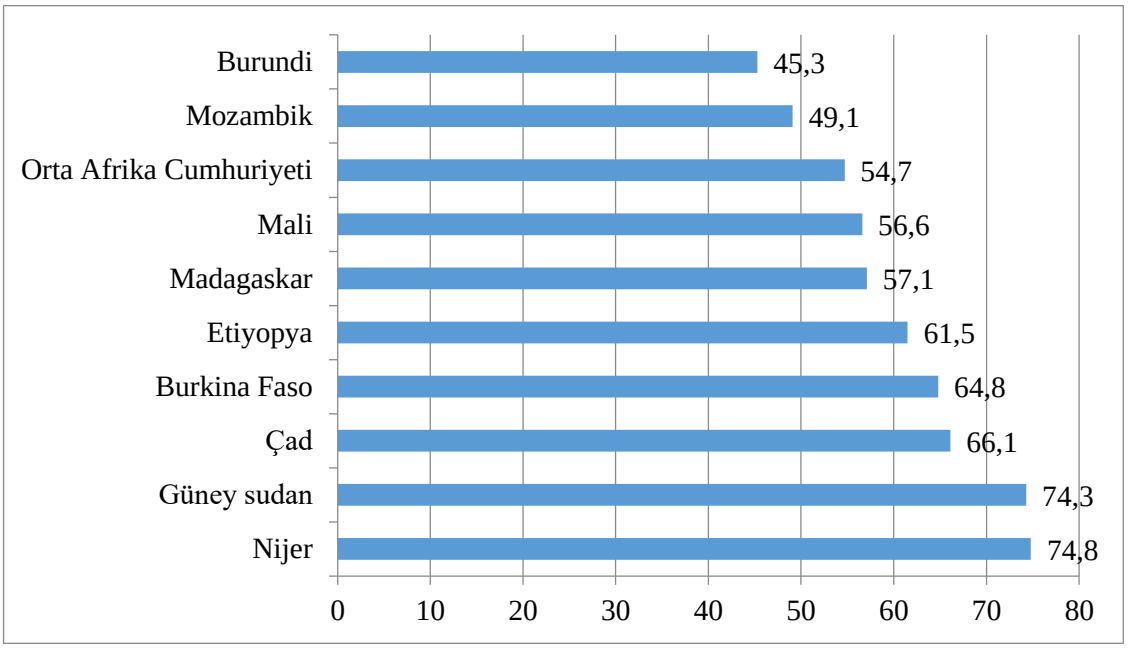
Dünyanın sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden ilki olan aşırı yoksulluğun neredeyse son 25 yıldır, istikrarlı bir şekilde azaldığı görülmektedir. Aşırı yoksulluğu sona erdirmek WB'nin hedefleri arasındadır. İklim değişikliği ve diğer küresel sebeplerin yavaşlattığı yoksulluğun azaltılması çalışmaları örneğin yakın zamanda oluşan COVID-19 salgını nedeniyle de sekteye uğrayabilmektedir. COVID-19 salgını yaklaşık 100 milyon insanın daha yoksulluk içinde yaşamasına yol açmış ve küresel yoksulluk 20 yılı aşkın bir süredir ilk kez 2020 yılında arttığı görülmüştür. Dahası aşırı yoksulluktan zar zor kurtulan birçok kişi COVID-19, iklim değişikliği gibi diğer etkenlerin bir araya gelmesiyle tekrar yoksulluğa geri dönmek zorunda kalabilmektedir. Araştırmalara göre, iklim değişikliğinin 2030 yılına kadar 68 milyon ile 132 milyon arasında yoksulluğa yol açacağı tahmin edilmektedir. İklim değişikliği, küresel yoksulların çoğunun yoğunlaştığı bölgeler olan Sahra Altı Afrika ve Güney Asya'daki ülkeler için özellikle ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Yoksulluğun şiddetini arttıran bu tehditler ekonomik maliyetlere de yol açacağı öngörülmektedir. Nepal, Kamerun, Liberya ve Orta Afrika gibi bazı ülkelerde, yoksulların büyük bir kısmı hem çatışmalardan etkilenen hem de sel baskınlarına maruz kalan bölgelerde yaşamaktadır. Son araştırmalar, mevcut COVID-19 salgının etkilerinin 2030 yılına kadar çoğu ülkede neredeyse kesinlikle hissedileceği öngörülmektedir. Bu koşullar altında, küresel mutlak yoksulluk oranını 2030 yılına kadar yüzde 3'ün altına çekme hedefi önemli bir politika eylemi olmaksızın ulaşılması zor gözükmektedir (WB, 2022a: 1).

Dünya'da hem parasal yoksulluğun hem de şiddetli çok boyutlu yoksulluğun olduğu yer Afrika kıtasıdır. Yoksul insanların yüzde 78'i Güney Asya ve Sahra Altı Afrika bölgelerinde yaşamaktadır. Gelir adaletsizliğin en çok yaşandığı Afrika ülkelerinde çocuklar aşırı yoksulluk içinde yaşam mücadelesi vermektedir. Bu bölgelerde aşırı yoksulluk içinde yaşayan çocuklar açlık, yetersiz beslenme, hastalık ve bodurluk riski, yetersiz eğitim ve diğer hizmetlere erişim eksikliklerinin olması

durumlarını diğer dünya ülkelerindeki çocuklara göre daha sık yaşamaktadırlar (Save The Children, 2022: 1).

Grafik 1'de Dünya'da şiddetli çok boyutlu yoksulluğu en fazla yaşayan Afrika kıtasında yer alan on ülkede şiddetli çok boyutlu yoksulluk içindeki nüfus oranı 2019 yılı için verilmiştir.

Grafik 1: Şiddetli Çok Boyutlu Yoksulluk İçindeki Nüfusun Oranı (2019, %)

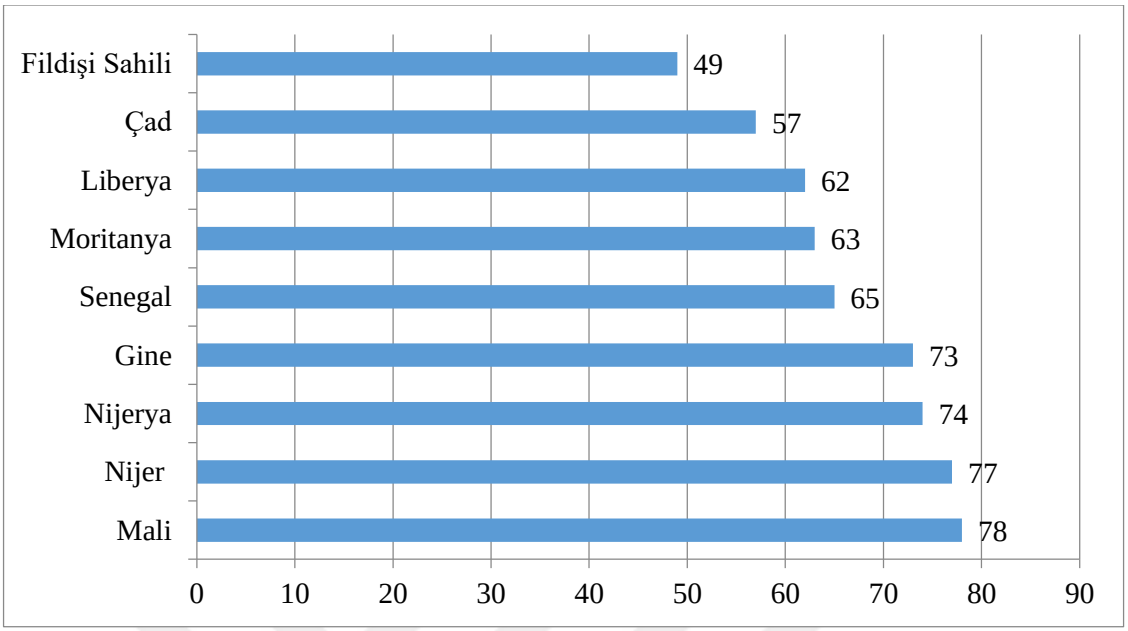

Kaynak: McCarthy, 2019: 1

Dünya'da şiddetli çok boyutlu yoksulluk oranlarına sahip ülkeler çoğunlukla Afrika kıtasında yer almaktadır. Grafik 1'de görüldüğü gibi şiddetli çok boyutlu yoksulluk oranı en yüksek olan ülkeler sırasıyla Nijer (Yüzde 74,8) ve Güney Sudan (Yüzde 74,3)'dır. Bu oranlar parasal yoksulluk faktörünü içermekle birlikte yetersiz beslenmeyi, kötü sağlık hizmetlerini, temiz su, elektrik ve diğer hizmetlere erişim eksikliğini, yetersiz eğitim gibi diğer faktörlerini de kapsamaktadır.

Aşırı yoksulluğa sahip Afrika ülkelerinde eğitime yatırımın yapılamaması eğitim sistemini zayıf hale getirmektedir. Özellikle kırsal kesimlerde yerleşim birimlere uzak olan devlet okullarının sayıca az olması, binaların fiziki koşullarının elverişsiz olması, öğretmen ve ders materyallerinin yetersiz olması çocukların yeterli eğitim almalarını etkileyen sebepler arasındadır. Çocukları okuldan uzak tutan ve eğitim almasını engelleyen temel neden açlık ve yetersiz beslenmedir. Aşırı açlık ve yetersiz beslenme sonucu çocuklar hastalıklara karşı daha duyarlı hale gelmektedir. Hastalıkla mücadele eden çocuklar okuldan uzak kalmaktadırlar (Kamer, 2022: 1). Grafik 2'de Afrika ülkelerinde okula gidemeyen yoksul çocukların oranı 2019 yılı için verilmiştir.

Grafik 2: Afrika Ülkelerinde Okula Gidemeyen Yoksul Çocukların Oranı (2019, %)

Kaynak: Kamer, 2022: 1

Dünya'daki okuma yazma bilmeyen ve yetersiz eğitime sahip nüfus çoğunlukla Sahra Altı Afrika bölgesidir. Bu bölgeyle birlikte diğer Doğu ve Batı Afrika ülkeleri yetersiz eğitimden, yetersiz beslenme, elektrik, su, sağlık, bilgi vb. hizmetlere erişimin eksik olmasıyla yüksek düzeyde yoksulluktan muzdariptirler. Grafik 2 incelendiğinde okula gidemeyen yoksul çocuk oranın en fazla olduğu ülkeler sırasıyla Mali, Nijer, Nijerya ve Gine'de olduğu ve bu ülkelerde yaşayan yoksul çocukların yüzde 70'inden fazlasının okula gidemediği görülmektedir.

1.5. Türkiye'de Çocuk Yoksulluğunun Boyutu

Ailenin yaşadığı yoksulluğun olumsuz etkilerinden en fazla etkilenen grup çocuklardır. Çocukların bitmeyen yoksulluk döngüsü içerisinde büyümesi yetişkin yoksulluk risklerini arttırmaktadır. Türkiye sağlık ve eğitim alanlarında kapsayıcı kamu hizmetiyle çocuk haklarının gelişmesine ve korunmasına yönelik önemli kapasiteye sahip orta gelirli bir ülkedir. Fakat ülkede devam etmekte olan bölgesel sosyo-ekonomik farklılıklar ve eşitsizlikler çocukların haklarının gelişmesini ve korunmasını engelleyebilmektedir (UNICEF, 2019a: 3; Taş ve Özcan, 2012: 427).

Türkiye'de çocuk yoksulluğu oranları yetişkin yoksulluğu oranlarında daha fazladır. Kırsal ve kentsel yoksulluk oranları karşılaştırıldığında kırsal kesimdeki aile nüfusunun fazla ve yetersiz geçim kaynaklarının olması nedeniyle kırsal bölgelerde çocuk yoksulluğu oranları daha yüksektir. Türkiye'de çocuk yoksulluğunun toplumsal problemleri arasında çocuk işçiliği gibi sosyal problemler sıklıkla ülke gündemindedir (Avşar Kurnaz, 2009: 56-57).

Tüm demografik sınıflandırmaların içerisinde yoksulluk oranları en çok olan grup çocuklardır. Savunmasız gruplar arasında yer alan çocuklar ülkelerin gelecekleridir. Çocuklar, ailelerin yaşamsal maliyetlerini arttırmakla birlikte aile bütçesine katkıda bulunma gibi bir sorumlulukları olamaz. Bakımlarından sorumlu kişilerin ya da ebeveynlerin çocuklarının beslenme, barınma, eğitim gibi temel ihtiyaçları karşılayamaması çocukları yoksulluk içerisinde bırakmaktadır. Türkiye'de en çok yoksulluk riski yaşayan çocukların özellikleri aşağıda sıralanmıştır (UNICEF, 2006: 9):

- Tek ebeveynli hanelerde yaşayan çocuklar,
- Yeterli gelir elde edemeyen ve anne-babaları eksik istihdam edilen çocuklar,
- Kentsel alanlara göç etmiş ailelerin çocukları,
- Büyük ailelerde dünyaya gelen ve aile geçiminin sadece tek bir kişi tarafından sağlandığı çocuklar,
- Geçici ve kayıt dışı işlerde çalışan düzensiz gelire sahip ebeveynlerin çocukları,
- Eğitimleri az olan ya da örgün eğitim almamış, vasıfsız olan genel refahın altında bir geliri olan ebeveynlerin çocukları,
- Ailelerinin geçim kaynaklarını tehdit eden kuraklık, dağlık ve kırsal alanlarda büyüyen çocuklar.

Ülkenin yoksulluk göstergelerini incelemek ve yorumlamak çocuk yoksulluğu kavramını anlamak için yapılan ilk adımdan biridir. Hanehalkı geliri ve gelir dağılımı yoksulluğu etkileyen unsurlardır.

Çocuk yoksulluğu döngüsünün bitmesine engel olan, eşitsizliğin nesiller arası aktarımını ortaya çıkaran gelir eşitsizliğin artması ve devamında kalıcı hale gelmesidir. Gini katsayısı, en yaygın kullanılan gelir eşitsizliğini ölçen araçlardan biridir. Gini katsayısının değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir. Gini katsayısının 0'ra yaklaşması gelir dağılımı adaletinin, 1'e yaklaşması ise gelir dağılımı adaletsizliğin artığını göstermektedir. Yoksulluk oranı gelir dağılımının önemli bir göstergesi olduğundan yoksulluk oranı ile gelir eşitsizliği arasında genellikle aynı yönlü bir ilişki vardır. Gini katsayısı dikkate alındığında Türkiye'de 1968'den 1987 yılına kadar gelir dağılımının iyileştiği 1987-1994 yılları arasında gelir dağılımının bozulduğu görülmektedir. İstikrarlı bir biçimde düzelme eğilimine girdiği yıl ise 1994 yılıdır. Gelir eşitsizliğini ölçmede kullanılan araçlar yoksulluk oranlarının birlikte kullanılması daha uygun bir yaklaşımdır. Çünkü gini katsayısının yoksulluk oranı ile bir arada kullanılması tek başına kullanılmasından doğacak bir kısım sakıncaları ortadan kaldırması bakımından önemlidir. Örneğin, sadece gelir eşitsizliği gini katsayısı dikkate alındığında iyileşme gözlemlenen Türkiye 2000'li yıllarda yoksulluk oranında aynı oranda bir iyileşme gerçekleşmemiştir. Bunun nedeni ise 2000'li yıllarda en yüksek gelir diliminin payının ekonomik kriz sebebiyle azalması, en düşük gelir dilimin payında önemli bir gelişme olmamasıdır (Çalışkan, 2010: 99-128). Tablo 9'da Türkiye'nin gelir dağılımı verileri yer almaktadır.

Tablo 9: Yüzde 20'lik Nüfus Dilimlerine Göre Türkiye'de Eşdeğer Kişisel Gelir Dağılımı (%)

Yüzde 20'lik Fert Gruplar	2019	2020	2021
I.%20'lik Nüfus Dilimi (En düşük)	6,2	5,9	6,1
II.%20'lik Nüfus Dilimi	10,9	10,6	10,8
III.%20'lik Nüfus Dilimi	15,2	14,9	15,1
IV.%20'lik Nüfus Dilimi	21,4	21,1	21,3
V.%20'lik Nüfus Dilimi (En yüksek)	46,3	47,5	46,7
P80/P20 Oranı	7,4	8,0	7,6
P90/P10 Oranı	13,0	14,6	13,7
Gini Katsayısı	0,395	0,410	0,401

Kaynak: TÜİK, 2022a:1

Tablo 9'da görüldüğü üzere 2021 yılında Türkiye'de gelirin yüzde 46,7'sini en yüksek gelirli yüzde 20'lik nüfus dilimi alırken, en düşük gelirli yüzde 20'lik nüfus diliminin gelir payı sadece yüzdesi 6,1'dir. Ayrıca Gini katsayısına, P80/P20 ve P90/P20 oranlarına bakıldığında Türkiye'de orta düzeyde bir gelir dağılımı adaletsizliği olduğu görülmektedir. Ülkelerde yaşanan uzun süreli gelir dağılımı adaletsizlikleri yoksulluğa neden olmaktadır.

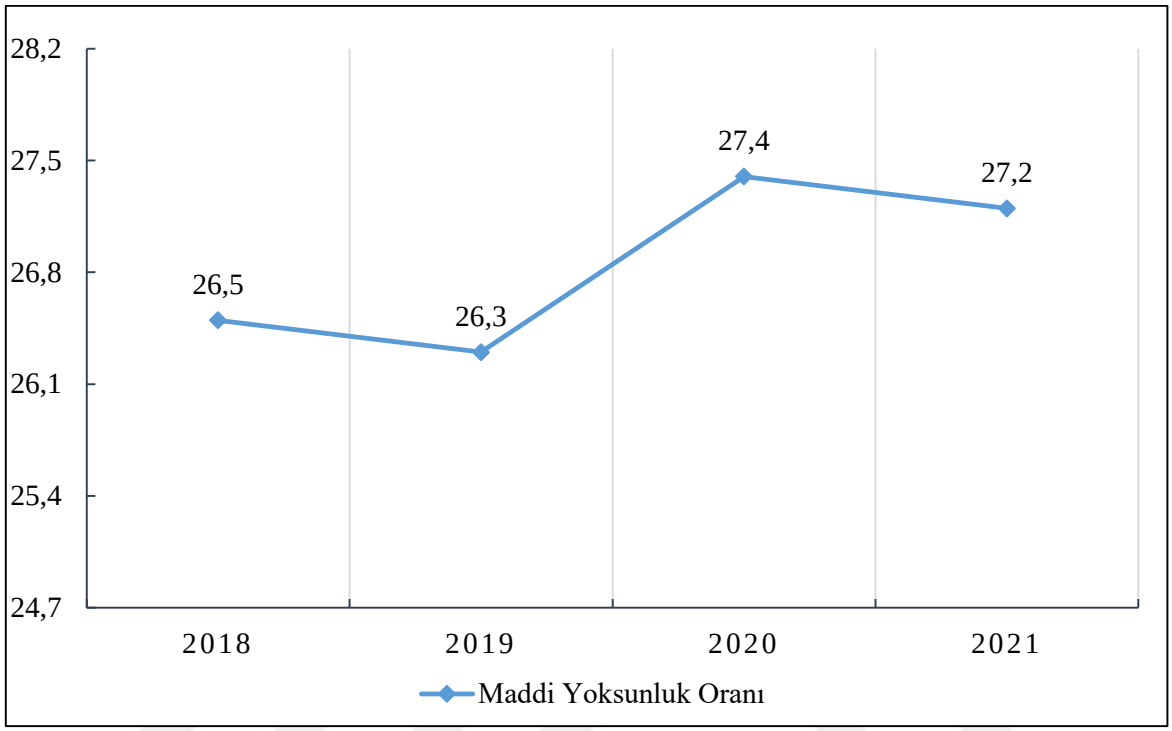
WB'nin belirlediği mutlak yoksulluk sınırları dikkate alındığında 2019 yılı verilerine göre Türkiye'de günlük 1,90 dolar yoksulluk sınırının altında yaşayan yoksul nüfusun oranı yüzde 0,36; günlük 3,20 dolar yoksulluk sınırının altında yaşayan yoksul nüfusun oranı yüzde 2,8; günlük 5,50 dolar yoksulluk sınırının altında yaşayan yoksul nüfusun oranı yüzde 10,20'dir (WB, PovcalNet, 2022: 1).

Çocuk yoksulluğunun anlaşılmasına yardımcı olan bir diğer konu maddi yoksunluktur. Maddi yoksunluk, bireylerin finansal sıkıntıyla karşı karşıya olduğu yoksunluktur. Otomobil, sabit veya mobil telefon, çamaşır makinesi, evin ısınma ihtiyacı, renkli televizyon, ev kredisi, ev kirası, su, elektrik, doğalgaz vb. faturalar, taksit/borçları ödeme zorluğu, vejetaryen için eşdeğer yemek ve iki günde bir et, balık, tavuk yemek, tüm aile bireyleri için evden uzakta bir haftalık tatil ihtiyaçları hanehalkının durumlarını yansıtmaktadır. Maddi yoksunluk, belirlenen bu kriterlerden en az dördünden mahrum olan insanların oranı maddi yoksunluğu oluşturmaktadır (TÜİK, 2022a: 1). Maddi yoksunluk oranlarını azaltan en önemli faktör eğitimdir. Eğitim seviyesi, işsizlik, gelir, yaş, cinsiyet, yaşam alanların özellikleri, nüfus artışı, ekonomik büyüme vb. faktörler ülkenin maddi yoksunluk durumlarını etkilemektedir. Bireylerin eğitim seviyesindeki artışlar daha yüksek bir gelir ve daha iyi bir yaşam standardını beraberinde getirecektir (Ünver ve Alkan, 2020: 1364).

Grafik 3'te Türkiye'nin maddi yoksunluk oranı 2018-2021 dönemi için verilmiştir. Grafikte de görüldüğü gibi 2018 yılında yüzde 26,5 olan maddi yoksunluk oranı 2019 yılında azalarak yüzde

26,3, 2020 yılında ise artarak yüzde 27,4 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise maddi yoksunluk oranı azalarak yüzde 27,2 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3: Türkiye'de Maddi Yoksunluk Oranı (%)

Kaynak: TÜİK, 2022a: 1

Çocukları derinden etkileyen bir başka yoksulluk türü göreli yoksulluktur. Göreli yoksulluk, varlık içerisinde eşitsizliğin görüldüğü, kişilerin toplum içerisinde refahtan adil bir şekilde yararlanamadıkları yoksulluk olarak tanımlanmaktadır. Bu yoksulluk içerisindeki bireyler toplum içerisinde kabul edilebilir tüketim düzeyine ulaşamamakta ve bu sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olmaktır. Ayrıca çoğunlukla gıda ve temel gereksinimlerini karşıladıkları diğer birçok sosyal ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılayamadıkları görülmektedir. Ülke içerisinde farklı bölgelerdeki eşitsizlikleri azaltmak göreli yoksullukla mücadelenin ilk adımı denilebilir (Cerev ve Yenihan, 2018: 5).

Yoksulluk ölçümlerinin hesaplanmasında "eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri" kullanılmaktadır. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirine göre medyan gelirin yüzde 40, yüzde 50, yüzde 60, yüzde 70 şeklinde dört ayrı göreli yoksulluk sınırı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hesaplanmaktadır (TÜİK, 2022a: 1).

Tablo 10'da Türkiye'de 2018-2021 yılları arasındaki eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanan yoksulluk oranları gösterilmektedir. Tablo 10'da görüldüğü gibi medyan

gelirin yüzde 50'si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk oranının 2018-2020 döneminde arttığı, 2021 yılında azalarak yüzde 14,4 olduğu görülmektedir.

Tablo 10: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Yoksulluk Oranları (%)

	2018	2019	2020	2021
Medyan Gelirin %40'ına göre	7,9	8,3	8,9	8,5
Medyan Gelirin %50'sine göre	13,9	14,4	15,0	14,4
Medyan Gelirin %60'ına göre	21,2	21,3	21,9	21,3
Medyan Gelirin %70'ine göre	28,5	28,5	29,0	28,7

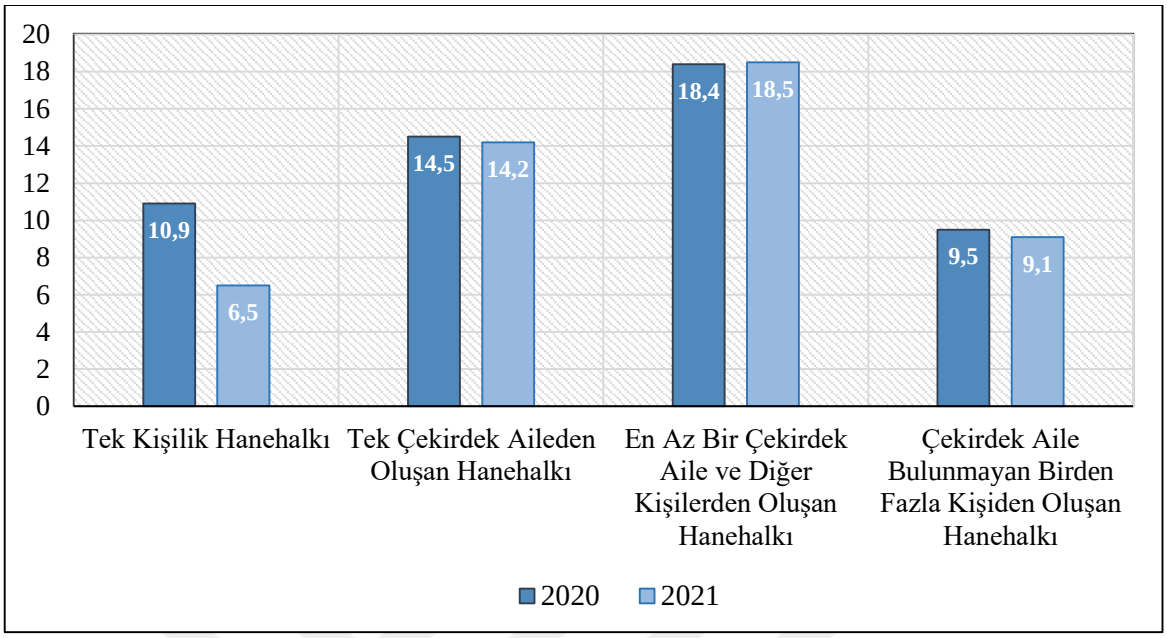
Kaynak: TÜİK, 2022a: 1

İşgücü piyasalarının genel durumu Türkiye'de yoksulluğun meydana gelmesine etki eden diğer faktörlerden biridir. İşsizlik, eksik istihdam, kayıt dışı istihdam yoksulluğun temel göstergeleri ve nedeni olmaktadır. Yoksulluğun şekillenmesinde en önemli etkenlerden birisi işgücü piyasalarının içinde bulunmuş olduğu durumdur. Yetersiz işgücü piyasa koşulları yoksulluğu tetikleyen bir yapısı vardır. Yoksulluğu doğrudan etkileyen yapısı işsizlik oranlarındaki değişikliklerdir. İşsizlik oranındaki artışlar hanehalkını ve çocukları yoksullukla karşılaştırmakta ve birçok problemlerin temelini oluşturmaktadır. Yoksulluk, çocuk yoksulluğu gibi toplumu ilgilendiren problemler üzerine yapılan araştırmalarda en çok kullanılan analiz birimi hanehalkıdır. Hanehalkı sosyo-ekonomik bir birim olarak bir arada yaşayan bireylerin bulunduğu ortamdır. Aile içinde bulunan çocuk sayısı arttıkça yoksulluğun yükselme ihtimalinin artması, hanehalkının yapısı incelendiğinde ortaya çıkacak durumlardan biridir. Hanehalkının kalabalık bireylerden oluşu daha fazla yoksulluk riskini meydana getirebilmektedir (Cerev ve Yenihan, 2018: 229, 234).

Grafik 4'te Türkiye'de medyan gelirin yüzde 50'si dikkate alınarak hesaplanan hanehalkı tipine göre yoksulluk oranları gösterilmektedir. Çekirdek aile tipi, eşler ve çocuklarından oluşan, yalnız eşlerden oluşan, yalnız ebeveyn (anne veya baba) ve çocuklarından oluşan aile tipidir. Geniş aileden oluşan hanehalkı tipi en az bir çekirdek ile çekirdek aile üyesi olmayan en az bir kişiden oluşmaktadır. Anne-çocuk veya baba-çocuk ve aralarında eş bağlantısı olmayan bireylerden oluşan hanehalkı tipi çekirdek aile bulunmayan hanehalkıdır (TÜİK, t.y.: 1).

Grafik 4 incelendiğinde; Türkiye'de en yüksek yoksulluk oranının geniş aileden oluşan hanehalkı tipinde olduğu; en düşük yoksulluk oranının tek kişilik hanehalkı tipinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kalabalık yoksul hanehalkı tipinde yoksul çocukların oranının yüksek olduğu görülmektedir. Tek kişilik hanehalklarında yoksulluk oranı azalarak 2021 yılında yüzde 6,5 şeklinde gerçekleşmiştir. Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalklarında ise yüzde 9,1 ile 2021 yılında azaldığı görülmektedir. En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalklarının yoksulluk oranı artarak yüzde 18,5; tek çekirdek aileden oluşan hanehalklarının yoksulluk oranı ise azalarak yüzde 14,2 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2022a: 1).

Grafik 4: Medyan Gelirin %50'sine ve Hanehalkı Tipine Göre Yoksulluk oranı (%)

Kaynak: TÜİK, 2022a: 1

TÜİK'in 2021 yılında oluşturduğu "İstatistiklerle Çocuk" araştırmasında Türkiye'de 2020 yılı itibariyle 0-17 yaş arası çocukların toplam nüfusa oranı yüzde 27,2'tir. Bu oran 2021 yılında azalarak yüzde 26,9 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2022b: 1). Tablo 11'de yoksul çocuk sayısı ve oranları 2017-2019 yılları arasında cinsiyet ve yaş grubuna göre gösterilmektedir.

Tablo 11: Türkiye'de Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Yoksul Çocuk Sayısı ve Yoksulluk Oranları

Göstergeler	2017		2018		2019	
	Yoksul Çocuk Sayısı (Bin kişi)	Yoksulluk Oranı (%)	Yoksul Çocuk Sayısı (Bin kişi)	Yoksulluk Oranı (%)	Yoksul Çocuk Sayısı (Bin kişi)	Yoksulluk Oranı (%)
Toplam	6 893	30,2	7 336	32,1	7 417	32,4
Erkek	3 483	29,7	3 648	31,1	3 698	31,4
Kız	3 410	30,7	3 688	33,1	3 719	33,4
0-5 Yaş Grubu	2 106	27,5	2 302	29,7	2 387	30,9
6-13 Yaş Grubu	3 145	31,3	3 324	32,6	3 361	32,9
14-17 Yaş Grubu	1 642	32,1	1 710	34,6	1 670	33,6

Kaynak: TÜİK, 2022b: 137

Tablo 11 incelendiğinde Türkiye'deki çocuk yoksulluğu oranlarının AB üyesi ülkelerin çocuk yoksulluğu oranları ve OECD çocuk yoksulluğu oranlarından yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 11'den de takip edilebileceği gibi 2019 yılı en yüksek yoksulluk oranı cinsiyete göre bakıldığında

kız çocuklarında yüzde 33,4, yaşa göre bakıldığında ise en yüksek yoksulluk oranı 14-17 yaş grubu çocuklarda yüzde 33,6 şeklinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında yoksul çocuk sayısı 6 milyon 893 bin iken, artarak 2019 yılında 7 milyon 417 bin kişi olduğu görülmektedir.

Çocukların yaşadıkları yoksulluk deneyimleri yetişkinlerin yaşadıkları yoksulluk deneyimlerinden daha farklı bir boyuttadır. Yoksulluk, çocuklarda daha derin fiziksel, ruhsal, zihinsel olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Çocukların fiziksel, zihinsel, ruhsal açıdan sağlıklı bireyler olarak yetişmesi ülkelerin de geleceklerinin olumlu yönde şekillenmesi açısından önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

2.1. Çocuk Kavramı

"Çocuk" kavramı üzerinde ortak bir tanımlamanın yapılması çocuklara haklarının verilmesi açısından oldukça önemlidir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde 18 yaş altı her birey çocuk kabul edilmektedir (UNICEF, 2022c: 1).

Ebeveynler, çocuklarını yetişkinliğe eriştiğinde dünyayla yüzleşmeye hazır olacak şekilde yetiştirmelidir. Dünya genelinde 18 yaşında kararlar alabilen yaşamsal farkındalığı yüksek, çocukluk deneyimleri olumlu yönde gelişmiş çocuklar olduğu gibi toplumun bazı kesiminde çocukluğunu deneyimleyememiş 18 yaşına gelmiş çocuklar da vardır. Bu konuda çocuk tanımlamaları farklı şekilde ifade edilirken çocukluk döneminin hangi yaşta başladığı ve sonlandığı ise tartışmalı bir konu olmaktadır. Çocuk tanımında ülkeler arasında birlik olmadığı gibi bir ülkeden diğerine, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre, ülke içerisinde ise kırdan kente farklılıklar görülmektedir. Bunun yanı sıra hukuksal ve diğer farklı yaklaşımlarda çocuğun yaş kriterleri farklı tanımlanmıştır. Türkiye'de hukuksal açıdan kendi içerisinde çocuğun yaşı İş Hukukunda, Ceza Hukukunda, Medeni Hukukta farklı tanımlanmıştır. Örneğin, 4857 Sayılı İş Kanunu 71. maddesinde 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasak olduğu belirtilmesine rağmen "14 yaşını bitirmiş ilköğretimini tamamlamış olan çocukların hafif işlerde çalışabileceği" istisna olarak belirtilmiştir (Şentuna, 2019: 31; TÜRK-İŞ, 1994: 15).

Tarihin her dönemi ve her toplumunda içinde bulunulan zamana göre farklılık gösteren anne-babanın çocuk üzerinde ekonomik ve yasal yönlerden kontrol gücü vardır. İlk çağlarda özellikle babanın çocuğun üzerinde mutlak hâkimiyetinin olduğu fakat sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının giderilmediği, çocuğun doğasının yeterince anlaşılmadığı düşünülmektedir. Orta Çağ'da çocuklar "küçük yetişkinler" olarak tanımlanmıştır. Dönemin hem yaşam koşullarının zorlukları sebebiyle hem de ailelerin çocuk konusundaki bilinçlerinin gelişmemiş olması nedeniyle aileler çocuklarına yeterince ilgi gösterememişlerdir. Aydınlanma çağıyla birlikte toplumlar çocuğa olan bakış açısını geliştirmiş çocukluk döneminin çocuklar için önemli bir geçiş dönemi olduğu düşünülmeye başlanmıştır. Asırlar boyu değişen birçok kavram gibi toplumsal değişimler sonucunda çocukluk kavramında da değişimler olmuştur. Günümüzde değişen ve gelişen teknolojilerin insan hayatına

girmesi, bilgisayar, televizyon, internet kullanımı hem "çocuk" tanımlamalarını hem de çocukluk anlayışını etkilemiştir (Sağlam ve Aral: 2016, 46-53).

Araştırmalar, çocuk kavramının gelişen ve değişen kültürel ve yapısal etmenlerle birlikte değiştiğini ortaya koymaktadır. Tek bir çocukluk ve çocuk kavramı, hiçbir toplumda hiçbir dönemde tüm kategorilerde geçerli tanımlamalarının bulunmadığı görülmektedir. Çocukluk kendine özgü hassaslıkları ve bağımlılıkları ile özel bir dönem olarak belirleyen ve çağıyla dönemi uzatan çocuğun çocuklukları en iyi yaşatılması gerektiği düşünülen anlayışlar vardır. Bu anlayışlar çoğunlukla göçmen ve yoksul aile çocuklarının ailelerince mali bir kaynak, piyasa tarafından da ucuz işgücü olarak görülmesini engelleyememiştir (Tan, 2019: 88).

Çocuk kavramını tanımlamak sanılandan çok büyük güçlükler içermektedir. Buna göre; Franklin, çocuk kavramı üzerine beş görüş belirtmektedir (Franklin, 1993: 21-23):

- Çocukluk belirli bir dönemle sabitlik içermeyen aksine tarihsel olarak değişim gösteren kültürel bir yapıdır. Çoğu antropolojik çalışmalar, çocuk kavramının kültürel çeşitliliğini ve göreceliğini ortaya koymaktadır. Çocukluk ile yetişkinlik arasındaki ayrımların tarihçiler tarafından yapılan çalışmalarda keyfi olarak belirlendiğini tarihin farklı dönemlerinde büyük değişiklikler gösterdiğini ortaya koymaktadır.
- Çocukluk ve yetişkinlik kavramı arasında ayrımının keyfi belirlenmesinin yanı sıra ayrım tutarsızlıkları da içermektedir. Bazı faaliyetler için çocukların yaşı küçük sayılırken bazı faaliyetler için de yeterince büyük görülmektedir.
- Çocuklar negatif bir tutumla "yetişkin olmayanlar" olarak tanımlanmaktadır. Çocukluk, bebeklikten on sekiz yaşına kadar uzun bir dönemi kapsamakta ve bu uzun dönem birtakım ihtiyaçları, becerileri ve potansiyelleri içermektedir. Bir grup genç insan için uygun olan şeyler başka bir grup insan için uygun olmamaktadır. "Yetişkin olmadıkları" ve yetişkin faaliyetlerini yerine getiremediklerinden bu yaş grupları çocuk olarak kabul edilmekte, gruplar arasındaki farklılıklar geri plana itilmektedir.
- Çocuk kavramı belli bir yaşa hitap eden kronolojiden ziyade bir iktidar ilişkisini belirtme amacıyla kullanılmaktadır. Çocuk kavramı başlangıçta düşük statüye sahip olanları tanımlamak için kullanılmış ve toplumda iktidara sahip olanlar tarafından ifade edilmiştir.
- Çocuk kavramı son 400 yıla ait Avrupa icadı olarak düşünülmekte ve yeni bir buluş olduğu vurgulanmaktadır.

Her toplumun ve her dönemin norm ve değerlerine göre çocuk kavramı farklı şekilde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla çocuklar parçasını oluşturdukları toplumu yansıtmaktadırlar. Çocukluk kavramının çok boyutlu yapısı sebebiyle tek bir tanım yapılamamaktadır. Değişik ölçütlerin de kullanılmasıyla birlikte çocuk kavramına ilişkin birçok farklı tanım yapılmaktadır.

2.2. Çocuk İşçiliği Kavramı

Çocuk işçi, istihdam edilenin eş anlamlısı olarak "gelir elde etmek için çalışan çocuk" anlamına gelmektedir. Genel olarak çocuk işçiliği çalışan çocuğu ifade eder. Bir diğer tanımla çocuk işçiliği çocukların emeklerinin sömürülmesi ve temel insan haklarından yararlanamamasıdır. Uluslararası Çalışma Örgütüne (ILO) göre çocuk işçiliği; çocuklara fiziksel, zihinsel, sosyal veya ahlaki açıdan zarar veren, çocukları potansiyellerinden, çocukluklarından ve onları onurlarından mahrum eden, okulu erken terk etmeye zorlayan ya da okul eğitimini aşırı uzun ve ağır işlerle birleştirmeye zorlayan işler, okula gitme fırsatlarından mahrum bırakan işler şeklinde ifade edilmektedir. Her iş çocuklar için zararlı değildir. Bir aile işinde ebeveynlerine yardım etme, okul saatleri dışında ve okul tatillerinde harçlık kazanma gibi faaliyetler; çocukların kişisel gelişimlerini, sağlıklarını etkilemeyen, eğitimlerini engellemeyen işlere katılımları genellikle olumlu bir şey olarak kabul edilmektedir. Bu noktada "çocuk işçiliği" ve "çocuk çalışması" birbirinden farklı kavramlardır. Belirtilen iş tanımlarının "çocuk işçiliği" olarak tanımlanıp tanımlanmayacağı, yapılan işin türüne, saatlerine, çocukların yaşına, çalışılan ortamın koşullarına ve her bir ülkenin izlediği hedeflere bağlı olarak ülkeden ülkeye, ülkeler içindeki sektörler arasında değişiklik göstermektedir (ILO, 2022b: 1).

Uzun yıllardır toplumsal bir sorun olarak gündemde kalan çocuk işçiliği, çocukların çok küçük yaşlardan itibaren işgücü piyasalarında yer almaları anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bir ülkenin en önemli sermayesi olan beşerî sermayesini tahrip eden olgu şeklinde tanımlanmaktadır. Çocukların erken yaşlarda çalışmak zorunda olmaları genel olarak insan haklarını ilgilendirmektedir. Özel olarak ise çocuk işçiliği, çocuk hakları sorunu olarak tanımlanmaktadır (Boybek, 2009: 55).

Çocuk işçiliği ekonomik açıdan toplumun kendisine hem kısa hem de uzun vadede zararlı bir problemdir. Çocuk emeği üretken emek olmadığı için bu emeğin ikamesi olarak üretken yetişkin emeğin ülke ekonomisine katkı sağlaması gerekmektedir (Hindman ve Smith, 1999: 23-30).

"İşçilik" kavramı, genel olarak ekonomik işler yani tam zamanlı ve ücret karşılığında yapılan işler şeklinde anlaşılmaktadır. Çocuk işçiliği küresel olarak yaygın bir kavram olsa da her ülkenin sosyo-kültürel, ekonomik yapısının farklı olması çocuk işçiliği tanımlamalarında farklılıklar meydana getirmektedir. Uluslararası düzeyde kabul görmüş tanımlamalar bu noktada yol gösterici olmaktadır. Buna göre Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), çocuk işçiliğini çocuklara "zararlı olan iş", "işin türüne ve çocuğun yaşına bağlı olarak minimum çalışma saatini aşan iş" şeklinde tanımlamaktadır. 4857 sayılı Türkiye İş Kanunu 71 inci maddesine dayandırılarak çıkarılan "Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları"nı içeren yönetmelikte çocuk işçi, "ilköğretimini tamamlamış, 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış kişi" olarak tanımlamıştır (Bulut ve Gürkan, 2007: 11-12).

Çocuk işçiliği, çok boyutlu bir yapıya sahip sosyal bir sorundur. Çocuk işçiliğinin çok boyutluluğu üç bakış açısıyla açıklanmıştır. Bunlar; "öznel çok boyutluluk, nedensel çok boyutluluk ve çözümler temelinde çok boyutluluk"tur. Çocuklar belirli bir yaşa kadar kendileri için karar verememektedir. Bu durum hukuk düzenlemelerinde yaş sınırlamaları şeklinde yerini almıştır. Öznel çok boyutluluk, "çocuk işçiliğiyle ilgili mücadele kapsamındaki düzenlemelerde çocukları söz sahibi ve çözüm arayışında iş birliği yapan özne değil sorunun nesnesi olarak ele alındığı" şeklinde açıklanmıştır. Bu küresel sorunun temelinde yer alan nedenler ve çözümünü engelleyen faktörler açısından "nedensel çok boyutluluk" niteliğini ortaya koymaktadır. Çocuk işçiliğinin evrensel nedeninin yoksulluk olduğu kabul edilmektedir. Çok boyutlu bir bakış açısına göre çok boyutlu bir konu çok boyutlu cevaplar gerektirmektedir. Büyük ölçüde çocuk işçiliği ekonomik faktörler tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle sorunun çözümü belirli bir bölgenin ekonomik kalkınmasının geliştirilmesine ve güçlendirilmesine ayrıca yoksulluğun ortadan kaldırılmasına bağlıdır (Nesi vd., 2008: 4-7).

Çocukların piyasa içerisindeki her türlü ücretli işlerde bulunması, piyasa dışında mesela ev işlerinde yürütülen belirli iş türlerini kapsayan işlerde bulunması çocuk işçiliğinin ekonomik faaliyet açısından tanımlanmasıdır. Yani bir çocuğun aile işletmesinde aktif ücretsiz işçi; aile dışında ekonomik işlerde aktif bulunması "çocuk işçiliği" olarak tanımlanmaktadır. Çocukların aile işi ev işlerinde çalıştırılmasına bir çocuk işçiliği problemi olarak tanımlanması ve çarpık ekonomik bir faaliyet olarak görülmesi önemlidir. Çünkü çocukların ücretsiz ev işlerinde bulunduğu süre boyunca çocuklar eğitim haklarından mahrum olmaktadır. Farklı çocuk işçiliği tanımlamaları için çocukların durumlarının kategorize edilmesi gerekmektedir. ILO, çocukların çalışma durumlarını üç kategoriye ayırmıştır. Bunların ilki "tam zamanlı çalışan işçi statüsündeki çocuklar"; ikincisi "kendi okul ve eğitim masraflarını karşılamak için hem iş hem eğitimini birlikte idare eden çocuklar, evdeki diğer çocukların eğitimi için çalışan çocuklar"; üçüncüsü ise "ne okulda ne de işte olan çocuklar"dır (Bhukuth, 2008: 385-386).

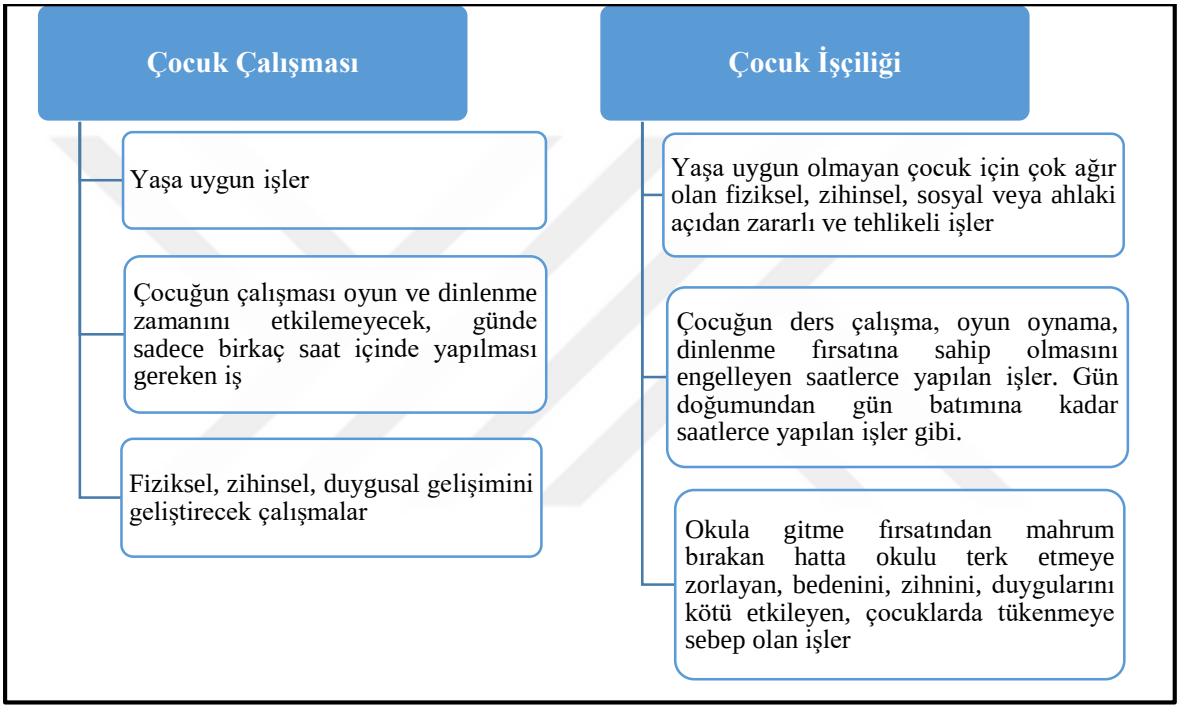
"Çocuk işçiliği" kavramı çocuk kavramında olduğu gibi net bir tanımının yapılması oldukça güçtür. En genel tanımlamalarda çocuk işçiliği kavramı tanımlanırken yaş kriteri esas alınmaktadır. Yukarıdaki açıklamalardan hareketle, çocukların çalışma hayatında bulunması çocukların haklarını özgürce yaşamasını engellemektedir. Çocuk emeğinin işgücü piyasasında sömürülmesine karşı tüm yasal düzenlemeler, sosyal politika ve yardımlar; çocukların yaptıkları işlerin bedensel, ruhsal sağlıklarını, her türlü gelişimini, güvenliklerini, eğitimlerini, refahını olumsuz yönde etkilemesini engelleme arzusundan doğmuştur.

2.2.1. Çocuk İşçiliği ve Çocuk Çalışması Ayrımı

Çocuklar tarafından yapılan bütün işler, ortadan kaldırılması hedeflenen "çocuk işçiliği" tanımlamalarına dâhil edilmemektedir. Çocukların gelişimine katkıda bulunan, sağlıklarını ve kişisel

gelişimlerini etkilemeyen, potansiyellerini ve yeteneklerini ortaya çıkarmalarına yardımcı olan işler, çocukların eğitimini destekleyen ve okul eğitimlerine müdahale etmeyen işler "çocuk çalışması" şeklinde tanımlanmaktadır. Buna karşılık "çocuk işçiliği", çocukları çocukluklarından mahrum eden, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar veren tüm iş biçimlerini kapsamaktadır. Çocuk işçiliği, en ağır işlerde çocukları köleleştiren, ailelerden ayırıp ciddi tehlikelere ve hastalıklara maruz bırakan, çok erken yaşlarda çalışmaya zorlayan işleri kapsamaktadır (Thevenon ve Edmonds, 2019: 16-17). Şekil 3'te çocuk çalışması ve çocuk işçiliği kavramlarının ayrımına yer verilmiştir.

Şekil 3: Çocuk Çalışması ve Çocuk İşçiliği Kavramlarının Ayrımı

Kaynak: Cuntapay-Magalona, 2019: 15-16

Şekil 3 incelendiğinde, "çocuk çalışması" kavramı; zihinsel, duygusal ve fiziksel gelişimine katkı sağlayan işler, yaşa uygun hafif işler, günde sadece birkaç saat içinde çocuğun oyun, dinlenme zamanını etkilemeyecek işler şeklinde tanımlanmaktadır. Buna karşılık "çocuk işçiliği", yaşa uygun olmayan, ağır, tehlikeli ve ahlaki açıdan zararlı işler, çocukların eğitimini aksatan gün doğumundan gün batımına kadar süren işler, fiziksel, duygusal açıdan olumsuz sonuçlara sebep olan işler şeklinde sıralanmaktadır.

2.2.2. Çocuk İşçiliğine İlişkin Yaygın İnanışlar

Her ülkenin kendine özgü sosyo-kültürel yapısı, inanışları ve gelenekleri vardır. Kökleşmiş inanışların çoğu çocuk işçiliğini özendirmekte, küresel problemi azaltmaya yönelik girişimleri zorlaştırmakta hatta çocuk işçiliği probleminin nesiller boyu devam etmesine neden olmaktadır.

Kültürel inanışların, çoğu zaman çocuk işçiliğini özendirme konusunda olumsuz bir etkisi vardır. Çocuklara karşı kültürel önyargılar, ayrımcılık, sosyokültürel unsurlar çocuk işçiliği problemini büyütmektedir. Kültürel inanışlar ülkeye göre hatta ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre farklılıklar göstermektedir. Çoğu gelişmekte olan ülkelerde çalışmanın çocuklarda beceri gelişimini arttırdığına, çocuklarda kişilik özelliklerinin oluşumu üzerinde yapıcı bir etkisinin olduğuna inanılmaktadır. Bu inanışa sahip hanehalkında yaşayan çocuklar, ebeveynlerin işlerini takip ederek erken yaşlarda işi öğrenmektedirler. Bazı kültürel inanışlarda kız çocuklarının eğitimi erkek çocukların eğitimi kadar önemli sayılmamaktadır. Bu durum kız çocuklarının ev içi hizmet sağlayıcıları olarak çocuk işçiliğine özendirme gibi doğru olmayan yanlış inanışları beslemektedir. Örneğin; Hindistan'da bir çocuğu çalıştırmamak, ailenin yaşamlarını sürdürmek için yeterli gelir elde etmeyeceği anlamına gelmektedir. Kast sistemi, ayrımcılık ve kızlara karşı kültürel önyargılar gibi sosyokültürel unsurlar çocuk işçiliğini arttırmaktadır (Radfar vd., 2018: 18).

Ebeveynlerin çocuklarının çalışma hayatında bulunması kararı üzerinde toplumun sahip olduğu sosyal normlar etkin rol oynamaktadır. Çalışmanın önemli olduğu ve kendi çocuklukları boyunca çalışan ebeveynlerin çocuklarının işe gönderme eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Çocuk işçiliği olgusunun daha büyük olduğu ve çocukların çocuklukları boyunca çalıştığı toplumlarda çocuk işçiliğini azaltmak için daha yüksek bir yetişkin ücretle ikame edilmesinin çözüm olduğu savunulmaktadır. Çünkü çocukların yarı zamanlı ve tam zamanlı okula devam etmeleri, çocukların çalıştıkları ücretin yerine daha yüksek bir yetişkin yani ebeveyn ücreti gerektirmektedir (Herz ve Epstein, 2021: 2-11).

Bazı bölgelerde çocuklar okula başlamadan önce aile çiftliklerinde, pazarda, dükkânda ailelerine yardım etmekte, ev işlerinde çalışmaktadır. Kenya'da yapılan bir araştırmada bebek bakım işini kadınlardan çok çocukların üstlendiği görülmüştür. Kentsel bölgelerde ise anneler çalışmaya dışarı gittikleri zamanlarda çocuklar evde kalıp ev işlerini üstlenmektedir. Evde kendinden küçük kardeşlerine bakan, fazlaca ev işlerini üstlenen çocukların artan sayısı nadiren karşılaşılan bir durum değildir (Ennew, 1998: 12).

Afrika ülkelerinde yerli topluluklar arasında çocukların çalışma yaşamında bulunmasının öğrenmeye ve yaşamla bütünleşmeye katkıda bulunduğuna dair kültürel inanışlar vardır. Çoğu hanehalkları çocuklarının çalışmasına sadece "gelir elde ediyor" gözüyle bakmamakta aynı zamanda çalışmanın çocuklara değer kazandırdığına inanmaktadırlar. Yapılan araştırmalara göre sosyal ve ekonomik olarak daha yoksul oldukları için yerli halkın yaşadığı kırsal bölgelerde çocuk işçiliği daha yaygındır. Birçok toplumsal değerler ve nesiller boyu devam eden çocuk işçiliğini özendiren yanlış inanışların sabit olmadığı aksine dinamik olduğu konusunda bir anlayışa ihtiyaç olduğu görülmektedir (Morrow ve Boyden, 2010: 7-11).

Çocuk işçiliği olgusuna ait yaygın, eksik ve yanlış inanışa sahip ebeveynleri farklı düşünmeye teşvik edebilecek ve çocuk işçiliğine karşı durmaya ikna edebilecek alternatif bakış açılarının sunulması hem kendileri adına faydalı hem de toplum ve gelecek nesiller adına faydalı olacaktır. Çocuk işçiliğiyle ilgili yaygın inanışlar arasında ebeveynlerin rolü büyüktür. Ebeveynlerin çocuklarına doğru rehberlik etme sorumluluğu çocukların hayatlarını olumlu yönde etkilemektedir. İyi bir eğitim almak çocukları gelecekteki iş dünyasına güzel bir şekilde hazırlar. En iyi ve en temel yaşam deneyimleri sunan ailedir. Çünkü çocukların çok fazla yaşam deneyimi ve becerisi olmadığından bilgili ve akıllıca karar verememektedir (Cuntapay-Magalona, 2019: 21-22). Tablo 12'de çocuk işçiliği ile ilgili bazı inanışlar ve gerçekler sunulmuştur.

Tablo 12: Çocuk İşçiliğine İlişkin İnanışlar ve Gerçekler

Çocuk İşçiliğiyle İlgili İnanışlar	Çocuk İşçiliğiyle İlgili Gerçekler
Aşırı derecede yoksul olan aileler, çocukları eğer çalışmazsa aç kalacaklarına inanmaları ve çocuklarının çalışmasıyla kendilerini güvencede görmeleri	Bir yetişkinin aldığı ücret, bir çocuğun aldığı ücretten çok daha fazladır. Düşük eğitim seviyesi düşük ücreti doğuracaktır.
Çalışan bir çocuk gelecekteki iş dünyası için eğitilmektedir.	Çocukları iş dünyasına eğitmenin, çocukların çocukluklarını iyi bir şekilde deneyimleyebilmelerine katkı sağlayacağı başka yöntemler vardır.
Çocuk işçiliği kültürün bir parçasıdır.	Ebeveynler, çocuklarının toplumların üretken bir birey haline gelmesini engellemeye teşvik eden kültürel geleneklerinin olup olmadığını sorgulamalıdır.
Çocukların yetişkinlere kıyasla daha çabuk iş bulması	Çocuklar haklarını bilip de savunamadıkları için işverenler çocukları düşük maaşlı işe almaktadır. Ayrıca işverenler tarafından çocukların hastalığa daha az yatkın olduğu düşüncesiyle çocuklar, uzun saatlere kadar çalıştırılmaktadırlar.
Ebeveynlerinden eğitimleri için yeterli para desteği göremeyen çocukların eğitimleri için çalışma eğilimleri olması	Hükümet ve diğer kurumlar tarafından çocukların eğitimini desteklemek için araştırabilecek programlar vardır. Ayrıca devletin ilk ve ortaokullarında eğitim ücretsizdir.
Çocuğun çalışması ailenin geleceğin güvencesi olduğuna inanılması.	Çalışabilecek kadar yeteneği olmayan çocuklara maaşı düşük ve vasıfsız işler verilmektedir. Çalıştıkları 5 yılı geçen çalışan çocukların bile becerileri yetişkinlerle karşılaştırılamaz. Vasıfsız bir işçi olan çocuk işçisi, yetersiz gelire sahip aileye destek olamayacaktır. Devam eden bu yoksulluk döngüsü; çocukları hem çocuk yoksulluğu hem de çocuk yoksunluğu döngüsünde bırakacaktır.
Ebeveynleriyle birlikte çalışan çocuk işçilerinin ebeveynleri tarafından güvende olduklarının düşünülmesi.	Çocukların işyerinde ebeveynleriyle birlikte çalışması çocukların işyerinde güvende olduklarını garantilemez. Çünkü çocuk işçiliği sadece fiziksel güvenliği değil aynı zamanda duygusal ve psikolojik refahı da etkilemektedir.

Kaynak: Cuntapay-Magalona, 2019: 21-22

Çocuk işçiliğiyle ilgili gerçekler arasında ayrıca küreselleşme olgusu çocukları çocuk işçiliği konusunda daha büyük sömürüye maruz bırakmaktadır. Küreselleşme sürecinde belirli mallar için

dünya pazarında artan rekabet evrensel bir problem olan çocuk işçiliği sorununu daha da arttırmıştır. Artan rekabet ortamında bazı firmalar üretim maliyetlerini düşürebilmek için çocuk işgücüne yönelmiştir. Aile dışındaki bu işverenlerin çocuk emeğini kullanmasının en temel iki nedeni yeri doldurulamaz beceriler (yetişkinlere kıyasla çocukların kullanılan çevik parmakları) ve düşük maliyettir. Yapılan araştırmalarda bazı endüstrilerde çevik parmak tartışmasında çocukların gerçekleştirdiği faaliyetlerin neredeyse tamamı yetişkinler tarafından da gerçekleştirdiği; ciddi araştırmalar ve veriler ışığında herhangi bir endüstrinin büyümesi ve hayatta kalması için çocuk işçiliğinin vazgeçilmez olmadığını ispatlamaktadır. Halıların el dokuması işlerinde çocuk işçiliğinin vazgeçilmez olduğu düşünülse bile yetişkinlerin çocuklardan daha yetenekli olduğu ve en iyi halıların yetişkinler tarafından dokunduğu görülmüştür. Sonuç olarak, çocukları işe almanın "ekonomik verimliliği arttırdığına" dair hiçbir gerekçe yoktur. Çocuklar haklarının daha az farkında olması, verilen işi daha az maliyetle gerçekleştirdiği düşüncesi, çalışma koşullarından daha az şikâyet etmeleri ve yaptıkları işlerde daha esnek olmaları gibi nedenlerle çocuk çalışanlar, yetişkinlere göre daha kolay yönetilebildiği için bazı işverenler tarafından tercih edilmektedirler. Ayrıca birçok işveren de geçici işgücü rezervi oluşturarak çalışan çocukları kolayca işe alıp kolayca işten çıkarmaktadır (ILO, 2002a: 27).

Çocuk işçiliğiyle ilgili gerçekleri başta ebeveynler ve işverenler olmak üzere bütün toplum derinden sorgulamalıdır. Çocukluklarını gereği gibi yaşayabilmeleri çocukların kendi yaşamlarını iyileştirmesinin yanı sıra kendilerinden sonraki nesilleri de olumlu yönde etkileyecektir.

2.3. Çocuk İşçiliğinin Nedenleri

Çocuk işçiliği sorununun ortaya çıkmasının temelinde sosyo-kültürel ve ekonomik gerçekler vardır. Ailelerin geçim sıkıntısını meydana getiren düzensiz ve düşük gelir bu sorunu belirginleştirmektedir. Çocuk işçiliği olgusu arz ve talep yönlü bir olgudur. İş piyasasındaki kurumsallaşmanın eksikliği, teknolojik ilerleme, işgücü piyasasının yapısı talep yönünü ortaya çıkarmaktadır. Gelir artışı ve hızlı nüfus artışı arz yönünü ortaya çıkarmaktadır. Hem arz hem de talep yönünü etkilemede sosyal normlar, kültürel ve toplumsal faktörler önemli bir rol oynamaktadır (Fidan, 2004: 32; ILO/IPEC-SIMPOC, 2007: 2). Çocuk işçiliğini etkileyen arz ve talep yönlü faktörler tablo 13'te sıralanmıştır.

Tablo 13: Çocuk İşçiliğini Etkileyen Arz ve Talep Yönlü Faktörler

Arz Yönlü Faktörler	Talep Yönlü Faktörler
Yoksulluk	Düşük ücret ve ücretlere olumlu etkisi olmayan sendikalar
Ebeveynlerin okuryazarlığı	
Eğitim harcamaları	
Okula erişim	

Kaynak: Chatterjee ve Ray, 2019: 33-34

Tablo 13'ten de takip edilebileceği üzere çeşitli biçimlerde çocuk işçiliği hem talep yönlü hem de arz yönlü faktörlerden etkilendiği açıktır. Mevcut piyasa ücretlerine kıyasla çocuk işçilere her zaman düşük ücret ödenmesi yaygın bir uygulamadır. Çocuk işçilerin hakları için mücadele eden sendikaların olmaması çocuk işçiliğini etkileyen talep yönlü bir faktördür. Yoksulluk, çocuk işçiliğini etkileyen arz yönlü faktörlerden birisidir. Çok yoksul hanelerin çocuklarını çalıştırma eğilimleri yüksektir. Çocukların işgücüne katılmaları okullaşma oranını azaltmaktadır. Yoksulluk ve çocuk işçiliği bağlantısının, sonuçlarıyla birlikte nesilleri etkileyen kısır döngüsel bir yapısı vardır. Bu kısır döngüyü kırmak çocukların okullaşma oranlarını arttırmakla ve çocukları daha eğitimli hale getirmekle mümkün olabilmektedir. Bir diğer etkili yol ise ebeveynlerin yoksulluğunu azaltmaktır.

Ebeveynlerin okuryazarlığı, çocuk işçiliğini arz yönlü olarak etkilemektedir. Eğitim hem çocuğun hem de ebeveynlerin en iyi şekilde potansiyellerini gerçekleştirmelerini sağlayan önemli bir alandır. Anne ve babalar eğitim almadıkça eğitimin değerini hissetmeleri ve bu değeri çocuklarına aktarmaları pek mümkün değildir. Ebeveynlerin okuma yazma bilmemeleri eğitime olan ilgisizlikleri geri kalmışlığın başlıca nedeni olarak görülmüştür. Okuma yazma bilmeyen ebeveynler tarafından eğitim, hemen bir gelir sağlamadığı için yararsız görülmektedir. Eğitimin getirisi konusundaki bu belirsizlik, çocuk işçiliği arzını etkileme eğiliminde olan önemli faktörler arasındadır. Çocukların okul başarısını okula devam durumunu etkileyen faktör, ebeveynlerin sosyo-ekonomik durumudur. Sosyo-ekonomik durum farklılıkları eğitim alanında büyük eşitsizlikler meydana getirmektedir. Kırsal bir haneden ya da kentsel bir yoksul mahalleden gelen ve okuryazar olmayan ebeveynlerin çocukları ile diğer yüksek eğitimli ve gelirli ebeveynlerin çocukları aynı fırsatlara sahip değildirler.

Çocuk işçiliğini etkileyen arz yönlü faktörlerden bir diğeri ise eğitim harcamalarıdır. Eğitim harcamalarındaki artış okula kayıt oranını azaltmaktadır. Ayrıca okul sayısının azlığı, okulların kırsal, yerleşim yerlerine olan uzaklığı okula kayıt oranını azaltmaktadır.

Çocuk işçiliğinin en genel nedenleri arasında "yoksulluk, eğitim sorunları ve geleneksel kültür" başlıkları yer almaktadır (Bulut, 1997: 55-58):

Yoksulluk, sosyo-ekonomik düzey ile ilişkili bir durumdur. Özellikle ülkenin artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik demografik yatırımlar öncelik olduğundan, sosyal ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek yatırımlara ayrılan pay düşmektedir. Bunun sonucunda işsizlik, eğitim imkânlarının azalması, sağlık ve barınma konusunda yaşanan sorunlar sonucunda çocuk işçiliği problemi meydana gelmektedir.

Eğitim sorunları, çocuk işçiliğinin hem nedeni hem de sonucu olarak kabul edilebilir. Çalışan çocukların ebeveynlerinin eğitim düzeyinin düşük olduğu görülmüştür. Yoksul çocuklar okul ile işi birlikte yürütemediklerinde işi tercih ederek eğitimini yarıda bırakmaktadır.

Geleneksel kültürde, özellikle kırsal kesimlere ait kültürde çocuk, yetişkin rolüne çok erken girmektedir ve toplum çocukların küçük yaşlardan başlayarak çalışmasına olumsuz bakmamaktadır. Kız çocukları anne tarlada ve diğer işlerde olduğu zaman ev işlerini ve kardeşlerinin bakımını üstlenmektedir. Erkek çocukları ise aile çiftlik işlerinde yetişkinlere yardım etme, hayvan otlatma gibi işler yapmaktadır.

Çalışma hayatı çocukların her türlü gelişimini olumsuz etkilemektedir. Çocukları çalışma hayatına iten herhangi bir neden çocukları birçok riskle karşı karşıya getirmekte, ayrıca çocukların haklarını elinden almakta, çocukluğunu yaşamasına engel olmaktadır. Çocuk işçiliğine dair nedenler bir başka nedenin devamı niteliğinde ya da sonucu niteliğinde olabilmektedir. Bu nedenle çocuk işçiliğiyle mücadelede çok boyutlu yapısı göz önüne alınarak sosyal politikalar geliştirmek gerekmektedir.

2.3.1. Ekonomik Nedenler ve Yoksulluk

Çocuk işçiliğini belirleyen en önemli faktör hanehalkı ve hanehalkı durumudur. Çocuk işçiliği, yoksulluğun hem sonucu hem nedenidir. Hanehalkının yoksul olması çocukları işgücü piyasasında çalışmaya zorlamaktadır. Bu açıdan hanelerin özellikleri ise ülkenin ekonomik durumu toplumsal yaş, cinsiyet ve sektörel sistemlerle kesişme noktasında belirlenmektedir. Hanelerin geçim ve refah düzeylerinin düşmesiyle aileler geçimlerini sağlamaya çalışırken çocukların emeğini kullanmak zorunda kalacağı bir ortam meydana gelmektedir. Bu nedenle hanelerin geçinme stratejileri açısından çocuklar, emekleri ya piyasa içinde ve dışında ya da ev içinde ve dışında yetişkin emeğini ikame etmekte veya tamamlamaktadır (İnal, 2010: 30-31).

Çocuk işçiliği hanehalkı gelirindeki ve yetişkin ücretteki değişikliklere duyarlılık göstermektedir. Hanehalkını etkileyen etmenler doğrudan çocuk işçiliğini etkileyebilmektedir. Örneğin sosyal koruması zayıf hanehalkında ebeveynlerden birinin işsiz kalması gibi negatif şoklar sonucu azalan gelirlerini çocuklar ikame etmek zorunda kalmaktadır. Aynı zamanda çocuk işçiliği yoksulluğun bir sonucu ve unsuru olmasına rağmen ekonomik kalkınma ve ekonomik kalkınma seviyesinin ötesindeki faktörler de çocuk işçiliğini etkilemektedir. Ekonomik kalkınma ile çocuk işçiliği arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Ekonomik kalkınmayla birlikte çocuk işçiliği azalma eğilimi göstermektedir. Ekonomik kalkınma, üretim modellerinde değişmeler ve teknolojik ilerlemeler çocukların emeğinin sömürülmesini engellemektedir. Yeni teknolojiler, çocukların henüz edinmediği beceri ve nitelikleri gerektirdiğinden çocukların işgücüne katılımını azaltmaktadır. Yani nitelikli işgücü gerektiren teknolojik gelişmeler çocukların kademeli olarak işgücü piyasasından azaltılmasını desteklemektedir. Özellikle çocuk işçiliğinin yoğun olduğu tarım alanında, tarımın sanayileşmesi ve ilerleyen teknolojisiyle çocuk işçiliğinin azalmasına yardımcı olmaktadır. Örneğin, ev tarımı üretim işinde sulama teknolojisi, çocukların kendilerine ayıracağı zamanı artırmakta ve değerli kılmaktadır (Thevenon ve Edmonds, 2019: 29-34).

Ekonomik açıdan arz yönlü faktörler çocuk işçiliği üzerinde artış ya da azalış olarak etkilemektedir. Bunlardan biri gümrük vergisi oranındaki artıştır. Çocuk işgücünün bulunduğu küçük açık ekonominin ihraç edilen ürününe dünyanın geri kalanı tarafından uygulanan tarife oranı ne kadar yüksekse üreticilerin ürünü üretme teşviki o kadar düşük olacaktır. Dolayısıyla çocuk işgücü arzı düşecektir. Diğer arz yönlü faktör ise sermaye stokunun genişletilmesidir. Sermaye stokunun artması, ihracat sektöründe ceteris paribus (diğer durumlar sabitken) varsayım altında çocuk işgücü arzında artış anlamına gelmektedir. Çocuk işçiliği üzerinde yetişkinlerin ücret oranı diğer arz yönlü faktörler kadar önemlidir. Yetişkin ücret oranı ne kadar yüksek olursa yetişkin işçilerin hane içerisinde on sekiz yaşından küçük kardeşlerini işgücü piyasasına dahil etme oranını o kadar düşürecektir (Chatterjee ve Ray, 2019: 37-39).

Çocuk işçiliğinin bir başka itici gücü ekonomik şoklardır. Ekonomik şoklardan en çok etkilenen kesim yoksul hanelerde bulunan çocuklardır. Dünya'da yoksul hanehalkının etkilendikleri gelir şoklarını önlemek adına birçok mekanizma olsa da yaşadıkları ekonomik şokları yönetme biçimi çoğunlukla ücretli çocuk işçiliği olmaktadır. Tanzanya'da yürütülen bir araştırma kırsal bölgede ailelerin beklenmedik mahsul şokları sonucunda çocukların okula devam durumunu azalttığı hatta okulu bıraktıkları, çocukların işgücüne dahil olduklarını göstermektedir (Thevenon ve Edmonds, 2019: 38).

Çocuk işçiliği sorununun temelinde yer alan yoksulluk, çocuk işçiliğinin hem sebebi hem de sonucu olabilmektedir. Ekonomik bakımdan yoksul olan ailelerin çocukları, ailelerine destek olması bakımından ya kendi istekleriyle çalışmakta ya da ailelerin zoruyla erken yaşta çalışmaya mecbur bırakılmaktadır. Yoksulluk sebebiyle çocukların okula devam durumunu azaltmakta okulda geçirmeleri gereken zamanı çalışma hayatında geçirmek zorunda kalmaktadır. Bu durum sonraki nesillerin yoksulluk içinde kalma risklerini artırmaktadır.

2.3.2. Göç ve Nüfus Artışı

Göç; insanların ya da toplumların bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine, bir ülkeden başka bir ülkeye iktisadi, toplumsal ve siyasi nedenlerle gitmesi olarak tanımlanmaktadır. Göç, göçün yapıldığı yerleşim yerine göre iç ve dış göç olarak ifade edilmektedir. Nüfusun ülke içerisinde yer değiştirmesi iç göç; nüfusun kendi ülkesinden başka bir ülkeye doğru yer değiştirmesi dış göç olarak tanımlanmaktadır. Özellikle yoksul ailelerin yaşamış oldukları göç olgusunun çocuk işçiliğini arttıran itici bir gücü vardır (Berigel ve Eroğlu, 2019: 45).

Ebeveynlerin iş yaşamı için vasıfsız olması, göç ettiği kentte iş bulmayı zorlaştırmaktadır. Çünkü göç eden yoksul aileler kentsel işgücü piyasalarının talep ettikleri özellikler kendilerinde bulunmadığı için bulundukları kırsal bölgelerde daha çok tarım ve zirai alanlarda istihdam edilmektedirler. Ebeveynlerin çoğunlukla iş bulamaması çocukları iş yaşamına iten nedenler

arasındadır. Bu göç olgusu çocuklara göçmen statüleri vermektedir. Göçmen statüleriyle çocuklar kendi haklarını savunmada zayıf ve güçsüz kalmaktadırlar. Ayrıca çocuklar tek başına barınma, güvenlik ve diğer hizmetleri edinme konusunda zorluk yaşamaktadır. Bu nedenler çocuk emeğinin sömürülmesini açık hale getirmektedir (Thevenon ve Edmonds, 2019: 38).

Hızlı nüfus artışı beraberinde kırdan kente göçü getirmektedir. Nüfusa ilişkin yapılan araştırmalar sosyo-ekonomik düzeyi ve eğitim düzeyi düşük ailelerde nüfus artışının daha çok olduğunu göstermektedir (Bulut, 1997: 55). Yoksulluk, yetersiz gelire sahip olan ailelerin eğitim düzeylerinin düşüklüğü, göç, artan nüfus, çarpık kentleşme gibi çocuk işçiliğini meydana getiren parçalar çocuğun çalışmasını toplumsal kültürde kökleştirmektedir (Erbay, 2013: 159).

Kırsal bölgelerden kentsel bölgelere göçün itici nedenlerinden birisi işsizliktir. Yoksul aileler kırsal bölgelerdeki zorlu sosyo-ekonomik koşullardan sanayi ve iş piyasalarında çalışma ve daha iyi yaşam standartlarına kavuşma umuduyla kentsel alanlara göç etmektedir. Fakat kentlerin kırsala göre zorlayıcı toplumsal ve ekonomik koşulları, göç eden aileleri çok yönlü etkilemektedir. Yoksul ailelerin barınma, gıda, vb. temel ihtiyaçlarına erişimleri olmadığı için çoğu zaman sokakta yaşamakta ve sokakta çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Çalışan sadece yetişkinler olmayıp çoğu göçmen aile çocuklarını hayatta kalmaları ve daha iyi ekonomik koşullarda yaşamaları için çoğunlukla şehrin gecekondu bölgelerinde, sokaklarda çalışmaya zorlamaktadır (Osment, 2014: 21-22; Şen, 2014: 239).

Nüfus artışı çalışan çocuk olgusunun sosyal kaynaklarından en önemlisidir. Çocuk yetiştirme kapasitesi olmayan, özellikle eğitim seviyesi düşük ve yetersiz gelire sahip ailelerde çocuk sayısının fazla olduğu görülmektedir. Anne baba eğitimi doğurganlığın en önemli belirleyicilerinden biridir. Bu ailelerde aile planlamasının bilinmeyişi ve benimsenmeyişi bu sonuca kaynaklık etmektedir. Ortaya çıkan yüksek doğurganlık çocuk emeğinin sağladığı gelire olan ihtiyacı artırmaktadır. Gelecek nesillerin eğitim düzeylerinin düşmesi ve yüksek doğurganlığa sahip olması çocuk işçiliğinin bitmesini engelleyen kısır döngülerdir (ILO/IPEC-SIMPOC, 2007: 19; Fidan, 2004: 33).

Yoksul ailelerin kırsal bölgelerde en iyi bildiği iş tarımla ilgili işlerdir. Kırsal bölgeden kente çocuklarıyla birlikte göç eden aileler kent bölgelerinin işgücü yapısına ait yeterli eğitim ve potansiyeline uyum sağlayamamaktadır. Bu nedenle aileler işsizlik sorunuyla karşılaşmakta; kent yaşamını devam ettirebilmek için çocuklarını çalışmaya göndermek durumunda kalmaktadırlar.

2.3.3. Eğitim Kaynaklarının Eksikliği

Eğitimin niteliği, bir ülkede yaşayan insanların refahını belirleyen önemli bir faktörlerden birisi olup, ülkenin gelişmişlik seviyesine ve eğitime yapılan yatırım düzeyine göre değişiklik göstermektedir. Bireyler eğitim hakkından yararlanma biçimlerinin bulundukları ülkelerin

gelişmişlik seviyelerine, toplumsal, kültürel ve ekonomik özelliklerine göre şekillenmektedir. Toplumun eğitim düzeyinin artması reel milli gelir düzeyini ve ekonomik gelişmeyi etkileyecektir. Diğer bir açıdan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin eğitim sistemi ekonomik, kültürel ve genel politik ortamdan kaynaklanan birtakım güçlüklerle karşılaşmaktadır. Çoğu zaman bu güçlüklere okulların temel görevlerini yerine getirmesini engelleyen okulların yapı ve işleyişiyle ilgili güçlükleri de eklenmektedir. Bilimsel ve nitelikli eğitimi verilebilecek şekilde okulları donatmak için sistem düzeyinde politik, ekonomik ve kültürel yaklaşımların gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi gerekmektedir (Sungur vd., 2014: 85-109).

Çocuk işçiliğini belirleyen faktörler arasında eğitimin mevcudiyeti ve eğitimin niteliği yer almaktadır. Dünyanın çoğu yoksul bölgelerinde birçok okulun kaynakları oldukça yetersizdir. Çoğu aile okullarda verilen eğitimlerin niteliğinin yetersiz olması nedeniyle çocuklarını okula göndermemektedir. Diğer yandan ailelerin kız ve erkek çocuklarının eğitimine yatırım yapmaktansa onları çalışmaya özendirerek yetişkin yaşamına bu şekilde hazırladığına dair geleneksel inanışları vardır (ILO, 2022a: 1). Birçok köy ve kırsal bölgede okulların yeterli donanımda olmaması, yeterli kaynaklara sahip okulların ise yerleşim yerlerine kilometrelerce uzakta olması önemli oranda eğitim kaynaklarının eksikliği bu geleneksel inanışları körüklemektedir. Çocuklar eğitim almadan yaşamakta, çaresizce işgücü yaşamına dahil olmaktadırlar. Çeşitli sektörlerde istihdam edilen çocuklar gerekli eğitimi alamamakta, adeta zor ve yoksulluk içinde bir hayat sürmeye mecbur bırakılmaktadır. Aynı zamanda, çocuklar kolayca yoruldukları ve fiziksel olarak uzun süre zor koşullar altında çalıştıkları için genel sağlıkları bozulmaktadır (Lal, 2019: 2204).

Nüfusun daha savunmasız grubu olan çocuklar düşük eğitim seviyesinin yol açtığı birçok zorluklarla yaşamın her döneminde karşılaşmaktadır. Demografik özellikler, hane gelir ve harcamaları, yaşanılan coğrafya gibi nedenler çocukların eğitim durumunu etkilemektedir. Çocukların işgücü piyasasına katılma nedenleri arasında çoğunlukla hanehalkının ekonomik gelirinin çok düşük olması ve istikrarsız kazançlarıyla ilgilidir. Ailelerin düşük gelirini tamamlayan ve tüketim düzeyini destekleyen çocuklar, işgücü piyasasından kazandıkları geliri aynı zamanda eğitim masraflarını ödemek için de kullanmaktadır. Ancak çocukların çalışma saatlerinin artması eğitime ayıracağı vakti azaltacaktır. Çocukların işgücünde yer alması ders motivasyonlarını azaltmakta aldıkları verimi düşürmektedir. Çalışmaya ayırdıkları zamanı eğitim için kullanabilmeleri yapılan nakit transferlere, sübvansiyonlara, aile geçimini arttıracak sosyal yardımlara bağlı olabilmektedir. Endonezya'da ulusal seviyede uygulanan hanehalkı anketi çalışmasında eğitimle ilgili nakit transferlerin bursların ve yardımların refah seviyesinin altında yer alan çocukların işgücü arzının azalmasında güçlü etkisi olduğu tespit edilmiştir. Endonezya gibi aşırı yoksul olan ülkelerde eğitim masrafları çocukların okullaşma oranlarını ciddi anlamda azaltmakta hatta zorunlu ilköğretim sonrası okulu terk etme oranlarında artış görülmektedir. Düşük eğitim oranları, çoğu zaman düşük ekonomik büyüme ve düşük üretimle karakterize edilmektedir. Uzak, yoksul ve geri kalmış bölgelerde yaşayan ailelerin ülkenin ekonomik gelişme seviyelerinin artmasına katkı sağlaması,

okullaşma oranının arttırılmasına bağlıdır (Silva ve Sumarto, 2015: 19; Sugiyanto ve Digdowiseiso, 2019: 24).

Çocukların sahip olduğu en doğal haklardan birisi de eğitim hakkı olup, bütün çocuklardan okula gitmeleri beklenmektedir. Çocukların çalışma hayatında yer alması çocukların eğitim hakkını elinden almaktadır. Eğitim hakkından mahrum kalmalarının en temel nedeni ailelerin yaşadıkları geçim sıkıntısıdır. Zorunlu eğitim sonrası eğitim masraflarının yüksek olması, ekonomik sıkıntı yaşayan ailelerin çocuklarını okuldan almasına sebep olmaktadır. Ailenin eğitim seviyesinin düşük olması çocuk işçiliğine yol açan bir diğer durumdur. Çünkü eğitim seviyesi düşük olan ailenin çoğunda çocukları yetişkinliğe ve edinecekleri mesleklere çalışma hayatıyla hazırlandıklarına dair geleneksel inanışlar vardır. Hangi sebebe bağlı olursa olsun eğitimden uzak kalan çocuklar gelecekleri için gerekli yetenek ve potansiyelleri elde etmekten yoksun bırakılmaktadır.

2.3.4. Aile Yapısı, Geleneksel Bakış Açısı ve Kültür

En bilinen tanımıyla aile, toplumun en küçük birimidir. Her birey normal koşullarda farklı aile yapıları ve ortam içerisinde doğmaktadır. İlkel tarım teknolojisinin kullanıldığı dönemde başat aile şekli ataerkildi. Kırsal kesimlerde en sık rastlanan olgu olan ataerkil aile ortamında iki üç kuşak bir arada bulunurdu. Aile mülkiyeti ve otoritesi ailenin en büyük erkeğinde idi. Günümüzde bu geniş aile yapısı hem kırsal hem de kentsel yörelerde yerini çekirdek aile yapısına bırakmıştır. Kırsal yörelerde çekirdek aile yapısının yaygın olması aile üretim ve yönetiminden babanın sorumluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Modern çekirdek aile yapısında ise üretimin ve yönetimin sorumluluğunu en az baba kadar anne de üstlenmeye başlamıştır. Her tür aile yapısında yaşayan çocuk rol model olarak anne-baba ile özdeşleşmektedir. Bu açıdan aile yapısı ve ortamı çocuğun her türlü gelişimi ve topluma sağlıklı birey kazandırmak adına önemlidir (Bulut, 1997: 50-51; TÜRK-İŞ, 1994: 46-47).

Her aile çocuğunu, içinde bulunduğu çevrenin sosyo-kültürel özelliklerine, geleneksel bakış açısına göre toplumsallaştırır. Toplumdan topluma farklılık gösteren ailelerin sahip oldukları kültür ve geleneksel bakış açıları çocukları işgücü piyasalarına yönlendiren faktörler arasındadır. Birçok toplumun geleneksel bakış açıları ve kültürel faktörlere bağlı olarak çocukları çok küçük yaşlarda çalışmaya başlatmaktadır. Geleneksel ve kültürel bakış açıları iyi niyetli olsalar bile çocuk işçiliğinde önemli rol oynadıkları görülmektedir. Örneğin (ILO, 2002a: 25);

- Karakter oluşturma ve beceri geliştirme için çalışmanın faydalı olduğu görüşü,
- Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden sayılan borç karşılığı emeklerinin sömürülmesi olgusu yoksul ailelerin savunmasızlığı sebebiyle hala yaygındır.

- Kız çocuklarının eğitiminin erkek çocuklarının eğitimlerinden daha önemsiz olduğuna ilişkin geleneksel görüş kız çocuklarının ev işlerinde ve en kötü çalışma şekillerinde çalışmalarına sebep olmaktadır.

Afrika gibi yoksul ülkelerde yaşayan aileler aile geçimine katkı sağlamaları için çocuklarını çalışmaya zorlamaktadırlar. Aileler çocukların gelecek yaşamları için gerekli donanımları iş yaşamında edinmeleri gerektiğini savunmaktadır. Erken istihdamın çocuklarının kişisel gelişimini arttıracağına bu sayede hayatlarını önceden planlamalarını kolaylaştıracağına dair inanışlar kırsal kesimde daha yaygındır (Osment, 2014: 20).

Yoksulluk, bir çocuğu erken istihdama iten kilit bir özellik olsa da farklı ülkelerde hatta aynı ülke içerisinde bulunan yoksul aileler arasında da farklılıklar görülmektedir. Yoksulluk ve ailenin büyüklüğü çocukların erken istihdamıyla ilişkilendirilebilecek önemli faktörlerdir. Kalabalık aile yapısı, çocukların çalışmaya başlama kararlarını etkileyebilmektedir. Çoğu ailelerdeki çocuklar, yaşıtlarının cep telefonları, giysi vb. tüketim modellerini izleyerek kendi ihtiyaçlarını karşılamak için de çalışmaya başlamaktadır. Diğer taraftan ekonomik ve maddi yoksulluğun yanı sıra kültürel yoksulluk da önemli rol oynamaktadır. Bazı ailelerin kültürlerinde küçük çocukların gelişiminde ve yetiştirilmesinde okulun önemli bir katkısı olmadığı, işgücüne dahil olup çalışmanın çocuklara mutlak pozitif bir değer kattığı düşünülmektedir (Rodriguez vd., 2007: 81).

Anne baba mesleği ve eğitim durumu kadar aile tipinin de çocuk işçiliği üzerindeki önemli etkileri vardır. Örneğin ekonomik durgunluğun çok fazla olduğu Nijerya'da kalabalık nüfuslu aile yapıları bulunmaktadır. Bu tür yapılara sahip ailelerde eğitim alanında çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması anne ve babalar için zor veya neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Hayatta kalma mücadelesi veren ailelerin çocukların eğitimine yatırımları yok denecek kadar azdır. Çocukların birçoğu ev işlerinde yardımcı, bebek bakıcısı, sokak satıcılığı, çıraklık vb. işlerde çalışmaya zorlanmaktadırlar. Dağılan aile yapıları, ayrılan ebeveynler, aile içi anlaşmazlıklar sonucunda çocuklar ilgisiz ve sevgisiz büyümektedirler. Çocuklar yaşadıkları hayal kırıklıklarını ve psikolojik travmaları ve terk edilme duygusunu azaltmak için her türlü çocuk işçiliğine psikolojik olarak zorlanmaktadırlar (Agbo, 2017: 2).

2.3.5. Ailenin Durumu (Bağımlılık, Hastalık, Engellilik ve Ölüm)

Birçok ailenin alkol bağımlılığı, hastalık, engellilik ve ölüm sebebiyle geçimlerini sağlayacak kazançları neredeyse yoktur. Aileler geçimlerini sağlamak amacıyla çocuklarını okula göndermek yerine çalışmaya göndermektedirler. Yetim sayısındaki artışıyla birlikte çocuk işçiliği de artmaktadır. Ebeveynlerinden birini veya her ikisini de kaybeden çocuklar aile geçimini sağlayabilmek için çalışmak durumunda kalmaktadırlar (Lal, 2019: 2204; Osment, 2014: 20).

2.3.6. Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi, iş kanunları, sosyal güvenlik kanunları gibi herhangi yasal ve sosyal çevrede toplumsal kurumlar tarafından uygulanan düzenlemelerin kapsamına girmeyen, işlerle gelir yaratma sürecini kapsamaktadır. Kayıt dışı ekonomide kurumsal düzenlemelerin yokluğu farklı bir faaliyet türünü oluşturduğundan çalışma sürecinin çeşitli unsurlarını etkilemektedir. İşgücünün kayıt dışı olması, sosyal yardımlardan yoksun olunması, ücretlerin asgari ücret altında olması gibi haksız uygulamalara yol açmaktadır. Ayrıca kayıt dışı ekonomi, sağlık ve güvenlik tehlikelerinin göz ardı edildiği ve toplumsal normların müsaade etmediği çalışma koşullarını ortaya çıkarabilmektedir (Portes, 1989: 11-31).

Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde her ne şekilde ortaya çıkarsa çıksın kayıt dışı istihdam, acil önlem alınması gereken ekonomik bir sorundur. Çünkü ekonomik ve toplumsal birçok olumsuz sonuçları arasında kayıt dışı istihdam çocuk işçiliği sorununu da ortaya çıkarmaktadır (Kalaycı ve Kalan, 2017: 30). Çocuk işçiliğinin kayıt dışı istihdamda ne anlama geldiğinin tanımlanması zordur. Ancak kayıt dışı ekonominin çocuk işçiliğini etkileyen faktörler arasında olduğu bir gerçektir. Ekonomik büyümenin gerçekleşmemesi veya az gerçekleşmesi, ekonomik krizlerle artan yoksulluk, işsizlik, eksik istihdamla sonuçlanan yapısal uyum politikaları gibi nedenlerle birçok yoksul ailenin işgücü emeği kayıt dışı istidama kaymaktadır. Dolayısıyla çocuk emeği de kayıt dışı ekonominin önemli bir bileşeni haline gelmektedir. Kayıt dışı ekonominin haritasını çıkarmaya çalışan birçok araştırmada çocuk işçiliğinin varlığı görmezden gelinememektedir. Çünkü yoksulluk ve eğitimin noksan olduğu bölgelerde kayıt dışı istihdamın oluşması kaçınılmazdır. ILO ise çocukların kayıt dışı ekonomide çalışmasını en kötü çocuk işçiliği biçimi şeklinde tanımlamakta ve bu başlık altında mücadele çalışmasını sürdürmektedir (Bhukuth, 2008: 389).

Kayıt dışı ekonomide çocuk işçiliği genellikle zorla çalıştırma ve kölelik dahil tehlikeli çalışma biçimleriyle özel şirketlerde, aile işletmeleri, ev işlerinde, zanaatkarlık gibi sektörlerde yer almaktadır. Kentsel bölgelerde kayıt dışı çocuk isçiliğinin en görünür biçimi sokaklarda; kırsal bölgelerde ise tarımla ilgili işlerde bulunmaktadır. Kayıt dışılığın genellikle yasaların sınırlarında olan faaliyetler veya yasaların dışında olan faaliyetler olarak tanımlandığı göz önüne alındığında bir ülkedeki kurumsal ve yasal çerçeveyi incelemek ilk adım olmalıdır. Ayrıca işletmelerin kuruluş ve işleyişini düzenlemek, işçilerin haklarını korunmasını düzenleyen iş mevzuatı ve istihdam ilişkilerini düzenlemek kayıt dışı istihdamı azaltmak adına önemli adımlardır (ILO, 2002b: 25-30).

2.3.7. Mevzuat-Denetim Eksiklikleri ve Etkin Uygulanamaması

Karmaşık ve çok boyutlu yapısıyla çocuk işçiliğine yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak mevzuattaki eksiklikler, yetersizlikler ile mevcut

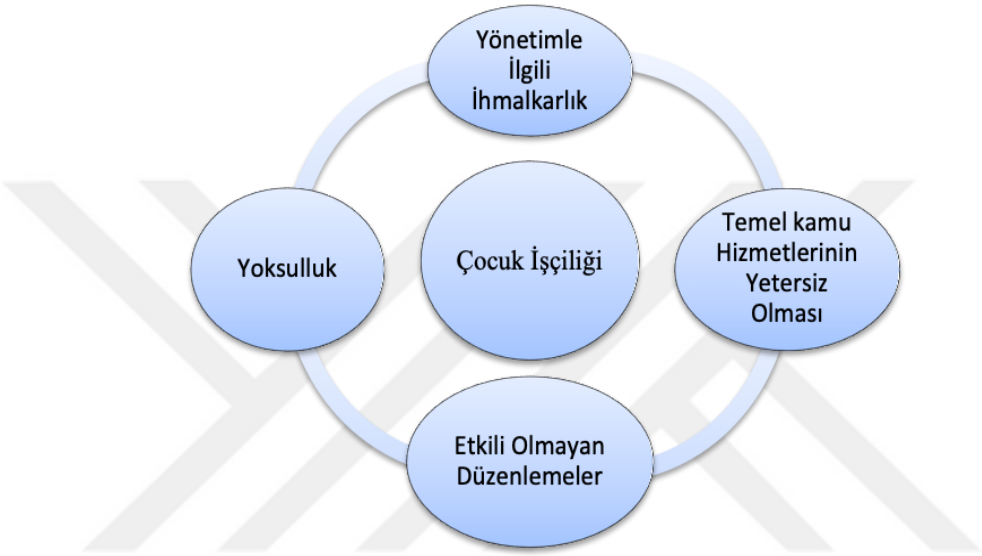
mevzuatın sorunun çok boyutlu yapısına uygun ve etkin bir şekilde uygulanmaması, çocuk işçiliğinin kontrol altına alınmasını ve önlenmesini zorlaştırmaktadır (Boybek, 2009: 77).

Yasa gereği 15 yaşını doldurmamış çocukların ekonomik faaliyette çalıştırılmasının yasaklanması, çocukların iş hayatına karşı korunması adına ortak bir yanıttır. Bu yasa ve düzenlemeler ILO'nun çocuk işçiliği ile mücadele kapsamının bir parçasıdır. Gerek ulusal düzeyde gerekse uluslararası alanda düzenlenen birçok mevzuat ve uygulama istenilen sonuçlara ulaşma konusunda yetersiz kalabilmektedir. Aynı şekilde kayıt dışı istihdama ilişkin yasaklar, çocukları daha tehlikeli kayıt dışı istihdam alanlarında çalışmaya yönlendirebilmektedir. Bu bağlamda mevzuat eksiklikleri ve mevzuatın etkin uygulanmaması çocuk işçiliğinin önlenmesini ve kontrol altına alınmasını zorlaştırmaktadır (Bourdillon ve Carothers, 2018: 5). Çocuk işçiliğine sebep olan sosyal nedenleri dikkate alan "çocuk işçiliği ile mücadele yasaları", diğer mücadele araçlarına zarar vermeyen nitelikte olmalıdır. Çocuk işçiliğine neden olan sosyal realiteleri dikkate almayan yasalar, çocuk işçiliğini azaltmak yerine tam tersi arttırıcı yönde bir etki gösterebilir. Dünya'da buna örnek olarak 1948 yılında Hindistan'daki fabrikalarda çocuk işçiliğini yasaklayan Fabrikalar Kanunu verilebilir. Kanunda küçük işletme ve baraka atölyeler kanun kapsamı dışında bırakıldığı için bu tür yerlerde daha fazla çocuk çalışması görülmüştür (Şahin, 2009: 40).

Türkiye anayasasının 50. maddesinde "Kimsenin, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun olmayan işlerde çalıştırılamayacağı, küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacağı" hükmü ayrıca çocuklar için de geçerli bir hükümdür. Türkiye'de 4857 sayılı İş Kanunu ve bu kanuna göre hazırlanan yönetmelikler, içerisinde uluslararası mevzuat ve normlarla uyumlu bir şekilde çalışma hayatı düzenlenmektedir. 4857 sayılı Kanunun 71. maddesinde çocukları çalıştırma yasaklarına yer verilmiştir: *"*15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, 14 yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. 14 yaşını doldurmamış çocuklar ise bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabilirler." (İş Kanunu, 2003: madde 71/1). İlgili hüküm uyarınca, 14 yaşını doldurmamış çocukların çalışması izin şartına bağlanmıştır. Mevzuatla ilgili sıkıntı yaşanan en önemli sektör tarım sektörüdür. Bununla birlikte çocukların yaygın olarak istihdam edildiği küçük işletmelerin, ev hizmeti işleri ve sokakta yürütülen işlerin denetlenmesi konusunda çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Örnek olarak tarım sektöründe 50'den fazla, daimî statüde, tam zamanlı işçi çalıştıran tarım işletmelerinde işgücü denetimi yapılabilmektedir. 50'den az işçi çalıştırılan tarım işletmelerinin denetimleri yapılamamaktadır. Türkiye'de küçük tarım işletmelerde çalışanların oranı diğer işletmelere göre iki kat daha fazladır. Dolayısıyla çalışma koşulları ve güvenliği konusunda ciddi risklere sahip tarım sektöründe çalışan çocukların mesleki iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili tedbirleri almak neredeyse imkânsız hale

gelmektedir. Bu konuda daha sık denetimin yapılması problemin çözümü konusunda alternatiftir. Türkiye'de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığına bağlı iş müfettişleri tarafından çalışma hayatının denetimi yapılmaktadır. Bu bağlamda iş müfettişleri ve denetim elemanları sayısının arttırılması, işyerlerinin denetim oranlarının arttırılması çocuk işçiliği mücadelesinde etkili sonuçlar doğuracaktır (Günöz, 2007: 21). Şekil 4'te çocuk işçiliğinin sebepleri açısından çok boyutlu oluşu şematik olarak gösterilmektedir.

Şekil 4: Sebepleri Açısından Çocuk İşçiliğinin Boyutları

Kaynak: Faraz, 2019: 2986

Yoksulluk, çocuk işçiliği sorununun ana nedeni olup, çocuk işçiliğine neden olan diğer faktörleri de etkilemektedir. Çünkü ebeveynler mevcut gelir düzeylerinin tüm ailenin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediğini düşündüğünden çocuklarını çalışmaya gönderme eğilimindedir. Fakat yoksulluk, tek başına bir neden sayılmamaktadır. Şekil 4'te görüldüğü üzere çok boyutlu olgusuyla yoksulluk ve çocuk işçiliğini etkileyen diğer faktörlerin bağlantısı dile getirilmiştir. Faraz (2019: 2986); yoksulluğun tek başına bir neden olmadığını çocuk işçiliğini etkileyen çok boyutlu faktörler olan "etkili olmayan düzenlemelere, temel kamu hizmetlerin yetersiz olmasına, yönetimle ilgili ihmalkârlığı" da etkileyeceğini vurgulamıştır. Etkili düzenlemelerin, mevzuatların ve politikaların ekonomik kapasite ile sosyo-kültürel uyumu arttıracak, aile ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerini azaltacak ve çocuk işçiliğini ortadan kaldıracak şekilde düzenlenmeli ve uygulanmalıdır. Öte yandan hukuk, çocuk işçiliğini durdurmak için sınırlı bir mekanizmadır. Pek çok ülkede çocuk işçiliğini sınırlamak adına düzenlenen kanunların tek başına çözüm olmadığı görülmektedir. Ülkelerin sosyal adalet sisteminin gelişmişliği çocuk işçiliği mücadelesinde önemli role sahiptir. Çocuk işçiliğinin toplumsal ve sosyal nedenlerinin gerekli yasal düzenlemelerle aynı anda çözüme ulaştırılması çocuk işçiliği mücadelesinde etkili sonuçların ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

2.3.8. Çocuk İşgücüne olan Talep

Çocuk işçiliğinin bir diğer nedeni kayıt dışı çalışan işyerlerinin çocuk işgücüne olan talepleridir. Çoğunlukla kayıt dışı işletmeler, küçük işletmeler küreselleşen dünyada en az maliyetle en yüksek kârı elde etmek istemektedirler. Ekonomik, teknik imkanlarının eksik olması, yaşadıkları ekonomik sıkıntılar gibi faktörler çocukların kayıtsız ve ucuz işgücü piyasasında görülmesine sebep olmaktadır (Bulut ve Gülcan, 2007: 18). Çalışma sisteminin yetersizliği, çocukların haklarını savunamamaları gibi unsurlar, işverenler tarafından çocukların daha düşük ücretle çalıştırılmasını, ekonomik durum kötüye gittiğinde işten çıkarılmalarını daha kolay hale getirmektedir (Ennew, 1998: 32).

2.4. Çocuk İşçiliğine Tarihsel Bakış

Çocuk işçiliğinin tarihsel süreci incelendiği zaman tarihin her aşamasında bir geçmişi olduğu görülebilir. Çok eski zamanlarda çocuk işçiliği, kendi geçimini sağlayana kadar tarım ekonomisinde çalışmak amacıyla ortaya çıkmıştır (Ertürk, 1994: 16).

İnsanlık tarihinin ilk zamanlarında erkekler tarafından yapılan avlanma, balık tutma, hayvanları yakalama gibi işler zamanla çocuklara öğretilmiş, ilerleyen yıllarda çocuklar tarafından yapılan işler haline gelmiştir. Daha sonraki yıllarda aile şekline dönüşen kabilelerdeki çocuklar anne babalarına yardımcı olmak amacıyla hayvan avlanmasında veya hayvanlara bakılmasında, tarlada, ormanda ürün toplama işlerinde çalışmışlardır (Erbay, 2008: 30).

Lonca sistemi, piyasa ve üretim koşullarını düzenlemeye ve denetlemeye çalışan meslek örgütleri olarak tanımlanmaktadır. Ortaçağ'ın durağan zamanlarında loncalar tekelci konumda faaliyetlerini sürdürmüşler, kent yönetimleri ise üretimlerini destekleyerek loncalarının varlıklarını sürdürmelerinde yardımcı olmuşlardır. Lonca sisteminde çocuklar uzun yıllar çalışmışlardır. Birer meslek örgütü olan loncalara erken yaşlarda çırak olarak alınan çocuklar, iş başında mesleki eğitim aynı zamanda ahlaki eğitim almaktaydılar. Usta-çırak ilişkisine sahip loncalarda çocuklar ustalarının denetiminde zanaatın inceliklerini öğrenip çıraklıktan meslek ustası statüsüne yükselmektedir. Zamanla makineleşen sanayiyle birlikte loncaların tekel nitelikleri zayıflayarak kapatılmıştır. Lonca sisteminden çıkan çocuklar yeni kurulan fabrikalarda ucuz işgücü olarak çalışmaya başlamışlardır (Pamuk, 2017: 56-65).

Osmanlı döneminde çalışma hayatının toplumsal yapısı şehirlerde; esnaflar, tüccarlar, yöneticiler; kırsal alan ve köylerde yaşayan tarımla uğraşan köylüler ve tam olarak yerleşik olmayan yani göçebe olarak tarımla uğraşan üçlü bir yapı vardır. Bu üçlü yapının karakterine en uygun ve en yaygın sektör tarım sektörü olup, kurulan fabrikalar tarımla ilgilidir. 1827 yılında kurulan iplik fabrikası gibi devlet fabrikalarında 1850 yıllarında 5000 civarı işçi istihdam edilmiştir. İçerisinde

nitelikli niteliksiz işçilerle birlikte ucuz işgücü olarak kullanılan çocuk emeği de yer almaktadır. 1908 yılı sonrası dönemlere ait bugünkü adıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı olan Meşagil Nezareti kurularak çalışma hayatına düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemelerde emeğin korunması amaçlanmıştır. Buna göre sağlığa uygun olmayan ortamda çalışma ve üretiminin yasaklanması; 15 yaşına kadar çocukların çalışmasının yasaklanması; 15-18 yaş arasındaki çocukların günlük çalışma süresinin 6 saatte sınırlandırılması gibi maddeler yapılan düzenlemeye eklenmiştir. Yapılan birçok düzenlemeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Başarısız olan düzenlemelerin ardından dönemin nizamnamesinde çalışma hayatıyla ilgili "14 yaş altı çocukların çalışması yasaklanmalı, 14-18 yaş arasındaki kız ve erkekler günde 6 saat çalışmalıdır." gibi hususlar yer almıştır (Yıldırım, 2017: 19).

Çocuk işçiliğiyle ilgili yapılan düzenlemeler arasında yürürlüğe girmeyen kanun teklifleri mevcuttur. Bunlardan biri işçi çocukları ve aileleri için Washington Elçiliğinin 1900 yılında Osmanlı çalışma hayatına yönelik önemli teklifi konusunda değişiklik yapılmamıştır. Müessesât-ı sınaiyyede adlı kanun layihasında erkek ve kız çocuk işçilerini korumaya yasal tedbirler hazırlanmıştır. Buna göre 12 yaşını doldurmamış çocukların her türlü fabrikalarda, sanayihanelerde, tezgâhlarda, keser, çivi gibi kesici alet kullanılan ya da kullanılmayan tüm imalathanelerde, yer altı ve yerüstü tüm taş ocakları madenlerde çalışması yasaklanmıştır. 12 yaşını tamamlamış çocuklar için doktor izni şartıyla çalışabilmesi kabul edilmiştir. En fazla 9 saat çalışacakları bu saatler içerisinde bir saatten az olmayacak şeklinde parça parça ya da tek seferlik dinlenme 17 yaşındaki erkek ve kız çocukları için zorunlu tutulmuştur. İş yerlerinin fiziksel şartlarını çocukların sağlığını koruyucu şekilde düzenlenmesi hükümlerinin yanı sıra maddi manevi tehlike içeren, çocukların güçlerinin yetmeyeceği işlerde istihdam edilmeyeceği hükümlerinin yasalaşması durumunda kontrolü ve denetlenmesi için çeşitli idari makamlar da oluşturulmuştur (Yıldırım, 2017: 310).

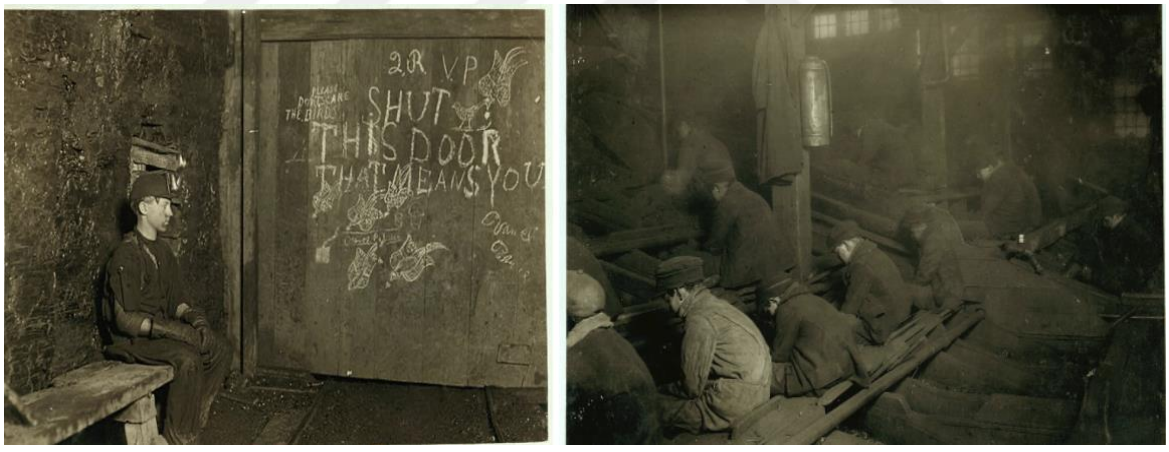
18. yüzyılda kırsal kesimde bir ailede dünyaya gelen küçük çocuklar ebeveynleri tarafından yaşlılıkları için sigorta güvencesi ve emekçi olarak görülmüştür. Telafi edici maddi imkânı olmayan dönemin çoğu aileleri çocuğunun doğumdan yetişkinliğe kadar büyütmenin masrafları karşılanamamaktaydı. Masrafları karşılanamayan küçük çocuklardan çiftlik işlerinde, ev işlerinde yardım edilmesi istenmekteydi (Schuman, 2017: 1).

Küçük yaştaki çocuklar tarihin hemen hemen her döneminde olduğu gibi sanayinin yoğunlaştığı zamanlarda da aile işgücünün bir parçasını oluşturmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda köleliğin yasaklanmaya başlanması Avrupa ve Amerika'da özellikle sermaye sahipleri ucuz işgücü olarak çocuk emeğini hedef almıştır. Sanayileşmenin ilk aşamasında artan çocuk işçiliği sonrasında daha sömürücü hale gelmiştir. İngiliz sanayi devrimi olarak adlandırılan bu süreçle fabrikalarda, kömür madenlerinde çocuklar ağır iş gücüyle karşılaşmıştır. 1820'li yıllar sanayi devriminin yaşandığı dolayısıyla çocuk işçiliği sanayi sektöründe, tekstil fabrikalarında ve ev eksenli atölyelerde yoğunlaşmıştır. İşsiz, sokaklarda dolaşan, toplumun istikrarına tehdit gözüyle bakılan çocuklar ağır

sanayi fabrikalarında çalışmaları için zorlanmıştır. 5-6 yaşlarındaki çocuklar fabrikalarda ve maden ocaklarında nerdeyse gün boyu yarı aç ve yarı tok bir şekilde çalıştırılmışlardır (Cunningham ve Viazzo, 1996: 14).

Çocuklar şehrin merkez sokaklarında başkalarının gözü önünde çalışsa da diğer yönüyle belirsizlik içinde, kömür lekeli yüzleri artık resimlerle bilinen o zamanlarda çocuklar madenlerde zor işlerde çalışmışlardır. Bazı madenlerde çocuklar; kırıcı, tuzakçı işlerinde ve yardımcı olarak çalıştığı bilinmektedir. Tuzakçı olarak çalışan çocuğun yaptığı iş zorlu bir iştir. Buna göre; bütün gün ahşap kapıyı açmak için beklemekte, kömür arabalarının geçişine izin vermektedir. Geri kalan zamanlarda ise çocuklardan yapılması istenen iş, karanlık ortamda kapının yanında uzun süre beklemekti. 1908 yılı Batı Virginia şehrinde yer alan kömür madeninde çalışmak zorunda kalan 15 yaşındaki çocuğun karanlık ortamda yaptığı tek iş; kapıyı açıp kapatmak, arabaların gelmesini beklemekti (Schuman, 2017: 1). Resim 1'de kömür madeninde tuzakçı ve kömür kırıcı işinde çalışmak zorunda kalan çocuklar yer almaktadır. Resim 1'de de görüldüğü gibi madencilik başta olmak üzere yüksek sağlık riski gerektiren işlerde çalışan çocuklar ciddi ve kalıcı sağlık problemleriyle karşılaşmışlardır.

Resim 1: Kömür Madeninde Tuzakçı ve Kömür Kırıcı İşinde Çalışmak Zorunda Kalan Çocuklar

Kaynak: Library of Congress, 1908a: 1; Library of Congress, 1911: 1

19. yüzyıl başlarında gözlenen endüstri toplumunda işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Marx ve Weber, o dönemin endüstri toplumu yerine kapitalist kavramı kullanmayı tercih etmişlerdir. Sosyal dengesizlikler, adaletsizlikler ve sınıf çatışmaları kapitalist toplumun belli başlı özellikleri arasındadır. Ayrıca endüstri toplumundaki sosyal problemler: işsizlik, savaş, faşizm; enformasyon toplumundaki sosyal problemler: terör, gelecek şoku hem doğrudan hem de dolaylı olumsuz yaşam ve çalışma koşullarını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde milyonlarca insan yoksulluk çekerken en çok etkilenen grup çocuklar olmuştur. Hassas bedenlerin kaldıramadığı çalışma koşulları nedeniyle çocuklar hem bedensel hem ruhsal hem de sosyal anlamda ciddi problemlere maruz

kalarak etkilenmektedirler (Bozkurt, 2012: 1-41). Sanayileşmeyle birlikte tüm bu yaşananlardan daha fazla etkilenen grup çocuklar olmuştur. Örnek olarak sanayileşmenin yoğun olduğu Britanya'da bazen 5 hatta daha küçük yaşlarda fabrika ve madenlerde çalışmaları normal karşılanmıştır. Fabrikalarda büyüklerin giremediği makinelerin altına çocuklar girerek pamuk atıklarını topladıkları belirtilmektedir. Çocukların çok küçük yaşlarda çalıştırılması sadece Britanya'da değil sanayileşmenin yoğun yerlerde sıklıkla karşılaşmak mümkündür. 1880'lerin başlarında Belçika'da ise hasır sepet yapımı gibi işlerde çocuklar altı-yedi yaşlarında çalıştırılmıştır (Duyar ve Özener, 2003: 12-13).

Çocuklar endüstriyel fabrikalarda tek başına çalıştıkları gibi ebeveynleriyle birlikte de istihdamda yer almışlardır. Resim 2'nin sol kısmı tekstil fabrikalarında çocuklar ve ebeveynleri yer almaktadır. Resim 2'nin sağ kısmında ise Amerika'nın Ohio şehrin sokaklarında gazetecilik yapan çocuklar yer almaktadır.

Resim 2: Tekstil Fabrikasında Çalışan Çocuklar ve Gazeteci Çocuklar

Kaynak: Library of Congress, 1908b: 1; Library of Congress, 1908c: 1

Zorlu çalışma koşulları ve uzun çalışma saatlerine karşı birçok ülkelerde çocuk işçiliğini düzenlemek ve ortadan kaldırmak adına çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Yapılan düzenlemeler ve çabaların çoğu sonuçsuz kalmıştır. 18. yüzyıl sonlarında büyük ölçekli imalat fabrikaların hız kazandığı ve çocukların madencilik ve endüstriyel işlerde emeklerinin sömürüldüğü zamanda çocuk işçiliği ile ilgili düzenleme çalışmaları başlamıştır. Örneğin, 1802 yılında pamuk fabrikası sahiplerine çıraklık yapan çocukları koruyan yasa, gerekli yaptırımlar uygulanmadığından başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1833 yılında ise fabrika denetim sistemini sağlayan Fabrika Yasası oluşturulmuştur (Augustyn, t.y.: 1). 1800'lerin geri kalanında birkaç Fabrika Yasası daha oluşturulmuş olup, yasalar çocukların çalışma saatlerinin azaltılması ve çalışma koşullarının iyileşmesine odaklanmışlardır. Örneğin, 1833 yılı Fabrika Yasası aşağıdaki hükümleri içermektedir (Beck, 2022: 1).

- Fabrikalar düzenli teftişlerle denetlenecektir.
- Çalışma saatleri içerisine bir saat öğle arası mola verilmeli, 14 ile 18 yaş arasındaki çocuklara on iki saatten fazla iş verilmemelidir.
- 18 yaşından küçük çocuklar akşam saat 20:30'dan sonra ve sabah saat 05:30'dan önce çalışmamalıdır.
- Günde iki saat eğitim almaları şartıyla 9 ila 13 yaş arasında çocuklar istihdam edilebilir.
- 9 ila 13 yaş arasındaki çocuklar sekiz saatten fazla çalıştırılmaz ve bir saat öğle arası yemek molası verilmelidir.
- Tekstil fabrikalarında 9 yaşından küçük çocuklar çalıştırılamaz.

Tüm toplumlar arasında ve zaman içinde farklılıklar göstererek çocuklar çeşitli iş türleri ve istihdam şekillerinde yer almıştır. Çocuk işçiliği tarihinin her dönemine ait çalışma şekillerini düzenleyen çalışmalar da dolayısıyla farklılıklar göstermektedir. Çocukların çalışmalarını düzenlemeye yönelik kayıtlı eylem tarihi ise 19. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Fransa'da 1841 yılı yirmiden fazla çalışanı olan fabrika ve atölyeleri kapsayan bir yasada 8 ila 12 yaş arası çocuklar için günlük çalışma süresi 8 saat ile sınırlanmıştır. Federal bir çocuk işçiliği yasası için 1904 yılında Ulusal Çocuk İşçiliği Komitesi kurulmuştur. Ardından 1900 yılında çalışma standartları için uluslararası eylem kampanyası yürüten çeşitli birliklerden oluşan Çalışma Mevzuatı Birliği kurulmuştur. Diğer bir açıdan Afrika'da çoğunlukla sömürgeci güçler tarafından yönetilen o zamanlar çocuklar işgücü sorunlarında görünmez bir olguydu. Bu bölgelerde çocuk işçiliğini mevzuat yoluyla düzenleme çabaları yok denecek kadar azdır. Devam eden bu çocuk işçiliği sorununu ortadan kaldıracak, sosyal adalet yoluyla barışı teşvik edecek ve bu konuda iş birliği yoluyla çıkar çatışmalarının üstesinden gelecek tavsiye kuruluş ILO'dur. Bu tavsiye edilen kuruluş 1919 yılında uluslararası düzeyde hükümetleri, işçi ve işveren örgütlerini bir araya getirerek herkesin faydalanabileceği uluslararası düzeyde politikalar ve kurallar oluşturmak amacıyla faaliyete başlamıştır (Quinn, 2019: 1-11). 20. yüzyıldan önce yapılan tüm düzenlemelerin ardından ILO'nun yapmış olduğu çalışmalar önemli ivme kazanmıştır. ILO'nun kurulmasından sonra çocuk işçiliği sorununa karşı yapılan çalışmalar tarihsel olarak şöyle sıralanabilir (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 13-14):

- Çocuk İşçiliğine ilişkin ilk sözleşme olan En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi 1919 yılında Uluslararası Çalışma Konferansı'nda kabul edilmiştir. Bundan 50 yıl sonrası için dokuz farklı sektörlerde en az çalışma yaşına düzenleme getirilmiştir.
- 1973 yılında 138 sayılı En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi ile çocuk işçileri kontrol altına alınmıştır.
- Dünya genelinde çocuk hakları konusunda en genel sözleşme olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesini, 1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.

- 1992 yılında çocuk işçiliği ile mücadele eden ulusal programlara uluslararası destek sağlamak için ILO, Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Programı (IPEC)'nı başlatmıştır.
- Bütün ülkelere çocuk işçiliğinin yasaklanması için çağrıda bulunulan 1995 yılı Dünya Zirvesi'nde bir bildirge ve eylem planı kabul edilmiştir.
- İşyerinde Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi 1998 yılında yapılan Uluslararası Çalışma Konferansında kabul etmiştir. ILO, bu bildirge ile üye olan devletlerin sözleşmelerini onaylasa da onaylamasa da çocuk işçiliğini ortadan kaldırılmasıyla sorumlu olduklarını vurgulamıştır.
- 190 sayılı tavsiye karar ve 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesini ILO, 1999 yılında kabul etmiştir.

Tarihin neredeyse her döneminde yoksul ailede yaşayan çocukların çoğu özellikle ebeveynleri tarafından çalıştırılmıştır. Dolayısıyla ev sanayisinde, madenlerde veya fabrikalarda çalıştırılan çocukların kazandıkları ücretler de ebeveynlerine aitti. Çocuklar kendi ücretlerini kazansalar bile kendi cep harçlıklarının bir kısmı ebeveynlerinindi. Ailelerinin gözünde çocukların para kazanması çocuklarının "statülerinin artması" olarak düşünülmüştür. Fakat çocukların istihdam edilmelerinin maliyetlerinin karşılanması konusu ebeveynleri ne kadar ilgilendirdikleri hakkında belirsizliğini korumuştur. Çocuk işçiliğinin tarihsel bakış açısıyla ebeveynler tarafından, çocuklarının sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri, eğitim dışı kalmaları ve bu durumun olumsuz etkilerinin geleceğe uzanabileceği göz ardı edilmiştir (Humphries, 1999: 275). Diğer bir açıdan tekdüze veya hemen gerçekleşmeyen çocuk işçiliğinin tarihsel kalıplarını sanayileşme büyük ölçüde değiştirmiştir. Sanayi toplumları geniş çapta etkili olan yeni çocukluk modelleri ve yeni standartlar öngörmüştür. Sanayileşme döneminde çocuk işçiliğine ilişkin reformların birçoğu başarısız olsa da birçok çocuğu da çocuk işçiliğinden kurtarmıştır. Çocuk işçiliğinin aşamalı olarak kaldırılması çabaları geniş ve başarılı sonuçlarıyla birlikte ilerlemeler kaydedilmiştir. Örneğin, çocukların sağlıklarındaki iyileşmeler, eğitimlerine başlamaları ve devam etmeleri gibi birçok gelişme, çocuklar üzerinde çalışma baskılarının azaldığı anlamına gelmektedir (Hindman, 2009: 43).

2.5. Çocuk İşçiliği Türleri

Çocukları çalıştırmak zorunda bırakan sebepler başında sosyal ve ekonomik faktörler yer almaktadır. Sosyal ve ekonomik faktörler bir çocuğu çalıştırmak zorunda bırakıyorsa yaptıkları işler çocuklar için olumlu bir deneyim olmalı; gerekli bilgi ve becerileri öğrenirken onların bedensel, fiziksel ruhsal gelişimleri olumsuz açıdan etkilenmemelidir. Yaptıkları işler onlara bedensel, fiziksel ve ruhsal açıdan zarar veriyorsa, çocuğun istismarından söz edilebilir. Birleşmiş Milletler Çocuk Eğitim Fonu (UNICEF) tarafından oluşturulan çalışma hayatında yer alan çocukların istismar durumlarını belirlemede kullanabilecek kriterler aşağıda sıralanmıştır (ILO, 2000: 12-13):

- Tam gün çalışmaya çok küçük yaşlarda başlanması,
- Zamanının neredeyse tümü işte geçirilmesi,
- Eğitimlerin ciddi şekilde aksadığı, yeterli eğitim almalarına engel olan işlerde çalışmaları,
- Çalıştıklarına karşılık ücret alamamaları,
- Duygusal ve ahlaki gelişimlerine, fiziksel ve ruhsal sağlığa uygun olmayan koşullarda ve işlerde çalışmaları,
- Bir çocuğun kaldıramayacağı sorumlulukların istenmesi,
- İşin, çocuğun gelişimine ve onları yetişkinliğe hazırlamaya yardımcı olacak nitelikte olmaması,
- Çalışma sürelerinin uyku, dinlenme, eğlenme, sosyal ilişkiler kurma gibi çocuğun temel gereksinimlerini yeterince karşılamasına imkân vermeyecek kadar uzun olması,
- Çocuğun özsaygı ve özgüveni engellenen çalışma ortamında çalışması,
- Çocuğun çalışma ortamından duygusal, fiziksel ya da cinsel istismar biçimleriyle karşılaşması.

Çalışan çocukların çalışma şekilleri oldukça farklı özellikler taşımaktadır. Uluslararası Çalışma İstatistikçileri Konferansında, çocuk işçiliği çalışma biçimleri beş ayrı kategori olarak açıklanmıştır. Buna göre (ILO, 2018a: 3-5):

- Çocuklar tarafından kendi kullanımları amacıyla gerçekleştirilen mal ve hizmet üretimi çalışmaları,
- Başkaları için yapılan işleri kapsayan çocuklar tarafından ücret veya kar karşılığı yapılan istihdam çalışmaları,
- Çocuklar tarafından ücretsiz çıraklık ve ücretsiz stajyer gibi işyerinde deneyim veya beceri kazanmak için ücret almaksızın başkaları için yapılan çalışmalar,
- Çocuklar tarafından ücret almaksızın başkaları için gerçekleştirilen ve çalışmanın zorunlu olmadığı gönüllü çalışmalar,
- Yukarıda sıralanan iş faaliyetleri dışında; mahkeme veya benzeri bir görevli makam tarafından verilen kararla, mahkûmlarca yerine getirilen ücretsiz işler ve ücretsiz toplum hizmetleri gibi faaliyetler dâhil olmak üzere çocuklar tarafından yapılan diğer çalışmalar.

Birçok çocuk sıralanan bu faaliyetlerin çoğunu aynı anda yaparak okulu, eğlenceyi ve işi birleştirebilmektedir. Bazılarıysa evde veya dışarda çok ağır iş yükü altındadır. Bu durumda çocuklar eğlence ve boş zaman için vaktin kalmamasının yanı sıra okula gidecekleri yeterli gücü ve zamanları da kalmamaktadır.

Çocuk çalışması büyük ölçüde hanehalkı gelirlerinin yetersizliğine, ayrıca tarımda geleneksel yaşam şekillerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan tarımda çalışan çocuklar, küçük ölçekli

sanayide çalışan çocuklar ve sokakta çalışan çocuklar şeklinde üç temel çocuk çalışma biçimleri gözükmektedir (ILO, 2000: 16). Çocuk işçiliği faaliyetleri farklı biçimlerde ve farklı ortamlarda gerçekleşmekte olup, bazıları gözlemlenebilirken bazıları da gözlem dışında kalabilmektedir. ILO'nun tanımladığı ve en sık rastlanan çocuk işçiliği türlerine aşağıda yer verilmiştir (https://www.ilo.org/ipec/areas/lang--en/index.htm).

2.5.1. Ev İşleri

Çocukların kendi evlerinde veya hanehalkında uygun koşullarda ebeveynlerin ve yakınlarının gözetiminde aile hayatının bir parçası olan, çocuklarının her türlü gelişimine katkı sağlayan, eğitimlerine müdahale etmeyen işler ev işleri olarak tanımlanmaktadır. Ancak bazı durumlarda ev işlerinin çocuğun hayatı, sağlıkları, eğitimleri üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir. Bu ev işleri, çocuk işçiliği eşdeğerinde kabul edilse de ILO 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi ve 182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi iş tanımlamalarında yer almayan işlerdir (Dejardin, 2017: 16).

Ev işleri "yasal asgari çalışma yaşının altındaki çocuklar ile 18 yaşından küçük ancak yasal asgari yaşın üzerindeki çocuklar tarafından, üçüncü bir kişinin evinde ekonomik bir faaliyet olarak yapılan işler" olarak tanımlanmaktadır. Ev işleri, çocukların yaşadıkları evde çeşitli işlere ölçülü olarak yardım eden, eğitimine ve oyununa müdahale etmeyen, çocuğun sorumluluk duygusunun ve özgüveninin artmasına katkı sağlayan işler olduğu gibi diğer yönüyle köleliğe benzer, tehlikeli veya diğer sömürücü koşullar altında gerçekleştirilen işler de olabilmektedir. Dünyanın çoğu bölgesinde çocukların kendi ev işlerinde ailelerine yardımcı olarak çalıştırılmasına kültürel olarak bakılmakta; ev işlerinin üçüncü bir kişinin evinde yapılması ise çocuğun sosyalleşme ve gelişim sürecinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, ev içi çalışmaya başlayan yoksul ailelerin çocukları genellikle çok erken yaşta ailelerinden ayrılarak daha iyi yaşam standartlarına sahip başka ailelerin evlerinde çalıştıkça çocuklar hanenin üyesine eklenmektedir. Kırsal kesimden gelen yoksul ailelerin çocukları kentsel bölgede yaşayan başka ailelerin yanına yerleşip ev içinde çalışma durumlarıyla da karşılaşılmaktadır. Çocukların başkaları için yaptığı tüm ev işleri mutlaka çocuk işçiliği olmasa da aralarındaki çizgi kolayca anlaşılmaktadır. Ancak çocuk ev işçileri sayılarına ulaşılması zor olduğundan tam olarak ulusal istatistiklerine yansımamakta; çocuk ev işçiliği denetimi ise yeterince sağlanamamaktadır. Neredeyse istisnasız olarak, ev işlerinde çalışan çocuklar, çoğu zaman birkaç farklı türden sömürünün kurbanıdır. İzinsiz, düşük ücretli veya hiç ücret almadan uzun saatler çalışmak zorunda kaldıklarında ekonomik olarak sömürülmektedirler. Genellikle hiçbir sosyal veya yasal korumaya sahip olmadıkları ve örneğin toksik maddelerle uğraşmak zorunda kalmak gibi zorlu çalışma koşullarına maruz kaldıklarında sağlık olarak sömürülmektedirler. Uluslararası hukukta çocukların sahip oldukları haklarından, özellikle potansiyelleri ve becerilerini arttıran eğitimlerden, aynı zamanda oyun ve sağlık hakkı da dâhil olmak üzere çoğu haklardan mahrum kalmaktadırlar (ILO, 2006: 1-2).

Küresel işgücünün önemli bir bölümünü oluşturan ev işleri, kayıt dışı istihdamdaki en savunmasız iş grupları arasındadır. Ev işleri birçok ülkenin çalışma mevzuatında kayıt dışı ekonomik faaliyet olarak tanımlanmadığından ve işler ev içinde gerçekleştiğinden bu durum ev içi çocuk işçiliğini ele almayı zorlaştırmaktadır. Çok yaygın ve bazen kabul edilebilir olarak görülen ev işleri, aile evinde veya evin dışında üçüncü bir şahsın evinde, işverenin evinde olabilmektedir. Ev işleri evin dışında olduğundan uzun çalışma saatlerine maruz kalan neredeyse her zaman çalışan kız çocukları okula gitme fırsatları bulamamakta, arkadaşlarından ailelerinden ve sosyal çevreden soyutlanmaktadırlar (ITUC, 2008: 3).

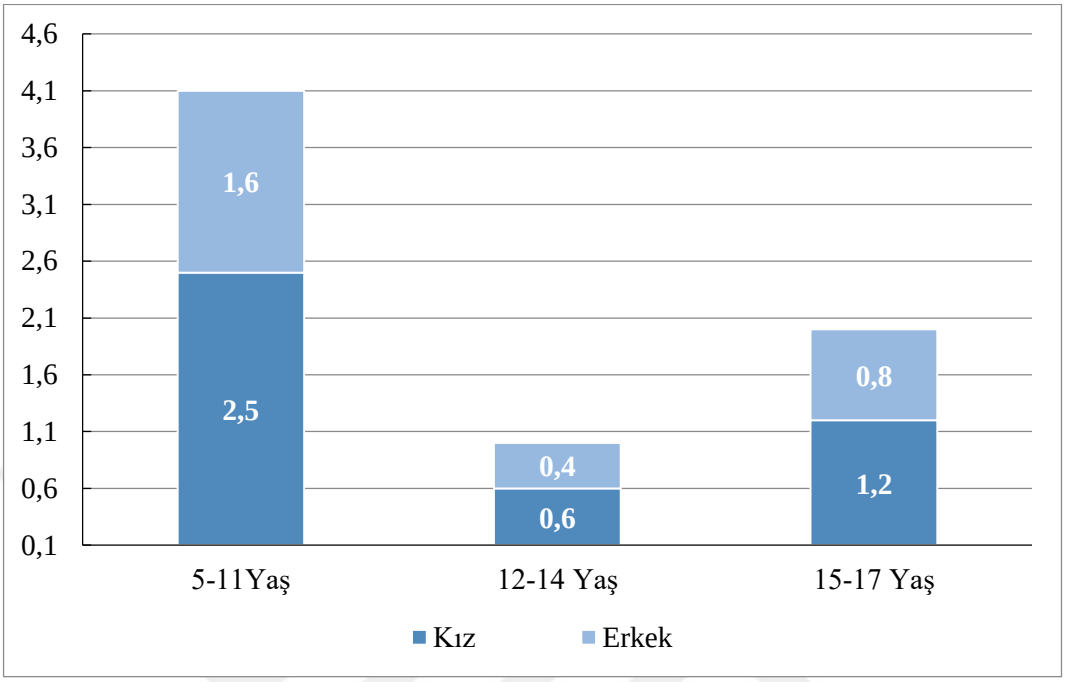
Çocuklar tarafından gerçekleştirilen çalışmaların, mesleki ve ileri eğitim fırsatlarına engel olmaması onları zorunu eğitimden mahrum bırakmaması üye devletlerin sorumlulukları altında olduğunu 132 ve 182 Sayılı ILO Sözleşmeleri gereğince, 189 sayılı ILO sözleşmesinde belirlenmiştir. Üye devletler tarafından çocukların, sağlığına, güvenliğine veya ahlakına zarar vermesi olası ev işlerini ve çocukların korunmasının güçlendirilmesi için bu tür çocuk işçiliğini yasaklayan ve ortadan kaldırılmasını 189 Sayılı ILO sözleşmesinin 201 sayılı tavsiye kararında belirtilmiştir. Ayrıca, çocuklara boş zaman etkinlikleri, dinlenme, aile ilişkileri, eğitim ve öğretim için yeterli zaman verilmesini sağlamak; gece çalışmalarını yasaklamak, psikolojik ve fiziksel olarak aşırı zorlayıcı olan işleri kısıtlamak üzere üye devletler, davet edilmektedir. Bunlarla birlikte üye devletler, çocukların ev işlerinin çalışma ve yaşam koşullarını izlemek için mekanizmalar kurmalı veya güçlendirmelidirler (ILO, 2016a: 62).

2.5.1.1. Ev İşlerinde Çalışan Çocukların ve Çocuk İşçilerin Küresel Boyutu

2020 yılı itibariyle dünya genelinde 7,1 milyon çocuğun, çocuk işçiliğini oluşturan ev içi işlerde çalıştığı tahmin edilmektedir. Evde çocuk işi, çalışan çocukların bir alt kümesi olarak kabul edilmiştir. Alt küme de yer alan bu tür faaliyetlere ilişkin güvenilir veriler sınırlı olduğundan dünya çapında kesin olarak çocuk ev işlerinin sayısı bilinmemektedir. Ev içi çocuk işçiliğinde bulunan çocuklar üçüncü bir kişinin veya işverenin evlerinde temizlik, ütü, yemek pişirme, bahçe işleri, diğer çocuklara bakma ve yaşlılara bakma gibi işleri yapmaktadırlar (ILO, 2021a: 18).

Grafik 5'te 2020 yılında ev işlerinde yer alan çocukların cinsiyet ve yaşa göre sayıları tahmini olarak verilmiştir. Grafik 5'e göre ev işlerinde çalışan 7,1 milyon çocuk işçilerin yaklaşık 4,4 milyonu kız; 2,8 milyonu ise erkek çocuğudur. Yaş dağılımları incelendiğinde; 5-11 yaş arası 4,1 milyon, 12-14 yaş arası 1 milyon, 15-17 yaş arası 2 milyon çocuk ev işinde çalışmaktadır. Ayrıca ev işlerinde çalışan kız çocukların sayısı erkeklerden fazladır.

Grafik 5: Yaş ve Cinsiyete Göre Ev İşlerinde Çalışan Çocukların Küresel Boyutu (2020, Milyon Kişi)

Kaynak: ILO-UNICEF, 2021: 40

Tablo 14'te ev içi tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayıları ve oranları çeşitli yaş kategorilerine göre verilmiştir.

Tablo 14: Tehlikeli Ev İşlerinde Çalışan Çocuklar (2020)

	Sayı (Bin Kişi)	Oran (%)
5-17 Yaş	3.300	4,2
5-11 Yaş	700	2,6
12-14 Yaş	600	3,5
15-17 Yaş	2.000	5,6

Kaynak: ILO-UNICEF, 2021: 76

Tablo 14'te görüldüğü üzere tehlikeli ev işlerinde yer alan 5-17 yaş arası çocukların sayısı 3 milyon 300 bindir. 5-17 yaş aralığında ev içi tehlikeli işlerde çalışan çocukların sayısının en fazla olduğu yaş aralığı 15-17 iken, en az olduğu yaş aralığı ise 12-14 yaş grubudur.

Tablo 15'te tehlikeli ev işlerinde çalışan 15-17 yaş arası çocukların bölgesel dağılımı gösterilmektedir. Tablo 15 incelendiğinde dünya genelinde ve bölgelerin tümünde tehlikeli ev işinde çalışan erkek çocukların oranı kız çocukların oranından yüksek olduğu görülmektedir. 15-17 yaş arası tehlikeli ev işlerinde çalışan kız ve erkek çocukları oranının en yüksek olduğu bölgeler Doğu

Afrika ve Sahra Altı Afrika gibi yoksul bölgeler iken, söz konusu oranın en düşük olduğu bölge ise Güney Avrupa Bölgesi (yüzde 0,3)'dir.

Tablo 15: Tehlikeli Ev İşlerinde Çalışan Çocukların Bölgesel Dağılımı (2020, %)

	15-17 Yaş (Erkek)	15-17 Yaş (Kız)
Doğu Afrika	11,9	7,5
Sahra Altı Afrika	9,4	5,5
Asya ve Pasifik	6,7	2,0
Latin Amerika ve Karayipler	6,0	2,3
Arap Devletleri	4,3	1,2
Avrupa ve Orta Asya	1,1	0,7
Güney Avrupa	0,3	0,3
Dünya	6,3	2,5

Kaynak: ILOSTAT, 2020: 1

İlki Ekim 1994'te yapılan TÜİK Çocuk İşgücü Anketinin beşincisi 2019 yılında yapılmıştır. TÜİK, çocuk araştırması kapsamında çocuk işgücü anketlerinde 5-17 yaş arasındaki bireyleri "çocuk" olarak kabul etmektedir. Ücretsiz olarak gerçekleştirilen evle ilgili işler: çamaşır yıkama, ütü yapma, yemek pişirme, hanehalkı için alışveriş yapma, evi temizleme, küçük kardeşlere veya hanede bulunan hasta bireylere bakma, hanede bulunan eşyaları onarma gibi işlerdir (TÜİK, 2020: 1). Tablo 16'da Türkiye'de ev işi türüne göre çalışan çocukların 2019 yılına ait verileri yer almaktadır.

Tablo 16: Yaptıkları Ev İşi Türüne Göre Çalışan Çocuklar (Ekim-Aralık 2019, Bin Kişi)

Kendi Hanesinde Yapılan Ev İş Türü ve Yapılma Sıklığı	Toplam		Erkek		Kız	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Hane için alışveriş yapma, çamaşır-bulaşık yıkama, ütü yapma, yemek pişirme, ev eşyalarının temizliği vb.	16 457	100,0	8 449	100,0	8 008	100,0
-Katkıda bulunmayan	9 297	56,5	5 228	61,9	4 068	50,8
-Genellikle	1 777	10,8	636	7,5	1 141	14,2
-Bazen	5 383	32,7	2 585	30,6	2 798	34,9
Hanede kendinden küçük çocuklara bakım faaliyeti	16 457	100,0	8 449	100,0	8 008	100,0
-Katkıda bulunmayan	12 641	76,8	6 905	81,7	5 736	71,6
-Genellikle	832	5,1	268	3,2	564	7,0
-Bazen	2 985	18,1	1 277	15,1	1 708	21,3
Hanede yaşlı/engelli/hasta bir yakına bakım faaliyeti	16 457	100,0	8 449	100,0	8 008	100,0
-Katkıda bulunmayan	15 556	94,5	8 075	95,6	7 481	93,4
-Genellikle	155	0,9	49	0,6	107	1,3
-Bazen	746	4,5	325	3,8	421	5,3

Kaynak: TÜİK, 2022b: 134

Tablo 16'da görüldüğü gibi ev işlerinde ailesine yardımcı olan çocuklar, çalışan çocuk kapsamında yer almamaktadır. Bu kapsamda 5-17 yaş grubunda ev işlerinde yardımcı olan çocukların oranı yüzde 45,5 olup, bu oran kız çocuklarında yüzde 51,3; erkek çocuklarında yüzde 40'tır. Ev işlerinde ailesine yardımcı olan çocukların yüzde 43,5'i hane için alışveriş yapma, çamaşır bulaşık yıkama, ütü yapma, yemek pişirme, ev eşyalarının temizliği gibi işlerde; yüzde 23,2'si hanesinde kendinden küçük çocukların bakım faaliyetinde; yüzde 5,4'ü ise hanelerindeki yaşlı/engelli/hasta bir yakınının bakımında yardımcı olmaktadır.

2.5.1.2. Ev işlerinde Çalışan Çocukların Karşılaştığı Tehlikeler

Ev işi kavramı, ilgili işçilerin yaşına, etnik kökenine, cinsiyetine, göç durumuna göre farklılık gösterebilen, ekonomik ve kültürel koşullara bağlı olarak ülkeden ülkeye değişebilen çeşitli görev ve hizmetleri içermektedir. Dünya'da çocuklar işverenin evinde veya üçüncü bir şahsın evinde ücretli veya ücretsiz ev işlerinde çalışmaktadırlar.

ILO tarafından çocuk işçiliğinin en kötü biçimi olarak kabul edilen bazı tehlikeli durumlarda çocuk ev işçileri savunmasızdır. Ağır yükler taşımak, toksik kimyasalların kullanımı, uzun ve yoğun çalışma günleri, bıçak gibi tehlikeli maddeler kullanma, eksik veya yetersiz yiyecek ve barınma, fiziksel ve sözlü şiddet, cinsel istismar da dâhil olmak üzere küçük düşürücü muameleler çocukların ev hizmetlerinde karşılaştığı riskler arasındadır. Ev işçisi olarak çalışan çocuk yaşadığı evde kaldığı müddetçe riskler artmaktadır. Bu tehlikeler, bağlantılı olarak dinlenme, boş zaman, oyun ve eğlence hakkı, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, yaşıtları ve ebeveynleriyle düzenli iletişim gibi temel hakların reddedilmesi sonucu görülmektedir. Çocukların sahip oldukları temel hakların engellenmesi, onların sağlığı ve gelişimi üzerinde telafi edilemeyen fiziksel, psikolojik ve ahlaki etkilere yol açabilmektedir (ILO, t.y.: 1).

Ev işlerinde çalışan çocukların yaptıkları işlerin bir kısmı tehlikeli işler kapsamında yer almaktadır. Çocuklar için tehlikeli ev işleri ILO tarafından şu şekilde sıralanmıştır (Dejardin, 2017: 139-142):

- Fiziksel tehlikeler: Ev için yapılan alışverişler, evin genel temizliği, mutfakta uzun süren yorucu işler, evin bahçe işleri, yemek yapma, çamaşır yıkama, ütü işlerinde yaşadıkları durumlardır. Bu gibi işlerde çocuklar gürültü, radyasyon vb. titreşimler, elektrik, ısı, ateş vb. risklerle karşılaşmaktadır. Karşılaştıkları riskler, çocukların sağlıklarında yorgunluk, görme kaybı, işitme kaybı, katarakt, stres, elektrik şoku gibi etkiler bırakabilmektedir.
- Kimyasal tehlikeler: Temizlik ve çamaşır yıkama işleri sırasında çeşitli kimyasallara maruz kalma, temizlik ürünlerinin karışımı sırasında zehirli dumanın solunması, evcil hayvan temizliği sırasında çeşitli kimyasallara maruz kalma, evin bahçe işleri için kullanılan zirai

kimyasalların cilt tarafından emilmesi çocukların karşılaştıkları tehlikeli durumlardır. Bu duruma maruz çocuklarda, akut ve kronik zehirlenme, akut zehirlenmeye bağlı ölüm, astım, gözlerde solunum yollarında tahriş, sinir sistemi rahatsızlıkları, kanser vb. etkiler görülmektedir.

- Biyolojik tehlikeler: Hasta insan ve hayvan bakımı sırasında maruz kalınan atıklar, çöp atıkları, tuvalet vb. yerlerin temizliğinde maruz kalınan bakteriler, bahçe işlerin zehirli hayvan ısırıklarına ve alerjik etkileri olan bitkiler çocukların ev işinde karşılaştığı tehlikelerdir. Bu tehlikeler çocuklarda; böcek ısırıklarıyla oluşan bulaşıcı hastalıklar, sıtma, bazı bitki temaslarından gelen alerjiler, tetanos, cilt enfeksiyonları gibi etkiler görülmektedir.
- Psikososyal tehlikeler: Çalışma süresine göre ücret ödeme, istismar (fiziksel, zihinsel), işverenler tarafında kötü muamele, ayrımcılık, sosyal ve kültürel dışlanma, aile içi şiddet, güvensiz ve yoğun iş tempolu çalışma ortamı çocukların karşılaştıkları tehlikeler arasındadır. Bu tür tehlikeler çocuklarda, depresyon, anksiyete, stres, psikolojik travmalar, gecikmiş psikososyal gelişim gibi etkiler görülmektedir.

2.5.2. Tarım Alanında Yapılan İşler

Genellikle çocuklar aile çiftliğinde bir yardımcı olarak tüm aile bireyleriyle beraber çalışmaktadır. Tarım sektöründe diğer sektörlere göre çok sayıda çalışan çocuk bulunmaktadır. Ölümcül olmayan kazalar, işle ilgili ölümler ve diğer meslek hastalıkları açısından en tehlikeli üç sektörden biri tarımdır (ITUC, 2008: 3).

Bir çocuğun boş zamanını, oyunu, eğlencesini ve eğitimini engellemeyen yaşa uygun işleri ve görevleri, daha düşük risk taşıyan işler, kırsal bir ortamda büyümenin normal bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bundan ötürü bazı tarımsal faaliyetlere katılım, her zaman çocuk işçiliği tanımlamaları içerisinde yer almamaktadır. Çocuğa zarar vermeyen çocukların yaptığı hafif işler ile çocuk işçiliğine dâhil olan işleri ayırt etmek önemlidir. Özellikle teknik ve sosyal becerilerin nesiller arası aktarılmasına ve çocukların gıda güvenliğine katkıda bulunan aile çiftliği, küçük ölçekli balıkçılık ve hayvancılık açısından çocukların tehlikeli olmayan işlere katılımı bir miktar olumlu görülmektedir. Bu noktada çocuğun zorunlu eğitimini engellemeyen, sağlığa, kişisel gelişime zarar vermeyen çocuğun yaşına, çalışma saatine ve koşullarına uygun işler hafif işler kategorisindedir (ILO, 2016b: 1).

2.5.2.1. Tarım Sektöründe Çocuk İşçiliğinin Nedenleri

Çocuk işçiliğine yol açan faktörler çok sayıda ve iç içe geçmiş nedenler şeklinde sıralanmaktadır. Ailenin nakit ihtiyacını, giyecek, yiyecek, barınak ihtiyacını karşılamak, hayatta

kalmak için çocuklar birçok kırsal alanda çalışmak zorunda kalmaktadır. Çocukları tarım işçiliğine çeken onları çalışmaya zorlayan bazı arz ve talep yönlü nedenler şu şekilde sıralanabilir (ILO, 2016b: 1; FAO, 2012: 2):

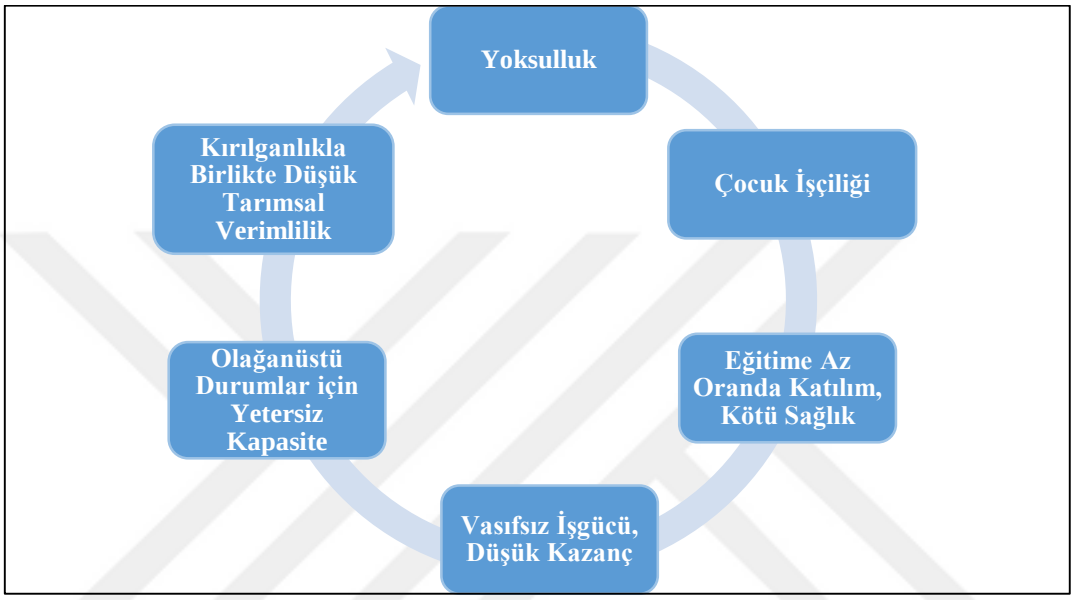
- En kötü durumlarda (iklim değişikliği, çevresel bozulma, ekonomik krizler vb.) ebeveynler çocuklarını ücretsiz çalışmaya zorlamaktadır. Özellikle kredi almakta zorlanan aileler, kırılganlıklarını telafi etmek, borçlarını ödeyebilmek için çocuklarını çalıştırmaktadır.
- Eğitime ve öğretime önem vermeyen aileler gelir elde etmek için kısa vadeli çözümler aramaktadır. Ebeveynlerde okuldaki eğitimin tarımsal işlerde gerekli olmadığı algısı vardır. Uzun vadede çocukların eğitimine ve öğretime ilişkin yatırımlarla ilgilenmemektedirler.
- Gıda güvenliği gibi temel ihtiyaçlarını karşılama, aile geçimine katkı sağlama ihtiyacı çocukları tarımsal işlerde çalışmaya itmektedir.
- Kırsal kesimdeki okulların sınırlı sayıda ve çok uzakta olması nedeniyle bazı çocuklar okula gidememektedir. Özellikle kız çocuklarının uzak mesafeli okullara gidip gelmesinin tehlikeli ve zor olması onların tarım işi faaliyetlerde çalışmaya yöneltilmesine yol açmaktadır.
- Doğal afetler, olumsuzluklarla sonuçlanan hasatlar, hayvanların ölümü, geçimini sağlayanların hastalığı ya da ölümü gibi şoklar yaşayan ebeveynler gelir elde etmek için çocuklarına başvurmaktadırlar.
- Aileler, bilgi ve becerilerinin aktarılması için çocuklarının tarımsal işlere katılımının gerekli olduğunu ve bunu yaşam biçimi olarak kabul etmektedir.
- Kırsal kesimde yer alan çoğu küçük tarım işletmesi üretim maliyetlerini düşürmek için yetişkinlerden daha az ücret alan ya da hiç almayan çocuk işçileri tercih etmektedir.
- Yetişkin işçilerin ürün nakli veya hasat zamanlarında yaşadığı yoğunluk çocuk işçiliğine olan mevsimsel talebi arttırmaktadır.

Tarım sektöründe de çocuk işçiliğinin en temel nedeni yoksulluktur. Kırsal kesimlerde düşük gelire sahip hanehalkı, temel ihtiyaçlarını karşılayamamakla birlikte sürdürülebilir geçim kaynaklarını bulmakta zorluk çekmektedir. Kırsal kesimlerde yaşayan ve geçimleri sağlıklı ekosistemlere bağlı olan ailelerin iklim değişikliklerinin etkisiyle kırılganlık seviyeleri artmaktadır. Bu nedenle aileler kendi emeklerini destelemek veya ikame etmek için çocuklarını çalışmaya teşvik etme eğilimdedirler.

Hanehalkı gelirlerinin düşük olması genellikle çocukları tarım işçiliğine girmek zorunda bırakmaktadır. Çocukların tarım işçiliğinde bulunmaları ise okuldaki eğitimlerine devam edememelerine neden olmakta; düşük eğitim potansiyelleriyle yetişkinliğe ulaştıklarında insana yakışır iş bulma ihtimalleri azalmaktadır. Ayrıca uzun süre tarımda kalan çocuklar yeni tarım

uygulamaları, gelişen teknolojileri benimsemeleri ve yeniliklere uyum sağlama olasılıkları, sahip oldukları düşük eğitimle yok denecek kadar azdır. Kendilerinde vasıfsız işgücünü ortaya çıkarmakta ve yetişkinlik dönemlerinde düşük kazançlı bir iş hayatıyla karşılaşmalarına sebep olmaktadır (FAO, 2020: 15). Tarım sektöründe yaşanan çocuk işçiliğinin bu kısır döngüsü Şekil 5'te şematik bir şekilde gösterilmektedir.

Şekil 5: Tarım Sektöründe Çocuk İşçiliğinin Kısır Döngüsü

Kaynak: FAO, 2020: 16

Yoksulluk döngüsünden çıkamayan tarım sektöründe yer alan çocuk işçileri karşılaştıkları tehlikeli koşulların uzun vadeli etkileriyle çok fazla karşılaşma eğilimindedir. Şekil 5'te belirtilen süregelen bir yoksulluk döngüsünün toplumlar üzerinde de olumsuz etkisi vardır. Kırsal kesimdeki çocukların sağlıklı gelişimini sağlamak, eğitim ve öğretimden yararlanmalarını sağlamak gibi yapılandırıcı çalışmalar tarımda çocuk işçiliğinin azaltılması hatta sona erdirilmesi yolundaki kısır döngüyü kırabilir.

2.5.2.2. Çocukların Tarımsal Alt Sektörlere Katılımı

Çocuk işçiliği, farklı özelliklere sahip olmakla birlikte çiftçilik, balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği, ormancılık ve hayvansal üretim gibi tüm tarım alt sektörlerinde yaygınlık göstermektedir. Tarımsal sektörlerin alt başlığında çocuk işçiliği sağlık risklerine, çalışma ortamına, ilgili tehlikelere ve pek çok sorunlara göre değişiklik göstermektedir. Bu alt sektörler, çocukların özelliklerine, görevlerine ve ortak tehlikelerine odaklanmaktadır. Zihinleri ve bedenleri gelişmekte olan çocuklar, yetişkinlerden daha büyük risk altındadır. Bu riskler, biyolojik, davranışsal, psikolojik faktörleri etkileyen tehlikeler; çocuklar üzerinde yıllarca fark edilememektedir (FAO, 2015: 17).

ILO ve UNICEF tarafından 2020 yılında hazırlanan küresel tahminler raporuna göre dünya çapında yaklaşık 160 milyon erkek ve kız çocuğu, neredeyse her 10 kişiden biri çalışmaya zorlanmaktadır. Çocuk işçiliğinin büyük çoğunluğu tarım sektöründe görülmektedir.160 milyon çocuk işçisinin 112 milyonu (yaklaşık yüzde 70'i) tarımsal üretim, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği olan tarım sektöründe çalışmaktadır. Çocuklar genellikle uzun saatler ve tehlikeli koşullarda çalışmaktadır (UN, 2021: 1).

Tablo 17'de Tarımın alt sektörleri olan çiftçilik, hayvancılık, balıkçılık-su ürünleri ve ormancılık işlerinde çalışan çocukların yaptıkları işler sırasıyla gösterilmektedir.

Tablo 17: Tarımsal Alt Sektörlerde Çocuk İşçilerin Tipik Görevleri

Çiftçilik	Hayvancılık	Balıkçılık ve Su ürünleri	Ormancılık
-Toprağın hazırlanması -Mahsullerin taşınması -Fide dikimi ve nakliyesi -Hasat ve hasat mahsullerinin işlenmesi -Böcek ilacı püskürtülmesi -Gübre uygulanması -Ayıklama	-Uzak, kırsal alanlarda çobanlık -Büyükbaş hayvanlar için yem toplamak -Hayvan barınaklarının temizlenmesi -Küçük çiftlik hayvanlarına bakılması -Mezbahalar, süt üretimi ve diğer et işleme alanlarında çalışmak	-Gemide: balıkları ağlara gütmek, takılı ağları serbest bırakmak için veya balıklar için dalış, ağların kullanımı ve onarımı. -Karada: limanda balıkçı teknelerini korumak; balık yükleme ve boşaltma, balıkları ayırmak, temizlemek ve tuzlamak; balık pazarlaması -El vinçleri ile ağır balıkların kaldırılması; balıkları sınıflandırma, çeşitli deniz ürünlerinin kurutulması, kaynatılması -Tekne boyama, bakımı, -Su ürünleri yetiştiriciliği	-Meyve hasadı için ağaçlara tırmanmak -Arı kovanlarından bal toplamak -Kauçuk ağacı kesmek, dikmek

Kaynak: FAO, 2015: 17-19; ILO, 2016b: 1

Afrika kıtasındaki çocukların beşte biri, tarım işiyle uğraşmakta olup, bu bölgedeki çocuklar dünyanın diğer bölgelerine göre daha yüksek oranda tehlikeli tarım işlerinde çalışmaktadırlar. Dünyanın diğer bölgelerinde de görüldüğü gibi, çocuk işçiliğinin en yüksek payı tarım sektöründedir. Balıkçılık, hayvancılık ve hurma yağı, mısır, manyok, pirinç, pamuk, tütün ve diğer birçok mahsulün üretimi gibi diğer tarımsal faaliyetlerde de çocuk işçiliği görülmektedir. Balıkçılık sektöründe; yem hazırlamak, kanoları boşaltmak, balık ağlarını atmak ve çekmek, balık satma işleri diğer tarımsal alt faaliyetler arasında yer almaktadır. Tarım sektörü, çoğu Afrika ülkesinde yasa, mevzuat vs. yeterince düzenlenmediği için bölgenin tarım sektörüne ait çocuk işçiliğini ortadan kaldırmayı zorlaştırmaktadır. Çocuk işçiliğinin büyük bir bölümünün kaydedildiği aile çiftlikleri ise ulusal çalışma mevzuatında kapsamlı bir şekilde yer almamaktadır (Odonkor, 2020: 1).

2.5.2.2.1. Çiftçilik

Tarımsal sektörde çalışan çocukların çoğu aile çiftliklerinde ücretsiz olarak çalışmaktadır. Küçük ölçekli, geçimlik işletmeler olan aile çiftlikleri, daha büyük ve çok sayıda çalışanı olan ticari şirketler de olabilmektedir. Bir kültür ve gelenek gibi görülen aile çiftliği, çocukların bu çiftlikte hafif iş faaliyetlerine katılımı ve çocuk işçiliği arasında ayrım yapmayı güçsüzleştirebilir. Çocuklar, göçmen işçi ailelerin bir parçası olarak da büyük çiftliklerde ve tarlalarda çalışma sistemine katılmaktadır. Ailelerine yardım eden çocukların yaptıkları işler parça başı işler gibi genellikle görünmez ve kabul edilemez işlerdir (FAO, 2010a: 3-46).

Bazı çiftlik faaliyetleri, çocukların becerilerini geliştirdiği, çocuklarda topluma aidiyet duygusunun kazandırdığı düşünülse de çocukların tarımsal işlerde yer alması okuldaki eğitimlerini engellemekte; tarımsal işlerin çocuklar için tehlikeli durumları fark edilememektedir. Tehlikeli makinelere, keskin aletlere, tarım kimyasallarına maruz kalma, uzun süre tarlalarda çalışma, fiziksel ve yorucu tekrarlanan faaliyetler, toprağın hazırlanması, fidelerin dikimi ve nakliyesi, yabancı otların temizlenmesi, böcek ilacı püskürtülmesi ve gübre uygulanması, hasat mahsullerinin işlenmesi gibi zorlu işler tarımsal çocuk işçiliği içerisinde yer almaktadır (Bakınız Tablo 17).

Çocukların çiftliklerde yaşayıp çiftlik işlerinde uzun süre tarla ve bahçe işlerinde çalışmaları, tarımsal çocuk işçiliğini diğer çocuk işçiliği türlerinden ayıran bir özelliktir. Bu durum çocukları ek risklere maruz bırakmaktadır. Tarım işlerinde çalışan çocukların sağlık, güvenlik açısından karşılaştıkları riskler ve tehlikeler şunlardır (ILO, 2008: 1-2);

- İş yoğunlukların fazla olduğu ekim ve hasat sırasında gün doğumundan gün batımına kadar çocuklar uzun süre tarlalarda çalışmaktadır. Bu durum çocukların boş zamana, dinlenmeye, eğlenmeye, oyun oynamaya ve eğitimlere ayıracak vakitleri kalmamaktadır.
- Çocuklar, aşırı sıcak ve soğuk, nemli ve ıslak hava koşullarında ayakkabı, uygun giysi veya koruyucu ekipman olmaksızın çalışmaktadır. Sıcak hava koşullarında çalışan çocuklar, içme suyuna erişimleri olmadığı için dehidrasyondan başları dönebilmektedir.
- Ekinleri, samanları, otları kesip biçme sırasında; meyve hasadı sırasında ağaçlardan ve merdivenlerden düşme sonucu ciddi yaralanmalara meydana gelmektedir. Kesmek için kesici aletlerin kullanılması, kesmeyle ilgili tekrarlanan kuvvetli eylemler, çocukların kas-iskelet gelişimine zarar vermektedir.
- Çocuk işçilerinin çalıştıkları mahsullerin dikenli, alerjik, kızarıklara, su toplamalarına neden olabilecek tahriş edici maddelerin içermesi çocuklarda cilt sorunlarını oluşturmaktadır.

- Çiftlik ürünlerini taşımak için kullanılan traktörler, römorklar, kamyonlar ve ağır vagonlar gibi çiftlik araçlar ve ağır makinelerinden meydana gelen kazalar sonucu çocuklar ağır yaralanma hatta ölüm riskiyle karşılaşmaktadırlar.
- Gürültülü makinelerin aşırı yüksek sesine maruz kalan çocuklar, ilerleyen yaşlarda işitme sorunu yaşamaktadır.
- Zihinsel sağlığı olumsuz etkileyen, aşırı derecede zehirli olan, potansiyel olarak kansere sebep olan zehirli böcek ilaçların uygulanması; uygun ilaç tesislerinin veya sistemlerinin olmaması, kullandıkları ilaç kaplarının çok amaçlı kullanılması sonucu çocukların zehirlenmesine hatta ölümlerine sebep olmaktadır.

2.5.2.2.2. Hayvancılık

Hayvancılık, hayvansal ürünlere yönelik küresel talebin artmasıyla birlikte tarımsal alt sektörün bir parçası haline gelmiştir. Sabit ve daha büyük ölçekli olduğunda hayvancılık üretimi, çiftçilikle birleşmektedir. Tarımsal üretimin yüzde 40'ına katkıda bulunan hayvancılık üretimi, bir milyar insanın gıda güvenliğini ve geçim kaynaklarını desteklemekte ve hızla genişlemektedir. Bu sektörde genellikle göz ardı edilen sorunlardan biri çocuk işçiliğidir. Hayvancılık işlerinde de çocuk işçiliği arzını arttıran itici güç yoksulluktur. Kırsal kesimde özellikle yoksul aileler, çocukların hayvancılık faaliyetlerine katılımını sosyalleşme süreci için gerekli görmekte; çocuklara geçim becerileri öğretmek için çalışmayı teşvik etmektedir. Yaygın olan çobanlık çocuk çalışmalarının kültürel olarak kabul edilen biçimlerinden, göçmen ve göçebe toplumlarında bir yaşam tarzı olarak kabul edilmiştir. Fakat hayvanlardan kaynaklanan yaralanmalar vb. etkiler nedeniyle çocuklar için tehlikeli iş haline gelmektedir. Kırsal bölgelerde yaşam tarzı haline gelen çobanlık işleri çocukların okullarından uzak kalmalarına sebep olmaktadır (FAO, 2013: 11-16).

Hayvanlar için yem toplamak, barınakları temizlemek ve hayvanlara bakmak, hayvansal ürünleri hazırlamak, kırsal alanlarda çobanlık işleri hayvancılık işleri arasında sırlanmaktadır. Hayvancılık faaliyetleri çocuklar için çok sayıda risk ve tehlike içermektedir.

2.5.2.2.3. Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği

Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğinde çocuk işçiliğinin yaygınlığı ve yoğunluğuna ilişkin herhangi bir küresel veri bulunmamaktadır. Örnek olay incelemeleri, balık avlama, hasat sonrası balık işleme, dağıtımı ve pazarlaması, su ürünleri yetiştiriciliği küçük ölçekli faaliyetler şeklinde yaygın olarak kayıt dışı sektörde olduğunu göstermektedir. Bazı durumlarda çocuklar çalışmaya zorlanmakta ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Genellikle çocukları zorlayan uzun çalışma saatleri ve fiziksel olarak zorlu koşullarda çalışmayı gerektirmesi nedeniyle ILO balıkçılık işlerini tehlikeli meslekler arasında kabul etmektedir. Çocuklar için tehlikeli olan balıkçılık ve su ürünleri

faaliyetlerinin; yaralanma, ellerde ve ayaklarda şişme, ağrı, burkulmalar, kırıklar, aşırı kimyasala maruz kalmaktan kaynaklanan zehirlenmeler, keskin aletlerin kullanımından kaynaklanan kesikler gibi sağlık üzerinde olumsuz ve kalıcı etkiler bulunmaktadır (FAO, 2010b: 1-5).

Balıkçılık ve su ürünleri işlerinde yetişkinler arasında olduğu gibi çocuklar arasında da cinsiyete görev dağılımı yapılmaktadır. Kızlar genelde hasat sonrası faaliyetlerde çalışırken erkekler balık yakalama işine katılmaktadır. Ağların kullanımı, onarımı, balıkları temizlemek, tuzlamak, balık pazarlaması, el vinçleri kullanarak ağır balık ağlarının kaldırılması balıkçılık faaliyetleri arasında sıralanmaktadır.

2.5.2.2.4. Ormancılık

Ormancılık işleri; kereste ve odun dışı orman ürünlerinin, sert kabuklu yemişler, muz, yaban mersini, palmiye yağı, kakao çekirdekleri, mantarlar, reçineler, hindistancevizi, kozalaklar, kauçuk gibi ürünlerinin hasadını içermektedir. Kauçuk hasadının en çok yapıldığı Endonezya bölgesinde yılın belirli zamanlarında çocuk işçiliği önemli bir sorun haline gelmektedir. Bu soruna ailenin geçim sıkıntı yani yoksulluk neden olmaktadır. Hasat mevsimiyle okul zamanı aynı olduğundan çocukların okulu terk etme oranı artmaktadır. Bu durum aynı zamanda bölgesel kalkınmayı da etkilemekte, kalkınmayı nesiller boyu geciktirmektedir. Dünyanın dört bir yanında kırsal topluluklarda, ormancılık faaliyetinde çocuklar genellikle aileleri tarafından çalıştırılmaya zorlamakta, tehlikeli çalışma koşullarına maruz bırakılmaktadır (ILO, 2005: 26-28).

Çocuklar, arı kovanlarından bal toplamak, meyve hasadı için ağaçlara tırmanmak, ağaç kesmek, dikmek gibi çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu faaliyetler çalışan çocuklarda cilt hastalıkları, enfeksiyonlar, ağaçlardan düşme sonucu yaralanma ve kesikler, aşırı sıcaklara maruz kalma, tehlikeli maddelere maruz kalma gibi sağlık ve güvenliklerini tehlikeye atan riskleri meydana getirmektedir.

2.5.3. Madenlerde ve Taş Ocaklarında Yapılan İşler

ILO madenlerde ve taş ocaklarında yapılan işleri doğasında bulunan tehlikeler sebebiyle "çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden" biri olarak kabul etmektedir. Madencilik, yer altında uzun saatlerin geçtiği, toksik kimyasalların içerdiği tehlikeli bir endüstridir. Madencilikte çocuk işçiliği, yaygın olarak zanaatkâr ve küçük ölçekli madenlerde bulunmaktadır. Bunların içerisinde altın madenciliği ve taş ocaklarında inşaat malzemesi veya çakıl yapmak için taş çıkarma gibi tehlikeli işler yer almaktadır. 2021 yılı Çocuk İşçiliği Küresel Tahminlere göre, Dünya'da 160 milyon çocuk işçi sayısının 79 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Bir milyondan fazla çocuk ise, madenlerde ve taş ocaklarında, en çok zanaatkâr ve küçük ölçekli madenlerde çocuk işçiliğiyle uğraşmaktadır. Çocuk hakları ihlallerini içeren bu alandaki işler çocukların güvenliğini, sağlığını riske atmakta

çocukları eğitimden mahrum bırakmaktadır (International Year for the Elimination of Child Labour, 2021: 1).

Çocuklar tarafından çıkarılan minerallerin çoğu bankacılık, inşaat, otomobil, kozmetik, elektronik ve mücevherat dahil olmak üzere küresel tedarik zincirine girmektedir. ILO'nun bir araştırmasına göre çoğu 15 yaşın altında ve bazıları zorlu çalışma koşulları altında çalışmaktadır. 2015 yılında yapılan bir araştırmada Mali'de zanaatkâr altın madencilik işlerinde çalışanların yüzde 20'sinin çocuk olduğu; binlerce çocuğun Gana'nın Batı, Orta ve Ashanti bölgelerinde altın madenciliğinde çalıştığı tahmin edilmektedir. Araştırmaların çoğu sınırlı gerçekleşse de Afrika'da çocuk işçiliği küresel boyutlarda önemli bir sorundur. Taşınabilir elektronik cihazlarda kullanılan minerallerde, elektrikli otomobillerin pilleri dâhil olmak üzere şarj edilebilir tüm pillerde, kobalt ve koltan madenlerinde de çocuklar işçi olarak çalışmaktadır (Child Labour Platform, 2019: 1-8).

Madencilik ve taş ocakları işlerinde çalışan çocuklara ilişkin yeterli bilgi toplanamamasının nedeni yapılan işlerin kayıt dışı ve yasa dışı olmasından kaynaklanmaktadır. UN ve ILO, madencilikte her türlü çocuk işçiliğini, işlerin gerçekleştiği koşullar sebebiyle tehlikeli iş olarak görmektedir. Civa gibi zehirli gazları ve tozlu havayı soludukları yer altında uzun süre kaldıkları işler çocuklarda her türlü fiziksel, zihinsel olumsuz etkiler bırakmaktadır (Gomez ve Lorenzo, 2020: 1-4). Tablo 18'de madencilik ve taş ocaklarında yer alan çocukların yaptıkları işler, karşılaştıkları tehlikeli-riskli durumlar ve çocukların maruz kaldığı olası sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 18: Madencilik ve Taş Ocaklarında Çocuk İşçiliği, Tehlikeleri ve Olası Sonuçları

Yapılan İşler	Tehlikeler- Riskler	Olası Sonuçları
-Tünel açma, çamurlu bulanık sondaj kuyularına dalma, -Maden, kaya, kum kazma veya madenleri elle toplama, -Madenleri kırma, birleştirme, eleme, yıkama ve sınıflandırma, -Madenlerdeki atıkları ve suyu uzaklaştırmak, -Malzemelerin el arabasıyla taşınması veya nakli, -Yetişkinler için temizlik ve yemek yapma, -Madencilere mal ve hizmet satmak.	-Zehirli gazlar, toz, karanlık, patlayıcılar, nem, radyasyon, durgun hava, kapalı alan, -Gürültü, ses, toz, ağır aletler, ağır yükler, açık çukurlar, tehlikeli yükseklikler, düşen nesneler, -Tekrarlayan hareketler, toz, kurşun, cıva ve diğer ağır metaller; bükme, çömelme veya diz çökme, -Kimyasal maddeler ve biyolojik tehlikeler; toz, ağır yükler, -Büyük ve hantal araçlar; ağır yükler, -Güvensiz sobalar, patlayıcı yakıtlar, fiziksel ve sözlü taciz, -Zayıf ve hijyensiz sanitasyon; güvenlik eksikliği, kirli içme suyu, yetersiz beslenme; bozulmuş çevre koşulları, insan kaçakçılığı ve zorla çalıştırma	-Bitkinlik, mide bulantısı, solunum yolu hastalıkları, patlamalardan kaynaklanan yaralanma; tünel çökmesinden kaynaklanan travmatik etkiler, -Eklem ve kemiklerde şekil bozukluğu, sırt yaralanması, kaslarda hasar, gürültüye bağlı işitme kaybı, nefes alma zorlukları, donma, güneş çarpması, dehidrasyon, uzuv kaybı, tozlardan kaynaklı enfeksiyonlar ve göz yaralanmaları, -Nörolojik hasar, genetik bozukluklar, yorgunluk; bağışıklık zayıflığı, kas iskelet sistemi bozukluğu, -Enfeksiyonlar, kimyasallardan ve tozdan kaynaklı solunum problemleri, cilt tahrişi ve cilt hastalıkları, -İş araçları tarafından ezilmeler, yaralanma, yanıklar, cinsel istismar, fiziksel şiddetten yaralanma, davranış bozuklukları, -Büyümede yavaşlık, ishal ve sindirim bozuklukları, tıbbi tedavi eksikliği nedeniyle ölüm.

Kaynak: OECD, 2017: 12

Uluslararası hukuka göre "tehlikeli iş" olarak tanımlanan faaliyetlerin çoğu madencilik sektöründe gerçekleşmektedir. Tablo 18'de tanımlanan faaliyetler arasında; yer altında, su altında çalışma, tehlikeli makine ve araçlarla çalışma, ağır yükler taşıma, ellerini kullanarak kayalardan altın çıkarma, zehirli cıva kullanma, kıymetli bir mücevher için kumları eleyerek bütün gün suda çömelerek çalışan çocukların tehlikeli durumlara maruz bırakan vb. işler yer alır. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri tanımlamalarında yer alan, yüksek risk profiline sahip çocuklar için her yönden tehlikeli çalışma şekli olan madencilik işlerinde, çocuk istismarı, olası kötü sonuçlardan biridir. Diğer birçok iş türünde bulunmayan bir yığın sosyal, fiziksel, psikolojik tehlikelere karşı çocuklar, halkın gözünden uzakta, dağların yukarısında veya sınır bölgelerinde küçük ölçekli madencilik işlerinde savunmasızdır. Madencilik ve taş ocaklarında çalışan çocuklar ciddi tehlikeler, sakatlıklar ve hastalık riskiyle karşı karşıyadır. Ekonomik ve sosyal bozulma ile yakından ilişkili madencilik ve taş ocakçılığında çocuk işçiliği, evrensel yasalara rağmen hala var olmasının nedeni; iç savaşların patlak vermesi, normal ticaretin durması, kuraklık nedeniyle geçim kaynaklarının yok olmasıdır (ILO Mining and Guarrying, t.y.: 1; OECD, 2017: 9-13).

Ailelerin, tehlikeli çalışma koşullarında bulunan çocukları için meydana gelecek olası sonuçları fark etmeleri ve çocuklarının eğitim almalarını sağlayacak seviyede yeterli farkındalığa ve çabaya sahip olmaları her açıdan önem arz etmektedir. Madencilikte meydana gelen çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması için farkındalık yaratan ulusal düzeyde çabalar problemin iyileşmesi ve azalması adına önemli adımlar olmuştur. Çocuk İşçiliğini Ortadan Kaldırma Programı (IPEC), tarafından üstlenilen pilot projeler özellikle madencilik işlerinin yoğun olduğu Moğolistan, Birleşik Tanzanya Cumhuriyeti, Nijer, Gana, Burkina Faso ve Güney Amerika'nın And ülkelerinde çocuk işçilerinin sağlık, eğitim, sosyal, yasal haklarının korunması ve desteklenmesi adına önemli adımlardan biridir (Öjermark, 2007: 14-15).

Doğası gereği tehlikeli iş kategorisinde olan madencilik işlerinde çalışan çocuklar olası riskli sonuçlarla karşılaşmaktadır. Bu tehlikeli iş durumlarının bir başka boyutu ise sektörde çoğu işin kayıt dışı olması ve çocukların kayıt dışı çalıştırılmasıdır. Çalışılan süre boyunca görünen risklerle sınırlı olmayan madencilik işlerinde çalışan çocuklar sağlıkları üzerinde zararlı etkileriyle kısa ve uzun vadede karşılaşmakta, birçok gelişim fırsatlarından mahrum olmaktadır. Ayrıca çocukları erken yaşta çalışmaya zorlamak, çocukluk deneyimini en iyi şekilde yaşamalarını engellemektedir. Okul çantalarıyla okula gitmesi gereken çocukların okul çantalarından daha ağır yükleri taşımaları onları ağır riskler altına sokmaktadır.

2.6. Dünya'da Çocuk İşçiliğinin Boyutu

ILO ve UNICEF tarafından 2021 yılında yayınlanan "Çocuk İşçiliği Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol" başlıklı raporda 2020 yılında dünyadaki çocuk işçi sayısının yaklaşık olarak 160 milyon olduğu ifade edilmektedir. Rapora göre çocuk işçilerin 63 milyonu kız, 97

milyonu ise erkeklerden oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle dünyada her 10 çocuktan 1'i çocuk işçi durumundadır. Çocuk işçilerinin neredeyse yarısı 79 milyonu eğitim, sağlık ve gelişimlerini olumsuz etkileyen tehlikeli işlerde çalışmaktadır (ILO, 2021a: 8). Tablo 19'da 2008-2020 dönemi için dünyada çocuk işçiliği ve tehlikeli işlerde çalışan çocuklara ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 19: Dünya'da Çocuk İşçiliği ve Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar

Yıl	Çocuk İşçiliği Sayısı (Milyon)	Çocuk İşçiliği Oranı (%)	Tehlikeli İşlerde Çocuk İşçiliği Sayısı (Milyon)	Tehlikeli İşlerde Çocuk İşçiliği Oranı (%)
2008	215.2	13,6	115.3	7,3
2012	168.0	10,6	85.3	5,4
2016	151.6	9,6	72.5	4,6
2020	160.0	9,6	79.0	4,7

Kaynak: ILO ve UNICEF, 2021: 12

Tablo 19'de görüldüğü gibi 2008 yılında yaklaşık olarak 215 milyon olan çocuk işçi sayısı zamanla azalma eğilimi gösterse de 2008-2016 döneminde çocuk işçi sayısı yaklaşık olarak 63,6 milyon azalmıştır) 2016 yılı sonrası tekrar artış trendine girmiştir. 2020 yılında 160 milyon kişi olan çocuk işçi sayısının 79 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Tablo 20'de 2020 yılı çocuk işçiliği ve tehlikeli işlerde çalışan çocukların cinsiyetine, yaş gruplarına ve bulundukları bölgelerine ilişkin sayıları ve oranları gösterilmektedir.

Tablo 20: Cinsiyete, Yaş Gruplarına ve Bölgelere Göre Çocuk İşçiliği ve Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar (2020)

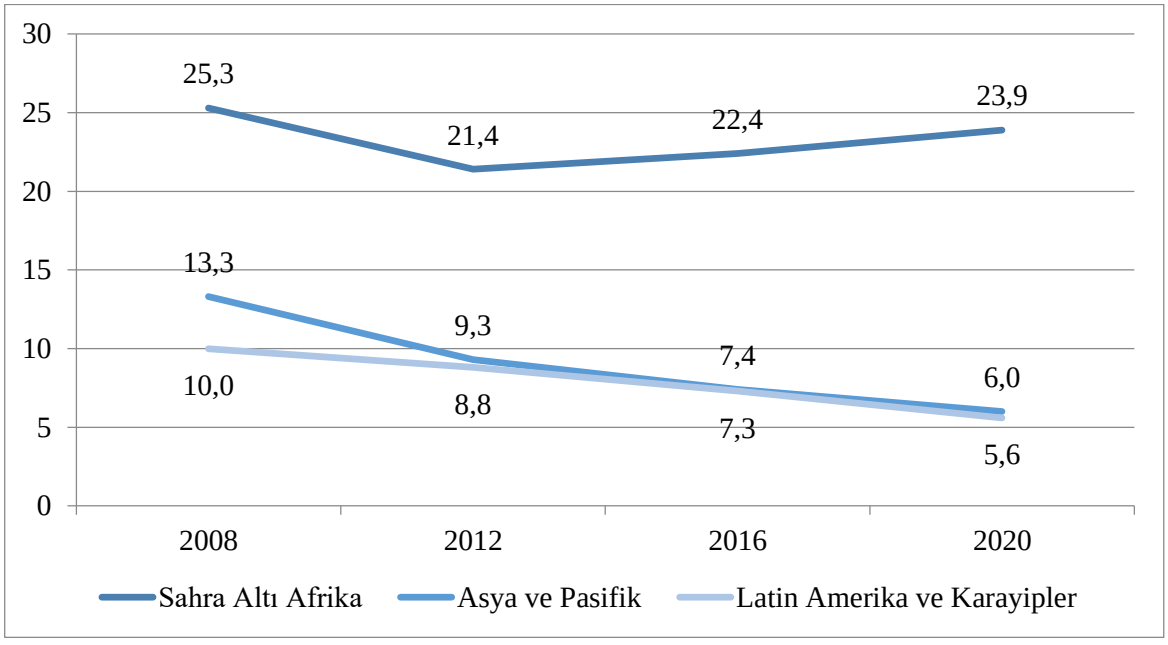
Göstergeler		Çocuk İşçiliği		Tehlikeli İşler	
		Sayı (Bin)	%	Sayı (Bin)	%
Dünya'da Toplam (5-17 Yaş)		160,000	9,6	79,000	4,7
Cinsiyet	Kız	62,900	7,8	28,800	3,6
	Erkek	97,000	11,2	50,200	5,8
Yaş	5-11 yaş	89,300	9,7	25,900	2,8
	12-14 yaş	35,600	9,3	18,100	4,8
	15-17 yaş	35,000	9,5	35,000	9,5
Bölgeler	Afrika	92,200	21,6	40,400	9,7
	Sahra Altı Afrika	86,600	23,9	38,600	10,7
	Arap Devletleri	2,400	5,8	1,900	4,5
	Asya ve Pasifik	48,700	5,6	22,200	2,6
	Amerika	8,300	4,3	5,700	2,9
	Latin Amerika ve Karayipler	8,200	6,0	5,500	4,0
	Avrupa ve Orta Asya	8,300	5,7	7,900	5,5

Kaynak: ILO ve UNICEF, 2021: 78

Tablo 20 cinsiyet gruplarına göre incelendiğinde çocuk işçiliğinin erkek çocuklarda kız çocuklardan daha yaygın olduğu görülmektedir. Tehlikeli işlerde de 50 milyon 200 bin erkek çocuk çalışanı kız çalışan çocuklarına göre daha fazladır. Yaş gruplarına göre bakıldığında çocuk işçiliğinin en çok görüldüğü yaş gurubu 5-11 yaş grubudur. 5-11 yaş grubunda 89 milyon 300 bin çocuk işçi bulunurken 12-14 yaş grubunda çocuk işçi sayısı 35 milyon 600 bin ve son olarak 15-17 yaş grubunda çocuk işçi sayısı ise 35 milyondur. Yine 5-11 yaş grubundaki çocukların 25 milyon 900 bini tehlikeli işlerde yer alırken, 12-14 yaş grubunda tehlikeli işlerdeki çocuk sayısı ise 18 milyon 100 bindir. En şaşırtıcı sonuç da 15-17 yaş grubunda görülmüştür. Bu yaş grubundaki çocukların tamamı (35 milyon) tehlikeli işlerde yer almışlardır.

Tablo 20 bölgelere göre incelendiğinde çocuk işçiliğinin en çok görüldüğü bölge 92 milyon 200 bin kişi ile Afrika'dır. Çocuk işçiliği oranın en yüksek olduğu bölge ise yüzde 23,9 ile Sahra Altı Afrika bölgesidir. Afrika'da tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısı da yaklaşık 41 milyon 400 bindir. Çocuk işçiliğinin en çok görüldüğü ikinci bölge ise 48 milyon 700 bin ile Asya ve Pasifik bölgesidir. Asya ve Pasifik bölgesinde ise tehlikeli işlerde yer alan çocukların sayısı yaklaşık olarak 22 milyon 200 bin kişidir. Çocuk işçiliğinin sayı olarak en az görüldüğü bölge Arap Devletleridir. Arap Devlerinde çocuk işçi sayısı 2 milyon 400 bin kişi olup, bunun 1 milyon 900 bini tehlikeli işlerde yer almaktadır. Diğer bölgelerde çocuk işçiliği Amerika'da, Avrupa ve Orta Asya'da 8 milyon 300 bin; Latin Amerika ve Karayipler'de ise 8 milyon 200 bin kişidir. Grafik 6'da Sahra Altı Afrika, Asya ve Pasifik, Latin Amerika ve Karayipler Bölgelerinde çocuk işçiliği oranlarının 2008-2020 yılları arası değişimleri gösterilmektedir.

Grafik 6: Çocuk İşçiliği Oranlarının Yıllara Göre Değişimi (%)

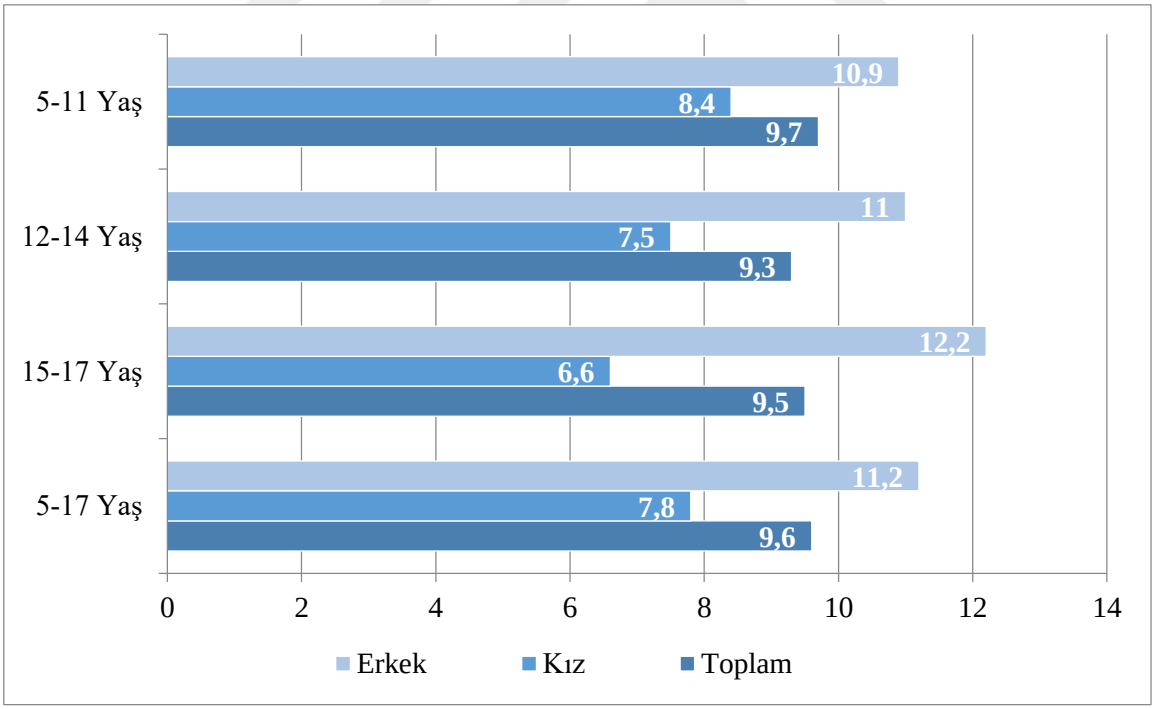

Kaynak: ILO ve UNICEF, 2021: 12-13

Grafik 6 incelendiğinde çocuk işçiliğine dair ilerlemelerin bölgeler arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir. Asya ve Pasifik ve Latin Amerika ve Karayipler Bölgelerinde çocuk işçiliği oranlarında istikrarlı bir şeklide azalış gerçekleşmiştir. Bu bölgelerde 2020 yılına ait çocuk işçiliği oranı sırasıyla yüzde 5,6 ve yüzde 6'dır. Sahra Altı Afrika Bölgesinde ise çocuk işçiliği oranları sadece 2008-2012 yıllarında azalış göstermiştir. 2012 yılı sonrası ise çocuk işçiliği oranı artış eğilimi göstermiştir.

Grafik 7'de 2020 yılına ait çocuk işçi sayılarının yaş grupları içerisinde cinsiyete göre dağılımı gösterilmektedir. Grafik 7 incelendiğinde çocuk işçiliği her yaş grubunda erkeklerin oranının kızlardan daha fazla olduğu görülmektedir. 5-11 yaş grubu erkeklerde bu oran yüzde 10,9 kızlarda ise yüzde 8,4 şeklinde gerçekleşmiştir. 12-14 yaş grubu erkeklerde çocuk işçiliği oranı yüzde 11 kızlarda ise yüzde 7,5'tir. 15- 17 yaş gurubu çocuk işçiliğinin kızlardaki oranı yüzde 6,6 şeklindedir. Son olarak çocuk işçiliği tanımlaması içerisinde yer alan en genel yaş grubu olan 5-17 yaş grubuna bakıldığında erkeklerde bu oran yüzde 11,20 iken kızlarda yüzde 7,8 şeklinde gerçekleştiği görülmektedir.

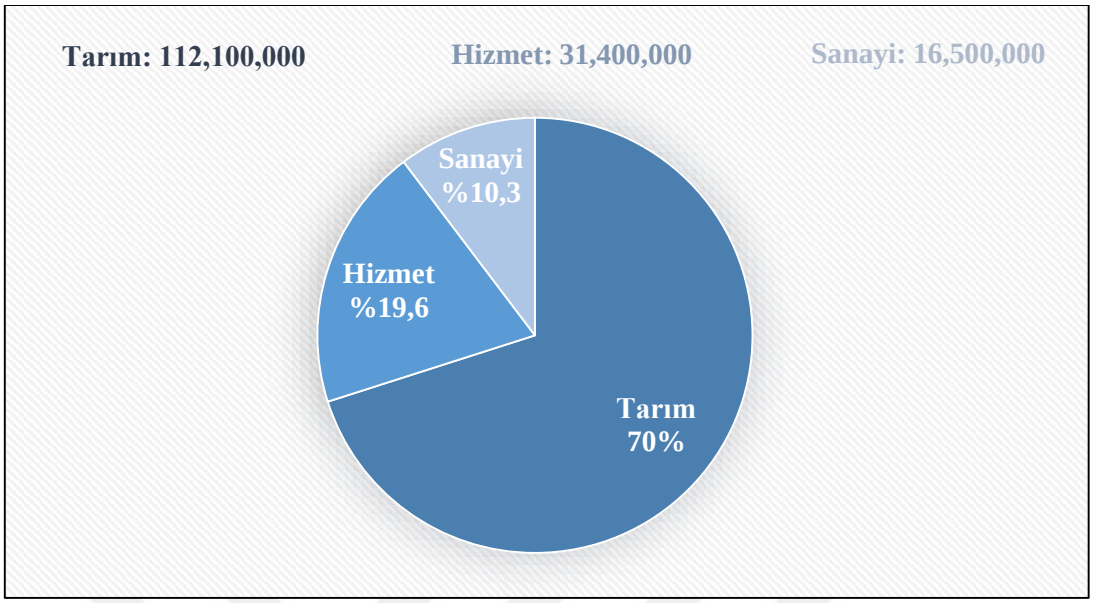
Grafik 7: Çocuk İşçiliğinin Yaşa ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2020, %)

Kaynak: ILO ve UNICEF, 2021: 11-12

Grafik 8'de çocuk işçiliğinin tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine göre dağılımı gösterilmektedir.

Grafik 8: Çocuk İşçiliğinin Sektörel Dağılımı (2020)

Kaynak: ILO ve UNICEF, 2021: 74

Grafik 8'de görüldüğü üzere tarım sektörü çocuk işçiliğinin diğer sektörlere göre fazlaca yoğun olduğu bir sektördür. 2020 yılında çalışan çocukların yüzde 70'i diğer bir ifadeyle 112 milyon 100 bini tarım sektöründe yer almaktadır. Çocukların yoğun olarak çalıştığı ikinci sektör hizmet sektörüdür. Hizmet sektöründe çalışan çocukların oranı yaklaşık olarak yüzde 20 iken sanayi sektöründe çalışan çocukların oranı ise yaklaşık olarak yüzde 10'dur. Tablo 21'de bölgelere göre çocuk işçiliğinin sektörel dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 21: Bölgelere Göre Çocuk İşçiliğinin Sektörel Dağılımı (2020, %)

	Tarım	Hizmet	Sanayi
Sahra Altı Afrika	81,5	13,2	5,3
Kuzey Afrika ve Batı Asya	61,5	27,4	11,1
Orta ve Güney Asya	58,7	23,4	17,9
Doğu ve Güneydoğu Asya	56,5	27,3	16,1
Latin Amerika ve Karayipler	48,7	34,4	17,0
Avrupa ve Kuzey Amerika	44,1	39,1	16,8
Dünya-Milyon	112,100	31,400	16,500
Dünya-Yüzde (%)	70,0	19,6	10,3

Kaynak: ILO ve UNICEF, 2021: 38

Tablo 21 incelendiğinde bütün bölgelerde en fazla çocuk çalışma oranının tarım sektöründe olduğu görülmektedir. Tarım sektöründe çalışan çocukların oranının en yüksek olduğu bölge ise Sahra Altı Afrika olup, yaklaşık yüzde 81,5'tir. Tablo 22'de okula gitmeyen çalışan çocukların yaş, cinsiyet ve yerleşim yerlerine göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 22: Okula Gitmeyen Çalışan Çocukların Yaş, Cinsiyet ve Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı (2020, %)

	5-17 Yaş	5-11 Yaş	12-14 Yaş	15-17 Yaş	Erkek	Kız	Kırsal	Kentsel
Çocuk İşçiliği	35,0	27,7	35,2	53,2	36,3	32,8	34,8	35,5
Tehlikeli İşlerde Çocuk İşçiliği	43,6	33,0	40,2	53,2	45,5	40,3	43,6	43,7

Kaynak: ILO ve UNICEF, 2021: 47-48

Tablo 22'de görüldüğü gibi Dünya'da 5-17 yaş grubundaki çocukların üçte birinden fazlası (yüzde 35) çalışmakta yani okula gidememektedir. Alt yaş grubu olarak bakıldığında en yüksek oranın 15-17 yaş grubuna ait olduğu görülmektedir. Söz konusu yaş grubunda olan çocukların yaklaşık yüzde 53,2'si okula gitmemektedir. Tehlikeli çocuk işçiliğinin en fazla paya sahip olduğu yaş grubu yaklaşık yüzde 53,2 ile 15-17 yaş grubu olup, bu gurupta yer alan çocukların tamamı tehlikeli işlerde çalışmaktadır.

2.7. Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Boyutu

Türkiye'nin taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine göre 18 yaşına kadar her insan çocuk olarak tanımlanmış olsa da İş Kanunu'nda bulunan 15 yaş sınırı ile 18 yaş arasında küçük çocukların çalışmasına izin verilmektedir. Ek olarak "14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimini bitirmiş çocuklar bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişimlerine ve eğitime devam edenlerin okullarının devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilir" hükmüyle çocukların çalışma yaşı aralığının genişletildiği görülmektedir (ÇSGB, 2017: 5).

TÜİK, çocuk İşgücü anketleriyle çocuk işçiliğine yönelik sosyal yardım ve politika çalışmalarının oluşturulması ve değerlendirilmesi açısından önemli bir veri kaynağıdır. Gelişmekte olan her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de çocuk işçiliği önemli bir sorun olarak gündemini korumaktadır. Türkiye'de TÜİK tarafından çocuk işçiliği konusunda 1994, 1999, 2006, 2012 ve 2019 yıllarında beş anket gerçekleştirilmiş olup, uygulanan anketlerde 5-17 yaş grubunu çocuk olarak kabul etmiştir (TÜİK, 2022b: XVI). Tablo 23'te Türkiye'nin 2019 yılı çocuk istihdamına ilişkin veriler alt yaş gruplarına ve cinsiyete göre sunulmuştur.

Tablo 23: Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Kurumsal Olmayan Nüfus ve Ekonomik Faaliyette Çalışan Çocuklar (Ekim-Aralık, 2019)

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Kurumsal Olmayan Nüfus (Bin Kişi)	İstihdam Oranı (%)	Ekonomik Faaliyette Çalışan Çocuklar (Bin Kişi)
Toplam (5-17)	16 457	4,4	720
5-11	9 012	0,4	32
12-14	3 796	3,0	114
15-17	3 649	15,7	574
Erkek (5-17)	8 449	6,0	508
5-11	4 626	0,5	24
12-14	1 948	4,0	77
15-17	1 876	21,7	407
Kız (5-17)	8 008	2,6	212
5-11	4 386	0,2	8
12-14	1 848	2,0	37
15-17	1 773	9,4	167

Kaynak: TÜİK, 2022b: 127

TÜİK'e göre kurumsal olmayan nüfus, üniversite yurtları, yetimhane, huzurevi, özel nitelikteki hastane, hapishane, kışla vb. yerlerde ikamet edenler dışında kalan nüfustur. Buna göre Tablo 23 incelendiğinde 2019 yılı 5-17 yaş grubunda toplam 16 milyon 457 bin çocuk yer almakta iken, 720 bin (yani çocukların yüzde 4,4'ünün) çocuğun çalışmakta olduğu görülmektedir. Cinsiyete göre bakıldığında 5-17 yaş grubunda yer alan kız ve erkek çocuklarının sayılarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu yaş grubunda yer alan erkek çocuklarında istihdam oranı yüzde 6 (508 Bin kişi) iken, kız çocuklarında istihdam oranı yüzde 2,6 (212 Bin kişi)'dır. Ayrıca 5-17 yaş aralığında en fazla istihdam oranı 15-17 yaş grubunda iken, en düşük istihdam oranı 5-11 yaş grubundadır.

Türkiye'de çocuk işçiliği incelendiğinde çalışma türlerinin iki kategoriye ayrıldığı görülmektedir. Bunlar; ev işleri, ev işleri faaliyetlerinde çalışanlar ve ekonomik faaliyette çalışanlar şeklindedir. Ev işleri ve ev işleri faaliyetinde çalışanlar; kendi evlerinde hane fertleri tarafından gerçekleştirilen ve ekonomik faaliyet tanımının dışında kalan faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik faaliyetlerde çalışanlar (istihdam edilenler); referans haftası süresince herhangi bir gün en az 1 saat süresince ücret, kar veya ailenin geçimini sağlamak için aile işletmelerinde ücretsiz olarak çalışanlar ile işi olanlardan çeşitli nedenlerle referans döneminde işlerinin başında bulunmayan ancak işleri ile ilişkileri devam eden kişileri kapsamaktadır (Gümüş ve Yıldırım, 2014: 7). Tablo 24'te Türkiye'de çocuk istihdamının sektörel dağılımı 2019 yılı için yaş grupları itibariyle verilmiştir.

Tablo 24: Türkiye'de Çocuk İstihdamının Sektörel Dağılımı (Ekim-Aralık, 2019)

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Toplam (Bin)	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam (%)	Tarım	Sanayi	Hizmet
Toplam	**720**	**221**	**171**	**328**	**100,0**	**30,8**	**23,7**	**45,5**
5-14	146	94	17	35	100,0	64,1	11,7	24,2
15-17	574	128	153	292	100,0	22,3	26,8	51,0
Erkek	**508**	**143**	**141**	**223**	100,0	**28,2**	**27,8**	**43,9**
5-14	101	58	15	28	100,0	57,2	15,1	27,7
15-17	407	85	126	195	100,0	21,0	31,0	48,0
Kız	**212**	**78**	**29**	**105**	100,0	**36,8**	**13,7**	**49,4**
5-14	45	36	2	7	100,0	79,6	4,0	16,4
15-17	167	42	27	97	100,0	25,4	16,4	58,3

Kaynak: TÜİK, 2022b: 130

Tablo 24'te görüldüğü gibi çocukların çalıştıkları ekonomik faaliyet kollarına göre incelendiğinde; tarım sektöründe toplam 221 bin, sanayi sektöründe 171 bin, hizmet sektöründe 328 bin çalışan çocuk yer almaktadır. Cinsiyete göre bakıldığında; erkeklerin 143 bin tarım, 141 bin sanayi, 223 bin hizmet sektöründe çalıştığı görülmektedir. Kızlarda bu sayı 78 bin tarım, 29 bin sanayi, 105 bin hizmet şeklinde gerçekleşmiştir. Oran olarak ifade edilirse çocukların yüzde 30,8'i tarım, yüzde 23,7'si sanayi, yüzde 45,5'i hizmet sektöründe çalışmaktadır. Çocuklar daha çok hizmet sektöründe çalışmakla birlikte 5-14 yaş grubunda çalışan çocukların ağırlıklı olarak tarım sektöründe istihdam edildiği (yüzde 64,1) görülmektedir. Tablo 25'te Türkiye'nin 2017-2021 döneminde 15-17 yaş grubu çocuk istihdam oranları sunulmuştur.

Tablo 25: Türkiye'de 15-17 Yaş Grubunda Çocuk İstihdam Oranları (%)

Yıl	İstihdam Oranı	Kız	Erkek
2017	17,4	10,2	24,3
2018	18,2	10,2	25,7
2019	17,2	10,0	24,0
2020	13,7	7,5	19,5
2021	14,0	8,1	19,6

Kaynak: TÜİK, 2022b: 123

Tablo 25'te görüldüğü üzere, 15-17 yaş grubundaki çocukların istihdam oranı 2017 yılında yüzde 17,4 iken, artarak 2018 yılında yüzde 18,2 olmuştur. Daha sonra düşüş trendine giren çocuk istihdam oranı sürekli azalarak 2021 yılında yüzde 14 olarak gerçekleşmiştir. Cinsiyete göre çocuk istihdamı değerlendirildiğinde erkek çocuklarının istihdam oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. 2021 yılında çocuk istihdam oranı kızlarda yüzde 8,1 iken, erkeklerde bu oran yüzde 19,6'dır.

Daha önce de ifade edildiği gibi yoksulluk çocuk işçiliğinin en temel nedenleri arasındadır. Özellikle hanehalkı yoksulluğu, hanehalkı bireylerinin işsiz olması, geçimlerini sağlayacak yeterli gelir düzeyine sahip olmamaları çocukları çalışmak zorunda bırakmaktadır. Tablo 26'da Türkiye'de 2018-2021 yılları arasında çalışanı olmayan ve işsiz olan hanehalkında yaşayan 0-17 yaş arası çocukların oranı gösterilmektedir.

Tablo 26: Çalışanı Olmayan ve İşsiz Olan Hanehalkında Yaşayan Çocukların Oranı

Yıl	Hanehalkı Bireylerinin İşsiz Olduğu Hanelerde Yaşayan Çocuk Sayısı (Bin)	Çalışanı Olmayan Hanehalkında Yaşayan Çocukların Oranı (0-17 Yaş, %)
2018	1 435	9,5
2019	2 021	12,0
2020	1 850	14,4
2021	1 567	10,7

Kaynak: https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr

Tablo 26'da görüldüğü gibi hanehalkı bireylerinin işsiz olduğu hanelerde yaşayan çocuk sayısı 2018 yılında 1 milyon 435 bin kişi iken, artarak 2019 yılında 2 milyon 21 bin kişiye yükselmiştir. Sonraki yıllarda azalmaya başlayan hanehalkı bireylerinin işsiz olduğu hanelerde yaşayan çocuk sayısı 2021 yılında 1 milyon 567 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında yüzde 9,5 olan çalışanı olmayan hanehalklarında yaşayan çocuk nüfusunun toplam çocuk nüfusuna oranı 2021 yılı dışında sürekli artmıştır. 2021 yılında ise bir önceki yıla göre azalarak yüzde 10,7 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 27'de Türkiye'de ne eğitimde ne de istihdamda olan 15-17 yaş grubundaki çocuk nüfusunun oranları 2018-2021 dönemi için verilmiştir.

Tablo 27: Ne Eğitimde Ne De İstihdamda Olan 15-17 Yaş Grubundaki Çocuk Nüfusu Oranı

Yıl	Çocuk Nüfusunun Oranı (%)		
	Toplam	Kız	Erkek
2018	11,0	13,6	8,4
2019	11,0	13,4	8,8
2020	11,0	12,5	9,6
2021	9,2	11,2	7,4

Kaynak: https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr

Tablo 27'ye göre ne eğitimde ne de istihdamda olan 15-17 yaş grubundaki çocuk nüfusunun oranı 2018, 2019 ve 2020 yıllarında yüzde 11 ile aynı seviyede gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise azalarak yüzde 9,2 olmuştur. Ne eğitimde ne de istihdamda olan 15-17 yaş grubundaki çocuk nüfus oranı kızlarda daha yüksektir. Şöyle ki, 2021 yılında erkeklerde söz konusu oran yüzde 7,4 iken kızlarda 11,2 dir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÇOCUK YOKSULLUĞU VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE İLİŞKİN SOSYAL KORUMA, YARDIM VE POLİTİKALAR

3.1. Sosyal Koruma ve Sosyal Politika Tanımları

WB'ye göre sosyal koruma kavramı; bireylere, ailelere, özellikle yoksul, korumasız kişilerin ve çocukların sosyo-ekonomik problemler, krizler ve şoklarla başa çıkmalarına, iş bulmalarına, üretkenliği arttırmalarına, çocukların sağlık ve eğitimlerine yatırım yapmalarına ve onların korunmalarına yardımcı olan bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda kurulan sosyal koruma programları dünyanın en savunmasız yoksul insanlar için beşerî sermayeyi arttırmayı amaçlamaktadır. Sosyal koruma programları ve sistemleri, yoksul ve savunmasız insanlara, kendilerine ve ailelerine yoksulluktan kurtulma, yaşamlarını iyileştirme fırsatı sunarak toplumun üretken bireyleri olma fırsatını sunan dönüştürücü bir yapıya sahiptir (WB, 2022b: 1).

ILO her birey için "sosyal koruma"yı bir insan hakkı olarak görmektedir. Bir toplumda hastalık vb. beklenmedik durumlar sonucunda gelirin hiç olmaması, yetersiz gelir, gelir kaynaklarının önemli ölçüde azalmasından kaynaklanan ekonomik ve sosyal sıkıntılara karşı bireyleri korumak için sağlanan kamusal önlemler dizisi olarak tanımlanmaktadır (Somavia, 2004: 2). Bu kapsamda ILO hem kayıtlı istihdamın hem de kayıt dışı istihdamda çalışanların haklarını tanıyan "insana yakışır iş" olarak sosyal korumaya odaklanmaktadır. Aynı zamanda gelir güvenliği, yaşam boyunca devam eden hizmetleri garanti altına almaktadır. Kapsamlı, tutarlı ve eş zamanlı sosyal koruma ve istihdam politikalarının uygulanması özellikle çocuklar gibi savunmasız gruplara fayda sağlamaktadır (Browne, 2015: 4).

UNICEF sosyal korumayı, yoksulluk ve yoksunlukların sonucunda ortaya çıkan sosyal ve ekonomik kırılganlıklar gibi birçok olumsuz etkiyi önlemeyi, azaltmayı ve ortadan kaldırmayı hedefleyen bir dizi kamu ve özel politikalar ve programlar olduğunu ifade etmiştir. UNDP'ye göre sosyal koruma, dünyada en yoksul en kötü durumdaki insanların yaşamlarını iyileştirmek, ekonomik krizlerin ve şokların etkilerini hafifletmek için başvurulan araçlardır. Sosyal koruma kavramının sınırları belirsizdir ve dünyadaki her ülkenin en az bir tür sosyal koruma politikası vardır. Bu sosyal koruma politikaları vizyonu, amacı, yaklaşımı, bileşimi ve uygulanması açısından büyük farklılıklar barındırmaktadır (UNDP, 2015: 14-15).

AB tanımlamalarında sosyal koruma, insanların zorluklarla karşılaştıklarında, zorluklara maruz kalma ihtimallerine karşı ve beklenmedik durumlar için "genel koruma ilkesi" olarak ifade edilmektedir. Ayrıca sosyal koruma; sosyal sigorta, sosyal yardım ve sağlık hizmetleri dâhil birçok hizmetlerle olan ilişkisini göstermek için de ifade edilen bir ana başlıktır. Genel koruma ilkesi olarak ifade edilen sosyal koruma, sadece yoksullar için değil yeterli kaynak ve gelire sahip olduğu halde hastalık vb. sebeplerle kazançlarının eksilmesiyle sıkıntı yaşayan bireyler için de geçerlidir (Spicker vd., 2007: 186).

Sosyal koruma; sosyal yardım, sosyal sigorta, işsizliğe karşı korumayı ve istihdamın teşvikini içeren işgücü piyasası düzenlemeleri gibi bir dizi bütünleşmiş kurum ve programlar içermektedir (Barrientos ve Hulme, 2008: 5). Buna göre sosyal yardım aracı, çoğunlukla yoksulların yeterli sosyal güvenceye hak kazanamadığı durumlar için yapılan transferlerdir. Yoksullar gibi sigortaya hak kazanamayan veya aldıkları yardımlar yetersiz olan gruplara yönelik gerçekleştirilen transferlerdir. Evrensel bir özelliğe sahip sosyal yardım, belirli risk veya beklenmedik durumlarla karşılaşan herkese ulaşan transferler olarak da ifade edilmektedir. Diğer taraftan sosyal yardımın, "belirli bir kişiye, ihtiyaç durumunda fayda sağlayan karşılıksız bir program" olması hedef odaklı olma özelliğindendir (Asian Development Bank, 2013: 1-2).

Ülkede yaşayan her vatandaşın sosyal güvenlik ve sosyal sigorta hakkı vardır. Sosyal güvenlik politikalar sisteminde yer alan sosyal sigorta, hastalık, iş veya çalışma kapasitesinin kaybolması vb. riskleri en aza indirmeyi, bu riskler sonucu meydana gelecek gelir kayıplarını tekrar tazmin etmeyi ve insanlara destek olmayı amaçlayan bir sosyal koruma aracıdır. Sosyal sigorta kapsamının genişletilmesinde "evrensellik, adalet, şeffaflık, finansal sürdürülebilirlik ve hükümetin rolü" etkili olan ilkeler arasındadır. Sosyal sigorta kavramının evrensel olma ilkesiyle bütün çalışanların refah hakkını sağlamak için tüm çalışma çağındaki nüfus ele alınmaktadır. Adaletli olma özelliğiyle bireylerin veya grupların eşit fayda dağılımını esas almaktadır. "Finansal sürdürülebilirlik" ilkesi ise sosyal sigortanın gelişimini desteklemektedir. Hükümetler ise tüm vatandaşların sosyal sigorta sistemine katılımında ve hedef gruplar için uygun çözümler bulmada etkili rol oynamaktadır (ILO, 2014a: 1-2).

İşgücü piyasasının düzenlemesi, sosyal korumanın üçüncü bileşenidir. İşsizlik ve insana yakışır iş açığıyla ilişkili risklerin azaltılmasında, işçilerin bireysel ve toplu hakların korunmasına atıfta bulunmaktadır. İş ilişkilerini, sendika kurma ve sendikaya üye olma haklarını, iş güvenliğini, öncelikle çocuklar için düzenlemeleri amaçlamaktadır. Ayrıca işgücü piyasası düzenlemeleri, işsizlik koruma sistemleri ve aktif işgücü piyasası politikaları yoluyla yüksek kaliteli istihdam yaratmaktır. İşsiz ve kayıt dışı sektör çalışanlarını risklere karşı koruyan risk yönetim sistemini geliştirmek ve onlara asgari geliri garanti etmek için uygun stratejik politikalar geliştirmektedir (Cecchini ve Martinez, 2012: 141-142).

Sosyal politika, bir ülkede yaşayan tüm bireyler için, özellikle de çocuklar, bakıma ve korunmaya ihtiyacı olanlar için geliştirilen, koruyucu, güçlendirici, sosyal adalet ve eşitliği sağlayıcı hizmetler bütünüdür (Doğan, 2012: 12). Daha ayrıntılı incelendiğinde sosyal politika kavramı dar ve geniş olarak iki ayrı kategoride tanımlanmaktadır. Dar anlamda sosyal politika kavramı, "mali sistemindeki bozuklukları onarıcı bir işlevi olan, sınıfsal farklılıklara karşı toplumsal dengeyi sağlayan, amacı sosyal adaleti ve adil bir gelir dağılımıyla refahı sağlamak olan barış ve denge bilimi" şeklinde tanımlanmaktadır. İlk olarak sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan, sanayileşmenin etkisiyle oluşan sosyal sorunlarla mücadele etmek için bir araya getirilen kamu politikaları olarak ifade edilmektedir. Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan kötü çalışma koşullarının, emek ve sermaye arasındaki zıtlıkların önlenmesi adına işçi olarak çalışanların çalışma yaşamından ve iş ilişkilerinden korunması amacıyla devlet tarafından alınan karar ve devam eden uygulamaları incelemektedir. Geniş anlamda sosyal politika kavramı, ekonomi politikalarına sosyal boyut katma amacında olan ekonominin işleyişindeki engelleri düzeltici politikaların oluşmasını sağlayan amacı sosyal eşitlik ile sosyal adaletle sosyal refahı sağlamaya hizmet eden bir sosyal bilimdir. Topluma bütünsel bir bakış açısıyla analiz eden sosyal politika kavramı bir diğer tanımı; ekonomik yönden güçsüz, zayıf, özel bakım gözetim, yardım, desteklenme ihtiyacı duyan bireylerin ve grupların karşılaştıkları, karşılaşma ihtimali olan risklere, olumsuzluklara karşı en geniş korumayı kamusal politikalarla konu alan sosyal bilim dalıdır (Bedir vd., 2018: 3-5).

3.1.1. Sosyal Korumanın Önemi ve İşlevleri

Toplumun refahını ve toplumun eşit sağlıklı gelişimini sağlamak sosyal korumanın konusuna girmektedir. Temel bir insan hakkı olan sosyal koruma, toplumda yoksullukla, eşitsizliklerle mücadele eden bir politikadır. Aynı zamanda sosyal ve ekonomik gelişimi destekleyen sosyal adaleti, barışı, dayanışmayı ve uyumu sağlayan araçlardan oluşmaktadır. Sosyal korumayla ilgili bütün bu tanımlar toplumlarda gelişmiş bir sosyal koruma sistemlerinin önemli etkilerinin olabileceğinin işaretlerini göstermektedir. Buna göre sosyal korumanın önemini ifade edecek faktörler şu şekilde sıralanmıştır (Zeybek, 2012: 33-40);

-Gelir güvencesi: Yeteri kadar düzenli bir geliri olmasına, yaşam standartlarının iyileşmesine ve insana yakışır bir yaşam sunmasına olanak sağlamaktadır.

-Ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı: Toplumun refahını güvence altına almak amacıyla daha proaktif ve üretken olmasına katkı sağlayan sosyal koruma politikaları ekonomik ve sosyal kalkınmayı da desteklemektedir.

-Ekonomik bir gereklilik olarak sosyal koruma: Sosyal koruma özellikle ekonomik kriz zamanlarda belirginleşmektedir. Krizlerin sebep olduğu birçok olumsuz etkilerden en çok etkilenen ülkeler sosyal koruma sistemlerinin zayıf olduğu ülkelerdir. Ekonomik krizlerin bireyleri sarsan

sonuçlarıyla mücadelesinde asgari bir sosyal koruma düzeyiyle hükümetlerin mevcut önlemleri alması bu noktada önemlidir.

-Ekonomik büyümeye ivme kazandıran sosyal koruma: Sosyal koruma hem yoksulların üretkenliğini ve istihdam edilebilirliğini artırmakta hem de gelirlerinde istikrar sağlayarak kısa vadeli mücadele stratejilerini uzun vadeli büyümeyi artırıcı ve yoksulluğu azaltıcı stratejilerle birleştirmektedir.

-Sosyal dayanışma: Sosyal dayanışmanın bir dışavurumu olan sosyal koruma, sosyal risklerle karşılaşan bireylere dayanışma yoluyla gelir güvencesi sağlanması hedeflenmektedir.

-Sosyal adalet: Toplumda yoksulluğu ve eşitsizliği azaltarak toplumsal adaleti ve barışı sağlamak ve bunların tümüyle sosyal koruma bir insan hakkı olarak değerlendirilmektedir.

Yoksul ve savunmasız insanlara nakit yardımı yapmak ele alınması gereken ilk ve en önemli adımlardan biridir. Ailelere ve çocuklarına yapılan nakit transferlerinin etkili olması için farklı programlarla gerçekleştirilmektedir. Örneğin, çocukların sağlık kontrolleri ve okula göndermeyi ve sürekliliği sağlamak için hanehalkına yapılan ödemelere şartlı nakit transferleri denilmektedir. Koşulsuz nakit transferleri ise statü ve durumlara bakılmaksızın yapılan transfer ve yardımlardır. Sosyal koruma kapsamında yapılan yardım ve transferlerin önemi şu şekilde sıralanmaktadır (Okubo, 2017: 2-6):

- Sosyal güvenliğe erişim bir insan hakkıdır; ayrıca temel uluslararası insan hakları belgelerinde tanınan bir çocuk hakkıdır.
- Nakit transferleri doğrudan parasal çocuk yoksulluğu ve kırılganlığı azaltmaya yönelik olabilir. Yoksulluk içinde yaşayan haneler için nakit transferleri, temel ihtiyaçları karşılamak için doğrudan gelir desteği sağlamakta, yoksunlukları gidermek için temel mal ve hizmetlerin satın alınmasına olanak tanımaktadır.
- Aileleri şoklardan ve beklenmedik durumlardan korumak için nakit transferleri ve sosyal yardımlar bir güvenlik ağı görevi görmektedir. Sadece aileleri yoksulluktan kurtarmaya desteklemenin ötesinde aileleri işsizlik, hastalık, doğal afetler veya geçimi sağlayan bir aile bireyinin ölümü gibi ekonomik şoklardan korumayı da sağlamaktadır. Çocukları koruyacak ve gerekli yardımların, transferlerin riskleri ve tehlikeli durumları büyük oranda ortadan kaldıracak etkileri olabilmektedir.
- Yardımlar ve nakit transferleri, eğitim ve sağlık gibi temel sosyal hizmetlerin önündeki mali engelleri ortadan kaldırarak çok boyutlu çocuk yoksulluğunu azaltmaktadır.
- Beşerî sermaye birikimi yoluyla nesiller arası yoksulluk ve eşitsizlik döngüsünü ele almak sosyal koruma ve yardım kapsamının önemli ve ilk görevidir. Boylamsal araştırmalardan

elde edilen kanıtlar, yoksulluğun genellikle sonraki nesillere aktarıldığını ve yoksulluk içinde büyüyen çocukların, yoksul olma olasılığının çok daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS)'ye göre her çocuk, sosyal sigorta dâhil, sosyal güvenlikten yararlanma hakkına sahiptir ve bu hakkın tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için ulusal hukuklarına uygun, gerekli önlemleri almalıdır. Temel uluslararası insan hakları belgelerinde tanınan bir çocuğun hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde şu şekilde vurgulanmıştır (HSK, 2007: 6):

> **Madde 22**
> Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, toplumsal güvenlik hakkı vardır; ulusal çabalarla, uluslararası iş birliği yoluyla ve her Devletin örgütlenme ve kaynaklarına göre herkes insan onuru ve kişiliğin özgür gelişmesi bakımından vazgeçilmez olan ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.
>
> **Madde 25**
> 1. Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşam standartlarına ulaşma hakkı vardır; bu hak, beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını da kapsar.
> 2. Anne ve çocuklara özel bakım ve yardım hakları vardır. Tüm çocuklar, evlilik içi ya da dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın, aynı toplumsal korumadan yararlanır.

3.1.2. Sosyal Koruma İlkeleri

Sosyal koruma kapsamında yer alan hedeflere ulaşmak için çok yönlü boyutsal yaklaşım benimsenmektedir. Benimsenen bu boyutsal yaklaşımın birincisi, temel mal ve hizmetlere erişim; ikincisi, çeşitli risklerin önlenmesi ve korunması; üçüncüsü, kısır döngüleri ve yaygın eğilimleri kırmak için potansiyellerin ve fırsatların teşvik edilmesidir. Sosyal korumanın geleneksel bir hedefi de temel mal ve hizmetlere erişmektir. Bu hedef diğer hedeflere ulaşılması için gerekli olan önemli bir ön koşuldur. Etkili bir sosyal koruma planı için nüfusun çoğunluğunun temel mal ve hizmetlere erişimin olması gerekmektedir. Aksi takdirde mal ve hizmetlere erişim olmadığında bir sosyal koruma planı yetersiz ve etkisiz kalmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi, sosyal korumanın en eski işlevi, belirli risklere (iş göremezlik veya yaşlılık gibi) maruz kalan bireylere veya gruplara temel gelir desteği vererek bir güvenlik ağı sağlamaktır. Daha sonra, sosyal koruma programları, yaşamdaki beklenmedik durumları önlemek ve bunlara karşı koruma sağlamak için çok boyutlu işlevleri daha proaktif önlemleri içerecek şekilde genişletilmiştir. Daha geniş bir sosyal koruma kavramı, bireysel ve sosyal potansiyel ve fırsatları teşvik etmeyi amaçlayan bir boyutu da içermektedir. Bu yaklaşım, yalnızca risk veya olumsuzlukları yumuşatmayı amaçlamamalı, aynı zamanda bireysel ve toplumsal çabaları teşvik etmeyi ve topluma olumlu katkıda bulunma potansiyellerini geliştirmeyi amaçlamalıdır. Boyutsal özellikleriyle açıkça tanımlanmış sosyal koruma amaçlarının nasıl gerçekleştirileceği konusunda önemli bir esneklik vardır. Ancak, teori ve

pratik olarak özellikle küresel çağda hedeflere ulaşmak için uygun yolları belirlemeye yardımcı olan yol gösterici ilkeler şu şekildedir (Bonilla Garcia ve Gruat, 2003: 23-25):

- Vatandaş ve vatandaş olmayanlar arasında cinsiyet eşitliğine özellikle dikkat edilerek "eşit muamele" ilkesi,
- Bireysel bir hakkın doğrudan tanınmasından kaynaklanan ve tüm insanlar için sosyal korumayı kapsayan "dayanışma" ilkesi,
- Dayanışma ilkesinin devamı niteliğinde olan toplumda tüm bireylerin sosyal korumaya katılımını ve faydalanmasını esas alan "kapsayıcılık" ilkesi,
- Sosyal korumanın bir insan hakları niteliğini esas alan "devletin genel sorumluluğu" ilkesi,
- Şeffaflık ve demokratik yönetim ilkesi.

Sosyal koruma sistemlerinin işlevlerinden biri çocukların haklarını ve ihtiyaçlarını eksiksiz bir şekilde nasıl karşılayabileceğini incelemektir. Buna göre çocuklar için duyarlı olan sosyal korumanın tasarlanması, uygulanması, değerlendirilmesinde ve sosyal koruma çabalarının çocuklar üzerinde etkili olan ilkeleri şu şekilde sıralanmıştır (ILO, 2015a: 3):

- Özellikle dışlanmış ve savunmasız çocuklara ulaşmak için özel hükümler hazırlamak,
- Çocukların yaşadıkları hanehalkı özelliklerini incelemek, hane içi dinamikleri göz önünde bulundurmak,
- Çocukların yaşamlarını doğrudan etkileyen sosyal ve ekonomik riskleri azaltmak,
- Yoksul ailelerde yaşayan çocukların fırsat eşitliğini sağlamak için sosyo-ekonomik şokların, dışlanmanın ve yoksulluğun aileler ve çocuklar üzerindeki etkilerini azaltmak,
- Yaşa ve cinsiyete özgü olası risklere ve kırılganlıklara karşı çocukları yaşam döngüsü boyunca korumak,
- Geri dönüşü olmayan zararları önlemek için çocukların risk altında olduğu durumlarda mümkün olduğunca erken müdahale etmek,
- Çocukların ve ebeveynlerin katılımına, görüşlerine izin vererek sosyal koruma programlarının anlaşılmasını sağlamak ve geliştirmektir.

3.1.3. Sosyal Koruma ve Mücadele Yöntemleri

Her toplumda "yoksul" hak sahibi bir birey olarak yer almaktadır. Yoksulların topluma katılımını sağlayan yaklaşımlar, tarihi biçimlendiren bir unsur şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yoksullukla ilişki kavramlardan olan "sadaka ve dilencilik" tarihin eski dönemlerinde toplum düzeninin köklü bir parçası olarak yaşamını sürdürmüştür. 16. yüzyılda kapitalizmin değerler sisteminin merkezinde dilencilik hoş karşılanmamakta ve yoksullara, "işgücü" olarak bakılmaktaydı. Daha sonra yoksulluk, "çalışmakla ve çalıştırılmakla" tanımlanmaya başlanmış, "yoksullukların

varlık nedeninin zenginlerin ruhsal selameti" olduğu düşüncesi ise ortadan kalkmıştır. Yoksulluk sorunlarıyla birlikte "yoksullukla mücadele" kavramı ortaya çıkmıştır. Yoksullukla mücadele yoksulluğu önlemeye, azaltmaya, ortadan kaldırmaya yönelik çaba ve girişimleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Sosyal, ekonomik ve siyasi değişimlerin etkisiyle yoksullukla mücadele yöntemlerinde de zaman içinde değişmeler gerçekleşmiştir. Devlet müdahalesi, yoksullukla mücadele yöntemlerinin başında yer almaktadır. Devlet müdahalesi, bireylere ve gruplara sağlanan sosyo-ekonomik güvencenin niteliğini etkilemekte; piyasanın işleyişini ve çalışma hayatını şekillendirmektedir (Buğra, 2008: 4-40).

Ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre uyguladıkları ekonomik ve sosyal politikalar, refah sistemleri, siyasi yaklaşımlar yoksulluk sorunu ile mücadelenin konumunu şekillendirmektedir. Yoksullukla mücadele konusu, çok boyutlu yapısıyla yoksulluğun kısa-uzun vadeli veya geçici-yapısal bir sorunu, yoksulluğun kökeninde yer alan çeşitli sebepleri, farklı zamanlara göre ve farklı seviyelerde ele almaktadır (Metin, 2014: 6320).

Yoksullukla mücadele konusu çeşitli yöntem ve yaklaşımları içermektedir. Buna göre; yoksullukla mücadelede katılımcı yöntemler, yoksulluğun çok boyutlu doğasını tanıyan geniş tabanlı bir yaklaşım üreterek oluşturulan politikaların bireylerin hanelerin ve toplulukların yoksulluğa karşı mücadele yeteneğini güçlendirmeyi ve kırılganlığı azaltmayı hedeflemektedir. Hanehalkını ani yoksulluğa sürükleyen beklenmedik durumlar ve şoklara karşı koruma sağlamaya çalışan, nakit, kredi ve gıda yardımı yapılmasını sağlayan bir başka yöntem koruyucu önlemlerdir. Barınma, sağlık hizmetleri, diğer temel ihtiyaçlar gibi alanları kapsayan, varlıkları, yetkileri ve becerileri daha uzun vadede ve sürdürülebilir bir temelde arttırmayı hedefleyen yaklaşım ise teşvik edici politikalardır (Drakakis-Smith, 1996: 695).

Yoksullukla mücadelede iki stratejik yaklaşım yer almaktadır. Yoksullukla mücadelede ilk strateji, düşük gelirlilerin gelirini arttırmaktır. Bu stratejiye göre gerçekleştirilen politikalar gelir yoksulluğu içindeki insan sayısını azaltarak gelirlerin doğrudan aktarılmasıdır. Yoksullukla mücadelede ikinci strateji ise barınma, sağlık, eğitim gibi sahip olunan hizmetlerin üzerindeki gelir düşüklüğünün olumsuz etkilerini azaltmaktır. İkinci strateji birinci stratejiye göre daha nakdi olmayan yani hizmet içeriklidir. Düşük gelirli mahallelerde okulların iyileştirilmesi, yoksul çocukları daha iyi okulların olduğu ve daha güvenilir mahallelerin bulunduğu okullara yönlendirmek gibi hedefler ikinci stratejiye ait politika düzenlemelerine örnek verilebilir (Reeves, 2015: 1).

Yoksullukla mücadele konusunda oluşturulan önlemlerin şekillenmesinde ve uygulanmasında hanehalkı, yerel topluluklar, sivil toplum kuruluşları, değişik bölgeler, ülkeler ve uluslararası kuruluşlar farklı ölçülerde etkili olmaktadır. Yoksullukla mücadele konusuna bir başka yaklaşım olan dolaylı ve doğrudan yaklaşım şeklinde iki açıdan görüş belirtilmektedir. Buna göre dolaylı yaklaşım, büyümeyi hızlandıracak kaynakların kullanımını sağlamak ve büyüme yoluyla yoksulların

gelirlerini, yaşam standartlarını iyileştirmeyi hedeflemektedir. Dolaysız yaklaşım ise, yoksulların ihtiyacı olan her türlü hizmetlerin başta sağlık, eğitim, beslenme gibi yaşam standartlarını içeren konulara yönelik devletlerin oluşturduğu politika ve programların yoksul kesimlere aktardıkları transferlerdir (Şenses, 2019: 219).

3.2. Çocuklara İlişkin Sosyal Korumanın Gerekliliği

Sosyal koruma sistemleri, çocukların yoksulluktan kurtarılmasında, sağlıklarının iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca yoksul bireyleri ve aileleri beslenme, sağlık, eğitim gibi geri dönüşü olmayan ve acı dolu kayıplardan koruyarak fırsat eşitliğine katkıda bulunmaktadır. Sosyal koruma sistemleri kapsamında yer alan çeşitli müdahaleler çocuklara ve ailelere fayda sağlamaktadır. Çocuklara sağlanan faydalar şu şekilde sıralanmaktadır (ILO, 2017a: 14):

- Koşullu veya koşulsuz vergiyle finanse edilen çocuk veya aile nakit yardımları,
- Çocuklar için okul ihtiyaçları, beslenme, sağlık hizmetlerine yapılan ayni transferler,
- Ebeveynlere sağlanan sosyal güvenlik yardımları,
- Belirli hizmetlerin sağlık gibi çocuklara ücretsiz bakım sunulması,
- Ebeveynler için sosyal güvenlik yardımları,
- Çocuklu aileler için vergi indirimleri

Yoksulluğun en temel sonucu olan çocuk yoksulluğuna ilişkin sosyal koruma sistemlerinin başında ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması konuları ele alınmaktadır. Çocuk yoksulluğunun gelir, eğitim, sağlık ve diğer refah alanları üzerinde geniş kapsamlı kısa ve uzun vadeli olumsuz etkileri olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Sosyal koruma ve sistemlerinin giderek artan önemiyle "Çocuklara Duyarlı Sosyal Koruma (CSSP)" çocuklar için çeşitli politika ve programları özetleyen bir terim ortaya çıkmıştır. CSSP, çocuk yoksulluğunun çocukların yaşamları üzerindeki etkilerini en aza indiren önlemler ve araçlar oluşturmayı geliştirmektedir. CSSP, tarafından "fiziksel/biyolojik kırılganlıklar, "ebeveynlere ekonomik olarak bağımlı olma durumu", "gelenekselleşmiş dezavantajlar" şeklinde çocuklar için daha da yoğunlaşan ve sosyal koruma kapsamında dikkate alınması gereken üç tür kırılganlık tanımlanmaktadır. Bebeklik ve çocukluk döneminde yetersiz beslenme, sağlık hizmetinden yoksunluk, düşük eğitim düzeylerinin sadece çocukları değil geniş kapsamlı ve uzun vadede zararlı sonuçları üzerinde etkilerine "fiziksel/biyolojik kırılganlıklar"a atıfta bulunmaktadır. Fizyolojik gelişimini tamamlayamayan çocuklar yaşanılan şoklara karşı daha savunmasız kalmakta ve yetişkin bireylerden daha fazla etkilenmektedir. CSSP ile geliştirilen okul öncesi çocukların beslenme durumlarının iyileştirilmesiyle çocukların eğitimlerini tam zamanında almaları arasında pozitif yönlü ilişki olduğu görülmüştür. "Ebeveynlere ekonomik olarak bağımlı olma durumu", çocukların refahı için zorunlu olarak ebeveynlere bağımlı

olduğu gerçeğini ifade etmektedir. Çocukların tek başına ekonomik kazanç aracı olarak kabul edilmeyeceği şekilde hane içi eşit bir sosyal koruma kaynaklarının tahsisinin gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Son kırılganlık olan "gelenekselleşmiş dezavantajlar", çocukların daha az değer gördüğü toplumlarda çocukların daha çok sosyal dışlanma yaşadıkları, toplumdaki baskılar, inançlar ve tutumlar sebebiyle çocukların bulundukları toplumlardan dışlandıklarını ifade etmektedir (Roelen ve Sabates Wheeler, 2012: 291-296).

UNICEF, çocuklar için sosyal korumanın gerekliliği konusunda beş unsur sıralamaktadır (Altangerel, 2020: 1):

1. Çocuklar, yetişkinlere oranla daha yüksek bir yoksulluk ve savunmasızlık riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Çok boyutlu yoksullukta çocuklar, ihtiyaç duydukları beslenme, sağlık, su ve eğitim gibi temel ihtiyaçlardan mahrum kalmaktadır. İnsan sermayesinin değer kazanmasına ve refahın artmasına yardımcı olan faktör çocuk yoksulluğuyla mücadele eden ve çocuklara gerekli yardımların yapıldığı sosyal koruma programlarıdır.
2. Dünyadaki tüm çocukların özellikle yoksulluk içinde yaşayan çocukların yoksulluğun etkilerini azaltacak hatta ortadan kaldıracak sosyal koruma sistemlere, programlara ve politikalara eşit erişim hakkı bulunmalıdır.

Tablo 28'de sosyal koruma sistemi tarafından korunan 0-14 yaş grubunda yer alan çocukların bölgelere göre dağılımı 2020 yılı için verilmiştir.

Tablo 28: Sosyal Koruma Sistemi Tarafından Korunan Çocuklar (2020)

Bölgeler	%	Bölgeler ve Gelir Düzeyi	%
Afrika	12,6	Kuzey, Güney ve Batı Avrupa	96,2
Kuzey Afrika	24,7	Asya ve Pasifik	18,0
Sahra Altı Afrika	10,5	Arap Devletleri	15,4
Amerika	57,4	Dünya	26,4
Latin Amerika ve Karayipler	41,5	Düşük Gelir	8,5
Kuzey Amerika	94,6	Alt Orta gelir	20,9
Avrupa ve Orta Asya	82,3	Üst Orta gelir	22,6
Orta ve Batı Asya	96,7	Yüksek Gelir	86,8

Kaynak: ILO, 2021a: 91-93

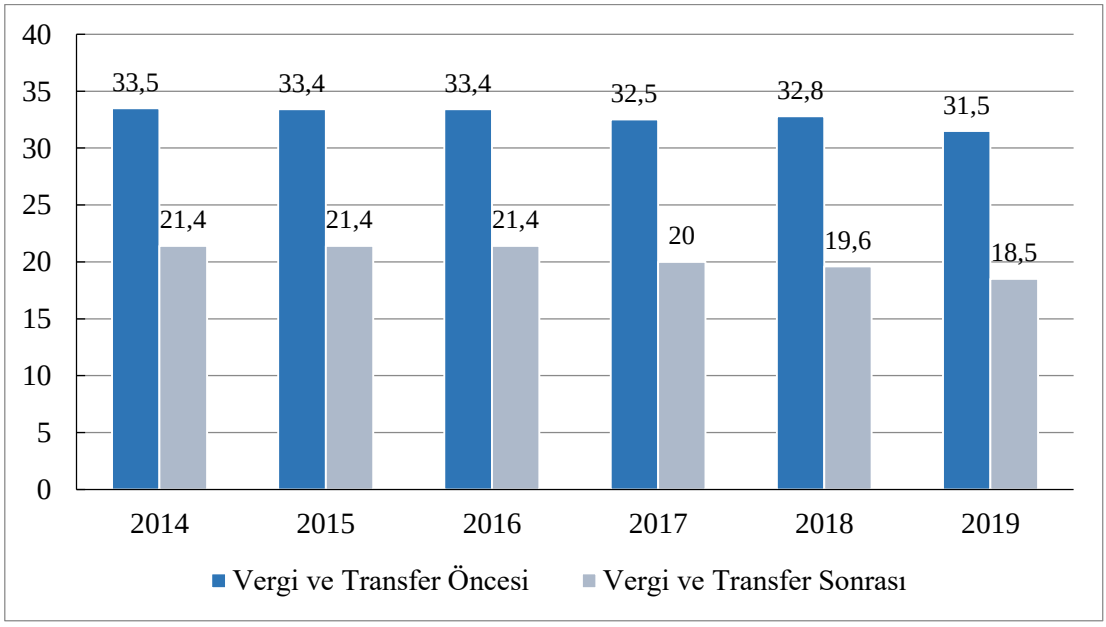
Tablo 28 incelendiğinde; dünyadaki çocukların yalnızca yüzde 26,4'ü sosyal koruma kapsamı içerisinde yer aldığı görülmektedir. Sosyal koruma sistemi tarafından korunan çocukların oranı ülkelerin veya bölgelerin gelişmişlik seviyelerine göre önemli değişiklik göstermektedir. Yüksek gelirli ülkelerde çocukların yüzde 86,8'i (10 çocuktan 9'u) bu yardımlardan faydalanabilmektedir. Düşük gelirli ülkelerde ise çocukların yüzde 8,5'i (10 çocuktan 1'i) yardımlardan faydalanabilmektedir. Yüzde 96,7 ile Orta ve Batı Asya'da; yüzde 96,2 ile Kuzey, Güney ve Batı Avrupa'da; yüzde 94,6 ile Kuzey Amerika'da çocuklar sosyal koruma sistemi tarafından

korunmaktadır. Çocuk yoksulluğunun en yüksek olduğu Sahra Altı Afrika'da çocukların sadece yüzde 10,5'i ve Afrika'da ise çocukların yüzde 12,6'sı sosyal koruma sistemleri tarafından korunmaktadır.

3. Sosyal koruma kapsamında nakit yardımlar çocukların yaşam standartlarında önemli fark yaratmaktadır. Nakit yardımları, çocuklar ve aileler için sosyal koruma sisteminin önemli türleri olarak kabul edilmektedir. Genel olarak nakit yardımları, gıda güvenliği, sağlık, eğitim gibi hizmetlerden faydalanmalarını sağlayarak olumlu etkiler bırakmaktadır. Ayrıca, vergi ve transferler gibi sosyal koruma kapsamına giren tüm araçlar, haneleri ve bireyleri bir veya daha fazla sosyal riskten ihtiyacın yükünden kurtarmakta bu tür yardımlar nakdi veya ayni transferler şeklinde adlandırılmaktadır. Yoksulluk riskinin azaltılmasında vergi ve transfer politikaların önemli rolü bulunmaktadır. Örneğin yoksulluğun yoğun olduğu Kenya'da nakit transfer programları erken gebeliği azaltmakta ve ergenlik çağındaki kız çocukların okula devam etmesine yardımcı olmaktadır. Sadece nakit yardımlar ise tüm ihtiyaçların giderilmesinde yetersiz kalmaktadır; çünkü çocukların ve beraber yaşadıkları ailelerin ihtiyaçları karmaşıktır. Bu sebepten ötürü çoğu ülkeler tarafından anne-çocuk sağlığı, eğitim-öğretim, psikososyal danışmanlık, gerekli beslenme farkındalığı gibi ek hizmet adıyla "nakit artı programlar" şeklinde uygulanmaktadır (Altangerel, 2020: 1).

Grafik 9'da Avrupa Birliği ülkelerinde 0-17 yaş arası çocuklar için gerçekleştirilen sosyal transferlerin öncesi ve sonrası şeklinde gerçekleşen olumlu değişim oransal olarak gösterilmektedir. Grafik 9 incelendiğinde vergi ve transferlerin yoksulluk riski altında bulunma durumunu önemli oranda iyileştirdiği görülmektedir.

Grafik 9: Çocukların Yoksulluk Riski Altında Bulunma Oranı (%)

Kaynak: Eurostat, 2022b: 1

4. Çocuk ve aile yardımlarını kanunlaştıran 108 ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin 21 tanesi, seviyelerinden veya makul kıstaslardan bağımsız olarak çocuk yetiştirme masraflarını hafifletme amacıyla tüm ailelere ve çocuklara nakit yardımı sunmaktadır.

5. Ülkeler tarafından gayrisafi yurtiçi hâsılatın bir kısmı çocukların yoksulluktan kurtulması ve yeterli kaynak tahsisi için sosyal yardımlara harcanmaktadır.

Tablo 29'de 2020 yılında 0-14 yaş grubu çocuklarına yönelik ortalama sosyal koruma harcamasının (sağlık harcamaları hariç) GSYİH'ye oranı bölgelere göre gösterilmektedir.

Tablo 29: Çocuklara Yönelik Ulusal Sosyal Koruma Harcamaları (2020)

	0-14 Yaş Grubu Çocukların Toplam Nüfus İçindeki Payı (%)	Çocuklar için Ulusal Sosyal Koruma Harcamaları (Sağlık Hariç) (GSYH %)
Dünya	25,6	1,1
Afrika	40,6	0,4
Amerika	22,4	0,7
Arap Devletleri	32,3	0,1
Asya ve Pasifik	23,5	1,1
Avrupa ve Orta Asya	18,0	1,5
Yüksek Gelir	16,4	1,2
Üst Orta Gelir	21	0,5
Alt Orta Gelir	30,4	0,2
Düşük Gelir	41,8	0,1

Kaynak: ILO, 2021a: 96

Tablo 29 incelendiğinde 2020 yılında dünya genelinde çocuklar için sosyal koruma harcamaları (sağlık harcamaları hariç) ortalama GSYİH'nin sadece yüzde 1,1'ini oluşturduğu görülmektedir. Çocuklar için yapılan sosyal koruma harcamalarının GSYİH içindeki payı bölgelere ve ülkelerin gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir. Çocuklar için yapılan sosyal koruma harcamalarının GSYİH'ye oranı Asya ve Pasifik (yüzde 1,1) ile Avrupa ve Orta Asya (yüzde 1,5) bölgelerinde yüzde 1'inden fazla iken Arap Devletlerinde (yüzde 0,1), Afrika'da (yüzde 0,4) ve Amerika'da (yüzde 0,7) yüzde 1'inin altındadır. 0-14 yaş grubu çocukların toplam nüfusun yüzde 16,4'ünü oluşturduğu yüksek gelirli ülkelerde çocuklar için yapılan sosyal koruma harcamalarının GSYİH içindeki payı yüzde 1'in üstünde (yüzde 1,2) iken, 0-14 yaş grubu çocukların toplam nüfusun yüzde 41,8'ini oluşturduğu düşük gelirli ülkelerde çocuklar için yapılan sosyal koruma harcamalarının GSYİH içindeki payı yüzde 1'in altındadır (yüzde 0,1). Yüksek düzeyde çocuk yoksulluğu, refah göstergelerindeki eksiklikler, çocuklar için sosyal koruma sistemlerine ayrılan kaynak düzeyinin yetersiz olduğunu göstermektedir.

Sosyal koruma ve bu kapsamda oluşturulan sosyal koruma sistemleri, çocuk haklarının gerçekleştirilmesi için önemli bir mekanizmadır. Bu mekanizma çocukların gelişimini ve refahını iyileştirmede, tüm çocukların tam potansiyellerine ulaşmalarına yardımcı olmada ve aile geçim kaynaklarını ve bakım ihtiyaçlarını gerçekleştirmede önemli rollere sahiptir. En önemli husus ise yoksulluk ve sosyo ekonomik kırılganlığın kısır döngüsünü kırmaktır (ILO, 2021b: 83).

Diğer bir açıdan sosyal koruma, nakit veya ayni transferlerden oluşan geliri hem haneler içinde hem de farklı haneler arasında eşit dağıtan bir sosyal transfer sistemidir. Sosyal transferlerin en önemli işlevi toplumda bireyler ve gruplar arasında düzenli, eşit ve sürekli gelir akışının sağlanmasıdır. Yoksulluk içinde ve sınırında yaşayan insanlara kaybedilen gelirin tamamen veya kısmen aktarılması; insanların asgari bir tüketim düzeyinin garanti altına alınmasıdır (Cichon vd., 2004: 11-12).

3.3. Çocuğa Duyarlı Sosyal Koruma Programları

Sosyal koruma, piyasanın kendi kurallarına göre işleyişinden ve yıkıcı etkilerinden zarar görenlerin korunmasını amaçlayan bir ilkedir. Bu ilke ile piyasanın zararlı eyleminden en çok etkilenenlerin değişimini, üretim örgütlenmesinin yanı sıra insan ve doğanın korunmasını amaçlamaktadır (Polanyi, 2001: 138).

Yoksulluk, çocuklara sadece deneyimlediği anda zarar vermemekte aksine yoksulluğun çocuklar üzerinde uzun vadeli sonuçları olduğu da yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle yoksulluk içinde yaşayan çocuklara yatırım yapmak, herkes için fırsat eşitliği sağlamanın etkili bir yoludur. Buna ek olarak çocuklara yönelik sosyal koruma harcamaları arttıkça çocukların yoksul olma olasılıkları ve çocukların işgücünde bulunma olasılıkları azalmaktadır (Chzhen, 2016: 2).

Bireyleri veya grupları, çeşitli ihtiyaçlarını gidermek için yaşam boyu koruma ve yaşam boyu desteklemek, sosyal koruma sisteminin etkili ve kapsamlı temel hedefidir. Çocuğa duyarlı sosyal koruma açısından ise, çocuklara doğrudan ulaşılabilmesi ve yaşamlarının farklı aşamalarında yetişkinlerle olan bağlantılarının farkına varılabilmesi için bu tür bir yaşam boyu yaklaşım esastır. Yaşam boyu sosyal korumaya kapsamlı bir yaklaşım oluşturmak, bütüncül sistemler geliştirmek gerektirmektedir. Sosyal koruma sistemi içerisinde farklı nüfus gruplarının çeşitli ihtiyaçlarını ele almak için farklı türde programlar yer almaktadır. Bununla birlikte UNICEF, sosyal koruma sistemlerinin üç bileşene ayrıldığını ve bunların politika, program ve yönetim şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Çocuklara duyarlı bir sosyal koruma sistemiyle birlikte bu üç bileşenin özellikleri şu şekilde sıralamaktadır (UNICEF, 2019b: 6-7):

1. Sosyal koruma sistemleri bir kanıt temeline dayanmaktadır. Çocuk yoksulluğu ve kırılganlıkların yanı sıra mevcut sosyal koruma programlarının etkinliği ve program

alanları hakkında net bir anlayışın olması bir sosyal koruma sisteminin tüm unsurları için kanıt gerekli bir temeldir.

2. Sosyal koruma sistemleri ortak bir vizyonun oluşturulduğu ve sosyal koruma sisteminin amaç ve işlevlerinin ulusal hedefler ve parametreler bağlamında tanımlandığı önemli unsurlardır. Buna aynı zamanda sosyal koruma yasaları, politikaları ve stratejik çerçeveler; sosyal korumayı denetleyen bakanlıklar arasında ulusal düzeyde koordinasyon mekanizmaları ve sosyal koruma sistemlerinin etkin bir şekilde işlemesi için uygun finansmanı içermektedir.
3. Çocuklara duyarlı sosyal koruma program alanları sosyal koruma sisteminin kalbidir. Çocuklara duyarlı bir sosyal koruma sistemini oluşturan programlara açıklık getirmek için, bu çerçeve sosyal koruma programlarını "sosyal transferler" şeklinde de sunmaktadır. Sosyal transferler, nakit transferleri ve vergi kredilerini, eğitim, beslenme sübvansiyonları, ücret muafiyetleri gibi ayni transferleri içerebilir. Buna ek olarak sosyal transferler çocukları doğrudan hedef almayan (emekli maaşları, annelik veya işsizlik yardımları gibi), kaybedilen gelirin geçici olarak yerine konmasında önemli bir role sahiptir.

Çocuklara yönelik sosyal koruma programları, çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği ile ilişkili ekonomik kırılganlıkları azaltmaktadır. Çocuklara yönelik sosyal koruma programları; transfer programları, kamu iş programları, sosyal sağlık koruması, işsizlik koruması ve yaşlılıkta gelir güvencesi programları ve engelliler için sosyal koruma şeklinde ele alınmaktadır (ILO, 2013a: 27).

3.3.1. Transfer Programları

Çocuk yardımları, hükümetlerin uyguladıkları politikaların yalnızca bir alt kümesidir. Çocuk yardımları farklı şekillerde uygulanabilmekte olup "Evrensel Çocuk Yardımı (Universal Child Benefit- UCB)" bunlardan birisidir. UCB, sosyoekonomik veya diğer özelliklerinden bağımsız olarak çocuklara düzenli olarak yapılan nakit ödeme veya vergi transferidir. UCB uygunluk şartları kesin yaş sınırlamalarına ve ikamet veya vatandaşlık kısıtlamalarına bağlı olarak değişebilmektedir. UCB'nin temel özelliği, çocuk nüfusu için evrensel, şartsız ve düzenli olarak ödenen bir nakit transferi olmasıdır. Tüm yardım programlarının merkezinde nakit veya vergi transferi vardır. Çocuk yardımları, hanelere/çocuklara doğrudan nakit transfer ödemesi gibi çeşitli şekilde yer aldığı bir dizi yönteme sahiptir. Bu yöntemler, ebeveynlere çocuk yetiştirmenin maliyeti konusunda yardımcı olmayı ve her çocuğun hayatta adil bir şansa sahip olmasını sağlamayı amaçlamaktadır (UNICEF, 2020b: 12). UNICEF tarafından nakit ve vergi transfer türleri şu şekilde sıralanmıştır (Bastagli vd., 2020: 32):

- **Kapsamlı temel gelir yardımı:** Tüm vatandaşlara zaman içinde periyodik aralıklarla ödenen bir gelir testi veya şartsız nakit ödemedir.

- **Temel sermaye hibeleri veya paydaş hibeler:** Devlet her vatandaşa bir defaya mahsus olmak üzere bir miktar para veya başka bir finansal varlık verir.
- **Asgari gelir garantisi:** Düşük gelirliler belirli bir gelir seviyesine yükseltilmekte ve şartsız olarak doğrudan nakit ödeme yapılmaktadır.
- **Vergi kredileri:** Vergi, sosyal koruma sisteminin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Bireysel koşullardan ziyade hanehalkı durumlarını dikkate almaktadır. Tipik olarak vergi kredileri, düşük ve orta gelirli çalışan aileleri ve çocuklu aileleri hedeflemektedir.
- **Vergi indirimi:** Vergiye tabi gelirin hesaplanmasında brüt gelirden indirilen tutar olduğu ifade edilmektedir. Çocuklu aileler için vergi indirimleri, çocuklu ailelerin vergiye tabi olmayan gelir seviyelerini arttırmaktadır.

Sosyal koruma daha önce de ifade edildiği gibi düşük ve orta gelirli ülkelerde hem yoksullukların hem de kırılganlıkların azaltılmasına yönelik çalışmalara sahiptir. Refahı etkileyen risk faktörlerinin azaltılmasında sosyal koruma programlarının türlerinin ve politikalarının önemli işlevi bulunmaktadır. Sosyal koruma programının çeşitli türleri bulunmaktadır Sosyal koruma transfer program türlerini mikro krediler, şartlı nakit transferi, şartsız nakit transferleri ve ayni transferler şeklinde sıralanabilir (Britto vd., 2013: 6).

3.3.1.1. Mikro Kredi Uygulamaları

Resmi finans kuruluşlarına erişim imkânı olmayan yoksul ailelerin üretici faaliyetlerine yönelik girişimlerini desteklemek ve istikrarlı tüketim imkânına kavuşmalarına sağlamak amacıyla verilen kredilerdir. Bangladeş'te başlatılan mikro kredi uygulaması dünyadaki en kapsamlı uygulamalardan biridir. Mikro kredi uygulamasının finansman desteği ise büyük oranda WB'den gelmektedir. Mikro kredi uygulamalarıyla milyonlarca yoksul için birçok engeli ortadan kaldırmak ve yaşam standartlarının artırılması amaçlanmaktadır. Bangladeş'de mikro kredi uygulamasını kullanan yüzde 80 civarında kadın, bulundukları hanehalkı refah düzeyini arttırmakta; çocukların eğitim, sağlık vb. hizmetlere daha fazla ulaşımı sağlanmaktadır. Bangladeş dışında Afrika, Bosna-Hersek ve diğer bazı Doğu Avrupa Ülkeleri, Gürcistan, Orta ve Latin Amerika Ülkeleri, ABD, Pakistan, Kırgızistan, Endonezya ve Ermenistan gibi ülkelerde mikro kredi uygulamaları mevcuttur (Bedir, 2018: 112).

Mikro kredi uygulamasından sonra hizmete sunulan mikro sigorta, yoksullukla mücadelede birbirini tamamlayan hizmetlerdir. Mikro sigorta, düşük gelirli yoksul ailelerin sigorta hizmetlerinden faydalanmalarını hedefleyen bir mikro finansman hizmetidir. Mikro kredi uygulaması düşük gelirli aileleri yoksulluktan kurtarmayı amaçlarken, mikro sigorta ise ailelerin tekrar yoksulluk seviyesine geri dönmesini engellemeyi hedeflemektedir. Diğer bir ifadeyle mikro

krediyle yaşam standartları iyileşirken iyileşen yaşam standartlarını ise mikro sigorta korumaktadır (Tanrıöven ve Gürbüzer, 2015: 102).

Gerekli yasal prosedür ve düzenlemelerin yetersizliği mikro kredi ve mikro sigorta uygulamalarında istenilen sonuçlara ulaşmayı engellemektedir. Örneğin, Güney Afrika, dünyadaki en yüksek sigortaya erişebilirlik oranlarından birine sahip olmasına rağmen yoksulluk oranları yüksek olmaya devam etmektedir. Ayrıca düşük gelirli yoksul aileler finansal hizmetlere erişmekte zorlanmaktadır (Zenklusen ve McCord, 2009: 20).

3.3.1.2. Şartlı Nakit Transferleri

Şartlı Nakit Transfer (ŞNT) programları sadece öngörülen koşulları yerine getiren kişi ve gruplara (hanelere) sağlanan yardımlardır. Bu koşullar bireylerin veya grupların (çocuklar vb.) düzenli bir şekilde okula devam etmesini, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerini (düzenli aşı, sağlık kuruluşunda düzenli muayyene gibi) içermektedir. Şartlı nakit transferlerinin kısa ve uzun vadede iki tür amacı vardır. Yoksulların bugünkü durumlarını iyileştirme amacıyla şartlı nakit transferlerinin sağlanması kısa vadede yoksulluğu azaltmaktadır. Uzun vadede şartlı nakit transferler, insan sermayesine veya üretkenliğe yapılan yatırımları arttırmakta ve yoksulluğun nesiller arası boyunca aktarıldığı kısır döngüyü kırmaya çalışmaktadır. WB tarafından desteklenen şartlı nakit transfer programları şu şekilde açıklanabilir (Fiszbein vd., 2009: 31; Lindert, 2014: 6-25):

- Filipin Ülkesine ait "Pantawid Pamilyang Pilipino" adlı şartlı nakit transfer programı, Filipin ailesi için geçici yardım anlamına gelmektedir. Pantawid Pamilya, program koşullarına uyulması koşuluyla yoksul hanelere nakit sağlayan bir koşullu nakit transferi programıdır. Program, yoksul bölgelerde bulunan 0-14 yaş arası çocukları olan kronik yoksul haneleri hedef almaktadır. Nakit hibeler, uygun çocukların sayısına bağlı olarak, hane başına aylık dolar ile sağlanmaktadır. İhtiyaç sahibi ailelerin hibelere hak kazanmak için, düzenli olarak sağlık merkezlerine gitmek, çocuklarını okula göndermek ve hamile kadınlar için önleyici kontroller yaptırmak gibi çocukların sağlığını ve eğitimini iyileştirmeye yönelik belirli faaliyetlerde bulunmaları gerekmektedir. Çoğu ŞNT programı gibi, "Pantawid Pamilya" da yoksulların hem acil tüketim ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamakta hem de gelirlerini destekleyerek mevcut yoksulluk sevilerini azaltmaktadır. Şartlı olmasının sebebi beşerî sermayeyi geliştirmeyi ve böylece nesiller arası yoksulluk döngüsünü kırmayı hedeflemektedir. Pantawid Pamilya, Filipin hükümetinin yoksulluğu azaltma ve sosyal koruma stratejisinin merkezinde yer alan sosyal koruma uygulamasıdır (Fernandez ve Olfindo, 2011: 1).
- Tanzanya Şartlı Nakit Transfer Programı, WB desteğiyle kurulmuş Sosyal Güvenlik Projesinin bir parçasıdır. ŞNT programı, yoksulluk düzeyi, gıda güvensizliği, okula kayıt

oranı, temiz suya erişim, sağlık hizmetlerine erişim gibi göstergelerle en yoksul ve en savunmasız bölgeleri hedef almıştır. Program, hassas gruplar için özellikle yoksul hanelerde yaşayan çocuklar ve ebeveynlerin gelir ve gıda tüketimini arttırmayı ve karşılaştıkları şoklarla baş etme yeteneklerinin güçlendirmeyi amaçlamaktadır. ŞNT programının şartları arasında "0-5 yaş arası çocukların yılda altı kez sağlık birimlerine gitmesi, ebeveynlerin yılda bir kez sağlık birimine gitmesi, 7-15 yaş arası çocukların yüzde 80 oranında okula kaydın devam etmesi" yer almaktadır. ŞNT programı uygulama sonuçları arasında 0-4 yaş grubu dâhil yoksul çocukların hastalıklarında azalma görülmüştür. 0-18 arası çocukların başlangıçta ortalama yüzde 52'si okuryazar iken ŞNT sonrası okuryazarlık oranı yüzde 8 oranında artış görülmüştür (WB, 2016: 1; Evans vd., 2014: 11-64).

- "Bolsa Familia" Şartlı Nakit Transfer Programı, Brezilya'da gelir eşitsizlik düzeylerinde ve temel insani gelişme hizmetlerine erişimde yoksullar ve yoksul olmayanlar arasındaki uçurumu azaltmayı hedeflemektedir. Programın en temel amacında nesiller arası yoksulluk döngüsünün kırılmasına yardımcı olmak yoksulluk içindeki ailelerin sağlık, eğitim gibi temel hizmetlere erişimini arttırmaktır. Bolsa Familia ŞNT programıyla kırsal alanlardan yaşayan alt gelir diliminde yaşayan çocuklardan oluşan 42 milyondan fazla vatandaşa nakit aktarımı yapılmaktadır. Programın şartları arasında "6-15 yaş arası çocukların yüzde 85 oranında okula kayıt ve devam şartı, 16-17 yaş arası çocukların okula kayıt ve devam şartı ve 0-7 yaş arası çocuklar için düzenli aşı ve tıbbi bakım" yer almaktadır. Bu şartlar ŞNT sonrası okula kayıt ve devam oranları gibi eğitim göstergelerinde aynı zamanda bireylerin sağlığı, beslenmesi ve hayatta kalması üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmüştür (WB, 2020: 1; Hoop ve Rosati, 2014: 202-227).
- "Mexio Oportunidades" Şartlı Nakit Transferi Programı, Meksika'da eğitim, sağlık ve beslenme ile ilgili olmak üzere üç unsurdan oluşan bir şartlı nakit transferidir. ŞNT programı, faydalanacak olan hanelerin gelirlerinin arttırılması, emek verimliliğinin arttırılmasını ve kısa vadede çocuk işçiliğinin azaltılmasını amaçlamaktadır. ŞNT'lerin aktarılmasıyla çocukların lise öğrenimini tamamlamakta, bütün hanehalkı üyelerinin sağlık hizmetlerine erişimini sağlamaktadır (Dorosh vd., 2011, 1-2).

3.3.1.3. Şartsız Nakit Transferleri

Şartsız nakit transferleri, çoğunlukla yoksul hanelere yoksullukla mücadele etmek için tasarlanmış hiçbir koşula bağlı olmaksızın hane reisine doğrudan belirli miktarda gerçekleştirilen transferlerdir. Bu transferle hanelere nakit dağıtılmakta, genellikle gelir dağılımının alt uçları hedeflenmektedir. Güney Afrika'daki çocuk destek hibeleri araştırmalarında şartsız nakit transferleri sonucunda çocukların okullaşma oranlarında artış görülmüştür. Yetimler ve korunmasız kalan

çocuklar için verilen şartsız nakit transferi yoluyla ailelere düzenli nakit ödemesi yapılmakta, yoksulluk düzeyi azaltılmakta, insan sermayesinin gelişimini desteklemektedir (Baird vd., 2013: 1).

Şartsız nakit transferleri işgücü arzıyla yakından ilişkili olup, hanelerin mali durumunu iyileştirerek çocuk işgücü faaliyetlerini azaltmaktadır. Nakit transfer mekanizması ile hanehalkının ilk olarak sahip olduğu nakit tutarla birlikte sosyal ve ekonomik durumu değişmektedir. Daha sonra hanehalkının tasarruf, harcamalarla ilgili mutlak ve göreli maliyetleri etkilemektedir. Çocukların okula gitmesine engel olan okul ücretleri, kitaplar, üniformalar gibi maliyetler nakit transferleriyle azaltılmaktadır. Çocukların eğitimine katılımını arttıran şartsız nakit transferler çocuklar arasında okuma ve yazma becerilerini geliştirdiğini bu olumlu sonucun diğer aile üyeleri üzerinde etkileri olduğu da görülmüştür (Heyrani, 2020: 13-16).

Her seviyedeki yoksulluk, içinde bulunan bireyleri yaşadıkları ekonomik depresyonla daha birçok sorunla karşı karşıya getirmektedir. Yoksulluk sorununu yaşayan bireyler ekonomik imkânsızlıkları sebebiyle henüz yeteneklerinin farkına varamamışlardır. Bu durum, şartsız nakit transferlerin etkisiyle kısa ve uzun vadede olumlu yönde dönüşebilmektedir. Böylece yoksul bireyler tarafından yoksul bölgelerin gelir düzeyi yükseltilebilmekte, geliştirdikleri yetenek ve üretken yapılarıyla ekonomik büyümeye de katkı sağlayabilmektedirler (Kokoi, 2021: 19-20).

3.3.1.4. Ayni Transferler

Ayni transfer, herhangi bir karşılık olmaksızın nakit dışında bir mal veya varlığın mülkiyetinin devrinden oluşan bir hizmettir (OECD, 2001: 1). Yoksul hanelere nakit yerine sağlık sigortası veya gıda paketinin verilmesi ayni transfer olarak kabul edilmektedir (Kelman, 1986: 57).

Yoksulluk devam ettikçe beraberinde ortaya çıkan çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorunları çocukları erken yaşlarda okulu bırakmaya zorlayarak beşerî sermayenin gelişimine müdahale etmektedir. Ancak hanehalkının ekonomik koşullarındaki iyileşmelerle çocuk işçiliğinin ve çocuk yoksulluğunun azalacağı konusunda evrensel bir fikir birliği vardır. Bu fikir birliği, ayni transfer program araçlarıyla yoksulluğu azaltarak hanelere fayda sağlamaktadır (Tagliati, 2019: 7).

Peru'da en büyük sosyal transfer programı olan "Vaso de Leche (Bir Bardak Süt)" ayni transfer türüne örnektir. Yetersiz beslenen ve kaynak yetersizliği yaşayan haneleri hedeflemekte ve bu hanelerde yaşayan çocukların beslenme sonuçlarını iyileştirmenin bir yolu olarak süt sübvansiyonu sağlamaktadır (Stifel ve Alderman, 2006: 421). Çocuklu yoksul hanelere yönelik gıda transferleri çocukların daha iyi beslenmesini ve yetişkinlik yıllarında daha sağlıklı birey olmalarını sağlamaktadır.

3.3.2. Kamu İstihdam Programları

Kamu tarafından finanse edilen kamu hizmetlerinin genişletilmesinin yanı sıra emek yoğunluğuna sahip üretken faaliyetler yoluyla istihdam yaratan ve hükümet tarafından uygulanan uzun vadeli yatırım programlarıdır. Kamu istihdam programları, hanehalkının çocuk işçiliğine ve çocuk yoksulluğuna olan bağımlılığını azaltmayı, kamu alt yapısını iyileştirmeye ve temel hizmetleri genişletmeye yardımcı olmayı ve istihdam kaynağı sağlamayı amaçlamaktadır. Kamu istihdam programları aynı zamanda düşük vasıflı işçilere piyasaya dayalı istihdam fırsatlarının yetersizliği nedeniyle istihdam sağlamaktadır (ILO, 2020a: 3).

Kamu istihdam programları, hanelerde ailenin geçimini sağlayan kişinin işini kaybettiği durumlarda geçici destek sağlamakta ve mevsimlik işlerde çalışan işçilerin kazançlarını yükseltmeye katkı sağlamaktadır.

Kamu istihdam programları, yoksulluğun fazla olduğu Etiyopya, Gana, Hindistan, Kenya ve Güney Afrika dâhil olmak üzere birçok ülkede sosyal güvenlik sistemlerinin önemli bileşenleri haline gelmiştir. Etiyopya'daki Kamu Güvenliği Ağı Programı, Hindistan'daki Mahatma Gandhi Ulusal Kırsal İstihdam Garantisi Programı (NREGS), Sierra Leone'de Çalışmak İçin Genç Nakit Programı, Arjantin'de İşsiz Erkek ve Kadın Hane Reisleri Programı (JEFES), Malavi'de Emek Yoğun Bayındırlık Programı kamu istihdam programlarına örnek verilebilir. Etiyopya'daki Kamu Güvenliği Ağı Programı, Etiyopya'nın gıda güvenliği olmayan 262 bölgesindeki yoksul hanelere topluluk varlıkları (toprak ve su koruma projeleri, yol ve okul inşaatı gibi) inşa etmek için tasarlanmış emek yoğun projelerde çalışmak için yiyecek veya nakit sağlamaktadır. Bu programlar çocuk yoksulluğunun ve çocuk işçiliğinin azalmasında başarılı olduğu görülmüştür (ILO, 2013a: 40-41; Lindström, 2021: 1-9).

Çocuk işçiliği açısından incelendiğinde kamu istihdam programlarında dikkat edilmesi gereken iki önemli husus vardır. Birincisi, kamu istihdam programlarında çocuklar katılımcı olarak yer almamalıdır. İkincisi ise çocuklar katılımcı ebeveynlerinin yerine eski işlerinde veya yoğun ev işlerinde yer almamalıdırlar. Çocukların kamu istihdamda çalışan yetişkinlerin yerini almak üzere üretken faaliyetlerde bulunmaları yüksek ihtimaldir. Kız çocukları ev işlerinde annelerinin yerini almakta; erkek çocukları ev dışında çalışma eğilimindedir (Groppo vd., 2022: 42).

Kamu istihdam programlarını diğer nakit transfer programlarından ayıran önemli fark ebeveynlerin ev dışı işlerdeki çalışma saatlerini artırmalarını teşvik etmesidir. Kamu istihdam programları dolaylı açıdan çocukları ev işi faaliyetlerine yönlendirebildiğinden çocukların okula devamı üzerindeki etkisi diğer nakit transfer programlarından daha küçüktür (Juras, 2014: 1).

3.3.3. Sosyal Sağlık Koruması

Ciddi sağlık yaralanmaları, hastalıklar ve erken ölüm gibi yıkıcı şoklar düşük gelirli haneler için önemli ekonomik kırılganlık kaynaklarıdır. Sağlıkla ilgili bozulmalar bireylerin kazanç kapasitelerini azaltmakta, hane bütçesine ek sağlık hizmet maliyetleri getirerek ekonomik baskı oluşturmaktadır. Yani yoksulluk içinde yaşayan insanların sağlıkla ilgili maruz kaldığı risklerin mali yükü fazladır. Yoksulluk kronikleştikçe sağlık ile yoksulluğun karşılıklı bağlantısı, sağlık şokları ile çocuk işçiliği arasındaki bağlantı açıkça görülmektedir. Bir hanenin ana geçimini sağlayan birey, hastalık ve yaralanma sebebiyle iş göremez hale geldiğinde bu bireyin kayıp olan emeğini çocuklar tamamlamak zorunda kalmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sağlıkla ilgili şokların hanehalkı üzerindeki etkisine karşı aileler çocuklarının çalışmasıyla kendilerini garantilemektedirler (ILO, 2018b: 47-48; ILO, 2013a: 43).

Sosyal sağlık koruması, yoksulluk ve kırılganlığa karşı gerekli bir sosyal koruma biçimidir. Aynı zamanda sosyal ve ekonomik kayıplara sebep olan sağlıkla ilgili bozulmalar sosyal sağlık politikalarının geliştirilmesini sağlamıştır. Sürekli devam eden hanehalkının küçük sağlık harcamalarının bile yalnızca büyük sağlık şokları gibi olmasa da yoksullaştırıcı etkileri olduğunu doğrulayan ve artan sayıda kanıtlar vardır. Guatemala'da sağlık sigortasının çocuk işçiliği üzerine etkisini inceleyen bir araştırma sonucunda; hane üyelerinin sağlık sigortası kapsamında yer alması çocukların çalışma olasılıklarının düşük eğilimde olduğu görülmüştür. Hane bireylerinin sağlık tedavisinin tam olarak gerçekleştirilmesiyle tekrar işe dönmeleri ve dolayısıyla hanehalkının çocuk işçiliğine olan bağımlılıklarında azalma gerçekleşmiştir (ILO, 2013a: 43; Groppo vd., 2022: 46).

Çin, Gana, Pakistan ve Afrika bölgesine ait araştırma bulgularına göre sosyal sağlık koruması çocuk işçiliğinin azalmasına ve okullaşmanın artmasına katkıda bulunmaktadır. Daha spesifik olarak sosyal sağlık koruması programına verilebilecek örnekler şu şekilde sıralanabilir (Groppo vd., 2022: 46):

-Gana Ulusal Sağlık Sigortası Programı (NHIS): Hastalık vakası olan hanelerde uygulanan bu program çocuk işçiliği oranı önemli ölçüde azalmıştır. Erkek çocukların okula devam durumunu olumlu etkilemiş; kız çocukların ev işlerinde çalışma oranında büyük bir azalma olmuştur.

- Pakistan Ulusal Kırsal Desteği Programı: Tüm bağlı kişilerin ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin kaza ve sağlık risklerini gideren mikrofinans hizmetleriyle zorunlu sosyal sağlık sigortası sağlayan program, çocukların tehlikeli işlere katılımını azaltmaktadır. Özellikle ev dışı tehlikeli işlerde çalışan çocukların okula devam günlerinde artış olduğu gözlemlenmiştir.

- Ruanda'nın Topluma Dayalı Sağlık Sigortası (CBHI): Sosyal sağlık sigortası program sonucunda çalışan çocukların çalışma saatleri azaldığı ve okullaşma oranları arttığı hem kız hem erkek çocukların daha iyi eğitim aldığı yönündedir.

3.3.4. İşsizlik Koruması

İşsizlik, hanehalkının çocuk işçiliğiyle ilişkili bir başka ekonomik kırılganlık kaynağıdır. Tanzanya, Brezilya, Arjantin ve Toga ülkelerinde yapılan araştırma sonucu ulaşılan bulgular, hanenin yetişkin bireylerin işlerini kaybettiklerinde bu durumu telafi edecek işsizlik korumasının yokluğunda bir geçim güvencesi olarak çocuklarını çalışmaya zorladıklarını göstermektedir. İşsizlik korumasından faydalanacak hanehalkına kısmi gelir ikamesi sağlanmakta ve böylece yetişkin bireylerin yeni bir iş buluncaya kadar belirli bir yaşam standardını sürdürmektedir. İşsizlik korumasıyla hanehalkına oluşturulan gelir güvencesi, ailelerin çocuk işçiliğine olan bağımlılıklarını azaltacaktır (Groppo vd., 2022: 43).

Çoğu hanehalkı iyi bir yaşam standardı ve çocuklarının bakımı için çalışmak zorundadır. Ani işsizlik, gelişmekte olan ülkelerdeki aileler için de bir başka önemli ekonomik kırılganlık kaynağıdır. Sağlık hizmetlerine ve sağlık sigortasına erişimin istihdamla ilişkili olduğu durumlarda, işsiz kalan işçi aileler sadece işlerini ve dolayısıyla gelir kaynaklarını kaybetmekle kalmaz, aynı zamanda ihtiyaç duyduklarında karşılanabilir sağlık hizmetlerinden de yoksun kalabilirler. İşsizlik, düşük ücret, çalışma koşullarının kötü oluşu ve eksik istihdamın olduğu en yoksul ülkelerde farklı şekillerde kendini göstermektedir. Ayrıca düşük gelirli ülkelerin kentsel alanlarında bile işsizlik önemli bir sorundur (ILO, 2013a: 50-51).

3.3.5. Yaşlılıkta Gelir Güvencesi Programları

Yaşlılıkta gelir, kişinin çalıştığı bir işletmeden, iş kaynaklı gelirlerden, aileden, devlet desteği ve transferlerden, yatırım ve yan tasarruflardan oluşmaktadır. Bir bireyin yaşamı boyunca işgücüne katılım şekli, daha sonraki yaşamlarında bireyler arasında gelir güvencesinde farklılıkları oluşturmaktadır. Yaşlılıkta gelir güvencesindeki farklılıklar büyük ölçüde bireylerin çalışma hayatı boyunca yaşadıkları gelir eşitsizliklerinden kaynaklanmaktadır. Kalkınma düzeyinin ülkenin yaşlılara sağlayacağı gelir güvencesi kapasitesi üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır (Henry ve Golman, 2021: 5-7).

Hanelerde yaşlılık gelirine sahip bireylerin varlığı çocukların çalışma ihtimalini azaltmaktadır. Yaşlılık geliri, çocukların tehlikeli işlerde çalışma oranını azaltırken, çocukların okula kayıt oranlarını arttırmaktadır. Latin Amerika Bölgesi kırsal nüfusuna ilişkin araştırma sonuçlarında yaşlılık gelirleri birden fazla kırılganlıkların çözümü için esas faktör haline gelmiştir. İnsanlar

yaşlandıkça gelir elde etme yeteneklerini kaybettiği, sağlıkları bozulduğu ve yoksulluk riskine daha fazla maruz kaldıkları için yaşlılığın bir kırılganlık kaynağı olduğu ifade edilmektedir. Yaşlılıkta gelir güvencesinin sağlanması hem bireyin hem de hanenin ekonomik güvenliğinde kilit rol oynayabilir. Yaşlılık aylığı, bu gelir güvencesini sağlayabileceği gibi potansiyel olarak da çocuk işçiliğini etkiler (Groppo vd., 2022: 44).

Edmonds (2006: 386-412) tarafından yaşlılık gelirinin çocuk işçiliği üzerindeki etkisini inceleyen araştırmasında Güney Afrika'da yaşlılık gelirine sahip bireylerin bulunduğu hanelerde çocuk işçiliği oranların azaldığını, kız çocuklarının okula kayıt oranının arttığı tespit edilmiştir. Brezilya'da yapılan bir başka araştırmada, devlet destekli emekli maaşı alan bir bireyle aynı hanehalkında yaşayan çocukların işgücüne katılımının yüksek oranda azaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Emma vd., 2018: 1). Bir başka araştırma sonucuna göre ise; Tayland'da uygulanan ulusal bir yaşlılık güvencesi programı 12-18 yaş arasındaki çocuklar arasında kayıt dışı tarım işçiliğini azaltmış; ayrıca yaşlılık gelir güvencesi sağlanan bir bireyle aynı evde yaşayan çocukların eğitimle ilgili olumlu sonuçlarının olduğu tespit edilmiştir (Hermann vd., 2021: 1-24).

Yaşlılıkta gelir güvencesi olarak sosyal emekliliğe sahip yaşlı insanlar hem kendilerine hem de ailelerine katkı sağlamaktadır. Ayrıca çocuk yoksulluğunu ve çocuk işçiliği oranlarını nasıl azaltabileceğine ve okul kayıt oranlarını nasıl artırabileceğine dair güçlü uluslararası kanıtlar vardır. Güney Afrika'da uzun yıllardır yaşlı insanlara düzenli, öngörülebilir, devlet tarafından finanse edilen nakit transferler sağlanmaktadır. Güney Afrika'da sosyal emeklilikten, yaklaşık 2 milyon birey yararlanmaktadır. "Çocuk Destek Hibe"lerinin uygulamaya konulmasına kadar, sosyal emekli maaşları, yoksul haneler için en önemli destek kaynağını oluşturmaktadır. Buna ek olarak Kenya ve Uganda gibi ülkeler de sosyal emeklilik sistemini uygulamaktadır. Yaşlılık gelir güvencesi programı birçok yaşlı için yaşam çizgisidir. Aynı zamanda transfer ödemesi alan yaşlı insanların birlikte yaşadığı hanehalkında artan gelirlerle çocuklar daha iyi beslenmekte, okula daha fazla devam edebilmektedir. Böyle bir yaşlılık gelir güvencesi programının hanelerin yoksulluk oranını yarıya indirebileceğini ve yoksulluk farkını üçte iki oranında azaltabileceğini göstermektedir. Emekli maaşlarından elde edilen nakit, ailelerin okulla ilgili masraflarını (ücretler, kitaplar ve üniformalar gibi) karşılamakta aynı zamanda çocuklar üzerindeki çalışma baskısını da azaltmaktadır. Bolivya'nın evrensel emekli maaşı üzerine yapılan bir araştırma, emeklilerin bulunduğu hanelerde okula kayıt oranının daha yüksek olduğunu, çocuk işçiliğinin ise buna karşılık gelen oranda azaldığı görülmüştür (Lilongwe, 2016: 1-22; Barrientos, 2007: 6).

3.3.6. Engelliler İçin Sosyal Koruma

Engelli bireylerin bulunduğu hanehalkı sosyo-ekonomik olarak savunmasız ve birçoğu en yoksul hanehalkı arasında yer almaktadır. Yoksulluk ve engellilik arasındaki bağlantı açıktır (ILO, 2013a: 46). Engelli çocuklar özellikle yoksulluk içinde doğduklarından çok büyük zorluklarla karşı

karşıya kalmaktadır. Bir engellilik genellikle çocukları eğitim ve sağlık hizmeti hakkı da dâhil olmak üzere temel hak ihlallerine karşı savunmasız bırakmaktadır. Engellilik ile çocuk işçiliği arasındaki ilişki üç şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi, engelli çocuklar özellikle ev işi yaparak küçük yaşlarda çalışmaya başlamaktadır. İkincisi, çocuklar belirli sektörlerde ve tehlikeli işlerde çalıştığından sağlık açısından riskli durumlar ve engellilik oluşmaktadır. Üçüncüsü, engelli aile bireyini destekleme durumları çocukların çocuk işçiliğine bağımlılığını arttırmaktadır (ILO, 2011: 3; UNICEF, 2022d: 1).

Engellilik, çocukları eğitimden uzaklaştıran güçlü bir faktördür. Hanehalkı kaynaklarının eksikliği engelli kardeşlerine destek olacakları inancıyla ebeveynler sadece engelli olmayan çocuklarını eğitmeye yöneltmektedirler (ILO, 2011: 4). Bu durum çocuk işçiliğinin önlenmesiyle birlikte engelli çocukların haklarının korunması gerektiğini ortaya koymaktadır. Sağlık, eğitim, adalet ve sosyal refah alanlarında yeni ve mevcut yasal ve politika çerçevelerinin geliştirilmesi, izlenmesi ve güçlendirilmesi hayati önem taşımaktadır. Engelli çocukların sosyal koruma ve hizmetlerine eşit erişimlerini sağlamak için yeterli finansman ve insan kaynağı sağlanmalı; ayrıca engelli çocukların sağlık, eğitim, sosyal gelişimleri ve refahı için yeterli bütçe ayrılmalıdır (UNICEF, 2022d: 6-7).

3.4. Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Sosyal Korumaya Bakış

Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun dünyadaki bütün ülkelerin temel sorunlarından birisidir. Çocuklar başta yoksulluk olmak üzere çeşitli sebeplerle çalışmaktadırlar. Sömürünün nesnesi olarak çocuklar çoğu kez uzun saatler, düşük ücretlerle hatta ücretsiz çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Dünyanın birçok bölgesinde ulusal zenginlikten bağımsız olarak çok sayıda çocuk parasal yoksulluk içinde yaşamaktadır. Birçok çocuk büyümek, öğrenmek ve güvende kalmak için gerekli olan temel ihtiyaçlardan yoksun kalarak hayatlarını sürdürmeye devam etmektedir. Parasal yoksulluk bireyleri ve toplumları bir dizi riskle karşı karşıya getirmektedir. Yoksulluk, her şeyden önce çocukların en temel haklarının ihlali anlamına gelmektedir. Bu durum çocukların daha sağlıklı çocukluk dönemi yaşayamamalarına ve bilişsel gelişimine zarar vermektedir. Dolayısıyla çocukların yetişkinlikte gelir düzeylerinin düşük olmasına ve sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Çocukların ve ailelerin karşılaştıkları çeşitli zorlukların ve kırılganlıkların üstesinden gelmek için gerekli olan ilk ve tek müdahale aracı sosyal koruma ve yardımlardır (UNICEF, 2018: 1-3).

Sosyal koruma ile çocuk arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması, etkili sosyal koruma planlarına dayanmaktadır. Sosyal koruma sistemleri hem çocuklara hem de birlikte yaşadıkları ebeveynlere ve diğer yetişkinlere eğitim ve insana yakışır iş fırsatlarını güçlendiren koşullara zemin hazırlamaktadır. Sosyal koruma sistemlerinin sistematik bir şekilde

uygulanması sosyal güvenlik, eğitim, sağlık ve iyi bir yaşam standardı hakları dâhil tüm çocuklar için birden fazla hak ve refah hedeflerine kolay ulaşma konusunda faydalar sağlamaktadır. Çocuk ve aile yardımlarının kapsamının genişletilmesi ve arttırılması öncelikle yeterli finansmanla mümkündür. Bunu başarabilmek için sosyal koruma araçları kullanılarak şunların yapılması önerilmektedir (Groppo vd., 2022: 49-50):

- Sosyal korumaya çok az erişimin olduğu dolayısıyla çocuk işçiliğinin çok olduğu ortam kayıt dışı ekonomidir. Sosyal koruma araçları kullanılarak 2 milyar kayıt dışı ekonomi çalışanının kayıtlı ekonomiye geçişleri kolaylaştırılmalı ve çocuk işçiliğinin azaltılmasına katkıda bulunulmalıdır.
- Sosyal koruma sistemlerinin yetersiz kalması sosyal koruma programlarına yeteri kadar yatırım yapılmamasındandır. Özellikle düşük ve orta gelirli ülkeler sosyal koruma programları için GSYİH'dan ayırdıkları pay çok düşüktür. Çocuk işçiliği mücadelesi ve çocukların refahı ve haklarını en iyi şekilde yaşamaları için sosyal koruma programlarına ilişkin yatırımların güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Ülkede gerçekleşen sosyo ekonomik ve diğer şoklara karşı sosyal koruma yeterliliğinin kapsamının genişletilmesi gerekmektedir.

3.5. Dünya'da Çocuklara Yönelik Sosyal Koruma Programları

Sosyal koruma programları, 193 dünya ülkeleri tarafından 1989 yılında onaylanan Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi (ÇHS) tarafından desteklenmektedir. Her dönemde sosyal koruma, çocuk yoksulluğunun ve çocuk işçiliğinin azaltılmasında ve bütün dünyada çocukların yaşamlarının iyileştirilmesinde çok önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Birçok ülkede, sosyal koruma sistemleri çocukları veya çocuklu haneleri hedef alan transferler tasarlayıp uygulayarak çocuklara öncelik vermiştir. Bu olumlu gelişmelere rağmen, çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği oranları incelendiğinde sosyal koruma kapsamında çocuk haklarının korunması için daha yapılması gereken çok şey olduğu görülmektedir. Çocukları hedef alan programların, kaynakları doğrudan çocuklara veya daha yaygın olarak ebeveynlerine yönlendirmenin olumlu sonuçlara yol açtığı belirtilmektedir. Yapılan araştırmalarda Brezilya'daki "Bolsa Familia", Meksika'daki "Oportunidades" ve Güney Afrika'daki "Çocuk Destek Hibesi (Child Support Grant)" gibi çocuk odaklı programların önemli pozitif etkileri olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer bir yönden hanehalkı gelir düzeyinin iyileştirilmesi, birçok sosyal koruma programının önemli bileşenleri arasında yer almaktadır. Yeterli ekonomik kaynaklara ulaşılması ebeveynlerin ve diğer yetişkin çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamaları için çok önemli olup, psikososyal refahın iyileşmesinde etkin bir rol oynamaktadır (Roelen, 2015: 1).

Küresel olarak, sosyal koruma programlarının insanların yoksulluktan kurtulmasına yardımcı olduğu çocukların işgücüne ait küresel verilerle yüzeysel de olsa anlaşılmaktadır. Küresel tahminler, Asya-Pasifik, Latin Amerika ve Karayipler'de genel olarak çocuk işçiliği oranlarında istikrarlı düşüşler görülmesiyle birlikte, son 20 yılda dünyada bölgelere göre eşit olmayan gelişmeleri gizlemektedir. Şöyle ki, Sahra Altı Afrika'da 2012 yılından itibaren çocuk işçiliği oranlarının fiilen artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Her bölgede ülkeler arasında çok fazla farklılık olmasına rağmen, bugün Sahra Altı Afrika'da dünyanın geri kalanının toplamından daha fazla çocuk işçi yer almaktadır (Groppo vd., 2022: 9).

Afrika Bölgesi'nde nüfusunun çoğu kırsal alanlarda yaşamaktadır. Doğu ve Güney Afrika ülkeleri diğer yerlere göre büyümeye devam etmektedir. Güney Afrika'da nüfusun yaklaşık yarısı, ülkenin en büyük şehri Johannesburg gibi kentsel alanlarda yaşamaktadır. Ancak bu, yoksulluğun azalması anlamına gelmemektedir. Afrika bölgesi dünyanın en yoksul, ülkelerinin de yer aldığı gelir eşitsizliğin en çok olduğu bölgedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Afrika bölgesi sosyal koruma yardımları (sağlık yardımları hariç) için GSYİH'dan alınan pay yaklaşık yüzde 0,4'le sosyal koruma ve yardım programlarının arttırılıp kapsamının genişletilmesi gerektiğini gözler önüne sermektedir (Bakınız Tablo 29). Çocuk ve aile yardımları alan 0-14 yaş arası çocuklar yaklaşık yüzde 12,6 oranıyla Afrika dünya ortalamasının altındadır (Bakınız Tablo 28). Bölge içerisinde yer alan Zambiya dâhil olmak üzere diğer tüm ülkelerde sosyal koruma programları insanları yoksulluktan kurtarmayı, eğitim ve sağlıklarını iyileştirmeyi, daha fazla üretmelerini desteklemeyi, kendilerine ve ekonomiye yardımcı olmayı sağlayan bazı sosyal koruma programları yer almaktadır. "Kız Çocuklarının Eğitimi ve Kadınların Güçlendirilmesi ve Geçim Kaynakları Projesi (GEWEL)" ile Zambiya'daki en yoksul aileler nakit transferlerle desteklenmektedir. Yoksul ailelerden gelen özellikle kız çocuklarına zorunlu eğitimlerini tamamlamaları için teşvik eden ve ebeveyn annelere kendi küçük işletmelerini kurma konusunda destekleyen bir nakit artı sosyal koruma programıdır. GEWEL gibi sosyal koruma programları, Zambiyalıların arka arkaya sosyo ekonomik çoklu şoklara maruz kaldıkça bu sosyal koruma programı daha önemli hale geldiği görülmüştür. WB, küresel olarak aşırı yoksul insanların bu tür sosyal güvenlik ağları sayesinde aşırı yoksulluktan kurtulmalarını desteklemektedir (WB, 2022c: 1).

Zambiya'da "Kız Çocuklarının Eğitimi ve Kadınları Güçlendirme ve Geçim Projesi" (GEWEL) şimdiye kadar yoksul hanelerden 28 binden fazla kız çocuğuna ortaokul bursu ve 75 bin yoksul kadına yaşam ve iş becerileri eğitimi, danışmanlık ve destek dâhil olmak üzere geçim paketleri sağlanmıştır. Tasarruf grupları aracılığıyla WB tarafından, COVID-19 pandemisi gibi yaşanan şoklar sırasında kadınlar ve kızlar da dâhil olmak üzere yoksul ve savunmasız hanehalkının geçimini sağlamaya yardımcı olmak amacıyla ek finansman sağlanmaktadır (WB, 2021: 1).

Afrika bölgesinde çocuk işçi sayısı diğer bölgelerden çok fazla olup, çocuklar tarım sektöründe zorla çalıştırılmaktadır. Burkina Faso ve Mali gibi hedef üretici ülkelerde Clear Cotton Projesi

pamuk, tekstil ve giyim gibi sektörlerde çocuk işçiliğinin ve zorla çalıştırmanın ortadan kaldırılmasına katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu proje ILO ve AB tarafından ortak finanse edilmekte Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nün desteğiyle uygulanmaktadır (ILO, 2018c: 1).

Avrupa'da sosyal koruma ve politika düzenlemelerinin merkezinde "hak" kavramı yer almakta ve yoksulluğun sebep olduğu "sosyal dışlamayı" engellemeyi hedeflemektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde sosyal koruma programlarının başında "asgari gelir desteği" uygulanmaktadır. Yoksullar için "asgari gelir desteği" Avrupa'da köklü reform projelerindendir. Geliri düşük olan bütün hanehalkının yoksunluklarını azaltmayı ve daha iyi bir yaşam standardına ulaştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaç, geliri arttıran kamu kaynaklarından düzenli olarak nakit transferlerle gerçekleştirilmektedir. Avrupa Bölgesinde "asgari gelir desteği" yoksullukla mücadelede önemli bir role sahiptir. Ancak bölge içerisinde sosyal yardım sistemlerinde farklılıklar görülmektedir. Kuzey Avrupa ülkelerinde Norveç, İsveç gibi gelir eşitsizliğin düşük refahın yüksek olduğu ülkelerde sosyal yardımlar sadece devlet eliyle yapıldığından halkın vergi yükünü ağırlaştırmaktadır. Güney Avrupa'da ise Portekiz, İtalya, İspanya gibi ülkelerde sosyal koruma sistemlerinin örgütsel bir yapı içinde gelişmediği görülmektedir. Örneğin İspanya'da bir bireyin sosyal yardım alması beraber yaşadığı diğer aile bireylerini sosyal dışlamaya tabi tutmaktadır. İtalya, İspanya, Portekiz gibi ülkelerde sosyal koruma ve yardımlar anayasada genel olarak yer alsa da ulusal çerçevede yaptırıma dayalı yasa ile düzenlenmemiştir (Karagöl ve Dama, 2015: 13).

Avrupa ve Orta Asya Bölgesi'nde; sosyal güvenliğin varlığı, yüksek ekonomik kalkınma düzeyiyle ayırt edilmektedir. Ekonomik kalkınma düzeyleri ise bölge içerisinde ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Bazı nüfus grupları özellikle çocuklar, emek sömürüsüne karşı savunmasızdır (ILO, 2017b: 1). Bölgede kentsel alanlara göre kırsal kesimlerde çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu daha yaygındır. Tarım sektörü çocuk işçiliğinde en büyük paya sahiptir. Yeraltı işleri ve kayıt dışı sektörde yer alan tehlikeli çocuk işçiliği de bölgede yaygındır. Sosyal koruma hizmetleri ise bölge içerisinde eşit dağılmamış olup, kırsal alanlarda sınırlı veya mevcut değildir. 2020 yılı sağlık harcamaları hariç GSYİH'dan sosyal yardımlar için ayrılan pay yaklaşık yüzde 1,5'tir (Bakınız Tablo 29). Bölgede çocuk ve aile yardımı alan 0-14 yaş arası çocukların oranı ise yaklaşık yüzde 82,3 civarındadır (Bakınız Tablo 28). Bölge son yıllarda çocuk işçiliğine ve yoksulluğa karşı; çocuk haklarının korunması, çocuk işçileri yasalar ve politikalar yoluyla güçlendirilmesi, çocuk işçiliğini izleme kapasitesinin genişletilmesi, veri toplamanın iyileştirilmesi, sosyal ve eğitim programlarının genişletilmesi, koordinasyon mekanizmalarının iyileştirilmesi konularında ilerlemeler kaydetmiştir. Hedeflenen bu konularla birlikte bölgede çoğu ülke önemli politika boşlukları içermektedir. Bunlar arasında, çocuk işçiliğine karşı sınırsız veri, yetersiz sosyal koruma, eğitimde eşitsizlik, mevzuatın yetersizliği, kayıt dışı sektörde çalışan çocuklar için sınırlı koruma, iş teftişiyle ilgili kısıtlamalar ülkeleri etkileyen politika boşluklarıdır (Endchildlabour, 2021: 2-11).

Sosyal destek hizmetleri ve nakit transferler, Avrupa ve Orta Asya'daki sosyal koruma sistemlerinin ayrılmaz parçalarıdır. İyi düzenlenmiş nakit transferler ve sosyal destekler aileleri öncelikle mali açıdan desteklemekte ve çocukları korumaktadır. Nakit transferlerin etkin bir şekilde uygulanması durumunda çocuk yoksulluğunun azaldığı gözlemlenmiştir. Bölgede birçok ülkenin sosyal destek hizmetleri ve nakit transfer programları bulunmakta olup, bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir (UNICEF, 2017b: 1):

- Bölgede yer alan Özbekistan'da çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılması mücadelesinde "Çocuk İşçiliği Koordinasyon Kurulu" oluşturmuştur (ILO, 2014b: 1).
- Bölgede yaşayan tüm çocukların yarısından fazlası, tahminen 22 milyon çocuk, ulusal yoksulluk sınırı altında yaşamakta ve dolayısıyla çocuk yoksulluğu oranları bölge genelinde yüksek seyretmektedir. Çocuk yoksulluğun azaltılmasını desteklemek ailelerin yaşadıkları yoksunlukları, mali yükleri azaltmak adına bölgede 21 ülkeyi kapsayan "Evrensel Çocuk Yardımı" programı oluşturulmuştur. Bu program, 18 yaşın altında tüm bağımlı çocuklar için nakit veya vergiler yoluyla düzenli olarak ödenen aile ve çocuk yardımları şeklinde tanımlanmaktadır. Özellikle çocuklu ailelere sosyal hizmet desteklerinin ve asgari nakit yardım paketinin sağlanması eşitsizliğin ve çocuk yoksulluğunun azaltılmasıyla doğrudan ilişkilidir. Evrensel Çocuk Yardımı çocuk yoksulluğuyla mücadelede, çocuğun her türlü gelişimini desteklemek, sosyo ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak için potansiyel bir politika aracı olarak değer kazanmıştır (Bastagli vd., 2020: 1-2).
- Hırvatistan, Romanya, Sırbistan ve Belarus gibi ülkelerde savunmasız ve yoksulluk içinde yaşayan çocukların ve ebeveynlerinin sosyal sağlık hizmetlerine erişimlerini kolaylaştıracak devlet destekli sağlık sigortası programları ortaya çıkmıştır. Gürcistan'da "Tıbbi Yardım Programı" olan sosyal sağlık sigortası yoksul insanların sağlık hizmetlerinin karşılanması için kurulmuştur. Türkiye, Arnavutluk, Macaristan, Slovenya, Tacikistan gibi ülkeler çocukların eğitim hizmetlerine erişimlerini kolaylaştıracak "Okul Beslenme Programları" oluşturmuştur. Bununla birlikte Avrupa Birliğine üye ülkeler dışında kalan ülkelerde birçok çocuğun "çocuk bakım hizmetleri" ve "okul öncesi eğitimi" tam olarak karşılanamamaktadır. Yoksul çocukların okul öncesi eğitim programlarına katılımını arttırmak için sübvansiyon ve sosyal yardım sağlanmalıdır (Vibert, 2015: 92-96).
- Bulgaristan'da çocuk bakım yardımları, sağlık sigortası, eğitime devam koşuluyla çocuk yardımı, çocuklar için aile ödenekleri (okul yemekleri, ders kitapları, kreş ücretleri vb.) gibi sıralanan programlar çocuk yoksulluğunu doğrudan ve dolaylı olarak azaltan sosyal transferlerdir. Rusya'da yoksul ailelerin çocukları için aylık ödenekler, çocuklu aileler için vergi avantajları, 1,5-3 yaş arası çocukları olan anneler için çocuk bakım parası gibi sosyal transferlere programlarına örnek verilebilir. Ermenistan'da; aylık çocuk yardımı, yoksulluk

aile yardımı, yetim aylığı, 2 yaşından küçük çocuklar için çocuk bakım yardımı şeklinde sosyal transferlere örnek verilebilir. Azerbaycan'da yer alan sosyal transferlere örnek ise 3 yaşına kadar çocuk bakım parası, sağlık hizmetleri için ayni yardımlar, ebeveyn bakımından yoksun bırakılan çocuklar için ödenekler, 18 yaşından küçük sınırlı sağlık kapasitesine sahip çocuklar için ödenekler gibi program örnek verilebilir (Vibert, 2015: 160-182).

UNICEF, sosyal koruma konusunda; ayni ve nakdi yardımlara, sosyal sigorta yardımlarına, bakım ve destek sağlayan sosyal hizmetlere, çocukların gelişimini kolaylaştıran programlara, mevzuat ve politikalara odaklanmaktadır. Avrupa ve Orta Asya'da UNICEF'in desteğiyle uygulanan sosyal koruma programları olumlu etkileriyle çocukların refahı üzerinde gelişmeler kaydetmektedir (Sandu, 2016: 4).

Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde, 2014 yılına kadar çocuk işçi sayısında düşüş gerçekleşmiş olup 7,5 milyon civarındadır. Bölgede çocuk işçiliği oranının hala yüksek olması sosyal koruma çalışmaların eksik ve yavaş ilerlediği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde yaşayan 0-14 yaş arası çocukların yüzde 41,5 oranında çocuk ve aile nakit yardımı almaktadır (Bakınız Tablo 28). Amerika'da ise sağlık harcamaları hariç sosyal koruma harcamaları için GSYİH'da ayrılan pay yüzde 0,7 oranıyla dünya ortalamasının altında yer almaktadır (Bakınız Tablo 29). Çocuk işçiliğinin önlenmesini ve kaldırılmasını hızlandırmak için Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde "Çocuk İşçiliğinden Arındırılmış Bölgesel Girişim" programı oluşturulmuştur (ILO, 2014c: 1).

İnsani gelişmeye yönelik nakit transfer programları olan "Progresa (oportunidades) ve Bolsa Familia" programından faydalanan çocukların sadece okula kaydolmasına odaklanmanın yanı sıra fiilen okula gidip devam etmelerini sağlamaktadır. Bu nakit transfer programlarının tamamlayıcısı ise bölgede kişi başına geliri arttıran sosyal politikalardır. Bölgenin hem eğitim başarısını arttırmayı desteklemekte hem de çocuk işçiliği oranlarını düşürmektedir (Sedlacek vd., 2005: 1-2).

Arjantin'de şartlı nakit transfer programları, bursları, mağduriyet tazminatları, sağlık ve beslenme gibi temel ihtiyaçlara yönelik yardım programlarını kapsayan sosyal yardım programları ülke içerisinde farklı hedeflerde ve farklı düzeylerde gerçekleşmektedir. Buna göre işsiz aile reislerini mali açıdan desteklemek, çocukların temel eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanmalarını amaçlayan "Jefes de Hogar (Hane Reisleri)" adlı transfer programı Arjantin'de hayata geçirilmiştir. Brezilya'da "Bolsa Familia" programının amacı ise ülkedeki yoksulluğun hem kısa vadede hem de uzun vadede etkilerini azaltmaktır. Şartlı nakit transferi programlarından "Familias En Accion (hareket halinde ailelere yardım programı)" 2001 yılında Kolombiya'da oluşturulmuştur. Bu sosyal koruma program ile aşırı yoksul ailelerin gelirlerini arttırmayı, 0-7 yaş arası çocukları sağlık hizmetlerinden; 7-17 yaş arasındaki çocukların eğitimlerden özellikle lise

eğitimine ara vermeden yararlanmaları amaçlanmaktadır. Bir başka şartlı nakit transfer "Solidaridad (dayanışma)" programı Dominik Cumhuriyeti'nde kurulmuştur. Bu ŞNT programının amacı, yoksulluğun nesiller boyu aktarımını engelleyerek yoksul ailelerin çocuklarına düzenli eğitim, sağlık, gıda yardımı yapmaktır (Esenyel, 2009: 97-104).

Latin Amerika ve Karayipler Bölgesi 1990'ların ortalarından bu yana çocuklara yönelik sosyal koruma kapsamı küresel ortalamanın üzerinde olup bölgenin çoğunlukla tüm ülkelerinde şartlı ve şartsız nakit transfer programlarının gelişimini yansıtmakta; genellikle yoksullukla mücadelede olumlu sonuçlar vermektedir. Bölge ülkelerinin birkaçı sosyal sigorta programları kapsamında katkı paylı çocuk yardımlarını daha yoksul nüfus gruplarını hedef alan nakit transferleriyle birleştirerek evrensel yaklaşımlar geliştirmiştir. Arjantin, Uruguay, Şili ve Brezilya'da primli ve primsiz çocuk yardımı programlarının birleşimi ile kapsamlı sonuçlar elde edilmiştir. Bunun yansıra Meksikalı çocukların yaklaşık dörtte birini kapsayan "Prospera" (Gelişim) uygulanan şartlı nakit transfer programı 2019 yılında kaldırılmıştır. Ayrıca sosyal koruma programlarından Bolsa Familia (Aile yardımı) şartlı nakit transfer programı da kaldırılmıştır. Yerine "Auxilio Brasil" (Brezilya yardımı) adlı sosyal koruma programı kurulmuştur (ILO, 2021c: 22).

3.6. Çocuk İşçiliği ile İlgili Uluslararası Düzenlemeler

Doğrudan ve dolaylı olarak çocuk işçiliğiyle mücadelede birçok düzenleme mevcuttur. Bunlar arasında çocuk işçiliğiyle ilgili uluslararası düzenlemeler aşağıda kronolojik olarak açıklanacaktır.

3.6.1. Milletler Cemiyeti Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi

Türkiye tarafından da onaylanan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, toplumda çocukların her türlü ihmal ve istismardan öncelikle korunma haklarını vurgulamak, çocukların her koşulda yetişkinlerden daha öncelik olarak haklarının ele alınması gerekliliğini vurgulamak amacıyla 26 Eylül 1924'te Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Bildirgede temel alınan konular arasında "çocukların aç kalmasını engellemek, terk edilmiş çocukların korunması, hasta çocukların tedavi edilmesi, ani şok, felaket durumlarında çocuklara yardımın hemen ulaşması, çocukların doğal olarak gelişimlerine zemin hazırlamak, çocukların kardeşlik duyguları içinde eğitilmeleri ve çocukları her türlü istismara karşı korumak" yer almaktadır (ÇSGB, 2017: 22-23).

Türkiye adına Mustafa Kemal Atatürk'ün imzaladığı Bildirge'nin 26 Eylül 1924 tarihinde 5 ilkesi kabul edilmiştir (Erbay, 2019: 36). Kabul edilen ilkeler şunlardır (UN, 1924: 1):

1. Çocuğa hem maddi hem de manevi olarak doğal biçimde gelişmi için gerekli olan şartlar sağlanmalıdır.

2. Aç olan çocuk doyurulmalıdır; hasta olan çocuk tedavi edilmeli, fikren geri kalmış çocuk eğitilmeli; yoldan çıkmış çocuk doğru yola getirilmeli, terk edilmiş, yetim ve kimsesiz çocuklar korunmalıdır.
3. Çocuk, herhangi sıkıntılı zamanlarda yardım alan ilk kişi olmalıdır.
4. Çocuk geçimini sağlayacak bir konuma getirilmeli ve her türlü istismara karşı korunmalıdır.
5. Çocuk, yeteneklerinin hemcinslerinin hizmetine adanması gerektiği bilinciyle yetiştirilmelidir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan ve uluslararası iyi niyetin göstergesi olan Çocuk Hakları Bildirgesi 1939 yılı İkinci Dünya Savaşı ile Milletler Cemiyeti'nin geçerliliğinin yitirmesi sonucu işlevsiz kalmıştır (Erbay, 2019: 36).

3.6.2. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi

BM Çocuk Hakları Bildirgesi, 20 Kasım 1959'da BM Genel Kurulu'nda oy birliği ile kabul edilmiştir. Bildirgede çocuğa kendisini özgürce geliştirme fırsatı verilmesi, sosyal güvenlik haklarından faydalandırılması, çocuklara karşı ayrımcılık yapılmaması, doğumdan itibaren bir kimlik ve vatandaşlık kazandırılması gibi önemli hususlar vurgulanmıştır (Ünal, 2001: 46).

BM Çocuk Hakları Bildirgesi 10 ilkeden oluşmaktadır. Bu ilkeler şunlardır (UN, 1959: 1):

1. Tüm dünya çocukları bu bildirgedeki tüm haklardan yararlanmalıdır. İstisnasız her çocuk, ailesinin ırk, cinsiyet, renk, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya kendi ailesinden herhangi bir statü sebebiyle herhangi bir ayrım gözetilmeksizin bu haklara sahip olmalıdır.
2. Çocuğa zihinsel, fiziksel, ahlaki, ruhsal ve sosyal açıdan sağlıklı ve normal bir şekilde, onurlu ve özgür şartlarda gelişmesini sağlamak için özel koruma sağlanmalı ve yasalarla ve diğer yollarla fırsat ve kolaylıklar sağlanmalıdır. Bu amaçla kanunların çıkarılmasında, çocuğun yüksek yararı en önemli hususlardır.
3. Çocuğun doğduğu andan itibaren bir ismi ve bir devletin vatandaşı olma hakkına sahiptir.
4. Çocuk toplumsal ve sosyal güvenlik imkânlarından yararlanmalıdır. Çocukların sağlık açısından gelişip büyüme ve yetişme hakkı vardır. Bu amaçla kendisine ve annesine doğum öncesi ve doğum sonrası özel bakım ve korunma imkânları sağlanmalıdır. Çocuğun, yeterli beslenme, barınma, dinlenme ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı olmalıdır.
5. Zihinsel, bedensel ve sosyal yönden engelli çocuğa özel durumunun gerektirdiği gibi özel eğitim ve bakım sağlanmalıdır.
6. Çocuk, kişiliğinin tam ve uyumlu gelişimi için sevgi ve anlayışa gereksinim duyar. Çocuklar, anne ve babanın bakım ve sorumluluğu altında ve her durumda sevgi ve yakınlık, maddi ve manevi güvenlik ortamında yetişmelidir. Ailesi olmayan ve yeterli destekten yoksun çocuklara özel bakım sağlanmalı toplum ve kamusal yardımlar yapılmalıdır. Çok çocuklu hanelerde yaşayan çocukların korunması amacıyla devletçe ve diğer kaynaklardan yardımlar sağlanmalıdır.
7. Çocuk, en azından ilköğretim seviyesinde ücretsiz ve zorunlu bir eğitim alma hakkına sahiptir. Çocuğa, genel kültürünü, eşitlik temeli üzerinde yeteneklerini geliştirmeye, toplumsal sorumluluk duygusunun geliştirmesine ve topluma faydalı bir üye olmaya imkân sağlayacak bir eğitim verilmelidir. Çocuğun yüksek yararı, eğitiminden ve rehberliğinden sorumlu olanların yol gösterici ilkesi olacaktır; bu sorumluluk ilk etapta anne ve babasına aittir. Çocuk, eğitimle aynı amaçlara yönelik olması gereken oyun ve eğlence için tam fırsata sahip olmalıdır; toplum ve kamu yetkilileri bu hakkın kullanılmasını sağlamak için çaba göstermelidir.
8. Çocuk, her koşulda koruma ve yardım alan ilk kişiler arasında olmalıdır.

9. Çocuk, her türlü ihmal, istismar ve sömürüye karşı korunmalıdır. Çocuk, hiçbir şekilde alım-satım (ticaret) konusu olmamalıdır. Çocuğun, uygun bir asgari yaştan önce istihdama kabul edilmemeli, hiçbir durumda sağlık ve eğitimine zarar verecek ve bedensel, zihinsel, psikolojik gelişimini tehlikeye sokacak bir işe girmeye zorlanmamalı ve izin verilmemelidir.
10. Çocuk ırk, din ve diğer her türlü ayrımcılığı besleyen uygulamalardan korunmalıdır. Anlayış, hoşgörü ve insanlar arasında dostluk, barış ve evrensel kardeşlik ortamında güç ve yeteneklerini diğer insanlığın hizmetine sunması gerektiği bilinciyle yetiştirilmelidir.

3.6.3. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından oybirliği ile kabul edilmiş ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Çocuk haklarını güvence altına almak amacıyla oluşturulan bu sözleşmeyi Türkiye 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamış ve 9 Aralık 1994 tarihinde ihtirazı kayıtla onaylamıştır. Türkiye açısından sözleşme 4 Mayıs 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir (UNICEF, 2019c: 1).

Çocuklar tüm ülkelerin yoksul ailelerinde veya ebeveynleri olmayan çocukların zorlu iş hayatında çalışmakta ve birçoğu da tehlikeli işler olan maden ve tekstil işlerinde bulunmaktadır. Söz konusu çocuklar ya ücretsiz ya da çok düşük ücretle insana yakışır olmayan çalışma ortamlarında bulunmaktadır (Özdemir ve Ruhi, 2019: 32). Bu istenmeyen durumların önlenmesi için Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuk işçiliğine yönelik olarak 32. maddede hükümlere yer verilmiştir. Söz konusu maddeye göre (UNICEF, 2004: 13):

1. Taraf Devletler, çocuğun, her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına, ekonomik sömürüye karşı korunma hakkını kabul ederler.
2. Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar:

- İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırını tespit ederler,
- Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar,
- Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.

Çocuk haklarına dair sözleşmenin sistemi ve içeriği incelendiğinde önsöz, üç kısım ve 54 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin önsözünde taraf devletlerin anlaşma maddelerini kabul edeceğine dair beyan hükümleri yer almaktadır. Buna göre (İnan, 1995: 767);

- Çocuğun toplumda iyi bir yaşam standardına sahip olması için her açıdan bir birey olarak yaşama hazırlanması, özellikle özgürlük, hoşgörü, eşitlik, dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekliliğini göz önünde bulundurulmalı,
- 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'nde ve 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilat Genel Kurulunca kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisinde çocuklara özel bir ilgi gösterme gerekliliğinin belirtildiğini, "Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası

Sözleşmesi'nde, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşmede" ve çocukların refahı ile ilgili uzman kuruluşların ve uluslararası örgütlerin kurucu ve ilgili belgelerinde çocuklara özel ilgi gösterme gerekliliğinin tanındığı hatırda tutulmalı,

- Çocuk Hakları Bildirisi'nde belirtildiği gibi doğum öncesi ve doğum sonrası korumanın yanında özel sosyal güvence ve sosyal koruma ihtiyacıyla çocuğun bedensel, zihinsel açıdan tam erginliğe ulaşması gerektiği hatırda tutulmalı,
- "Acil Durumlarda ve Silahlı Çatışma Halinde Kadınların ve Çocukların Korunması"na ilişkin bildirinin hükümlerini ve "Çocuğun Korunması ve Esenliğine İlişkin Toplumsal ve Hukuksal İlkeler Bildiri"sini referans alarak ulusal ve uluslararası düzeyde çocukları aile yanına yerleştirme ve evlat edinme anımsanmalı,
- Çocukların korunması ve uyumlu gelişmesi bakımından her toplumun kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önemin farkındalığıyla dünyadaki ülkelerin tümünde çok zor şartlarda yaşayan bu sebeple ülkelerdeki çocukların yaşam şartlarının iyileştirilmesi için uluslararası iş birliğinin taşıdığı öneminin bilincinde olmalıdır.

Çocukların korunması için evrensel esasların belirtilmesi çocukların yaşamın gelişmesi, korunması ve katılım haklarının gerçekleştirilmesini sağlamak Çocuk Hakları Sözleşmesinin amaçlarındandır. Buna göre; Çocuk Hakları Sözleşmesinde belirtilen yaşama hakları, çocukların tıbbi bakım, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçların karşılanmasını, çocuğun uygun yaşam standartlarına sahip olmasını öngören hakları içermektedir. Gelişme hakları; çocukların oyun, dinlenme, gerekli eğitim hakkı, bilgi edinme hakkı gibi yeteneklerin üst düzeyde gerçekleştirebilmeleri için gerekli olan haklardır. Bir diğer haklar olan koruma hakları; çocuğun her türlü sömürüye, ihmal ve istismara karşı korunmasını sağlayan haklardır. Son olarak katılma hakkı ise; çocuğun hem toplum hem de yaşadığı ailede etkinlik kazanmasına ilişkin haklardır (Özdemir ve Ruhi, 2019: 4).

3.6.4. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler tarafından Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Sözleşmede çocukların ve gençlerin ahlaklarını bozacak, normal gelişimlerini olumsuz etkileyecek, yaşamlarını tehlikeye sokacak işlerde çalıştıran kişilerin yasalarla cezalandırılması gerektiği; çocukların ve gençlerin ekonomik, toplumsal ve her türlü sömürüye karşı korunması gerektiği vurgulanmıştır. 2000 yılında Türkiye Cumhuriyeti tarafından New York'ta imzalanan bu sözleşmede, ailenin ve annenin korunmasına ilişkin hükümler getirilmiş, özel önlemlerle birlikte çocuk ve gençlerin korunması ve gerekli yardımın yapılması gerektiği kabul edilmiştir (ÇSGB, 2017: 25).

Çocuklara yönelik olarak sözleşmenin 10. maddesinin 3. bendinde bir düzenleme bulunmaktadır. Buna göre; ebeveynlikten veya başka şartlardan dolayı ayrım gözetilmeksizin bütün çocuklar ve gençler yararına yardım ve özel koruma tedbirleri alınmalıdır. Ayrıca devletin çocuklar için asgari bir çalışma yaşının tespit edilmesinin; asgari yaş altında çocukların ücretli olarak istihdam edilmesini yasaklamalı ve cezalandırmalıdır (5923 Sayılı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 1920).

3.6.5. Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi Düzenlemeleri

Avrupa Komisyonun üye ülkeler arasında mevzuatı uyumlaştırma çalışmaları kapsamında 1967 yılı oluşturulan tavsiye kararından biri olan AB düzenlemeleri genç çalışanlarla ilgili ilk girişimlerdendir. "Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun bazı üye ülkeler ve ekonomi dallarında 15 yaş sınırı, bütün üye ülkelerinde çocukların çalışması için geçerli olmasını ve gelecekte zorunlu eğitim süresini dikkate alarak uyumlu biçimde yükseltmesini" Avrupa Komisyonu, bu tavsiye kararıyla önermektedir. Komisyon önerisinde aile ve ev işletmelerinde çalıştırılacak çocukların 15 yaş altı sınırı 12 yaşın bitimi şeklinde değiştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ancak bu işlerin gece, hafta sonu ve diğer tatillerde yapılmamasını, bedensel ve ruhsal gelişimlerine, okula devam durumlarına engel olmamasını, hafif işlerde, kısa süreli gelip geçici işler olması gerektiği vurgulanmıştır (Yıldız, 2017: 124-125).

Avrupa Sosyal Şartı, 18 Ekim 1961 tarihinde İtalya'nın Torino kentinde, Avrupa Konseyi'ne üye temsilciler tarafından imzalanmış ve 26 Şubat 1965'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye, 16 Haziran 1989 tarihinde Avrupa Sosyal Şartı'nı kabul etmiş ve 7 Ağustos 1989 tarihinde yürürlüğe koymuştur (Günöz, 2007: 51).

Bu şartı imzalayan Avrupa Konseyi üyesi hükümetler tarafından; insan hakları ve temel özgürlüklerin gerçekleştirilmesi ve idame ettirilmesi amacıyla sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanması gerektiği göz önüne alınmıştır. Avrupa Konseyi'nin hedefinin kendilerinin ortak mirası olan ideal ve prensiplerin gerçekleştirilmesi ve korunması adına üyeleri arasında daha da güçlü bir birliğin sağlanması amaçlanmaktadır (Erdoğan, 2008: 129).

4 Kasım 1950 tarihinde Avrupa Konseyi üyesi devletler, Roma'da imzalanmış olan "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması", Avrupa Sözleşmesiyle 20 Mart 1952 tarihinde Paris'te imzalanan ek protokolde halklarına bu belgelerde belirtilen kişisel ve siyasal hak ve özgürlükleri sağlamayı kabul ettiklerini beyan etmişlerdir. Buna göre; sosyal haklardan yararlanma hakkının hiçbir renk, cinsiyet, ırk, din, siyasal görüş, ulusal soy veya sosyal köken ayrımı gözetilmeksizin sağlanması gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, kent ve kırsal nüfusun yaşam düzeyini uygun kuruluş ve faaliyetlerle geliştirmek ve sosyal refahı arttırmak için her türlü ortak çabada bulunmaya kararlı olunmalıdır (Aydın, 2014a: 49).

Avrupa Sosyal Şartı'nın "Çocukların ve Gençlerin Korunması Hakkı", 7. maddede çocukların ve gençlerin korunma haklarını etkin bir şekilde kullanmalarını sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Az sayıdaki ülke bu maddeyi onayladığı halde uygulama konusunda zorlanmaktadır (Erdoğan, 2008: 145-146). "Çocuk ve Gençlerin Korunması Hakkı" başlıklı 7. maddesine göre çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla sözleşme üye olan tarafların kabul ettiği ilkeler aşağıda sıralanmıştır (Ataman, 2010: 80-84):

1. Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu dışında asgari çalışma yaşının 15 olmasını sağlamak;
2. Tehlikeli veya sağlığa zararlı olduğu öngörülen işlerde, asgari çalışma yaşının 18 olmasını sağlamak;
3. Henüz zorunlu eğitim çağında olanların, eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalıştırılmamalarını sağlamak;
4. 18 yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin, gelişmeleri ve öncelikle de mesleki eğitim gereksinmeleri uyarınca sınırlandırılmasını sağlamak;
5. Çalışan gençlerin ve çırakların adil bir ücret ve diğer uygun ödemelerden yararlanma hakkını tanımak;
6. Gençlerin, işverenlerin izniyle normal çalışma saatlerinde mesleki eğitimde geçirdikleri sürenin, günlük çalışma süresinden sayılmasını sağlamak;
7. 18 yaşın altındaki çalışanlara yılda en az dört haftalık ücretli izin hakkını tanımak;
8. 18 yaşın altındaki kişilerin, ulusal yasalar ve yönetmeliklerle belirlenen işler dışında gece işinde çalıştırılmamalarını sağlamak;
9. Ulusal yasalar veya yönetmeliklerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaşın altındaki kişilere düzenli sağlık kontrolü yapılmasını sağlamak;
10. Çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta gelmek üzere, uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmalarını sağlamak;

"Çocukların ve gençlerin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı" başlıklı madde 17'de sözleşme tarafları, çocukların ve gençlerin kişilikleri ile fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin tam gelişimini sağlayacak bir çevrede yetişme haklarını etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamalıdır. Buna göre sözleşme tarafları, doğrudan kamusal ve özel örgütlerle iş birliği yaparak, aşağıdaki hususlara yönelik tüm uygun önlemleri almayı kabul etmektedirler (Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, 2007):

- Çocukların ve gençlerin, ebeveynlerinin hak ve ödevleri göz önünde tutularak, ihtiyaç duydukları bakım, yardım, öğretim ve eğitim olanaklarına sahip olmalarını özellikle bu amaç için uygun ve yeterli kurum ile hizmetlerin kurulması ve sürdürülmesini sağlamak,
- Çocukları ve gençleri ihmal, şiddet ve sömürüye karşı korumak,
- Ailelerinin desteğinden geçici ya da mutlak olarak yoksun kalan çocukların ve gençlerin korunmasını ve bunların devletten özel yardım almasını sağlamak,
- Çocukların ve gençlerin okula devamlarının özendirilmesinin yanı sıra ilk ve orta öğrenimlerini parasız sağlamak.

Avrupa Birliği, 22 Haziran 1994 tarihinde **"94/33/EC Sayılı Gençlerin İşyerinde Korunması"na** ilişkin yönergeyi kabul etmiştir. Yönergenin amacı 1. Maddede düzenlenmiştir. Buna göre; "Üye Devletler çocukların çalışmasını önlemek için gerekli tedbirler almalıdır. Her

durumda 15 yaşın altında olmayacak şekilde asgari çalışma veya istihdam yaşının, ulusal mevzuatta öngörülen zorunlu tam zamanlı öğrenim yaşının altında belirlenmelidir." Ayrıca, yönergeye göre; "gençlerin yaşına uygun sağlıklı çalışma koşullarının sağlanması; gençlerin ekonomik istismarı ile sağlık, güvenlik, fiziksel, zihinsel, ahlaki, sosyal gelişimleri veya öğrenimlerini tehlikeye sokacak işlerde çalıştırılmasının önlenmesi" amaçlanmaktadır (Aykaç, 2015: 351).

3.6.6. Uluslararası Çalışma Örgütü Düzenlemeleri

Birleşmiş Milletlerin çalışma yaşamının uzman kuruluşu olan ILO, 1919 yılında sosyal adalet ve uluslararası çalışma haklarının iyileştirilmesi amacıyla Cenevre'de kurulmuştur. BM kuruluşu olan örgüt; hükümet, işveren, işçi temsilcilikleriyle üç taraflıdır. ILO, sözleşme ve tavsiye kararları yoluyla, çalışma hayatına ilişkin temel haklar, zorla çalışmanın engellenmesi, toplu pazarlık, örgütlenme özgürlüğü, fırsat ve muamele eşitliği gibi konularda evrensel standartlar oluşturmaktadır. ILO'nun en çok önem verdiği konulardan biri çocuk işçiliği ile mücadeledir. Örgütün konu ile ilgili temel belgeleri; çocuk işçiliğinin etkili biçimde ortadan kaldırılmasını öngören "1973 tarih ve 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi" ve "1999 tarihinde kabul edilen 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi Sözleşmesi"dir. Örgüt, bunların dışında 182 sayılı sözleşmeyi tamamlayıcı nitelikte "En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması için Acil Eyleme İlişkin Tavsiye Kararı"nı yayınlamıştır (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 18). Bunların dışında çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması amacıyla yayınladığı temel sözleşmeler ve ilgili tavsiyeler aşağıda kronolojik şekilde sıralanmaktadır (NORMLEX, 2020a: 1):

- 1919 yılı 5 Sayılı Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesi
- 1919 yılı 6 Sayılı Gençlerin Gece Çalışması (Sanayi) Sözleşmesi
- 1921 yılı 10 Sayılı Asgari Yaş (Tarım) Sözleşmesi
- 1921 yılı 15 Sayılı Asgari Yaş (Trimci ve Ateşçiler) Sözleşmesi
- 1921 yılı 14 Sayılı Çocukların ve Gençlerin Gece Çalışması (Tarım) Tavsiyesi
- 1932 yılı 33 Sayılı Asgari Yaş (Sanayi Dışı İstihdam) Sözleşmesi
- 1937 yılı 59 Sayılı Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesi (Revize)
- 1937 yılı 60 Sayılı Asgari Yaş (Sanayi Dışı İstihdam) Sözleşmesi
- 1937 yılı 52 Sayılı Asgari Yaş (Aile Girişimleri) Tavsiyesi
- 1946 yılı 77 Sayılı Gençlerin Tıbbi Muayenesi (Sanayi) Sözleşmesi
- 1946 yılı 78 Sayılı Gençlerin Tıbbi Muayenesi (Sanayi Dışı Meslekler) Sözleşmesi
- 1946 yılı 79 Sayılı Gençlerin Gece Çalışması (Sanayi Dışı Meslekler) Sözleşmesi
- 1946 yılı 79 Sayılı Gençlerin Tıbbi Muayenesi Tavsiye Kararı
- 1946 yılı 80 Sayılı Gençlerin Gece Çalışması (Sanayi Dışı Meslekler) Tavsiyesi
- 1948 yılı 90 Sayılı Gençlerin Gece Çalışması (Sanayi) Sözleşmesi (Revize)
- 1965 yılı 123 Sayılı Asgari Yaş (Yeraltı İşi) Sözleşmesi

- 1965 yılı 124 Sayılı Gençlerin Tıbbi Muayenesi (Yeraltı Çalışması) Sözleşmesi
- 1965 yılı 124 Sayılı Asgari Yaş (Yeraltı Çalışması) Tavsiyesi
- 1965 yılı 125 Sayılı Gençlerin İstihdam Koşulları (Yeraltı Çalışması) Tavsiyesi
- 1973 yılı 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi
- 1973 yılı 140 Sayılı Asgari Yaş Tavsiyesi
- 1999 yılı 182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi
- 1999 yılı 190 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Tavsiyesi

ILO'nun çocuk işçiliğine dair düzenlediği yukarıda sıralanan sözleşme ve tavsiyeler arasından 5 sözleşmeyi Türkiye onaylayarak imzalamış olup, bunlardan ikisi yürüklükte değildir. Bu sözleşmeler şu şekilde sıralanmaktadır (NORMLEX, 2020b: 1):

- "1921 yılı 15 Sayılı Asgari Yaş (Trimci ve Ateşçiler) Sözleşmesi"ni Türkiye 29 Eylül 1959 tarihinde onayladığı halde 2017 yılından itibaren yürürlükten kaldırılmıştır.
- "1937 yılı 59 Sayılı Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesi (Revize)"ni Türkiye 12 Temmuz 1993 tarihinde onayladığı halde 1999 yılından itibaren yürürlükten kaldırılmıştır.
- "1946 yılı 77 Sayılı Gençlerin Tıbbi Muayenesi (Sanayi) Sözleşmesi" ni Türkiye 17 Mart 2005 tarihinde onaylamış ve hala yürürlüktedir.
- "1973 yılı 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi"ni Türkiye 30 Ekim 1998 tarihinde onaylamış olup hala yürürlüktedir.
- '1999 yılı 182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi'ni Türkiye 2 Ağustos 2001 tarihinde onaylamış olup hala yürürlüktedir.

ILO'nun kuruluşu ile tüm dünyada evrensel barışın sağlanması, sosyal adaletin geliştirilmesi, çalışma yaşamına ait şartların iyileştirilmesi, uluslararası iş birliği gibi çalışma hayatını insana yakışır bir çalışma düzeninin oluşturulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda asgari normlar, ILO tarafından uluslararası iş hukukunun çalışma hayatı için oluşturduğu belli başlı kaynaklar şeklinde oluşturulmuştur. Uluslararası çalışma normları esas olarak, ILO'nun sözleşme veya tavsiye kararlarıdır. ILO sözleşmeleri onaylayan ülkeler açısından uluslararası yükümlülük doğurmaktadır. Fakat tavsiyeler ise yükümlülük doğurma amacına yönelik olmayıp, sadece hükümetlerin çalışma yaşamlarına ilişkin politika ve etkinlikleri bakımından yol gösterici niteliktedir. ILO Anayasasında; çocukların, gençlerin ve kadınların korunması bakımından koşulları iyileştirmenin gerekliliğinin altı çizilmiştir (ÇSGB, 2017: 26).

3.6.6.1. Asgari Çalışma Yaşına İlişkin Sözleşmeler

138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesine göre; işe kabulde asgari yaşın zorunlu temel eğitimin tamamlandığı yaştan daha düşük olamayacağını öngörerek çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasını amaçlanmaktadır.

ILO'nun kabul ettiği birçok sözleşme, çocukların belli bir yaştan önce çalışmalarımı önlemek için en az asgari çalışma yaşını düzenlemek amacı taşımaktadır. ILO'nun düzenlediği Asgari Yaş Sözleşmeleri çocuklar için düzenlenen kısımlar şu şekilde sıralanmaktadır (Aydın, 2014b: 61-206):

-1936 yılı Asgari Yaş (Deniz) Sözleşmesine göre; Özellikle aynı aile bireylerinin çalıştığı gemiler hariç, 15 yaşından küçük çocuklar diğer gemilerde çalıştırılamaz. Bununla beraber istisna hüküm şu şekildedir:

> On beş yaşından aşağı bir çocuğa iş verilmesinde çocuğun menfaatinin bahis mevzuu olduğuna dair bir mektep idaresi yahut milli mevzuatla tespit edilmiş bir makam, çocuğun bedeni durumu ile sıhhatini ve verilmesi melhuz işin halen olduğu kadar istikbalde de çocuğa sağlayacağı menfaatleri göz önünde bulundurmak suretiyle bir kanaate vardığı takdirde, milli mevzuatla asgari 14 yaşındaki çocuklara çalışma belgeleri verilebilmesi derpiş olunabilir.

-1937 yılı Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesine göre; çocuklar için çalışma yaşı 15 olarak belirlenmiştir. 15 yaşın altındaki çocuklar kamu ve özel sektör sanayi işletmelerinde ya da bunların alt birimlerinde istihdam edilemez veya çalıştırılamazlar.

-1965 yılı Asgari Yaş (Yeraltı İşleri) Sözleşmesine göre; asgari yaş hiçbir şekilde 16 yaştan aşağı olamaz.

-1921 yılı 10 Sayılı Asgari Yaş (Tarım) Sözleşmesine göre; en az çalışma yaşı 14 olarak belirlenmiştir. Sözleşmede eğitimlerine zarar vermeyecek, sadece okul saatleri dışında 14 yaşından küçük çocukların çalıştırılabileceklerine dair hüküm yer almaktadır (Günöz, 2007: 54).

3.6.6.2. İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme

06 Haziran 1973 tarihinde "138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi" ILO tarafından kabul edilmiştir. Türkiye ise 25 Ocak 1998 tarihinde 4334 sayılı Kanun ile 138 sayılı ILO Sözleşmesinin onaylanmasını uygun bulmuştur. Sözleşme, 5 Mayıs 1998 tarihli 11184 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının ardından 27 Haziran 1998 tarihli ve 23379 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (ILO, 2015b: 1).

Sözleşme ile yürürlükte olduğu her üye ülke, çocukların sağlığı, güvenliği, ahlakı için tehlikeli olan, zorunlu eğitimlerini engelleyen işler için çocuk işçiliğini etkin bir şekilde ortadan kaldırmayı ve istihdama ve çalışmaya kabul için asgari yaşın fiziksel ve zihinsel yönden tam olarak gelişmelerine olanak tanıyacak bir düzeye yükseltilmesini sağlayan ulusal bir politika takip etmeyi kabul etmektedir (ILO, 2018d: 1).

"138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi'ne göre genel asgari yaşın hafif işler ve tehlikeli işler şeklinde belirlenen yaş sınırları Tablo 30'da gösterilmektedir.

Tablo 30: İşe Girişte Asgari Yaş Düzeyleri

	Genel Asgari Yaş	Hafif İşler	Tehlikeli İşler
Zorunlu Eğitimi Tamamlama Yaşı	15 Yaş	13 Yaş	18 Yaş (Belirli Koşullar Altında 16 Yaş)
Eğitimi ve Ekonomisi Yeterince Gelişmemiş Yerlerde	14 Yaş	12 Yaş	18 Yaş (Belirli Koşullar Altında 16 Yaş)

Kaynak: ILO, 2014d: 21

Sözleşmeye göre devletler genel olarak asgari çalışma yaşını 15 olarak belirlemiştir. En azından devletler 15 yaşına kadar çocukların okula gitmelerini sağlamalarıdır. Asgari yaşın, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimine en uygun bir seviyeye kademeli olarak yükseltmeleri gerektiği devletler tarafından belirtilmelidir. Sözleşme göre bir çocuğun zorunlu eğitimden ayrıldığı yaşın asgari çalışma yaşıyla uyumlu olması gerekmektedir. Tablo 30'da da görüldüğü gibi zorunlu öğrenimi tamamlama yaşı 15 yaşın altında olmayacaktır. Ancak ekonomisi ve eğitim olanakları yeterince gelişmemiş olan, ilgili işveren ve işçi örgütlerinin görüşü alındıktan sonra asgari yaş 14 olarak belirlenmektedir. 13-15 yaş arası kişilerin ulusal mevzuatta sağlıklarına veya gelişimlerine zarar vermesi ihtimali olmayan, okula devamlarını, mesleki eğitim programlarına katılımlarını, derslerden yararlanmalarını engellememek koşuluyla hafif işlerde çalışmalarına izin verilmektedir. Hangi işlerin hafif işler olduğuna ilişkin çalışma koşulları ve çalışma saatleriyle birlikte tespit edip düzenlemesi yetkili makamların sorumluluğuna aittir (ILO, 2018d: 2-4).

Çocuklar ancak en azından temel bir eğitime sahip olduklarında üretken ve tatmin edici bir çalışma hayatına hazırlanacaklardır. Tabii ki, 15 yaşında bir kişi hala çocuktur ve uluslararası hukukta 18 yaşından küçük bir kişi çocuk olarak tanımlanmaktadır. Çünkü çocuklar hala zihinsel ve fiziksel olarak gelişmektedirler. Bu durumda işyeri tehlikelerine karşı yetişkinlerden daha savunmasız ve korunmaya ihtiyaçları vardır. Bu nedenle sözleşme doğası ve gerçekleştirildiği koşullar bakımından genç işçilerin güvenliğini, sağlığını, ahlakını olumsuz etkileyecek her türlü tehlikeli işler için 18 yaşı asgari yaş olarak belirlemektedir. İstisna olarak sağlık, güvenlik, ahlaki yönden tam olarak güvenceye alınması ve genç kişilerin ilgili faaliyet alanında özel öğrenim, mesleki

eğitim görmeleri koşuluyla 16 yaşından itibaren çalışmalarına izin verilmektedir (ILO, 2014d: 22-23).

3.6.6.3. En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi

17 Haziran 1999 tarihinde ILO tarafından "182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesini" kabul edilmiştir. 25 Ocak 2001 tarihinde ise Türkiye 4623 sayılı Kanun ile 182 sayılı ILO Sözleşmesinin onaylanmasını uygun bulmuştur. Sözleşme, 18 Mayıs 2001 tarihli 2001/2528 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının ardından 27 Haziran 2001 tarihli ve 24445 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (ILO, 2015c: 1).

182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesini adından da anlaşılacağı üzere en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine karşı gerekli ilgi ve eylem için hazırlıklı bulunmak, çocuk haklarının bu ağır ihlalini sona erdirme mücadelesine yeni bir aciliyet getirmek amacıyla kabul edilmiştir. Bundan önce uluslararası toplum ise tehlikede olan bir çocuğun dahi beklemeye tahammülünün olmadığını kabul etmiştir. Sözleşmenin 1. maddesinde üye olan devletler, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını sağlamak için acil ve etkili önlemler almayı kabul etmektedir. Daha önce ÇHS'de de ifade edildiği gibi sözleşmenin 2. maddesine çocuk tanımı 18 yaşın altındaki tüm kişilerdir. Sözleşmenin üçüncü maddesine göre en kötü biçimdeki çocuk işçiliğini şu şekilde tanımlanmaktadır (ILO, 2020b: 2):

- Çocukların borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması, alım-satımı ve ticareti, askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimleri,
- Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu,
- Çocuğun yasal olmayan faaliyetlerde özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi, ticareti, tedariki ya da sunumunu,
- Çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki açıdan gelişimlerini kısıtlayan zararlı işleri, doğası ve gerçekleştiği şartlar itibariyle tehlikeli işleri kapsamaktadır.

Sözleşmenin 6. maddesine göre üye devletler, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin öncelikli olarak ortadan kaldırılması için eylem programlarını belirlemeli ve uygulamalıdır. 7. maddede ise sözleşmeye üye olan devletler tarafından, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan

kaldırılmasında başta eğitimin önemi dikkate alınarak sözleşme hükümlerinin etkin uygulanması ve yürütülmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır. Buna göre üye devletler (ILO, 2020b: 4):

- Çocukların öncelikle en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dahil olmalarını önlemelidir.
- Çocukların rehabilitasyonları ve sosyal uyumlarının sağlanması için gerekli yardımların sağlanarak en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmalıdır.
- Ücretsiz eğitim ve uygun mesleki eğitimin sağlanmasıyla çocukları en kötü çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmalıdır.
- Riskli durumlarda bulunan çocukları belirleyerek onlara ulaşmalıdır.
- Kız çocuklarının özel durumları dikkate alınmalıdır.

Üye devletler, ayrıca yoksulluğun ortadan kaldırılması programlarının, ekonomik ve sosyal gelişmenin ve evrensel eğitimin desteklenmesi, uluslararası işbirliği veya yardımlaşmanın arttırılması amacıyla sözleşme hükümlerini uygun mekanizmalarla yürürlüğe koymaları ve uygulamaları gerekmektedir.

3.6.6.4. 102 Sayılı Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi

4 Haziran 1952 tarihinde ILO Genel Konferansında Uluslararası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu tarafından Cenevre'nin 35. toplantısında "102 Sayılı Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi" kabul edilmiştir. Bu sözleşme, sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi için bir araç olarak görülmüştür. Sözleşmenin uygulanmasında üye devletler kendi sosyo-ekonomik düzeylerine göre esneklik sunmaktadır (NORMLEX, 2017a: 1).

102 Sayılı Sosyal Güvenlik Sözleşmesi'nde yer alan dokuz temel uluslararası sosyal güvenlik standartları "tıbbi bakım, hastalık yardımı, işsizlik yardımı, yaşlılık yardımı, iş kazası yardımı, aile yardımı, analık yardımı, malullük yardımı, ölüm yardımı" şeklinde yer almıştır. Aile yardımları ise temel uluslararası sosyal güvenlik standartlarından biri olarak yer almaktadır. Aile yardımlarının yer aldığı sözleşme hükümlerinde tüm aile bireylerinin korunması gerektiği anlaşılmaktadır. Ailenin her yönden güçlendirilmesi çocuklar üzerinde olumlu etkiler bırakmaktadır. Aileye yapılan yardımlar ailenin yoksulluğa düşmesinin önlenmesi dolayısıyla da çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğinin önlenmesine de katkıda bulunacaktır. Buna göre çocukları da hedef alan aile yardımları 102 sayılı sözleşmenin 39-45. maddeleri arasında yer almakta olup, yardım yapılacak durumlarda ve durumların devamı süresince mevzuatta belirtilen şekilde sağlanmaktadır" (ILO, 2015c: 1).

3.6.6.5. 202 Sayılı Sosyal Koruma Tabanlarına İlişkin Tavsiye Kararı

Temel sosyal güvenlik güvenceleri ile ihtiyacı olan herkesin temel sağlık hizmetlerine ve ulusal düzeyde gerekli diğer tüm mal ve hizmetlere erişim sağlanmaktadır. En azından asgari olarak temel gelir güvencesine yaşam boyu erişim mümkün kılınmalıdır. Ulusal olarak bu garantiler nakdi veya ayni olarak, en etkili ve en verimli şekilde gerçekleştirilmektedir (ILO, 2019: VII).

Sosyal güvenlik hakkının, bir insan hakkı olduğunu vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda uluslararası bir çabayla sosyal güvenliğin kapsamının genişletilmesine, ulusal stratejilere yer verilmesine yönelik ILO tarafından 30 Mayıs 2012 tarihinde "202 Nolu "Ulusal Sosyal Koruma Tabanları" hakkında tavsiye kararı kabul edilmiştir. Sosyal güvenlik hakkı, istihdamın desteklenmesiyle birlikte, gelişme ve ilerleme adına ekonomik ve sosyal gereklilik olduğu belirtilmiştir. Buna ek olarak, sosyal güvencesizliğin azaltılması, yoksulluğun, eşitsizliklerin, sosyal dışlanmanın önlenmesi, fırsat eşitliğinin arttırılması ve kayıt dışı istihdamdan kayıtlı istihdama geçişin desteklenmesi için önemli bir araçtır.

Tavsiye kararına göre "uzun vadeli sürdürülebilir büyümenin desteklenmesini hedefleyen politikalara verilen önceliğin aşırı yoksulluğun üstesinden gelinmesine, eşitsizliklerin ve bölge içi ve bölgeler arasındaki sosyal farklılıkların azaltılmasına" katkı sağlandığı belirtilmiştir (ÇSGB, 2012: 57-58; Altıntaş, 2015: 46).

Bu tavsiye kararı ile üyeler; "sosyal koruma tabanlarını, ulusal sosyal güvenlik sistemlerinin temel unsuru olarak, duruma göre, kurmalı veya sürdürmelidir." Bununla birlikte üyeler, sosyal koruma tabanlarını sosyal güvenliği genişletmek amacıyla ILO'nun sosyal güvenliğe ilişkin standartlarının rehberliğinde uygulamaya koymalıdır (ÇSGB, 2012: 60).

Ulusal sosyal koruma tabanları, ulusal düzeyde tanımlandığı gibi yaşam döngüsü boyunca ve temel gelir güvenliğine ve temel sağlık hizmetlerine etkin erişiminin gerçekleşmesi için en azından dört temel güvenceleri garantilemektedir. Bu güvenceler (NORMLEX, 2017b: 1):

- Analık bakımını da içeren temel sağlık hizmetlerine erişim,
- Yaşlılar için asgari düzeyde temel gelir güvencesi,
- Eğitim, beslenme, bakım ve diğer gerekli mal ve hizmetlere çocukların erişimini sağlayan en azından asgari temel gelir güvencesi,
- Özellikle hastalık, işsizlik, analık ve sakatlık durumlarında yeterli gelir elde edemeyen aktif yaştaki kişiler için temel gelir güvencesidir.

Her şeyden önce, "Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi" kayıt dışı ekonomilere sahip düşük ve orta gelirli ülkeler için sosyal güvenlik standartlarının tespitindeki eksik olan kısmı doldurmak için

oluşturulmuştur. Bu tavsiye karar; hükümetleri, "yüksek düzeyde gelir eşitsizliği, emeklilik çağındaki insanları, özelikle sağlık açısından bakıma muhtaç insanlar arasında artan yoksulluk riskleri, uzun süreli işsizlik, çocuk yoksulluğu, çocuk işçiliği ve yoksulluğun nesiller arası aktarımı" gibi sorunları aktif ve verimli bir şekilde ele almaya çağırmaktadır (Dijkhoff, 2019: 365-366).

3.7. Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Program (IPEC)

Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Program (IPEC), çocuk işçiliği sorunuyla mücadele etmeyi ve bu soruna son vermeyi amaçlayan bir çalışma programıdır. Türkiye'nin de dâhil olduğu IPEC girişimi, ülkelerin çocuk işçiliği sorunuyla başa çıkma kapasitelerinin güçlendirmesi, dünya geneline yayılan bu mücadeleyi teşvik ederek çocuk işçiliğinin aşamalı olarak ortadan kaldırılması amacı ile 1992 yılında oluşturulmuştur (ILO, 2000: 55-58).

Yoksulluğu devam ettiren çocuk işçiliği sorunu çocukların daha iyi bir gelecek için ihtiyaç duydukları becerileri ve eğitimleri engellemektedir. Bu durum üretkenlik ve potansiyel gelir kayıpları yoluyla ulusal ekonomileri de etkilenmektedir. IPEC'in çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaya yönelik çalışmaları insana yakışır iş gündeminin önemli bir yönüdür. Çocukları çocuk işçiliğinden uzaklaştırarak hem kendilerine hem de ailelerine eğitim ve istihdam imkânları sunma konusunda IPEC doğrudan yarar sağlamaktadır (ILO, 2013b: 2-12).

3.8. Çocuk İşçiliğine İlişkin Ulusal Düzenlemeler

Türkiye'de çocuk işçiliğiyle ilgili kabul edilmiş ve uygulanmakta olan yasal düzenlemeler aşağıda ayrı ayrı ele alınmıştır:

1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu; 24 Nisan 1930 tarihinde kabul edilmiştir. Çocuk işçiliğiyle ilgili hususlar kanunun 173., 174. ve 176. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; 173. maddede 12 yaşından küçük bütün çocukların fabrika, sanat gibi her türlü işletmelerde ve maden işlerinde işçi ve çırak olarak istihdamın yasak olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, "12-16 yaş arasında bulunan kız erkek çocuklar ise günde azami sekiz saatten fazla çalıştırılamaz." hükmü yer almaktadır. Madde 174'e göre; "saat yirmiden sonra gece çalışması 12-16 yaş arasında bulunan çocukların çalışmaları yasaklanmıştır" (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1923).

2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu; 4 Temmuz 1934 tarihinde kabul edilmiştir. Çocuk işçiliğine ilişkin madde 12'deki düzenlemeye göre; kanuni istisnalar dahil olmak üzere 18 yaşından küçük çocuklar, içki, oyun, eğlence ve benzeri amaçlı açılması izne bağlı ve umuma açık yerlerde çalıştırılamaz. Yanlarında ve vasileri olsa bile 18 yaşını doldurmamış çocukların polis bar, gazino, meyhane, pavyon gibi içkili yerler ile kıraathane ve oyun oynatılan benzeri yerlere girmesini reddetmektedir (Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, 1934).

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu; 5 Ocak 1961 tarihinde kabul edilmiştir. Çocuklara ilişkin düzenlenen madde 59'a göre; "ilköğretim çağında olup zorunlu eğitim kurumlarına devam etmeyen çocuklar her ne şekilde olursa olsun hiçbir resmi ve özel iş yerinde ve başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırılamazlar." İlköğretim kurumlarına devam ettiklerini belgeleyenler ise, ancak ders zamanları dışında çocukların çalıştırılmasını düzenleyen kanun hükümlerine göre çalıştırılabilirler. Bu kanunda gösterilen ve Millî Eğitim Bakanlığınca açılmasına izin verilmiş olunanlar dışında ilköğretim çağında bulunan ve mecburi ilköğretim kurumlarına devam eden çocukların her ne ad altında kurulmuş olursa olsun, özel dershanelere ve kurslara kabulü yasaktır (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1961).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 18 Ekim 1982 tarihinde kabul edilmiştir. Çalışma yaşamıyla ilgili çeşitli hükümlerin de yer aldığı T.C. Anayasasında çocuklarla ilgili düzenlenen hususlar madde 50'de tamamen açıkça ifade edilmektedir. Buna göre; "kimsenin yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamayacağı ile küçüklerin, kadınların, bedeni ve ruhi yetersizliği olanların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacağı" öngörülmektedir (T.C. Anayasası, 1982).

4857 Sayılı İş Kanunu; 22 Mayıs 2003 tarihinde kabul edilmiştir. Kanunda çocukların asgari çalışma yaşı, çalıştırma yaşı, çalıştırma yasağı, temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma süreleri ile ilgili çeşitli hükümler yer almaktadır (İK, 2003).

Çocukların asgari çalışma yaşı ve hafif işler 4857 İş Kanunu kapsamında Madde 71'de belirtilmiştir. Bu kanun maddesine göre 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. 14 yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış çocukların bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabileceği ifade edilmiştir. Çocukları "yer ve su altında çalıştırma yasağı" kapsamı 72. ve 73. maddede düzenlenmiştir. Buna göre sırasıyla; tünel ve kanalizasyon inşaatı, maden ocakları ile kablo döşemesi gibi yer veya su altındaki işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaktır. Madde 73'e göre; sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaklanmıştır.

3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu, 5 Mayıs 1986 yılında "Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu" adıyla kabul edilmiştir. 26 Haziran 2001 tarihli ve 4702 sayılı Kanunun 22'nci maddesiyle Kanunun adı "Mesleki Eğitim Kanunu" olarak değiştirilmiştir. Birinci maddede ifade edilen kanunun amacı; "çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda, yükseköğretim kurumlarında ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esasları düzenlemektir." (MEK, 1986: madde 1).

Kanunun üçüncü maddesinde "aday çırak ve çırak" tanımlarına yer verilmiştir. Buna göre aday çırak, "çıraklığa başlama yaşını doldurmamış ve çıraklık döneminden önce kendisine işyeri ortamı

tanıtılan, sanat ve mesleğinin ön bilgileri verilen kişiyi"; çırak ise "çıraklık sözleşmesi esaslarına göre bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını iş içerisinde geliştirilen kişiyi" ifade etmektedir (MEK, 1986: madde 3).

Bir çırak öğrencinin mesleki eğitim merkezi programına kaydolabilmesi için en az ortaokul veya imam-hatip ortaokulu mezunu olmalıdır. Ayrıca gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun yapıda ve sağlıkta olmalıdır. Bu şartların dışında özel nitelikli meslekler veya tehlikeli ve çok tehlikeli işlere alınacak çıraklar için öğrenim, yaş durumları ilgili kuruluşların görüşü alınarak Bakanlıkça belirlenmektedir (MEK, 1986: madde 10).

13. kanun maddesine göre 19 yaşından gün almamış kişiler çıraklık sözleşmesi yapmadan çalıştırılamazlar. Buna göre; "işyeri sahibi, aday çırağı ve çırağı çalıştırmaya başlamadan önce bunların velisi veya vasisi veya reşit ise kendisi ile yazılı çıraklık sözleşmesi yapmak zorundadır." (MEK, 1986: madde 13).

Çıraklık sistemi, ahilik kuruluşundan beri varlığı devam eden ve bugün farklı şekilde sürdürülmektedir. Çocuk işçiliğinin mücadelesinde önemli bir role sahip olan çıraklık, oluşturulan yasal düzenlemelerle birlikte daha kapsamlı bir şekilde uygulamaya devam etmektedir. Ancak çıraklık sisteminin her sistemde olabileceği gibi geliştirilmeye açık yönleri de yok değildir (Erbay, 2008: 48).

6098 Sayılı Borçlar Kanunu, 11 Ocak 2011 tarihinde kabul edilmiştir. 4 Şubat 2011 tarihinde ise 27836 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Çocuk işçilerin iş ilişkilerinde İş Kanunun kapsamı dışında kalan kısımlar için Borçlar Kanunun hizmet sözleşmelerine ilişkin hükümler dikkate alınmaktadır. Örneğin, 18 yaşından küçük çocuk işçilerin yıllık izin sürelerine ilişkin bir hüküm Borçlar Kanunu'nda yer almaktadır (ÇSGB, 2017: 30). Yıllık izin süresine ilişkin hükmün yer aldığı madde 422'ye göre; "işveren, en az bir yıl çalışmış olan işçilere yılda en az iki hafta ve 18 yaşından küçük işçiler ile 50 yaşından büyük işçilere de en az üç hafta ücretli yıllık izin vermekle yükümlüdür" (6098 Sayılı Borçlar Kanunu, 2011: madde 422).

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 4857 sayılı iş Kanunun 71 inci maddesi gereğince çıkarılmıştır. Yönetmelikte geçen genç işçi tanımı, "15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişidir." "14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişiyi" çocuk işçi olarak tanımlamıştır. Dördüncü maddeye göre hafif işler ise; çocukların sağlık ve güvenliklerine zararlı etki olasılığı bulunmayan, çocukların okula devamını ve mesleki eğitimlerini, yetkililer tarafından onaylanmış eğitim programına katılımını ve bu tür faaliyetlerden faydalanmalarını engellemeyen işler şeklinde ifade edilmiştir (Bulut ve Gülcan, 2007: 12-43).

Yönetmeliğe göre 14 yaşını bitirmiş ve ilköğretimi tamamlamış çocuk işçiler aşağıda belirtilen hafif işlerde çalıştırılabilirler (Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2004: Ek 1):

1. Düşme ve yaralanma tehlikesi olabilecek şekilde çalışmayı gerektirecek olanlar hariç meyve, sebze, çiçek toplama işleri,
2. Kümes hayvanları besiciliğinde yardımcı işler ve ipek böcekçiliği işleri,
3. Esnaf ve sanatkârların yanında satış işleri,
4. Büro hizmetlerine yardımcı işler,
5. Gazete, dergi ya da yazılı matbuatın dağıtımı ve satımı işleri (yük taşıma ve istifleme hariç),
6. Fırın, pastane, manav, büfe ve içkisiz lokantalarda komi ve satış elemanı olarak yapılan işler,
7. Satış eşyalarına etiket yapıştırma ve elle paketleme işleri,
8. Kütüphane, fuar, panayır ve sergi yerlerinde yardımcı işler (yük taşıma ve istifleme hariç),
9. Spor tesislerinde yardımcı işler,
10. Çiçek satışı, düzenlenmesi işleri.

Yönetmeliğe göre 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalıştırılabileceği işler şu şekilde sıralanmaktadır (Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2004: Ek 2):

1. Meyve ve sebze konserveciliği, sirke, turşu, salça, reçel, marmelat, meyve ve sebze suları imalatı işleri,
2. Meyve ve sebze kurutmacılığı ve işlenmesi işleri,
3. Helva, bulama, ağda, pekmez imalatı işleri,
4. Kasaplarda yardımcı işler,
5. Çay işlemesi işleri,
6. Çeşitli kuru yemişlerin hazırlanması işleri,
7. Küçükbaş hayvan besiciliğinde yardımcı işler,
8. Süpürge ve fırça imalatı işleri,
9. Elle yapılan ağaç oymacılığı, kemik, boynuz, kehribar, lüle taşı, Erzurum taşı ve diğer maddelerden süs eşyası, düğme, tarak, resim, ayna, çerçeve, cam ve emsali eşya imalatı işleri,
10. Toptan ve perakende satış mağaza ve dükkânlarında satış, etiketleme ve paketleme işleri,
11. Büro işyerlerinde büro işleri ve yardımcı işler,
12. İlaçlama ve gübreleme hariç çiçek yetiştirme işleri,
13. İçkili yerler ve aşçılık hizmetleri hariç olmak üzere hizmet sektöründeki işler,
14. Diğer giyim eşyası, baston ve şemsiye imalatı işleri,
15. Yiyecek maddelerinin imalatı ve çeşitli muamelelere tabi tutulması işleri,
16. Yorgancılık, çadır, çuval, yelken ve benzeri eşyaların imalatı ve dokuma yapmaksızın diğer hazır eşya imalatı işleri,
17. Sandık, kutu, fıçı ve benzeri ambalaj malzemeleri, mantar, saz ve kamıştan sepet ve benzeri eşya imalatı işleri,
18. Çanak, çömlek, çini, fayans, porselen ve seramik imaline ait işler (fırın işleri ve silis ve quarts tozu saçan işler hariç),
19. El ilanı dağıtımı işleri,
20. Cam, şişe, optik ve benzeri malzeme imalathanelerinde üretime ilişkin işler (fırın işleri ve silis ve quarts tozu saçan işler, ısıl işlem, renklendirme ve kimyasal işler hariç),
21. Bitkisel ve hayvansal yağların üretimi ve bunlardan yapılan maddelerin imaline ilişkin işler (karbon sülfür gibi parlayıcı veya tahriş edici çözücülerle yapılan prine veya benzeri yağlı maddelerin ekstrasyon yoluyla yağ üretimi işlerinde ekstrasyon kademeleri hariç),
22. Pamuk, keten, yün, ipek ve benzerleriyle bunların döküntülerinin hallaç, tarak ve kolalama tezgâhlarından ve boyama ile ilgili işlemlerden bölme ile ayrılmış ve fenni iklim ve aspirasyon tesisatı olan iplikhane ve dokuma hazırlama işleri,
23. Balıkhane işleri,
24. Şeker fabrikalarında üretime hazırlamaya yardımcı işler,

25. Araçsız olarak 10 kg'dan fazla yük kaldırılmasını gerektirmeyen torbalama, fıçılama, istifleme ve benzeri işler,
26. Su bazlı tutkal, jelatin ve kola imali işleri,
27. Sandal, kayık ve emsali küçük deniz araçlarının imalatı ve tamiratı işleri (boya ve vernik işleri hariç).

Yönetmeliğin Ek 3'ünde ise 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş genç işlerin çalıştırılabileceği işler yer almaktadır. Buna göre işler şu şekildedir (Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2004: Ek 3):

1. Toprağın pişirilmesi suretiyle imal olunan kiremit, tuğla, ateş tuğlası işleri ile boru, pota, künk ve benzeri inşaat ve mimari malzeme işleri.
2. Kurutma ve yapıştırma işleri, kontrplak, kontratabla, yonga ağaçtan mamul suni tahta ve PVC yüzey kaplamalı suni tahta imali işleri ile emprenye işleri.
3. Parafinden eşya imali işleri.
4. Kuş ve hayvan tüyü kıllarının temizlenmesi, didiklemesi, ayrılması ve bunlara benzer işler.
5. Plastik maddelerin şekillendirilmesi ve plastik eşya imali işleri. (PVC'nin imali ve PVC'den mamül eşyaların yapımı hariç)
6. Mensucattan hazır eşya imali işleri (Perde, ev tekstili, otomobil ürünleri ve benzerleri).
7. Kâğıt ve odun hamuru üretimi işleri.
8. Selüloz üretimi işleri.
9. Kâğıt ve kâğıt ürünlerinden yapılan her türlü eşya ve malzemenin imali işleri.
10. Zahire depolarındaki işler ile un ve çeltik fabrikalarındaki işler.
11. Her türlü mürekkep ve mürekkep ihtiva eden malzeme imali işleri.

Çocukların çalışma süreleri, ara dinleme süreleri, hafta tatili, ulusal bayram ve genel tatil, yıllık ücretli iznin kullanılması konularına sırasıyla 6- 8- 9. ve 10. maddede yer verilmiştir. Buna göre; temel eğitimini tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuz beş saatten fazla olamaz. Ancak, 15 yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar arttırılabilir. Çocuk ve genç işçilerin hafta tatili izinleri kesintisiz kırk saatten az olmamalıdır. Ayrıca hafta tatili ücreti bir iş karşılığı olmaksızın ödenmelidir. Çocuk ve genç işçilerin günlük çalışma süreleri ise yirmi dört saatlik zaman diliminde, aralıksız on dört saat dinlenme süresi göz önünde tutularak uygulanmalıdır (Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2004: Madde 6-10).

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, 3 Temmuz 2005 tarihinde kabul edilmiştir. 15 Temmuz 2005 tarihli ve 25876 sayılı kararla Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasların düzenlendiği 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, özellikle sokakta çalışan ve korunma ihtiyacı olan çocukların risklere karşı gerekli önlemlere ve güvenlik tedbirlere ilişkin hükümler yer almaktadır. "Korunma ihtiyacı olan çocuğu" Çocuk Koruma Kanununun üçüncü maddesinde tanımlanmıştır. Buna göre; "bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk" korunmaya ihtiyacı olan çocuktur (5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, 2005).

3.9. Türkiye'de Çocuk Yoksulluğunu Azaltmaya Yönelik Sosyal Yardım Uygulamaları

Çocuk işçiliğinin en önemli ve en temel nedeni yoksulluk ve ekonomik şoklardır. Türkiye'de de yoksulluk sorunu gündemini korumaktadır. Sosyal ve ekonomik bir sorun olan yoksulluk, çocuk yoksulluğunun ve çocuk işçiliğinin önlenmesinde ele alınması gerekli ilk konudur. Ailelerin ekonomik açıdan güçlü olması çocuk işçiliğini önlemede önemli faktörler arasındadır. Dolayısıyla ailelerin ekonomik açıdan güçlendirecek sosyal politika ve sosyal koruma programlarının uygulamaya konulması ve çocuklarının çalışma riski bulunan ailelere gelir transferleri gibi yoksulluk azaltıcı etkinliklere öncelik tanınması gerekmektedir (ÇSGB, 2017: 59).

Çocuklar, bilindiği gibi toplumun en savunmasız gruplarından biri olup olumsuz koşullardan, yoksulluk, ekonomik şoklar gibi diğer nedenlerden de yine en çok onlar etkilenmektedir. "Çocuk Hakları"nın aile, çevre, toplum ve mücadele kapsamında yer alan kurum ve kişilerce bilinmesi, hayata geçirilmesi her açıdan olası risklere karşı çocukları koruyacak ve daha iyi bir yaşam standardının oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Özellikle çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği mücadelesinde yapılan çalışmalarda çocuk haklarının iyi bilinmesi ve bu doğrultuda çalışmaların "çocuk hakları" doğrultusunda sürdürülmesi büyük önem taşımaktadır (Kurt, 2016: 123-124).

Sosyal koruma, bir politika aracı olarak sıklıkla kullanılan muhtaç ve yoksul kişileri korumakta ayrıca toplumsal denge ve adaletin sağlanmasında önemli bir rolü gerçekleştirmektedir. Sosyal koruma ve yardım programlarının yoksullukla mücadele kapsamında en önemli amacı beşerî sermayenin korunması ve gelişimi ile kişilerin üretken ve potansiyellerini iyi bir şekilde gerçekleştirebilmelerini aktif hale getirmektir (Çoğurcu, 2010: 8).

Sosyal yardım ve koruma programlarının hem doğrudan hem de dolaylı olarak yoksul çocuklara güçlü bir şekilde odaklanması genel olarak yoksulluğun nesiller arası aktarımını kırmaya yardımcı olduğu düşünülmektedir. Sosyal yardım programları, çocukların beslenmesine, sağlık hizmetleri erişimine, okulla kayıt ve devam oranlarına ve böylece gelecekteki potansiyellerinin en iyi şekilde gerçekleştirmelerine ve refah içinde olmalarına katkıda bulunmakta; çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği gibi olası risk ihtimallerine karşı savunmasızlıklarını azaltmaktadır. Sosyal koruma ve yardım programları, ailelerin çocuklarını çalışmaya iten yoksulluk, dışlanma ve savunmasızlık gibi temel nedenleri ele almaktadır. Sosyal koruma uygulamaları kısa vadede ya da uzun vadede öncelikle ekonomik şoklara karşı direncini arttırmaktadır. Hanehalkının ekonomik durumu iyileştikçe çocukların okula devam sürelerini uzamakta ve ailelerin çocuklarını işe gönderme zorunluluğu azalmaktadır (Browne, 2016: 3).

Sosyal koruma kapsamında sosyal güvenlik ağının genişletilememesi ve yoksul nüfusun tümünü içerememesi önemli yapısal bir sorun haline gelmektedir. Ülke içerisinde sosyal güvenlik

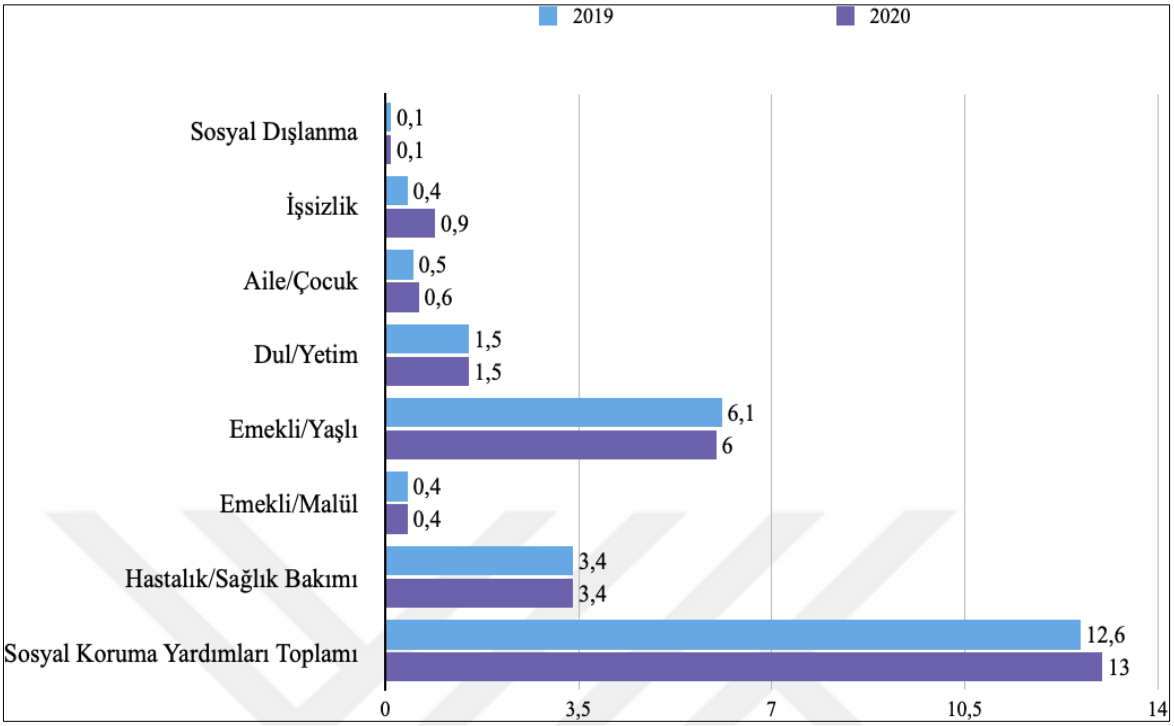
ağının genişletilememesiyle yoksul hanelerdeki çocukların istihdama yönelmelerine yol açmakta, çocuk işçiliğini arttırmaktadır (ÇSGB, 2017: 59).

TÜİK'e göre sosyal koruma, "hanehalkları veya bireylerin belirlenmiş risk veya ihtiyaç yüklerini hafifletmek amacıyla yapılan (anlık karşılıklı veya bireysel olmayan) tüm müdahaleleri" içermektedir. Türkiye'de sosyal koruma harcamaları, sosyal koruma yardımları, idari masraflar ve diğer harcamalardan oluşmaktadır. Türkiye'de sosyal koruma yardımları sekiz farklı risk ve ihtiyaç gruba yönelik yapılmaktadır. Bu gruplar şu şekilde sıralanmaktadır (TÜİK, 2021: 1):

- Hastalık/sağlık bakımı,
- Engelli/malül,
- Emekli/yaşlı,
- Dul/yetim,
- Aile/çocuk,
- İşsizlik,
- Konut
- Sosyal dışlanma

Grafik 10'da Türkiye'deki sosyal koruma yardımlarının 2019 ve 2020 yıllarına ait GSYİH içindeki payları gösterilmektedir. Grafik 10'da görüldüğü gibi Türkiye'de sosyal koruma yardımlarının GSYİH içindeki payı 2020 yılında önceki yıla göre yüzde 1,4 artarak yüzde 13 oranında gerçekleşmiştir. 2020 yılında yardım türlerinin GSYİH içindeki payları incelendiğinde en büyük pay yüzde 6 ile emekli/yaşlılara ayrılmıştır. İkinci olarak en büyük pay yüzde 3,4 ile hastalık/sağlık bakımı yardımlarına ayrılmıştır. Bunu yüzde 1,5 ile dul/yetim yardımları takip etmiştir. Aile/çocuk yardımlarının GSYİH içindeki payı ise 2020 yılında ise yüzde 0,6 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 10: Türkiye'de Sosyal Koruma Yardımlarının Dağılımı (%)

Kaynak: TÜİK, 2021: 1

Sosyal koruma kapsamında uygulanan Türkiye'de ŞNT programı, ekonomik şoklar gibi birtakım nedenlerle yoksulları zor durumda bırakmasının etkilerini azaltmayı, sağlık, eğitim gibi birçok hizmetlerden faydalanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. 2001 yılında WB kredisiyle uygulanan "Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) ile temeli birlikte atılan ŞNT programı, 2003 yılında altı ilde pilot olarak uygulanmış 2004 yılında ise ülke genelinde yaygınlaşmıştır. ŞNT kapsamındaki tüm uygulamalar 31 Mart 2007 tarihinde SRAP'ın sonlanmasıyla Sosyal Yardım ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) bünyesiyle devam etmiştir (Çoğurcu, 2010: 28).

Türkiye'de kısa vadede ŞNT ana amacı yoksul kişilerin mali desteklerle gelirlerini yükseltmek; uzun vadedeki amacı ise ekonomik şokları ve diğer ani güçlüklere karşı temel eğitim ve sağlık hizmetlerine kolayca ulaşmalarını sağlamaktır. Türkiye'de ŞNT alt yardım bileşenlerinden biri sayılan ŞNT eğitim yardımları, yoksul ailelerin maddi yetersizliğinden dolayı 6-17 yaş arasındaki okula gönderemedikleri çocuklarını düzenli olarak okula göndermeleri şartıyla yapılan yardımları içermektedir. Yapılan eğitim yardımlarıyla yoksul aileler çocuklarının okula gidiş-geliş ve diğer kırtasiye vb. masraflarını, beslenme harcamalarını azaltmaktadır. Yaşanan ekonomik şokların etkisiyle çocuklarını çalıştırmak zorunda kalan ailelerin çocuklarından aldıkları gelirlerin yerini nakit transferler ikame etmektedir. Diğer bir alt bileşen olan ŞNT sağlık yardımları ise yoksul ailelerin 0-6 yaş arasındaki çocuklarını düzenli aralıklarla sağlık kontrolü yaptıramadığı, sağlık kuruluşunda

hizmet göremediği, beslenme ihtiyaçlarını yeterince karşılayamadığı durumlarda yapılan şartlı yardımlardır (Esenyel, 2009: 47-48).

3.10. Türkiye'de Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Stratejileri

Yoksulluğun bir sonucu olarak ifade edilen çocuk işçiliği, çocukların fiziksel, zihinsel gelişimlerini, potansiyellerini gerçekleştirebilmelerini engellemekte, topluma sağlıklı bir birey olarak aktif katılmaktan ve çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan bir sosyal bir problemdir. ILO, kuruluş tarihinden beri çocuk işçiliği sorunu önemli bir konu olarak ele alınmaktadır. 1992 yılında ise çocuk işçiliğiyle mücadele ve çocuk işçiliğinin aşamalı olarak ortadan kaldırılması amacıyla Türkiye ile ILO arasında imzalanan protokolle "Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Ulusal Programı (IPEC)'na katılmıştır (ILO, 2021d: 1).

Türkiye'nin IPEC programına katılımı çocuk işçiliği mücadelesinde önemli bir başlangıç sayılmaktadır. 1992-1993 yıllarını içeren dönemde; çocukların çalışma şartlarını iyileştiren doğrudan eylem programlarının hazırlanmasına, çocuk işçiliğinin temel nedenleri üzerinde araştırma yapmasına ve bu konuda politikalar geliştirerek mücadelelerin öneminin arttırılmasına, kurumsal partnerlerin kapasitesinin arttırılmasına yönelik gerçekleştirilen eylem programları IPEC'in temel stratejileri arasındadır. IPEC kapsamında, 1996-1997 döneminde çocukların çalışma hayatından çekilmesini amaçlayan programların arttırılmasına yönelik çalışmaların geniş çaplı olarak ele alınması, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin önlenmesine yönelik programlar daha fazla önemsenmiştir. 1999 yılında ilk kez ve 2006 yıllarında TÜİK tarafından çocuk işgücü anketleri düzenlenmiştir (ÇSGB, 2003: 21).

1990 yılı sonrasından bugüne kadar Türkiye'de çocuk işçiliği mücadelesine ilişkin yapılan çalışmalar kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir (Bulut ve Gürkan, 2007: 92-93; Yasım, 2019: 68-69):

- **1992-** "Çalışan Çocuklar Bölümü", uluslararası sözleşmelere dayanılarak çocuk işçiliği mücadele çalışmaları yürütmek amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulmuştur.
- **2002-** Uluslararası Çalışma Örgütü eşliğinde 12 Haziran, "Dünya Çocuk İşçiliği ile Mücadele Günü" ilan etmiştir.
- **2005-** Çocuk işçiliğiyle mücadele kapsamında 2005-2015 dönemini içeren Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi (ZBPPÇ) hazırlanmıştır.
- **2005-** 25 Mart 2005 tarihli Resmî Gazete'de 2005/5 sayılı "Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklara Yönelik Hizmet Modeli" konulu genelge yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- **2017-** Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) yürürlüğe girmiştir.

- **2018-** 20 Şubat 2018 tarihli 3 sayılı kararla "2018 Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yılı" konulu Genelge Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- **2018-** "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Birimleri" 81 ilde oluşturularak il bazında aylık takip süreci başlamıştır.

3.10.1. Eğitimi İyileştirmeye Yönelik Önlemler

Eğitim, öncelikle beşerî sermayeye yatırımda önemli bir faktördür. Eğitim, insan faktörü ve nitelikli işgücünün temellilerini içeren ekonomik kalkınmaya önemli katkısı olan bir unsurdur. Eğitimli insanlar gelecek yaşamlarında daha üretken yapısıyla potansiyelini en iyi şekilde gerçekleştiren bir işte çalışmayı seçmekte, sağlıklı ve bilinçli nesillerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Çöpoğlu, 2018: 679).

Bir ülkenin kalkınmışlık seviyesini dolaylı ve doğrudan olarak tüm göstergelerde etkileyen önemli bir faktördür. Eğitime yapılan yatırımın topluma ve gelecek nesillere yapılan yatırımla eş zamanlıdır. Dolayısıyla "çocuk işçiliği sorunu kalkınmamış olmanın bir sonucu" şeklinde ifade edilmektedir. Her çocuğun eğitim alma hakkı vardır. Toplumun bugününü ve geleceğini şekillendirdiği gibi iyi bir eğitim, çocuğun kendini gerçekleştirmesini sağlamakta, topluma ve bireylere karşı özgüven kazandırmakta, toplumun refah düzeyini arttırmaktadır. Özellikle eğitim çalışmak zorunda kalan çocukların yaşam koşullarını iyileştirmektedir. Nitekim eğitime devam durumunda olan, eğitimini tamamlayan hanehalkı ve toplumlarda "çocuk işçiliği oranlarının" azaldığı görülmüştür (Bulut ve Gürkan, 2007: 56-62).

Türkiye'de çocuk işçiliğini önlemeye yönelik eğitim modelleri ve uygulamaları arasında "Yerinde Eğitim Modelleri ve "Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY)" programları örnek verilebilir. "Yerinde Eğitim Modeli", 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununa göre; "ilköğretim çağındaki çocukların eğitime ikametlerine en yakın okulda devam etmeleri esastır." Buna göre çocuklar, evlerine ve yaşadıkları yerleşim birimine en yakın okullarda seviyelerine uygun sınıfa devam etmeleri gerekmektedir. Söz konusu kanunun 11. maddesine göre Belediyeler, İl Özel İdareleri ve Devlet tarafından çocuklar için yetiştirici ve tamamlayıcı sınıflar ve kurslar açılabilir. Gerekli özel durumlar için şehir ve kasabalarda gezici okullar yani yatılı, pansiyonlu okular kurulabilir ve gezici okullarda öğretmenler görevlendirilebilir (Bulut ve Gürkan, 2007: 69-70).

Türkiye 2003 yılından beri ŞEY programını uygulamaktadır. Bu program, çocukların okula devamının sürekli olmasını, çocukların okullaşma oranını arttırmayı amaçlamaktadır. ŞEY programı kapsamında çocukların okula düzenli olarak devam etmesi şartıyla ailelere nakit yardımı yapılmaktadır. Yardım tutarı ise öğrencinin yaşına cinsiyetine ve devam ettiği sınıfa göre değişiklik göstermektedir (UNICEF, 2021b: 1).

Türkiye'de eğitim modellerini destekleyecek yapılar arasında; Gençlik ve Spor İl Müdürlükleri tarafından kurulan Gençlik Merkezleri, Yaz Kampları ve Gençlik Kampları; AÇSHB'nin Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) Hizmeti'inden faydalanan çocukların okul dışı zamanlarını değerlendirmek için kurulan Sosyal Hizmet Merkezleri; AÇSH İl Müdürlükleri bünyesinde çocukların gelişimlerini olumlu yönde etkilemek için kurulan İl Çocuk Hakları Komiteleri yer almaktadır (Bulut ve Gürkan, 2007: 71).

3.10.2. Yoksulluğu Giderici Önlemler

İkinci bölümde ifade edildiği gibi yapılan araştırmalar ve yürütülen çalışmaların genelinde çocuk işçiliğinin temel nedeninin yoksulluk olduğu gösterilmektedir. Yeterli ekonomik gelire sahip olmamaları ailelerin, yaşanan ekonomik şokların da etkisiyle çocuklarını okuldan alarak çalışmaya yönlendirmelerine neden olmaktadır. Çocuk işçiliğinin azaltılması adına gerekli faaliyetlerin uzun vadede etkili ve kalıcı olması gerekmektedir. Ayrıca, yoksulluğu ve yoksulluğa yol açan tüm faktörleri nedenleriyle birlikte ortadan kaldıracak strateji ve politikalara öncelik verilmelidir (Bulut ve Gürkan, 2007: 15).

Çocuk işçilerin ailelerinin gelir ve yaşam standartlarının iyileştirilmesini ve temel hizmetlere erişimini sağlayan önlemler alınmalıdır. Bunun yanı sıra çocuğu çalışmak zorunda kalan ailelerin ve çalışan çocukların, engelli, göçmen, yoksul çocukların, tek ebeveynli aileler gibi özel politika gerektiren grupların gelir kaynaklarının arttırılması, yoksulluğu azaltan etkinliklere, mali kaynaklara erişim kolay hale getirilmelidir. Mücadele kapsamında belirtilen bu stratejilere ilişkin faaliyetlere şu örnekler verilebilir (ÇSGB, 2017: 75-76):

- Çocuk işçiliği mücadele kapsamında yoksul ailelere yönelik eğitim politikalarında aile bireylerinin tümümün eğitime katılımının desteklenmesi ve muhataplarını motivasyonlarının arttırılması,
- Mevsimlik tarım işçilerinin gittikleri veya göç ettikleri yerlerin sanitasyon, içme suyu, elektrik vb. yaşam şartlarının iyileştirilmesi,
- Mevsimlik tarım göçü veren illerde tarım ve tarım dışı alanlarda yoksul aileler için istihdam imkânlarının arttırılması, gelir alanlarının oluşturulması, emek yoğun üretime dair işletmeleri finanse etmek,
- Mevcut destek programlarında ve bölgesel düzeydeki eylem planlarında çocuk işçiliğine öncelik verilmesi.

3.10.3. Sosyal Koruma Ağının Genişletilmesi ve Farkındalık Arttırıcı Önlemler

Çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu sorunun öncelikle kapsam haritasının çıkarılması, birincil nedenlerinin ve birbirini etkileyen faktörlerin belirlenmesi uygun politika ve sosyal koruma ağının oluşmasını ve gelişmesini sağlayacaktır. Özellikle çocukları çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden acilen uzaklaştırmak için doğrudan müdahale etmek, çocuklara gerekli hizmetleri sağlamak büyük ölçüde kamu hizmetlerinin ve beraberinde diğer kurum ve kuruluşların meselesidir (ILO, 2010: 61).

Çocuk işçiliği ile mücadeleye ilişkin en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine öncelik verilerek farkındalık çalışmalarının arttırılması ve yaygınlaştırılması diğer çalışmalar kadar önem arz etmektedir. Bu farkındalık çalışmaları arasında, "işverenler, sendikalar, tarım işçisi ailelerin çocuk işçiliği ile ilgili eğiticilerin eğitimi verilmesi, üniversitelerin ilgili bölümlerinde ders programlarına "çocuk işçiliği ile mücadele" konusunda derslerin dâhil edilmesi" örnek faaliyetler olarak gösterilebilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Geçmişten bugüne yoksulluk dünya düzeninde giderek yaygınlaşan ve derinleşen bir olgu olarak ortaya çıkmakta olup, etkileri de ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Gelirleri giderlerinden daha az olan ve temel ihtiyaçları karşılayacak düzeyde yeterli geliri olmayan kişiler asgari yaşam standardına ulaşamadığı için yoksul sayılmaktadırlar. Karmaşık ve çok boyutlu bir yapısıyla hanehalkının yaşadığı genel yoksulluk belirtileri arasında; yetersiz beslenme ve açlık, yetersiz gelir, üretken kaynakların eksikliği ve sürdürülebilir geçim kaynaklarını sağlayamama, sağlıklı olamama ve hastalıktan kaynaklı artan morbidite ve mortalite, yetersiz barınma ve evsizlik, eğitime ve diğer birçok hizmetlere erişim eksikliği, güvenliği noksan ortamlar, dışlanma ve sosyal ayrımcılık yer almaktadır.

Çocuk yoksulluğu için ortak belirlenmiş bir tanım olmamakla birlikte ailelerin yaşadıkları yoksulluk çocukların yoksulluk durumunu etkilemektedir. Çocuk yoksulluğu, çocukların kendi refahları için önemli olan ekonomik, sosyal, kültürel, fiziksel, çevresel ve politik kaynaklara erişimi olmadan büyümeleri anlamına gelmektedir. Bu gelişim evresinde çocukların bir kısmı potansiyellerini geliştirebilecek ortamları olmadan, bir kısmı da çocukların motivasyonunu geliştiren, besleyen ve onları koruyan ebeveynleri, yakınları çevreleri olmadan tamamlamaktadır. Yoksulluğu yetişkinlerden farklı deneyimleyen çocuklar beslenme ve eğitim gibi farklı ihtiyaçlara sahiptir.

Sosyal eğilimler, işgücü piyasası koşulları, işsizlik, düşük ücretler, aile yapısı, eğitim, göç, hükümet politikalarının yanı sıra sosyal ve ailevi değişiklikler yoksulluk oranlarını etkileyen faktörler arasındadır. Ebeveyn işsizliği, ebeveynlerin düşük gelirleri, gelir düzeylerini kısıtlayan ebeveynlerin yetersiz eğitime sahip olmaları, ekonomik küçülme, ekonomik durgunluk, işgücü piyasası, piyasa gelirlerindeki eşitsizlikler, tek ebeveynlik çocuk yoksulluğu oranlarını arttırmaktadır. Hane düzeyinde çocuk yoksulluğunun belirlenmesinde en önemli faktörlerden birisi ebeveyn istidamı durumudur. Ebeveyn işsizliği çocuk yoksulluğunu arttırmaktadır.

OECD ülkelerinde yaşayan her on çocuktan biri yoksulluk sınırı altında yer almaktadır OECD çocuk yoksulluğu verileri genel yoksulluk oranlarının üzerinde olduğu görülmektedir. OECD ülkeleri içinde Türkiye 2015, 2017 ve 2018 yıllarında çocuk yoksulluğu Kosta Rika ülkesinden sonra en yüksek oranlara sahiptir. En düşük çocuk yoksulluğu oranları olan üç ülke ise Finlandiya, Avusturya ve Almanya'dır.

Yoksullukla mücadelede devletlere, birçok ulusal ve uluslararası kuruluşlara önemli görevler düşmektedir. GSYİH'dan sosyal yardım transferleri için ayrılan pay arttıkça yoksulluk ve çocuk yoksulluğu oranlarında azalış gerçekleşmektedir. Örneğin; GSYİH'nin yüzde 10'undan fazlasını ailelere sosyal transfer olarak ayırmak ülkelerin çocuk yoksulluğu oranını yüzde 5 azaltmaktadır. ABD, Japonya, Kanada gibi gelişmiş ülkelerde çocuk yoksulluğu oranın yüksek olmasının bir sebebi de GSYİH'dan ayrılan payın az olmasıdır.

Dünyada son yıllarda dikkate değer gelişmeler yaşansa da hala aşırı yoksulluk içinde olan insan sayısı 700 milyondan fazladır. Günde 1,90 dolar yoksulluk sınırının altında yaşayan insanların en çok olduğu ülke yüzde 80,71 oranıyla Güney Sudan'dır. Diğer ülkeler ise Burundi, Madagaskar, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Orta Afrika Cumhuriyetidir.

Aile yoksulluğunun bir sonucu olarak çocuk yoksulluğunun en önemli etkilerinden biri çocuk işçiliğidir. Çocuklar aile geçimine katkı sağlamak adına gelir elde etmek için çalışmaktadır. Genel olarak çocuk işçiliği çalışan çocuğu ifade eder. ILO'ya göre çocuk işçiliği; çocuklara fiziksel, zihinsel, sosyal veya ahlaki açıdan zarar veren, çocukları potansiyellerinden, çocukluklarından ve onları onurlarından mahrum eden, okulu erken terk etmeye ya da okul eğitimini aşırı uzun ve ağır işlerle birleştirmeye zorlayan işler, okula gitme fırsatlarından mahrum bırakan işler şeklinde ifade edilmektedir.

Çocuk işçiliği sorununun ortaya çıkmasının temelinde sosyo-kültürel ve ekonomik nedenler yer almaktadır. Özellikle ailelerin geçim sıkıntısını meydana getiren düzensiz ve düşük gelir bu sorunu daha da belirginleştirmektedir. Çocuk işçiliği olgusu arz ve talep yönlü bir olgudur. Çocuk işçiliğini etkileyen arz yönlü faktörler arasında yoksulluk, ebeveynlerin okuryazarlığı, eğitim harcamaları, okula erişim; talep yönlü faktörler arasında düşük ücret yer almaktadır. Bunun dışında çocuk işçiliğine yol açan diğer nedenler; ekonomik nedenler ve yoksulluk, göç, eğitim kaynaklarının eksikliği, aile yapısı, geleneksel bakış açısı ve kültür, ailenin durumu, kayıt dışı ekonomi, mevzuat ve denetim eksiklikleridir. Çocuk işçiliği nedenlerinin birbiriyle bağlantılı ve çok boyutlu oluşu mücadele kapsamında düzenlenecek sosyal koruma ve yardım programlarının da geniş kapsamlı oluşunu gerektirmektedir.

Çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında gerçekleştirilen girişimlerle beraber çocuk işçiliği sayısında son yıllarda bir azalış gerçekleşse de yeterli seviyede bir ilerleme kaydedilmediği görülmektedir. 2020 yılında dünyada yaklaşık 160 milyon çocuk işçisi bulunmakta olup, bunların 79 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Dünyada en fazla çocuk işçiliğinin olduğu bölge ise Afrika'dır. Afrika'da 2020 yılı itibariyle 92,2 milyon çocuk işçisi olup, bunların 41,4 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Türkiye'de ise 2019 yılında 5-17 yaş grubunda çalışan çocuklar sayısı 720 bin olup, bunların 508 bini erkek, 212 bini ise kızdır.

Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği ile mücadele sosyal koruma tedbirlerinin etkin bir şekilde uygulanması oldukça önem arz etmektedir. Sosyal koruma; yoksul ve korumasız ailelerin, savunmasız çocuklara sosyo ekonomik problemlerle, krizler ve şoklarla başa çıkmalarına, ailelerin iş bulmalarına, üretkenliği arttırmalarına, çocukların sağlık ve eğitimlerine yatırım yapmalarına ve onları korumalarına yardımcı olan bir sistemdir. Sosyal koruma ve yardım programları yoksulluğu önleme, çocuk yoksulluğunun ve çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına ilişkin önemli mekanizmalardır.

Çocuklara yönelik sosyal koruma programları, çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği ile ekonomik kırılganlıkları azaltmaktadır. Çocuklara yönelik sosyal koruma programları; transfer programları, kamu iş programları, sosyal sağlık koruması, işsizlik koruması, yaşlılıkta gelir güvencesi programları ve engelliler için sosyal koruma şeklinde ele alınmaktadır. Transfer programları ise mikro kredi uygulamaları, şartlı nakit transferleri, şartsız nakit transferleri ve ayni transferlerden oluşmaktadır. Genel olarak bu uygulamalar çocuğun okula kayıt oranlarında ve devam oranlarında artış sağlamakta, çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğini azaltmaktadır.

Yoksulların birçok engellerini ortadan kaldıracak, yaşam standartlarının artmasını sağlayacak programlardan biri mikro kredi uygulamalarıdır. Bu uygulama ile resmi finans kuruluşlarına erişim imkânı olmayan yoksul ailelerin üretime yönelik girişim faaliyetlerine destek olmak ve tüketimlerini istikrarlı hale getirmek amacıyla krediler sağlanmaktadır. ŞNT programlarında ise sadece öngörülen şartları yerine getirenlere nakit desteği sağlanmaktadır. Bu şartlar çocukların düzenli bir şekilde okula devam etmesini koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerini içermektedir. Şartsız nakit transferlerinde çoğunlukla yoksul hanelere yoksullukla mücadele etmek için tasarlanmış hiçbir şarta bağlı olmaksızın hane reisine doğrudan belirli miktarda transfer gerçekleştirilmektedir. Diğer programlar gibi çocukların eğitime katılımını arttırmakta, okuma ve yazma becerilerini geliştirmektedir. Ayni transfer, herhangi bir karşılık olmaksızın nakit dışında sağlık sigortası veya gıda paketinin verilmesi gibi bir mal veya varlığın mülkiyetinin devrinden oluşan bir hizmettir. Kamu istihdam programları, hanehalkının çocuk işçiliğine ve çocuk yoksulluğuna olan bağımlılığını azaltmayı, kamu alt yapısını iyileştirmeye ve temel hizmetleri genişletmeye yardımcı olmayı ve istihdam kaynağı sağlamayı amaçlamaktadır. Sosyal sağlık koruması, hanehalkının yaşadıkları sağlıkla ilgili şoklarda "çocuk işçiliğini sigorta olarak görmesini" engelleyen yoksulluk ve kırılganlığa karşı gerekli bir sosyal koruma biçimidir.

Türkiye'de de sosyal koruma ve yardım programları yoksullukla mücadele kapsamında önemli bir mekanizma olup beşerî sermayenin korunması ve gelişimini desteklemekte üretken ve potansiyellerin iyi bir şekilde gerçekleştirebilmelerini aktif hale getirmeyi amaçlamaktadır. Her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de çocuklarla, çocuk işçiliği mücadelesi ile ilgili koruyucu ulusal mevzuat bulunsa da hükümlerin tam olarak yaşama geçirilmediği görülmektedir. Çocuk işçiliği mücadelesi adına düzenlenen mevcut yasaları ve düzenlenecek yasa, yönetmelik ve genelgeleri etkili

bir şekilde uygulamak ve denetlemek gerekmektedir. ŞNT programlarının sağlık, eğitim gibi birçok temel asgari standartlar üzerinde iyileşmeler yaşandığı görülmektedir. Çocuk işçiliğiyle ilgili mücadele stratejileri kapsamında Türkiye, hukuki düzenlemelerle mevzuat oluşturmakta ve uygulamaktadır. Bunun dışında yoksulluğu azaltmaya, eğitimi iyileştirmeye yönelik önlemler alınmakta, sosyal koruma ve güvenlik ağının genişletilmesi çabaları sürdürülmektedir.

Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorununun temelinde yoksulluk faktörü yer almakta olup özellikle az gelişmiş toplumlarda hanehalkının yoksul olması çocukları işgücü piyasasında çalışmaya zorlamaktadır. Çoğu durumda çalışan çocukların elde ettikleri ek gelir, yoksul ailelerin hayatta kalması için gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle yoksul aileleri ekonomik açıdan rahatlatacak doğrudan nakit transferi programlarının, hane içindeki işsiz bireylerin istihdam olanaklarını arttıracak mali teşvik proje ve politikalarının ulaşılabilir, aktif ve etkin bir şekilde uygulanması önem arz etmektedir. Bununla birlikte yoksul aileleri finanse etmek için bir ülkenin yeterli bütçesi olmalıdır. Zira ülkelerin gelir düzeyinin düşmesi çocuk işçiliği oranlarının yükselmesine sebep olmaktadır. Ekonomik büyüme ve daha geniş sürdürülebilir kalkınma stratejileri çocuk işçiliğinin kademeli olarak azalmasını kolaylaştıracaktır. Aileleri sadece mali açıdan desteklemek çocuk işçiliğini tamamen ortadan kaldırmayabilir. Bu sebeple çocuk işçiliğini çocuk hakları temelli bütüncül yaklaşım ve politikalarla ele alınması gerekmektedir.

Çocuk yoksulluğunun ve çocuk işçiliğinin temel nedeni aile geliridir. Gelir düşüklüğü hem ebeveynlerin hem de çocukların gıda, sağlık, sanitasyon, barınma, eğitim, güvenli içme suyu gibi temel hizmetlere erişimini kısıtlamaktadır. Bu noktada ailelerin yaşam standartlarını yükseltecek, aile gelirlerini de artıracak sosyal korunma ve yardım programlarının arttırılıp genişletilmesi gerekmektedir. Böylece sosyal koruma ve yardım uygulamalarına erişimin arttırılması ve uygulamalara eşit bir erişim imkânı sağlanması önem arz etmektedir. Bu erişim tam olarak sağlandığında çocuklar potansiyellerini verimli bir şekilde gerçekleştirebilecek ve fırsatlardan yararlanabileceklerdir.

Yoksulluktan en çok etkilenen kesim olan çocuklar yeterli kaynakları bulmakta zorlandıkları için topluma aktif olarak katılamamaktadırlar. Bu nedenle düşük gelirli hanelerde yaşayan çocuklar sosyal faaliyetlerini sürdürmekte zorlanmaktadır. Çocukların hem sosyal çevresindeki hem de okul çevresindeki başarısızlığını engelleyecek etkili transfer programlar ve düzenlemelerin yanında uygulanan programların da genişletilmesi gerekmektedir.

Yoksul ebeveynlerinin sağlık sigortasına sahip olma ihtimalleri çok düşüktür. Sağlık sigortası olmayan ebeveynler kendilerinin ve çocuklarının sağlık kontrollerini, hastalık durumunda gerekli testlerini yaptıramamakta, tedavi olamamaktadır. Yoksul ailelerdeki yetişkin ve çocuklarının sağlık sigortasını sağlayacak sosyal koruma programlarının genişletilmesi gerekmektedir.

Eğitim, çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğiyle mücadelede etkin bir faktördür. Eğitime yapılan yatırımın topluma ve gelecek nesillere yapılan yatırımla eş zamanlıdır. Bu yalnızca eğitime daha fazla önem verilmesi değil çocuk işçiliğini etkileyen diğer faktörlerin de birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Toplumun eğitim düzeyinin artması reel milli gelir düzeyini ve ekonomik gelişmeyi etkileyeceğinden ülkeler eğitime yönelik yatırımlarını arttırması gerekmektedir. Özellikle çocukların çocukluk gelişimini destekleyecek sosyal koruma programlarının ve eğitimlerin artarak genişlemesi çocuk, aile ve toplumsal sonuçlar üzerinde olumlu etkisi kaçınılmazdır.

Kırsal ve yoksul bölgelerde kültürel ve geleneksel bir faktör olan aileler çocuklarının çalışmasını normalleştirmektedir. Çocuk işçiliği ile mücadelede eğitime ağırlık verilmesi özellikle de ebeveyn eğitimlerini arttırmayı amaçlayan sosyal koruma uygulamaların genişletilmesi büyük önem taşımaktadır. Ebeveynlerin eğitime ilişkin geleneksel bakış açıları çocukları erken yaşlarda çalışmaya zorlamaktadır. Öncelikle ebeveynlerin eğitimin önemi konusunda bilinçlendirilmesi ve çocukların çalışmasının zararları konusunda duyarlılığın arttırılması gerekmektedir. Mali teşviklerin yanı sıra ülkelerin yoksul bölge ve mahallelerinde bilimsel ve nitelikli eğitim verebilecek şekilde okulların donatılarak, çocuklara ulaşılabilir bir eğitimin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca ailelerin, çocukların okulda eğitim ve beslenme maliyetlerini azaltacak sübvansiyonlarla desteklenmesi gerekmektedir. Köy gibi merkezi yerleşim birimlerine uzak yerleşim yerlerinde yaşayan çocukların sosyal dışlanmasını önleyecek etkileşimli öğretme-öğrenme yöntemleriyle eğitim seminerleri ve etkinlikler düzenlenmelidir. Gerekli kaynakların kullanım kolaylığını sağlayacak bilgisayarlar, kütüphane vb. öğrenim merkezleri için yeterli fon oluşturulmalıdır.

Çok sayıda çocuğun tehlikeli koşullarda çalışması, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerine maruz kalmaya devam etmesi oldukça ciddi bir sorundur. Yaşam şekli haline dönüşmesine sebep olan kötü çalışma koşullarında kendini savunamayan çocuklar için daha fazla ulusal ve uluslararası eylem için farklı politika seçeneklerinin analizinin yapılması gerekmektedir. Ayrıca kurum ve kuruluşlar güçlerini birleştirerek iş birliği içinde sorunu çok boyutlu bir yaklaşımla çözmeye yönelmelidir.

Çoğu ülkede çocuk işçiliğini sınırlamak ve ortadan kaldırmak adına düzenlenen kanun ve mevzuatların tek başına çözüm olmadığı görülmektedir. Çocuk işçiliğine yönelik etkili düzenlemelerin, mevzuatların kapsamının genişletilmesi, aile ve toplum üzerinde olumsuz etkilerini ortadan kaldıracak şekilde diğer mevzuatlarla uyumlu hale getirilmesi ve hızla hayata geçirilmesi sağlanmalıdır. Öte yandan denetimin zor ve kontrolsüz olduğu kayıt dışı istihdam ve ev işleri gibi çocuk çalışmaları için eksik olan düzenlemelerin tamamlanmalı, kanunlar, sosyal koruma programlarının uygulanmasını sağlayacak şekilde güçlendirilmelidir.

İşverenlerin çocuk işgücü talebi, çocuk işçiliğini etkileyen talep yönlü faktördür. İşverenlerin çocuk işgücüne olan taleblerini meydana getiren öncelikle mikro ve makro faktörlerle mücadele edilmelidir. Özellikle küçük işletmelerin yer aldığı kayıt dışı sektörler, işverenlerin çocuk işgücüne

olan talebi üzerinde artırıcı ve çocuklar üzerinde yıkıcı bir etkiye sahiptir. Kayıt dışı ekonomiyi önleyici sosyal politika ve yasal düzenlemelerin genişletilerek uygulanması çocuklar üzerinde olumsuz etkilerin ortadan kalkmasını sağlayarak, çocuk işçiliğin yaygınlaşmasını önleyecektir.

Dünya'da yoksulluğun çocuklar üzerindeki yıkıcı etkileri göz ardı edilemeyecek kadar çoktur. Uluslararası ve ulusal kuruluşlar ve devletler çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaya yönelik girişimleri artırmalı, soruna ilişkin gerekli standartların belirlenmesinin yanı sıra soruna ilişkin farkındalığın artırılmasına katkı sağlanmalıdır. ILO'nun çocuk işçiliği sorununa ilişkin düzenlediği sözleşmelerin, projelerin tam olarak uygulanmasını izlemek için hükümet, işveren ve ilgili kuruluşların iş birliğinin olduğu çeşitli mekanizmalar oluşturulmalı, düzenli aralıklarla denetimin yer aldığı bir sistem geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Abulhul, Zeinab (2021), "Child Poverty in the United States from the Perpective of Conflict Theory", **American Journal of Educational Research and Reviews,** 6(1), 4-82.

Agbo, Maria Charity (2017), "The Health and Educational Consequences of Child Labour in Nigeria", **Health Science Journal,** 11(1), 1-9.

Aktan, Coşkun Can ve Vural, İstiklal Yaşar (2002), "Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf, (30.01.2022).

Alkire, Sabina vd. (2015), **Multidimensional Poverty Measurement and Analysis,** 1st Ed., Oxford University Press, United Kingdom.

Alkire, Sabina vd. (2017), "Children's Multidimensional Poverty: Disaggregating the Global MPI", https://ophi.org.uk/wp-content/uploads/Brief_46_Child_MPI_2017-1.pdf, (19.02.2022).

Altangerel, Enkhzul (2020), "Çocuklar için Sosyal Koruma Hakkında Bilmeniz Gereken Beş Husus", https://www.unicef.org/turkey/hikayeler/%C3%A7ocuklar-i%C3%A7in-sosyal-koruma-hakk%C4%B1nda-bilmeniz-gereken-be%C5%9F-husus, (30.03.2022).

Altıntaş, Cenkhan (2015), "Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Uluslararası Sosyal Güvenlik Teşkilatı (ISSA) Tarafından Yayınlanan Uluslararası Belgelerde Sosyal Güvenliğin Kapsamı ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", **Sosyal Güvence,** 0(7), 35-57.

Asian Development Bank (2013), "The Social Protection Index: Assessing Results for Asia and the Pacific", https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/79/social-protection-index.pdf?sequence=1, (24.03.2022).

Ataman, Hakan (2010), **Avrupa Sosyal Şartı ve Uygulaması,** İnsan Hakları Gündemi Derneği, 1.Baskı, Ankara.

Attree, Pamela (2006), "The Social Costs of Child Poverty: A Systematic Review of the Qualitative Evidence", **Children and Society,** 20(1), 54-66.

Augustyn, Adam (t.y.), "Child Labour", https://www.britannica.com/topic/child-labour, (20.01.2022).

Avşar Kurnaz, Şebnem (2007), "Çocuk Yoksulluğu", **Aile ve Toplum,** 3(12), 45-55.

Avşar Kurnaz, Şebnem (2009), **Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu,** Sosyal Yardım Uzmanlığı Tezi, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Avşar, Zakir ve Öğütoğulları, Eren (2012), "Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri", **Sosyal Güvenlik Dergisi,** 2(1), 9-40.

Aydın, Fazıl (Ed.) (2014a), **Avrupa Sosyal Şartı,** Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kayihan Ajans, Ankara.

Aydın, Fazıl (Ed.) (2014b), **Türkiye Tarafından Onaylanan ILO Sözleşmeleri,** Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yayın No: 08, Ankara.

Aykaç, Hande Bahar (2016), "Hukuksal Açıdan Çocuk ve Genç İşçiliği", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** 0(116), 335-386.

Baird, Sarah vd. (2013), "Relative Effectiveness of Conditional and Unconditional Cash Transfers for Schooling Outcomes in Developing Countries: A Systematic Review", https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.4073/csr.2013.8, (30.03.2022).

Barrientos, Armando (2007), "New Strategies for Old-Age Income Security in Low Income Countries", https://ww1.issa.int/sites/default/files/documents/publications/TR-12-2_en-25466. pdf, (30.03.2022).

Barrientos, Armando ve Hulme, David (2008), "Social Protection for the Poor and Poorest in Developing Countries: Reflections on a Quiet Revolution", **The University of Manchester Global Development Institute Working Paper Series,** 3008, 1-27.

Bastagli, Francesca (2020), **Universal Child Benefits: Policy Issues and Options,** UNICEF, New York.

Beck, Elias (2022), "Factory Acts in the Industrial Revolution", https://www.historycrunch. com/factory-acts-in-the-industrial-revolution.html#/, (20.01.2022).

Bedir, Eyüp vd. (2018), **Sosyal Politika,** Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2177, Eskişehir.

Berigel, Sevda ve Eroğlu, İlhan (2019), "Türkiye'de Çocuk İşçiliği Dinamikleri", **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,** Ekonomi ve Siyaset Özel sayı, 39-56.

Bessell, Sharon (2021), "Rethinking Child Poverty", https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10. 1080/19452829.2021.1911969?needAccess=true, (15.03.2022).

Bhukuth, Augendra (2008), "Defining Child Labour: A Controversial Debate", **Development in Practice,** 18(3), 385-394.

Bonilla Garcia, A. and Gruat, J.V. (2003), **Social Protection: A Life Cycle Continuum Investment for Social Justice,** Poverty Reduction and Sustainable Development, International Labour Organisation, Geneva.

Bourdillon, Michael ve Carothers, Richard (2018), "Policy on Children's Work and Labour", **Children & Society,** 33(4), 387-395.

Boybek, Semiha (2009), **Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği,** Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Bozkurt, Veysel (2012), **Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm: Bilgi, Ekonomi ve Kültür,** 2.Baskı, Ekin Basım Yayın, Bursa.

Britto, Pia vd. (2013), "Social Protection Programs and Early Childhood Development: Unexplored Potential", https://ecdpeace.org/sites/default/files/files/yale-plan-social-protection-study-v3-2013.pdf, (02.02.2022).

Browne, Evie (2015), "Social Protection", https://gsdrc.org/wp-content/uploads/2015/07/Social Protection.pdf, (25.02.2022).

_____(2016), "Social Protection and Child Labour in Asia", https://gsdrc.org/wp-content/uploads/2017/08/024-Social-Protection-and-child-labour-in-Asia.pdf, (30.04.2022).

Buğra, Ayşe (2008), **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika,** 1.Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Buheji, Mohamed vd. (2020), "The Extent of COVID-19 Pandemic Socio-Economic Impact on Global Poverty. A Global Integrative Multidisciplinary Review**", American Journal of Economics,** 10(4), 213-224.

Bulut, Işıl (1997), "Psiko-sosyal Gelişim Sorunları", **Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları,** TİSK Yayın No:171, Ankara.

Bulut, Işıl ve Gülcan, Murat Gürkan (2007), **Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Öğretmen El Kitabı,** Aile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayın No 72, Ankara.

Bulut, Sefa ve Hasan Alabed, Shaima Tariq (2021), "Causes and Long-Term Consuquences of Child Labour", **Clinical Psychology and Mental Health Care,** 2(2), 1-5.

Caillau-Foster, Ihsan (2018), "Child Poverty: Trends, Causes and Responies", **Contemporary Debates in Education Studies,** 1st Edition içinde (16-31), Routledge, Newyork.

Cecchini, Simone ve Martinez, Rodrigo (2012), **Inclusive Social Protection in Latin America: A Comprehensive, Rights-Based Approach,** Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC) Santiago, Chile.

Cerev, Gökçe ve Yenihan, Bora (2018), "Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi", **Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla,** 1.Baskı içinde (1-14), Dora Basım-Yayın, Bursa.

Chatterjee, Biswajit ve Ray, Runa (2019), **Economics of Child Labour,** 1st Ed, Springer, Singapur.

Chen, Wen-Hao ve Corak, Miles (2008), "Child Poverty and Changes in Child Poverty", **Demography,** 45(3), 537–553.

Child Labour Platform (2019), "Child Labour in Mining and Global Supply Chains", https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-manila/documents /publi cation/wcms_720743.pdf, (02.02.2021).

Chzhen, Yekaterina (2016), "Unemployment, Social Protection Spending and Child Poverty in the European Union During the Great Recession", **Journal of European Social Policy,** 27(2), 123-137.

Cichon, Michael vd. (2004), **"Financing Social Protection",** 1st Published, ILO Cataloguing in Publication Data, Geneva.

Corak, Miles vd. (2008), "A Portrait of Child Poverty in Germany", **Review of Income and Wealth,** 54(4), 547-571.

Cunningham, Hugh ve Viazzo, Pier Paolo (1996), **Child Labor in Historical Perspective 1800-1985: Case Studies from Europe, Japan and Colombia,** UNICEF, International Child Development Centre, Italy.

Cuntapay-Magalona, Carla (2019), "Family Development Session: Module on Child Labour", ILO and Department of Social Welfare and Development, https://www.ilo.org/manila/publications/WCMS_721174/lang--en/index.htm, (31.03.2021).

Çalışkan, Şadan (2010), "Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,** 59(2), 89-132.

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2004), **T.C. Resmî Gazete,** 25425, (06.04.2004).

Çoğurcu, Cemalettin (2010), "Stratejik Planlama, Stratejik Yönetim ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğünde Sosyal Yardım Politikalarına Yönelik Gerçekleştirilen Projeler", **Yardım ve Dayanışma Dergisi,** 1(2), 7-32.

ÇSGB (2003), "Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi", https://humanistburo.org/dosyalar/humdosya/Cocuk%20Isciliginin%20Onlenmesi%20Icin%20Zamana%20Bagli%20Politika%20ve%20Program%20Cercevesi.pdf, (28.04.2022).

_____(2012), "30 Mayıs–14 Haziran 2012 Tarihleri Arasında Cenevre'de Düzenlenen 101. Uluslararası Çalışma Konferansı Raporu", https://media.iskur.gov.tr/15337/101-konferansi-sonuc-raporu-27-09-2012.pdf, (30.04.2022).

_____(2017), **Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı 2017-2023,** Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü, Ayrıntı Basımevi, Ankara.

Çöpoğlu, Mustafa (2018), "Bir Kısır Döngü: Dünya'da ve Türkiye'de Çocuk işçiliği ve İşsizlik", **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** 6(5), 671-685.

Decerf, Benoit (2020), "Combining Absolute and Relative Poverty: Income Poverty Measurement with Two Poverty Lines," http://www.ecineq.org/milano/WP/ECINEQ2020-548.pdf, (14.01.2022).

Dejardin, Amelita King (2017), **To Ending Child Labour and Protecting Young Workers in Domestic Works,** 1st Ed., International Labour Organization, Geneva.

Dijkhoff, Tineke (2019) "The ILO Social Protection Floors Recommendation and its Relevance in the European Context", **European Journal of Social Security,** 21(4), 351–369.

Dirven, Henk-Jan ve Berghman, Jos (1995), "The Evolution of Income Poverty in the Netherlands: Results from the Dutch Socio-Economic Panel Survey, Innovation", **The European Journal of Social Science Research,** 8(1), 75-94.

Doğan, Tayyar (2012), "Sosyal Politika Kavramları Sözlüğü", https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sosyal_Politika_Kavramlari_Sozlugu-2012.pdf, (30.03.2022).

Dorosh, Paul vd. (2011), "The Impact of Oportunidades in Mexico: An Integrated Cge-Microsimulations Modeling Approach", https://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/124971/filename/124972.pdf, (29.03.2022).

Drakakish-Smith, David (1996), "Third World Cities: Sustainable Urban Development II-Population, Labour and Poverty", **Urban Studies,** 33(4-5), 673-701.

Durgun, Özlem (2019), **Gelişmiş Ülkelerde Çocuk Yoksulluğu,** 1.Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Duyar, İzzet ve Özener Barış (2003), **Çocuk İşçiler: Çarpık Gelişen Bedenler,** 1.Baskı, Ütopya Yayınevi, Ankara.

Endchildlabour (2021), "Regional Brief for Europe and Central Asia on Child Labour", https://endchildlabour2021.org/wp-content/uploads/2021/12/Regional-brief-for-Europe-and-Central-Asia-on-child-labour_09Dec.pdf, (10.04.2022).

EndChildPoverty (2022), "Child Poverty Facts", http://www.endchildhoodpoverty.org/facts-on-child-poverty/#, (25.02.2022).

Edmonds, Eric V. (2006), "Child Labor and Schooling Responses to Anticipated Income in South Africa", **Journal of Development Economics,** 81(2), 386-414.

Emma, Aguila vd. (2018), "Non-Contributory Pension Programs and Frailty of Older Adults: Evidence From Mexico", https://econpapers.repec.org/scripts/showcites.pf?h=repec:eme:jespps:jes-04-2015-0059, (29.03.2022).

Ennew, Judith (1998), **Sokak Çocukları ve Çalışan Çocuklar,** 1.Baskı, Pelin Ofset, Ankara.

Erbay, Ercüment (2008), **Çocuk İşçi Olmak: Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış,** 1.Baskı, Öncü Yayınevi, Ankara.

Erbay, Ercüment (2013), "Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Büyük Resmi", **Toplum ve Sosyal Hizmet,** 24(1), 157-168.

Erdoğan, Gülnur (2008), "Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** 77, 123-166.

Ertürk, Yakın (1994), **Pattern of Child Labour in Rural Turkey,** ILO-IPEC Yayını, 1.Baskı, Ankara.

Esenyel, Caner (2009), **Türkiye'de ve Dünyada Şartlı Nakit Transferi Uygulamaları,** Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Eurostat (2016), "Archive: Europe 2020 Indicators-Poverty and Social Exclusion", https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Europe_2020_indicators_-_poverty_and_social_exclusion&oldid=290171#The_three_dimensions_of_poverty, (10.02.2022).

_____(2021), "Children At Risk of Poverty or Social Exclusion", https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion#Children_growing_up_in_poverty_and_social_exclusion, (30.03.2022).

_____(2022a), "At Risk of Poverty Rate for Children By Educational Attainment Level of their Parents (Population Aged 0 to 17 Years)", https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_li60/default/table?lang=en, (30.03.2022).

_____(2022b), "At-Risk-of-Poverty Rate Before Social Transfers (Pensions Excluded From Social Transfers) by Poverty Threshold, Age and Sex-EU-SILC and ECHP Surveys", https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li10&lang=en, (10.03.2022).

Evans, David K. (2014), **Community-Based Conditional Cash Transfers in Tanzania: Results from a Randomized Trial,** World Bank Study, World Bank, Washington.

Evans, Gary W. (2004), "The Environment of Childhood Poverty", **American Psychologist,** 59(2), 77-92.

FAO (2010a), "Child Labour Prevention in Agriculture", https://www.fao.org/3/i1897e/i1897e.pdf, (20.01.2022).

_____(2010b), "FAO Workshop on Child Labour in Fisheries and Aquaculture in Cooperation with ILO", https://www.fao.org/3/i1813e/i1813e00.pdf, (20.03.2022).

_____(2012), "Reducing Child Labour in Agriculture Through Good Agricultural Practices", https://www.fao.org/3/av096e/av096e.pdf, (23.02.2022).

_____(2013), “Children’s Work in the Livestock Sector: Herding and Beyond”, https://www.fao.org/3/i3098e/i3098e.pdf, (20.02.2022).

_____(2015), “Handbook for Monitoring and Evaluation of Child Labour in Agriculture”, http://www.fao.org/3/i4630e/i4630e.pdf, (30.12.2021).

_____(2020), “FAO Framework on Ending Child Labour in Agriculture”, http://www.fao.org/3/ca9502en/ca9502en.pdf, (31.12.2021).

Faraz, Muhammed Ahmed (2019), “Economics of Child Labor: A Multidimensional Approach”, **Journal of Social Scıence Research,** 14, 2979–2996.

Fernandez, Luisa ve Olfindo, Rosechin (2011), "Overview of the Philippines' Conditional Cash Transfer Program: The Pantawid Pamilyang Pilipino Program (Pantawid Pamilya)," **The World Bank Group Social Protection Discussion Papers and Notes 62879,** 2, 1-12.

Fidan, Fatma (2004), “Çalışan Çocuk Olgusuna Sosyo-Psikolojik Bakış Sanayide Çalışan Çocuklar Örneği”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** 6(1), 30-49.

Fiszbein, Ariel vd. (2009), **Conditional Cash Transfers: Reducing Present and Future Poverty,** World Bank Policy Research Report, Washington.

Franklin, Bob (1993), **Çocuk Hakları,** (Çev. Alev Türker), 1.Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Friedman, John (1996), “Rethinking Poverty: Empowerment and Citizen Rights”, **International Social Science Journal,** 48(2), 161-172.

Gomez, Blanca Racionero ve Lorenzo, Fabiana Di (2020), “Mapping Interventions Addressing Child Labour and Working Conditions in Artisanal Mineral Supply Chains”, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_782888.pdf, (25.02.2022).

Gordon, David vd. (2005), “Multidimensional Measures of Child Poverty”, http://www.ipc-undp.org/conference/md-poverty/papers/Dave%20Gordon.pdf, (23.01.2022).

Greve, Bent (2019), “Routledge International Handbook of Poverty”, https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=rzj3DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA24&dq=absolute+and+relative+poverty&ots=tb6wwHKNTK&sig=Iv0H0BBFBAu012bUzuqkpMo4ND8&redir_esc=y#v=onepage&q=absolute%20and%20relative%20poverty&f=false, (10.02.2022).

Griggs, Julia ve Walker, Robert (2008), “The Cost of Child Poverty for Individuals and Society”, https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/2301-child-poverty-costs.pdf, (30.12.2021).

Groppo, Valeria vd. (2022), **The Role of Social Protection in the Elimination of Child Labour Evidence Review and Policy Implications,** 1st Ed., International Labour Office, Geneva.

Gümüş, Adnan ve Yıldırım, Nur (2014), "Dünya'da, Türkiye'de ve Adana'da Çocuk İşçiliği Nedir? Nasıl Ölçülür?", https://docplayer.biz.tr/2579302-Adana-buyuksehir-kent-konseyi-cocuk-isciligi-ile-mucadele-ve-calisan-cocuklari-izleme-komitesi.html, (30.03.2022).

Günöz, Mustafa (2007), **Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri,** Uzmanlık Tezi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

HSK (2007), "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi", https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf, (20.03.2022).

Helgesen, Marit Kristine ve Arvesen, Petter (2022), "Policies to Reduce Child Poverty in Norway: Can Municipalities Ensure Positive Functionings for Children Through Housing Policies", **Societies,** 12(1), 1-14.

Henry, Carla ve Golman, Matias (2021), **Old Age Work and Income Security in Middle Income Countries: Comparing the Cases,** ILO Working Paper 34, Geneva.

Hermann, Tabea vd. (2021), "The Impact of Cash Transfers on Child Outcomes in Rural Thailand: Evidence from a Social Pension Reform", **The Journal of the Economics of Ageing,** 19, 100-311.

Herz, Shirit Katav ve Epstein, Gills (2021), "Family Social Norm and Child Labour", https://docs.iza.org/dp14937.pdf, (30.03.2022).

Heyrani, Mehrdad (2020), "The Effect of Unconditional Cash Transfer (UCT) on Household Behavior: Evidence from Iran", https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/40631/3/Mehrdad%20Heyrani.pdf, (20.02.2022).

Hindman, Hugh D. (Ed.) (2009), **The World of Child Labour: An Historical and Regional Survey,** 1st Ed., Routledge, New York.

Hindman, Hugh D. ve Smith Charles G. (1999), "Cross-Cultural Ethics and the Child Labor Problem", **Journal of Business Ethics,** 19(1), 21-33.

HM Government (2014), "An Evidence Review of the Drivers of Child Poverty for Families in Poverty Now and for Poor Children Growing up to Be Poor Adults", https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/285389/Cm_8781_Child_Poverty_Evidence_Review_Print.pdf, (21.02.2022).

Hoop, Jacobus De ve Rosati, Furio C. (2014), "Cash Transfers and Child Labor", **World Bank Research Observer,** 29(2), 202-234.

Hornberg, Claudia ve Pauli, Andrea (2007), "Child Poverty and Environmental Justice", **International Journal of Hygieneonal Environmental Health",** 210(5), 571-580.

Hughes, Barry B. vd. (2007), **"Patterns of Potential Human Progress: Volume 1 Reducing Global Poverty",** Graduate School of International Studies University of Denver.

Humphries, Jane (1999), "Cliometrics, Child Labor, and the Industrial Revolution", **Critical Review: A Journal of Politics and Society,** 13(3-4), 269-283.

Juras, Randall (2014), "The Effect of Public Employment on Children's Work and School Attendance: Evidence from a Social Protection Program in Argentina", **IZA J Labor Develop,** 3, 14.

ILO (2000), **"Sanayide Çalışan Çocuklar Raporu"**, 1.Baskı, Hak-İş Eğitim Yayınları, Ankara.

____(2002a), **Eliminating the Worst Forms of Child Labour: A pratical Guide to ILO Convention No 182,** Handbook for Parliamentarians No 3 ILO, Geneva.

____(2002b), "Decent Work and the Informal Economy", https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc90/pdf/rep-vi.pdf, (30.12.2021).

____(2005), "Meeting of Experts to Develop Guidelines for Labour Inspection in Forestry", http://www2.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/normativeinstrument/wcms_107610.pdf, (20.01.2022).

____(2006), "ILO-IPEC Interregional Workshop on Child Domestic Labour and Trade Unions: Report", https://www.ilo.org/ipecinfo/product/download.do?type=document&id=4627, (20.01.2022).

____(2008), "An Overview of Child Labour in Agriculture", https://www.ilo.org/asia/publications/WCMS_098346/lang--en/index.htm, (25.12.2021).

____(2010), **Accelerating Action Against Child Labour: Global Report Under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, International Labour Conference 99th Session Report I (B),** 1st Ed., International Labour Office, Geneva.

____(2011), "Facts on Disability and Child Labour", https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-jakarta/documents/publication/wcms_165280.pdf, (30.06.2022).

____(2013a), **World Report on Child Labour: Economic Vulnerability, Social Protection and The Fight Against Child Labour,** International Labour Office, Geneva.

____(2013b), "ILO-IPEC's Strategies and Priorities for Addressing Child Labour and Its Resource Needs", https://www.ilo.org/ipec/Informationresources/WCMS_IPEC_PUB_23475/lang--en/index.htm, (20.02.2022).

____(2014a), "Social Insurance: Enhancing Social Security Right for Everyone", https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-hanoi/documents/publication/wcms_428970.pdf, (20.02.2022).

____(2014b), "Uzbekistan Creates Coordination Council on Child Labour Issues", https://www.ilo.org/moscow/news/WCMS_312746/lang--en/index.htm, (20.04.2022).

____(2014c), “Latin America and the Caribbean Redouble Efforts Against Child Labour”, https://www.ilo.org/global/meetings-and-events/regional-meetings/americas/amrm-18/WCMS_314014/lang--en/index.htm, (25.04.2022).

____(2014d), **Guide to International Labour Standarts,** 2th Ed., International Training Centre of the ILO, Italy.

____(2015a), “Social Protection for Children: Key Policy Trends and Statistics”, https://www.social-protection.org/gimi/RessourcePDF.action?id=51578, (24.02.2022).

____(2015b), “138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi”, https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377287/lang--tr/index.htm, (30.04.2022).

____(2015c), “102 No’lu Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi”, https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377270/lang--tr/index.htm, (30.04.2022).

____(2016a), “What Drives Children into Agriculture Labour”, https://www.ilo.org/infostories/en-GB/Stories/Child-Labour/Child-Labour-In-Agriculture#what-drives-children-into-agricultural-labour, (30.12.2021).

____(2016b), “Child Labour in Agriculture”, https://www.ilo.org/infostories/en-GB/Stories/Child-Labour/Child-Labour-In-Agriculture#introduction, (29.12.2021).

____(2017a), “World Social Protection Report 2017-2019”, https://www.social-protection.org/gimi/RessourcePDF.action?id=54887, (10.02.2022).

____(2017b), “Advancing Alliance 8.7 in Europe and Central Asia”, https://www.ilo.org/budapest/information-resources/press-releases/WCMS_561475/lang--en/index.htm, (30.03.2022).

____(2018a), “Amending the 18th ICLS Resolution Concerning Statistics of Child Labour in Line With the 19th ICLS Resolution Concerning Statistics of Work, Employment and Labour Underutilization”, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/meetingdocument/wcms_633806.pdf, (30.03.2022).

____(2018b), **Ending Child Labour by 2025: A Review of Policies and Programmes,** 2th Ed., International Labour Office, Geneva.

____(2018c), “Clear Cotton: Eliminating Child Labour and Forced Labour in the Cotton, Textile and Garment Value Chains: An Integrated Approach”, https://www.ilo.org/ipec/projects/global/clearcotton/lang--en/index.htm, (24.04.2022).

____(2018d), “ILO Convention No. 138 at a Glance”, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_ipec_pub_30215.pdf, (30.04.2022).

____(2019), **Universal Social Protection for Human Dignity Social Justice and Sustainable Development: International Labour Conference 108th Session 2019,** 1st Ed., International Labour Office, Geneva.

____(2020a), “PEPs (Public Employment Programmes) Creating Decent Jobs Through National Investments”, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_759118.pdf, (21.03.2022).

____(2020b), “ILO Çocuk İşçiliği Sözleşmesi Evrensel Onaylanmaya Ulaştı”, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms_752838.pdf, (29.04.2022).

____(2021a), “World Social Protection Report 2020-22”, https://www.social-protection.org/gimi/RessourcePDF.action?id=1, (25.02.2022).

____(2021b), **Making Decent Work a Reality for Domestic Workers: Progress and Prospects Ten Years After the Adoption of the Domestic Workers Convention, 2011 (No.189),** 1st Ed., International Labour Office, Geneva.

____(2021c), **World Social Protection Report 2020–22: Regional Companion Report for Latin America and The Caribbean,** 1st Ed., International Labour Office, Geneva.

____(2021d), “ILO’nun Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Programı (2021-2025)”, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_774760.pdf, (30.04.2022).

____(t.y.), “Mining and Guarrying”, https://www.ilo.org/ipec/areas/Miningandquarrying/lang--en/index.htm, (30.01.2021).

____(2022a), “Causes”, https://www.ilo.org/moscow/areas-of-work/child-labour/WCMS_248984/lang--en/index.htm, (30.12.2021).

____(2022b), “What is Child Labour”, https://www.ilo.org/ipec/facts/lang--en/index.htm, (20.01.2022).

ILO/IPEC-SIMPOC (2007), “Explaining the Demand and Supply of Child Labour: A Review of the Underlying Theories”, https://www.ilo.org/ipec/Informationresources/WCMS_IPEC_PUB_7870/lang--en/index.htm, (20.03.2022).

ILO ve UNICEF (2021), **Child Labour: Global Estimates 2020, Trends and the Road Forward,** 1st Ed., International Labour Organization and United Nations Children’s Fund, New York.

ITUC (2008), “Child Labour”, https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/guide_CL_EN_Final.pdf, (30.04.2021).

International Year for the Elimination of Child Labour (2021), “5 Pledge Makers Against Child Labour in Mining”, https://endchildlabour2021.org/5-pledge-makers-against-child-labour-in-mining/, (30.01.2022)

İnal, Kemal (2010), “Türkiye’de Çocuk Emeğinin Kullanım Biçimleri”, **Türkiye’de Çocuk Emeği,** 1. Baskı içinde (29-38), Ütopya Yayınevi, Ankara.

İnan, Ali Naim (1995), "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 44(1), 765-778.

Kalaycı, Cemalettin ve Kalan, Emine (2017), "Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Politikalarının Analizi", **Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi,** 1(1), 17-34.

Kamer, Lars (2022), "Poor Children Not Attending School in Africa 2020, by Country", https://www.statista.com/statistics/1211588/poor-children-not-attending-school-in-africa/, (30.03.2022).

Karagöl, Erdal Tanas ve Dama, Nergis (2015), "Geçmişten Günümüze Sosyal Yardımlar", **Analiz,** 139, 7-25.

Keeley, Brian (Ed.) (2021), **The State of The World's Children 2021: On My Mind Promoting, Protecting and Caring for Children's Mental Health,** UNICEF, New York.

Kelman, Steven (1986), "A Case for In-Kind Transfers", **Economics and Philosophy,** 2(1), 55-73.

Kokoi, Matias (2021), "Unconditional Cash Transfers As a Solution to Poverty Traps", https://aaltodoc.aalto.fi/bitstream/handle/123456789/110436/bachelor_Kokoi_Matias_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (25.03.2022).

Konuk Şener, Dilek ve Ocakçı, Ayşe Ferda (2014), "Yoksulluğun Çocuk Sağlığı Üzerine Çok Boyutlu Etkileri", **Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi,** 13(1), 57-68.

Kurt, Sevil Lale (2016), "Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması", **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,** 0(36), 99-127.

Lacny, Martin (2020), "Approaches to Subjective Poverty in Economic and Sociological Research", **Human Affairs,** 30, 413-427.

Lal, Suresh B. (2019), "Child Labour in India: Causes and Consequences, **International Journal of Sciences and Research (IJSR),** 8(5), 2199-2206.

Library of Congress (1908a), "Coal Mines", https://www.loc.gov/pictures/resource/nclc.01076/, (17.04.2021).

_____(1911), "Coal Miners", https://www.loc.gov/item/2018676225/, (17.04.2021).

_____(1908b), "Rhodes Mfg. Co., Lincolnton, N.C. National Child Labor Committee. No. 282. Girl on Left Said She was 10 Years Old and been in Mill a Long Time More Than a Tear. Spinner Girl on Right said She was 12 Years. Location: Lincolnton, North Carolina", https://www.loc.gov/resource/nclc.01377/, (17.04.2021).

_____(1908c), "Waiting for the Signal. Newsboys, Starting out with Base-ball extra. 5 P.M., Times Star Office. Location: Cincinnati, Ohio", https://www.loc.gov/pictures/item/2018673686/, (17.04.2021).

Lilongwe, Malawi (2016), "Realising Income security in Old Age: A Study into the Feasibility of a Universal Old Age Pension in Malawi", https://www.helpage.org/silo/files/realising-income-security-in-old-age-a-study-into-the-feasibility-of-a-universal-old-age-pension-in-malawi.pdf, (30.03.2022).

Lindert, Kathy (2014), "Conditional Cash Transfer (CCTs)", https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Event/social-protection/Lindert%20-%20CCTs%20.pdf, (30.04.2022).

Lindström, Ida (2021), The Impact of Public Employment on Child Labour and School Attendance: Evidence from a Social Protection Programme in Andhra Pradesh and Telangana, India", http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/9065650, (22.02.2022).

Lok-Dessallien, Renata (2018), "Review of Poverty Concepts and Indicators", http://ftp.unpad.ac.id/orari/library/library-ref-ind/ref-ind-1/application/poverty-reduction/Poverty/Review_of_Poverty_Concepts.pdf, (20.02.2022).

Marshall, Gordon (2000), **Oxford Dictionary of Sociology,** Oxford University Press, Oxford.

Mayer, Susan E. (1997), **What Money Can't Buy: Family Income and Children's Life Chances,** Harvard University Press, England.

McCarthy, Niall (2019), "Where Global Poverty is Rampant", https://www.statista.com/chart/18677/share-of-the-population-in-severe-multidimensional-poverty/, (30.03.2022).

Mckendrick, John H. (2020), "Poverty Lines and Their Role in Reducing Poverty", https://doi.org/10.1007/978-3-319-69625-6_91-1, (30.01.2022).

Metin, Banu (2014), "Yoksullukla Mücadeleye İnsan Hakları Açısından Bakmak: Amartya Sen'in Kapasite (Capability) Yaklaşımı Temelinde Bir Değerlendirme", **Journal of Yasar University,** 9(36), 6261-6380.

Minujin, Alberto vd. (2005), "Children Living in Poverty: A Review of Child Poverty Definitions, Measurements and Policies", http://tocsin.uth.gr/sites/default/files/bibliography/child_poverty_final_draft_4_05.pdf, (20.02.2022).

_____(2006), "The Definition of Child Poverty: A Discussion of Concepts and Measurements", **International Institute for Environment and Development (IIED),** 18(2), 481-500.

Müderrisoğlu, Serra vd. (2013), **Çocuk Refahı Belgesi,** UNICEF, Ankara.

Morrow, Virginia ve Boyden, Jo (2010), "Social Values and Child Labour", https://www.researchgate.net/publication/289052152_Social_values_and_child_labour, (30.11.2021).

Nesi, Giuseppe vd. (2008), **Child Labour in a Globalized World,** Ashgate Publishing Company, USA.

NORMLEX (2017a), "C102- Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No.102)", https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312247:NO, (30.04.2022).

_____(2017b), "R202- Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202)", https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R202, (30.04.2022).

_____(2020a), "Labour Standarts- List of Instruments by Subject and Status", https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12030:::NO:::, (25.04.2022).

_____(2020b), "Labour Standarts: Ratifications for Türkiye", https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102893, (25.04.2022).

Odonkor, Alexander Ayerter (2020), "Africa: The Agriculture Sector Accounts for 85% of Child Labour Cases on the Continent", https://www.business-humanrights.org/fr/derni%C3%A8res-actualit%C3%A9s/africa-the-agriculture-sector-accounts-for-85-of-child-labour-cases-on-the-continent/, (20.01.2022).

OECD (2001), "Transfer in Kind", https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2756, (30.03.2022).

OECD (2017), "Pratical Actions for Companies to Identify and Address the Worst Forms of Child Labour in Mineral Supply Chains", http://mneguidelines.oecd.org/Practical-actions-for-worst-forms-of-child-labour-mining-sector.pdf?_ga=2.27511548.1329051636.1620795361-1794655538.1608357656, (30.01.2021).

_____(2022), "Poverty Rate (Indicator)", https://doi.org/10.1787/0fe1315d-en, (22.03.2022).

OECD Family Database (2021), "Child Poverty", https://www.oecd.org/els/soc/CO_2_2_Child_Poverty.pdf, (31.01.2022).

Okubo, Tomoo (2017), **Making Cash Transfers Work for Children and Families: Child Poverty and Social Protection (CPSP),** UNICEF, New York.

Osment, Lana (2014), "Child Labour; The Effect on Child, Causes and Remedies to the Revolving Menace", https://www.shram.org/uploadFiles/20171023114453.pdf, (20.02.2022).

OPHI (2022), "Multidimensional Poverty", https://ophi.org.uk/research/multidimensional-poverty/, (30.03.2022).

OPHI ve UNDP (2021), "Global Multidimensional Poverty Index 2021-Unmasking Disparities by Ethnicity, Caste and Gender", https://ophi.org.uk/wp-content/uploads/UNDP_OPHI_GMPI_2021_Report_Unmasking.pdf, (30.03.2022).

Öjermark, May Hofman (Ed.) (2007), "The End of Child Millions of Voices, One Common Hope", **World Work the Magazine of the ILO,** 61, 1-52.

Özdemir, Hayrunnisa ve Ruhi, Ahmet Cemal (2019), **Çocuk Hakları,** 3.Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

Pamuk, Şevket (2017), **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914,** 11.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Penttila, Irmeli ve Nordberg, Leif (1999), "Objective and Subjective Measures of Poverty in the European Community Household Panel", https://www.stat.fi/isi99/proceedings/arkisto/varasto/nord0702.pdf, (27.01.2022).

Polanyi, Karl (2001), **The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time,** 2th Ed., Beacon Press, America.

Portes, Alejandro (1989), **The Informal Economy: Studies Inadvanced Andless Developed Countries,** 1st Ed., The John Hopkins University Press, London.

Quinn, Patrick (2019), **Tackling Child Labour 100 Years of Actions,** 1st Ed., International Labour Office, Fundamental Principles and Rights Work Branch, Geneva.

Radfar, Amir vd. (2018), "Perspectives of Child Labor", **Industrial Psychiatry Journal,** 27(1), 17-20.

Redmond, Gerry (2014), "Child Poverty and Social Exclusion", https://www.researchgate.net/publication/270885837_Child_Poverty_and_Social_Exclusion, (01.01.2022).

Reeves, Richard V. (2015), "Two Anti-Poverty Strategies", https://www.brookings.edu/opinions/two-anti-poverty-strategies/, (10.02.2022).

Ridge, Tess (2002), **Childhood Poverty and Social Exclusion: From A Child's Perspective,** 1.Baskı, The Policy Press, Britain.

Rodriguez, Ricardo vd. (2007), "Study on Child Labour and Protection of Young Workers in the European Union", http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=4200&langId=en, (28.02.2022).

Roelen, Keetie ve Sabates Wheeler, Rachel (2012), "A Child Sensitive Approach to Social Protection: Serving Practical and Strategic Needs", **Journal of Poverty and Social Justice,** 20(3), 291-306.

Roelen, Keetie (2015), "Challenging Assumptions: From Child-Focused to Child-Sensitive Social Protection", https://socialprotection-humanrights.org/expertcom/challenging-assumptions-from-child-focused-to-child-sensitive-social-protection/, (22.03.2022).

Roser, Max ve Ortiz-Ospina, Esteban (2019), "Global Extreme Poverty", https://ourworldindata.org/extreme-poverty#the-evolution-of-poverty-by-world-regions, (10.01.2022).

Sağlam, Mehmet ve Aral, Neriman (2016), "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", **Çocuk ve Medeniyet,** 1(2), 43-56.

Sandu, Veronica (2016), **Promising Practices in Social Protection for Children in Europe and Central Asia,** UNICEF Regional Office for Europe and Central Asia, Geneva.

Save The Children (2022), "Child Poverty", https://www.savethechildren.org.uk/what-we-do/child-poverty, (30.03.2022).

Schuman, Michael (2017), "History of Child Labor in the United States-part1: Little Children Working", https://doi.org/10.21916/mlr.2017.1, (31.01.2021).

Scutella, Rosanna ve Smyth, Paul (2005), "The Brotherhood's Social Barometer", https://library.bsl.org.au/jspui/bitstream/1/6096/1/BSL_social_barom_monitoring_childn_chances.pdf, (20.01.2022).

Seccombe, Karen (2000), "Families in Poverty in the 1990s: Trends, Causes, Consequences, and Lessons Learned", **Journal of Marriage and Family,** 62(4), 1094–1113.

Sedlacek, Guilkerme (2005), "Child Labor, Schooling, and Poverty in Latin America", **Social Protection Discussion Paper Series,** No:511, World Bank Group, Washington.

Sen, Amartya (1999), "Development As Fredoom", Roberts, J. Timmon vd. (Ed.), **The Globalization and Development Reader: Perspectives on Development and Global Change,** 2rd Edition içinde (525-549), Wiley Blackwell, USA.

Silva, Indınil De ve Sumarto, Sudarno (2015), "How do Educational Transfers Affect Child Labour Supply and Expenditures? Evidence From Indonesia of Impact and Flypaper Effect", http://dx.doi.org/10.1080/13600818.2015.1032232, (10.10.2022).

Silver, Hilary (2007), "The Process of Social Exclusion the Dynamics of an Evolving Concept", https://www.files.ethz.ch/isn/128271/CP_2006_Silver.pdf, (31.01.2022).

Singh, Guddi vd. (2021), "Public Health for Paediatricians: Fifteen-Minute Consultation on Addressing Child Poverty in Clinical Practice", **Archives of Disease in Childhood-Education and Practice,** 106(0), 326-332.

Somavia, Juan (2004), "Social Protection Matters", https://www.ilo.org/public/english/protection/download/newsletter/2004/spring-e.pdf, (10.02.2022).

Soutwell, Psyche (2009), "The Measurement of Child Poverty in the United States", **Journal of Human Behavior in the Social Environment,** 19(4), 317-329.

Spicker, Paul vd. (2007), **Poverty: An International Glossary,** 2th Ed., Zed Books, London.

Sugiyanto, Eko ve Digdowiseiso, Kumba (2019), "Do Incidence and Duration of Child Labour Matter on Schooling in Indonesia", **International Journal of Education Economics and Development,** 10(1), 22-35.

Sun, Hong vd. (2022), "Differences and Influencing Factors of Relative Poverty of Urban and Rural Residents in China Based on the Survey of 31 Provinces and Cities", **Int J Environ Res Public Health,** 19(15), 1-15.

Sungur, Zerrin vd. (2014), **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı,** 3.Baskı, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Fakültesi Yayını, Eskişehir.

Stifel, David ve Alderman, Harold (2003), "The "Glass of Milk" Subsidy Program and Malnutrition in Peru", **Policy Research Working Paper,** No.3089, World Bank, Washington.

Şahin, Barış (2009), **Çocuk İşçilerin Korunması,** Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şen, Mustafa (2014), "Türkiye'de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi", **Çalışma ve Toplum,** 1(40), 231-256.

Şenses, Fikret (2019), **"Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk"**, 9.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Şentuna, Tufan (2019), **Çocuk Yoksulluğunu Azaltmaya Yönelik Politikalar: Türkiye'nin Sosyal Yardım Politikasında Çocuklar,** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tagliati, Federico (2019), **Child Labor Under Cash and In-Kind Transfers: Evidence from Rural Mexico,** Working Papers 1935, Banco de España.

Tam, Truong Thi (2021), "Impact of CPTPP on Child Labour in Vietnam and the Role of Social Work", **International Journal of Social Science and Economic Research,** 6(5), 1394-1409.

Tan, Mine (2019). "Çağlar Boyunca Çocukluk", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,** 22(1), 71-88.

Tanrıöven, Cihan ve Gürbüzer, Işıl (2015), "Dünyada Mikro Sigorta Uygulamalarının Karşılaştırılması ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** 17(2), 97-121.

Taş, Yunus H. ve Özcan, Selami (2012), "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma", https://avekon.org/papers/544.pdf, (20.02.2022).

Thevenon, Olivier vd. (2018), **Child Poverty in the OECD: Trends, Determinants and Policies to Tackle it,** OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 218, OECD.

Thevenon, Olivier ve Edmonds, Eric (2019), **Child Labour: Causes, Consequences and Policies to Tackle it,** OECD Social, Employment and Migration Working Papers No.235, OECD.

Topgül, Seda (2013), "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** 14(1), 277-296.

Townsend, Peter vd. (2003), "The Distribution of Child Poverty in the Developing World", https://www.bristol.ac.uk/poverty/downloads/childpoverty/Child%20Poverty%20Report%20UNICEF.pdf, (19.01.2022).

TÜİK (2020), "Çalışan Çocuklar İstatistikleri 2019", https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807#:~:text=Raporlar-,%C3%87al%C4%B1%C5%9Fan,-%C3%87ocuk%20%C4%B0statistikleri%202019, (30.03.2022).

_____(2021), "Sosyal Koruma İstatistikleri, 2020", https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2020-37193, (20.03.2022).

_____(2022a), "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2021" https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581 (28.06.2022).

_____(2022b), "İstatistiklerle Çocuk 2021", https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_cocuk_2021.pdf, (30.03.2022).

_____(t.y.), "Hanehalkı Tipleri Hakkında Genel Açıklama", https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=IrDUp2zjmX6dEZtnCxl0ESRrQK4NsV81S1QS6dHAqtW2ats9JKLLdUxQffOwqHDjVhaDAWb4skBfunhIJlzmxENOrClCIbNu9EhM4JohO2c=, (30.03.2022).

TÜRK-İŞ (1994), **Çalışan Çocukların Toplumsal Profili: Ankara Sanayiinde Bir Saha Araştırması,** TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu, Ankara.

UN (1924), "Geneva Declaration of the Rights of the Child", http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm, (30.12.2021).

_____(1959), "Resolution Adopted by the General Assembly: 1386 (XIV). Declaration of the Rights of the Child", http://www.un-documents.net/a14r1386.htm, (30.12.2021).

_____(1995), "Copenhagen Declaration on Social Development", https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.166_9_Declaration.pdf, (30.12.2021).

_____(2021), "Act Now to Stamp Out Child Labour by 2025: FAO Chief", https://news.un.org/en/story/2021/11/1104632, (20.02.2022).

UNDP (1997), "Human Development Report 1997", https://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/258/hdr_1997_en_complete_nostats.pdf, (20.02.2022).

_____(2015), "Leaving No One Behind: A Social Protection Primer for Practitioners", https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Leaving%20No%20One%20Behind-%20A%20Social%20protection%20Primer%20for%20Practitioners%20FINAL.pdf, (20.02.2022).

_____(2021), "Global Multidimensional Poverty Index 2021", http://hdr.undp.org/sites/default/files/2021_mpi_report_en.pdf, (30.03.2022).

UNICEF (2004), "Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi", https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf (25.04.2022).

_____(2005), "Dünya Çocukların Durumu", https://docplayer.biz.tr/260455-Dunya-cocuklarinin-durumu-2005-cocukluk-tehd-t-altinda.html, (20.02.2022).

_____(2006), "Çocuk Yoksulluğunun Önlenmesi", https://www.unicef.org/turkey/pdf/_cp28c.pdf, (15.09.2021).

_____(2017a), "A World Free from Child Poverty", https://www.unicef.org/media/65161/file/Child-Poverty-SDG-Guide-EN.pdf, (20.02.2022).

_____(2017b), "The Effectiveness and Impact of Social Protection in Support of Children's Wellbeing in Europe and Central Asia", https://www.unicef.org/eca/media/2686/file/social%20protection%201.pdf, (20.04.2022).

_____(2018), "In Focus: Ending Child Poverty", https://www.unicef.org/eca/media/5116/file/In%20focus%20ending%20child%20poverty%20.pdf, (25.03.2022).

_____(2019a), "Türkiye-UNICEF Ülke İşbirliği Programı 2016-2019", https://www.unicef.org/turkey/media/10451/file/UNICEF%202019%20Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Faaliyet%20Raporu.pdf, (20.02.2022).

_____(2019b), "UNICEF's Global Social Protection Programme Framework", https://www.unicef.org/media/64606/file/UNICEF-social-protection-programme-framework-exec-summry.pdf, (25.03.2022).

_____(2019c), "ÇHDS ve İhtiyari Protokoller, Usul Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları", https://www.unicef.org/turkiye/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf, (30.01.2022).

_____(2020a), "Measuring and Monitoring Child Poverty", https://data.unicef.org/resources/measuring-and-monitoring-child-poverty/, (30.03.2022).

_____(2020b), "Universal Child Benefits in Europe and Central Asia", https://www.unicef.org/eca/media/13446/file/UCB%20in%20Europe%20and%20Central%20Asia%20English%20.pdf, (23.04.2022).

_____(2021a), "The State of the World's Children 2021 on My Mind: Promoting, Protecting and Caring for children's Mental Health", https://www.unicef.org/media/114636/file/SOWC-2021-full-report-English.pdf, (30.01.2022).

_____(2021b), "Şartlı Eğitim Yardımı Programı (Ş.E.Y)", https://www.unicef.org/turkiye/ sartli-egitim-yardimi-programi-sey, (29.04.2022).

_____(2022a), “Convention on the Rights of the Child Text”, https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text, (30.03.2022).

_____(2022b), “Child Poverty”, https://www.unicef.org/social-policy/child-poverty, (21.02.2022).

_____(2022c), “A Universal Definition of What It Means to be a “Child” https://www.unicef.org/sudan/stories/universal-definition-what-it-means-be-child, (30.03.2022).

_____(2022d), “Child Labour and Disability: A Sector Review”, https://www.unicef.org/rosa/media/18201/file/Child%20Labour%20and%20Disability:%20A%20Sector%20Review%20.pdf, (30.06.2022).

_____(t.y.), “Education: Every Child has the Right to Learn”, https://www.unicef.org/ education, (21.12.2021).

URL, htttps://sozluk.gov.tr/, (01.02.2022).

_____https://www.ilo.org/ipec/areas/lang--en/index.htm, (01.01.2022).

_____https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr, (15.03.2022).

Ünal, Şeref (2001), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri,** TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 89, Ankara.

Ünver, Şeyda ve Alkan, Ömer (2020), “Türkiye’de Bireylerin Maddi Yoksunluk Durumlarını Etkileyen Faktörlerin Modellenmesi”, **Business and Management Studies: An International Journal,** 8(2), 1334-1370.

Vibert, Jennifer (2015), **Social Monitor Social Protection for Child Rights and Well-Being in Central and Eastern Europe, the Caucasus and Central Asia,** UNICEF, Geneva.

Yasım, Yavuz Kağan (Ed.) (2019), “Dezavantajlı Gruplar ve İşgücü Piyasası”, https://www.researchgate.net/publication/351492329_Dezavantajli_Gruplar_ve_Isgucu_Piyasasi, (30.04.2022).

Wagmiller Jr., Robert ve Adelman, Robert M. (2009), “Childhood and Intergenerational Poverty”, https://www.nccp.org/wp-content/uploads/2020/05/text_909.pdf, (30.03.2022).

Watkins, Kevin (2016), “A Fair Chance for Every Children”, https://www.unicef.org/serbia/media/1216/file/State%20of%20the%20world's%20children%202016.pdf, (30.12.2021).

WB (2016), “Tanzania’s Conditional Cash Transfer Program Helps Reduce Extreme Poverty”, https://www.worldbank.org/en/news/feature/2016/11/18/tanzanias-conditional-cash-transfer-program-helps-reduce-extreme-poverty, (25.03.2022).

____(2020), “Strengthening Conditional Cash Transfers and the Single Registry in Brazil: A Second-Generation Platform for Service Delivery for the Poor”, https://www.worldbank.org/en/results/

2020/04/22/strengthening-conditional-cash-transfers-and-the-single-registry-in-brazil, (20.03.2022).

_____(2021), "The World Bank in Africa", https://www.worldbank.org/en/region/afr/overview#3, (25.03.2022).

_____(2022a), "Poverty", https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview#1, (10.02.2022).

_____(2022b), "The Worldbank in Social Protection", https://www.worldbank.org/en/topic/social protection/overview#1, (25.02.2022).

_____(2022c), "Social Protection in Zambia: A Hand up Not a Handout", https://www.worldbank.org/en/country/zambia/publication/social-protection-in-zambia-a-hand-up-not-a-handout, (30.03.2022).

WB-PovcalNet (2022), "Regional Aggregation Using 2011 PPP and $ 1.9/ Day Poverty Line", http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/povDuplicateWB.aspx, (20.02.2022).

WB, UNDP, UNICEF (2021), "A Roadmap for Countries Measuring Multidimensional Poverty", https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/35808, (30.03.2022).

Yıldırım, Kadir (2017), **Osmanlı'da İşçiler (1870-1922): Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler**, 3.Baskı, İletişim Yayınları Dijital Kitap, İstanbul.

Yıldız, Naciye (2017), "AB ve Türkiye Mevzuatında Çocuk İşgücünün İş Sağlığı ve Güvenliği", **Mülkiye Dergisi,** 41(3), 111-145.

Zenklusen, Oliver ve McCord, Michael J. (2009), "Insurance in Developing Countries: Exploring Opportunities in Microinsurance", http://www.microinsurancecentre.org/resources/documents/unknown/insurance-in-developing-countries-exploring-opportunities-in-microinsurance.html, (30.03.2022).

Zeybek, Atilla Ethem (2012), **G-20 Platformunda Sosyal Koruma ve Türkiye'de Sosyal Koruma Tabanının Genişletilemesine Yönelik Önlemler,** Uzmanlık Tezi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu (1961), **T.C. Resmî Gazete,** 10705, (12.01.1961).

1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930), **T.C. Resmî Gazete,** 1489, (06.05.1930).

2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu (1934), **T.C. Resmî Gazete,** 2751, (14.07.1934).

2709 Sayılı T.C. Anayasası (1982), **T.C. Resmî Gazete,** 17863, (09.11.1982).

3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu (1986), **T.C. Resmî Gazete,** 19139, (19.06.1986).

4857 Sayılı İş Kanunu (2003), **T.C. Resmî Gazete,** 25134, (10.06.2003).

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu (2005), **T.C. Resmî Gazete,** 25876, (15.07.2005).

5547 Sayılı (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı (2007), **T.C. Resmî Gazete,** 26488, (09.04.2007).

5923 Sayılı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1920), **T.C. Resmî Gazete,** 25196, (07.10.1920).

6098 Sayılı Borçlar Kanunu (2011), **T.C. Resmî Gazete,** 27836, (04.02.2011).

ÖZGEÇMİŞ

2002 yılında Arhavi Atatürk İlköğretim Okulunu, 2008 yılında Arhavi Hüseyin Gürkan Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesini bitirdi. 2009-2013 yıllarında Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünü tamamladı. 2017 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladı. 2018 yılından beri Arhavi Esnaf ve Sanatkârlar Odasında çalışmaktadır.

KARADENİZ, bekâr olup, İngilizce bilmektedir.